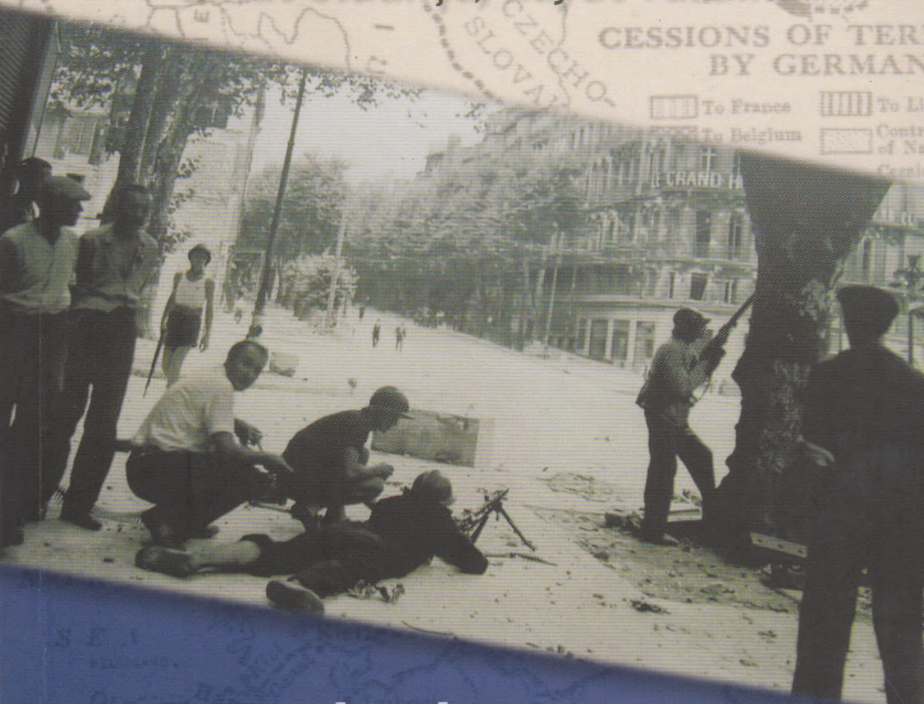
Eylem Adamları

"umut oldukça, hayat vardır..."

JEAN LAFFITTE

Çev.: Okay Gönensin

KALDIRAÇ yayınevi

Roman

JEAN LAFFİTTE

eylem adamları
(fransız direnişinin romanı)

KALDIRAÇ
yayınevi
Hüseyinağa Mah. Topçekenler Sk. No: 18/1 Beyoğlu/İSTANBUL
Tel&Fax: 0 212 251 68 61

Eylem Adamları (Fransız Direnişinin Romanı)
Jean LAFFİTTE

Kaldıraç Yayınevi
Anlatı-Roman Dizisi 1

ISBN 978-605-88994-0-7
Kaldıraç Yayınevi'nde 1. Baskı:
İstanbul, 2009

Türkçesi:
Okay GÖNENSİN

Yayına Hazırlayan:
Mehmet Deniz BÖLÜKBAŞI

Kapak Tasarım:
İlknur KAVLAK

Baskı Öncesi Hazırlık:
Ülkü GÜNDOĞDU

Baskı ve Cilt: Erek Matbaası
Büyük Sanayi 1. Cadde
Çim Sk. 17/1 İskitler/ANKARA

Kaldıraç Yayınevi
Hüseyinağa Mah. Topçekenler Sk. No: 18/1
Beyoğlu/İSTANBUL
Tel&Fax: 0 212 251 68 61
www.kaldiracyayinevi.com.tr
kaldiracdergi@gmail.com

JEAN LAFFİTTE

eylem adamları

(fransız direnişinin romanı)

Fransa'nın ayakta durması için yaşamış ve savaşmış, bu kitapta adları geçen bütün yoldaşlarımın anısına.

Yayıncının Notu

Kapitalist-emperyalist sistemin insanlara ve insanlık üzerine en ciddi ve en ağır saldırılarının yapıldığı dönemlerin birinden hatta belki en ağırından geçiyoruz.

Dünyanın üçte birinde fiili işgal ve emperyalist politikalar çerçevesinde gerçekleşen iç savaşların olduğu; uygulanan neoliberal politikalar yüzünden sömürü ve yoksulluğun sürekli arttığı; bu nedenle insanın insan olarak yaşaması için gereken maddi koşulların hızla ortadan kalktığı; tekelci polis devletinin uyguladığı baskının da her geçen gün arttığı ve ülkelerin korku imparatorluklarına dönüştüğü bir dünyada yaşıyoruz.

Bu aynı zamanda, kafası eğitim, medya ve resmi ideolojilerle esir alınan; düşünce ve eylem fakiri haline dönüşen; kelimenin tam anlamıyla bir akıl tutulması yaşayan; insan olmanın erdemlerini, güzelliklerini, gerekliliklerini unutan yani kısaca insanlıktan çıkmaya başlayan insanların yaşadığı bir dünyadır.

Biz bugün, her şey bir yana, insan olarak kalabilmek için dahi büyük çaba sarf edilmesi ve bunun tek yolunun da kapitalist-emperyalist düzenle mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Gerçeklerin inatçı şeyler olduğunu da biliyoruz. İnsanlık ateşinin üzerimizi örten karanlığı parçalayabileceğini de. İnsanlık tarihine ve sınıflar mücadelesine baktığımızda görüyoruz bunu.

Bu nedenle de tarihin pek çok döneminden, bugün unutulmaya başlanan ancak bize mücadeleyi, kimi zaman yenilgiyi kimi zaman zaferi anlatan ama her zaman kendi sözünü söylemiş, kendi hikâyesini anlatmış, kendi tarihini yazmış, insan olarak kalabilmişlerin hikâye, roman ve anılarını basmayı, "hatırlatmayı" ve bu deneyimlerden öğrenmeyi bugünün acil görevlerinden biri sayıyoruz.

Sen istersen, "anlatılan senin hikâyendir"...

BİRİNCİ BÖLÜM

PARİS

I- İLK SAVAŞÇILAR

Bir geminin bordası gibi Cité'nin ucunda suları ayrılan Seine Nehrinin kıyılarında bir ressam sehpasını topluyor. Montebello rıhtımı boyunca kitapçılar sergilerini kapatıyorlar. Aceleci insanlar bakmadan geçip gidiyor. Burası Fransa'nın yüreği: kışın eşiğinde Paris.

Saat altı buçukta Montparnasse'ta olmalıyım. Saint-Germain Bulvarını izleyerek yaya gidebilecek kadar bol zamanım var. Çok dikkat etmem ve öğleden sonra boyunca kimseyle görüşmemem söylendi. Bulvar sinemalarından birine gittim, sonra Pont-Neuf'deki balıkçıları seyrettim. İzlenmediğime eminim.

Kimi göreceğim? Kıyıya yaklaşan denizcinin coşkun sabırsızlığını duyuyorum bu an. Büyük bir sevinçle, yaşama mutluluğu ve kendimi özgür hissetmekle göğsümün kabardığı duygusuna kapılıyorum.

Daha bir ay önce Orleans'ta tutukluydum. İlk motorlu birlik geçerken o çiftlikteki kadının çığlığını unutamıyordum.

«Şimdi her şey bitti. Almanız artık!»

30 Kasım 1940'ta kaçtım ve ertesi gün cebimde üç yüz frank, Paris sokaklarında dolaşıyordum.

Nereye gitmeli? Dostlarımı bulmak için ne yapmalı? Bildik birçok evde sadece kapalı bir kapı bulmuştum: adres bırakmadan terk. Gece gittiğim evim ise aranmış ve bütün ki-

taplarım götürülmüştü. Sabah saat beşte, bir daha dönmemek üzere ayrıldım küçük barınağımdan.

Bu arada, dış semtlerde kahve işleten bir dost geldi aklıma. Ona gittim, tezgâhının ardında gülümserken buldum. Bütün aileden sevinç çığlıkları yükseldi. Karısı, hazırladığı masaya bir tabak daha ekledi. Günün yemeklerine, o güne dek özenle saklanmış bir kaz eklendi. Arkadaşım, mahzeninden bir şişe yıllanmış Montbazillac şarabı getirdi.

«Bu sonuncusu,» dedi, her yeni şişe açma fırsatı çıktığında yaptığı gibi.

Yemek bitip de çocuklar gidince, bana döndü:

«Sanırım bir bağlantı arıyorsun?»

«Tabii, yoksa gelmezdim sana.»

«Çok basit. Bölümden bir arkadaş malzeme getirmek için bu akşam buraya gelecek.»

Kayıtsızlığına şaştım.

«Sana mı? İhtiyatsızlık bu, gözleniyor olmalısın. Az önce sen demedin mi, kentteki bilinen bütün arkadaşların tutuklandığını?»

«Doğru! Yine de seçim hakkı yok. İki kez aradılar, ama iyi gizlemiştik. Üstelik, şu an için onları başka bir yere götürme olanağı yok. Birinin alması gerekiyor.»

Öğleden sonraki zamanı, yayınları öğrenmekle geçirdim. Küçük kitaplar, broşürler, gazeteler vardı. Bu kadar bolluk olduğunu sanmıyordum. Bunların arasında, 1940 Temmuzunda gizli basılmış L'Humanite'yi gördüm. O dönemde, kamplarda, de Gaulle'ün İngiltere'den yaptığı çağrı kulağımıza şöyle bir çalınmıştı, Fransız toprağından yapılan bir çağrıdan ise habersizdik:

... «Geçmişi zaferlerle dolu olan Fransa, her şeyi yapmaya hazır uşakların karşısında diz çökmeyecektir. Ne yenik ge-

neraller, ne işadamları ne de çürümüş politikacılar yüceltebilir Fransa'yı. Ulusal ve toplumsal kurtuluşun büyük umutlarının kaynağı halktır...»

İmza olarak iki ad vardı: Maurice Thorez ve Jacques Duelos.

Akşam gelen arkadaşlarla görüştüm. Tanıyordu beni ve sorumlusuyla buluşturma işini üstlendi.

Ertesi gün belirtilen yerde o arkadaşı bekliyordum ve bir kampa kapatıldığını sandığım bir dostla karşılaşınca çok şaşırdım. Boşaltma sırasında, Alınanlar konvoya Loire üzerinde ulaştıklarında kaçmayı başarmıştı. Başka sürprizler de görecektim.

Aynı gün başka bir görüşmem daha vardı.

«Şansın varmış,» dedi dostum yanıma yaklaşarak, «biz de seni arıyorduk.»

Akşam, önceden tanımadığım bir kadınla tanıştırdı beni. Ertesi gün için Corvisart metro durağında randevu verdi kadın. Orada Laurent'ı buldum. (*)

İtalya Alanındaki büyük bir kahveye götürdü beni ve durumu dostça açıklamaya koyuldu :

«Gazeteyi Paris bölgesinde her hafta yüz bin basıyoruz. Parti de merkezi olarak, savaş öncesinden daha çok sayıda broşür yayınlıyor...»

Düş gördüğümü sanıyordum. Gördüklerim ve işittiklerim, tabandan tavana kadar örgütün sağlamlığını kanıtlıyordu. Tutuklanmış olanlar üzerine, kimilerinin tutumu üzerine sorular sordum ona.

«İyidir», diye cevap verdi mi, bu «görevinin başına geçmiştir» anlamına geliyordu. Ama birçoğu da çağrıya uymu-

(*) Gerçek adı Jean Cátelas.

yor ve aralarında binlercesi de kampları ve tutukevlerini dolduruyordu.

Bugün bile görüyorum Laurent'ın güven dolu gözlerini. Ulusal toprağı kurtarmak için başlayan mücadeleden nasıl coşkuyla söz ettiğini işitir gibiyim.

«Göreceksin, hepsi çalışacaklar.»

Ne kadar da seviyordu ülkesini! Ne kadar da seviyordu partisini! Bir daha görmedim onu. (*)

Her türlü polis soruşturmasına karşı bir sürü öğütten sonra, bin frank ile yiyecek karneleri verdi bana. İki gün sonra aynı saatte ayrıldığımız yere gelmemi söyledi.

İki gün sonra belirtilen zamanda aynı yere geldiğimde, karşıma Emile (**) çıktı, ama nerdeyse tanınmaz bir Emile. Üzerinde uzun bir pardösü ve kenarları kıvrık bir şapka vardı, gözlük takmış ve bıyık bırakmıştı. Ancak yine de dudağındaki yara izini gizleyememişti. Bu işaretten tanıdım onu. Benimle kucaklaştıktan sonra yemeğe götürdü.

Yalnız kendimin bileceği ve orada sahte bir kimlik altında karımla birlikte yaşayacağım bir apartman bulmamı söyledi. Yeni bir buyruğa kadar kendisinden başka hiç kimseyle ilişki kurmayacaktım. En iyi dostlarım, en yakın akrabalarım dahil herkes beni tutuklu bilmeliydi. Azami güvenlik içinde çalışabilmem için gerekliydi bu.

Daha sonraki günlerde, çok işi olduğunu tahmin ettiğim Emile, bir çocukla ilgilenir gibi ilgilendi benimle. Yeraltı çalışmama başlangıç olarak, kesin kuralları olabildiğince az harcamayla yerine getirmemi sağlayacak maddi bütün olanakları sağladı.

(*) Bir hain tarafından ihbar edilen Jean Cátelas, Vichy mahkemelerince ölüme mahkûm edildi ve 24 Eylül 1941'de giyotinle idam edildi. Bıçak düşerken Marsellaise'i söylüyordu. Pétain affedilmesini reddetmişti.

(**) Gerçek adı Arthur Dalidet.

İşte o akşam, yemek öncesinde, rahat bir yürüyüşle Montparnasse'a doğru ilerleyen adamın cebinde Robert Dubreuil'ün belgeleri vardı. Kapıcısına göre, büyük bir kuruluşta şantiye memuru olarak çalışmaktadır. Her gün evine aynı saatlerde dönmektedir. Sokakta herkes gibi bir gelip geçendir. Beni tanımayanlar için böyle bir kişiydim.

Saat altıyı çeyrek geçiyor. Saint-Germain bulvarından Rennes sokağına saptım ve on beş dakika sonra La Gaîté sokağındaki bir sinemanın holünde buldum kendimi. Aynı anda Emile yanıma yaklaştı ve beni apar topar yandaki küçük sokaklara doğru sürükledi.

Pasif korunma nedeniyle panjurları kapalı bir kahveye girdik Montparnasse Garı yakınında. Buraya alışkın olan Emile, müşterilerin yüzlerini geçerken incelemeyi unutmadan dipteki salona götürdü beni.

Bir kıyıda yalnız başına oturan genç bir kadın bize gülümsedi. Tanıyordum onu, Emile'in karısı. Sanki kocası benmişim gibi yanına oturdum. Emile karşımızda yer aldı ve dikkatli bir gözle komşu masalara baktı: öpüşen bir çift, saatine bakan şık bir kadın...

«Tehlikeli değil bunlar,» dedi hoşnut bir havayla.

Bir içki ısmarladım. Bütün gün yemek yiyecek zaman bulamadığını söyleyen Emile, domates suyuyla yiyecek birşeyler getirtti ve bunlara karşılık karaborsadan edinilmiş birkaç ekmek karnesi verdi..

On dakika sonra, son bir talimattan sonra bizden ayrıldı.

«Özellikle ihtiyatsızlık etmeyin.»

Sidonie ile aramızda birkaç basit konuşma geçti. Hesabı ödedi ve saat yedide kol kola çıktık kahveden. Biz kapıdan çıkarken, arkamızdan birinin kalktığını farkettim.

Dışarda gece bastırmıştı. Hiç kuşkusuz ardımızdan gelen o adamın varlığıdan rahatsız olduğumu hissettim. Sidonie hemen güven verdi bana.

«Albert bu, çekinme.» (*)

Birkaç yüz metre ilerde boş bir sokakta, onu beklemek için durduk.

«Nasılsın?»

Bu kez sesinden tanıdım onu. Savaştan bu yana birbirimizi ilk kez gördüğümüzden, sevinçle kucaklaştık. Onu, burada, yanımda hissetmekten büyük bir memnunluk duyuyordum.

«Kahvede, ayağa kalktığımda beni tanımamış mıydın?»

«Yoo, çok iyi değiştirmişsin kendini.»

Üçümüz birlikte karanlık sokaklarda yürüdük. Belirlenmesi güç küçük yolları izledik yalnızca. Ben aslında bunu hiç düşünmüyordum, izi karıştırmak için dönüşleri çoğaltan Sidonie'deydi kılavuzluk.

Albert, özenle sağlık durumumu sordu ve kendisinin de toplu göç sırasında Almanların eline düşmekten kurtulduğunu anlattı.

Yarım saat kadar süren bir yürüyüşten ve izlenip izlenmediğimizi son bir kez denetledikten sonra, Sidonie ne yapmamız gerektiğini açıkladı.

Onunla birlikte önden yürüyecektim. Albert biraz arkadan gelecek ve gideceğimiz binaya bizden birkaç saniye sonra girecekti, bunun nedeni de kapıcının odasının önünden hep birlikte geçmemekti. Asansöre binecek ve dördüncü katta duracağız...

Her şey öngörüldüğü gibi geçti. Kapının önüne gelince, Sidonie üç kez kısa kısa çaldı zili, kapı hemen açıldı. Yalnız-

(*) Gerçek adı Félix Cadras.

ca sırtını gördüğüm bir kadın bize başka bir kapı açtı ve yandaki odaya daldı. Küçük bir odaya girdim. Eşya olarak, bir divan, bir masa ve üç tane sandalye vardı. Sidonie birkaç saniye sonra Albert'le birlikte geldi ve kapıyı kapatarak çıktı. Yalnız kaldık.

«Konuşabiliriz, ama fazla yüksek sesle değil,» dedi Albert.

Masanın üzerinde bir şişe kirazlı alkol ve üç bardak gördüm.

«Birisini mi bekliyoruz?» «Belki de.»

Bir soru yakıyordu dudaklarımı.

«Arkadaşlardan haberin var mı?»

«Evet, iyiler. Biraz sonra kendin görürsün.»

Çok şaşkın durumdaydım.

Albert cebinden bir sigara paketi çıkardı, bir tane bana uzattı, yaktı ve durum hakkında ne düşündüğümü sordu.

Dinlerken dalgın görünüyordu. Benim sabırsızlığım büyüyor ve gözlerimi kapıdan ayıramıyordum. Birden kapı açıldı.

«Jacques!»

Çığlığa engel olamadım. Sağlık dolu Jacques Duclos beni kollarında sıktı ve pek şaşırmış görünmeyen Albert ile sıkı sıkı tokalaştı.

Üçüncü sandalyeye oturdu, saatine baktı ve başlangıç olarak:

«Bir saatim var» dedi.

Sevgi dolu bir kaygıyla, benim durumumu, karımın, annemin sağlığını sordu ve konuşmaya başladı.

«Uzun bir savaşa giriyoruz... Gelişimin bütün aşamalarını önceden göremeyiz, ama kesin olan şu ki ilerici ve demok-

rat güçler sonunda zafere ulaşacaklardır... Bugün Nazi işgalcilerine teslim edilmiş bulunan Fransa, kendi evrimi içinde, bir gün öz olanaklarıyla kurtulabilmelidir...»

Gazetecilerin her gün dillerine doladıkları cümleyi düşündüm: «Yenildik.»

«...Bir gün gelecek, Amerika da henüz başlayan bu savaşta yerini almak zorunda kalacaktır. Bir gün gelecek Sovyetler Birliği de çatışmanın içine sürüklenecektir. Bizim için hiç kuşku yok ki, şu zamana kadar o denli eleştirilen Kızıl Ordu dünyanın kurtuluşuna kesin bir katkıda bulunacaktır...»

Albert bana döndü ve birbirimize gülümsedik. Kollarını masaya dayamış olan Jacques devam etti:

«...Dışardan getirilen yardım, içteki mücadelenin güçlendirilmesinin koşullarını mutlaka yaratmalıdır... Öte yandan içteki mücadelenin gelişmesi, dıştaki güçlerin katkısını hızlandıracaktır.»

Bir olumlu işaret bekleyerek bize baktı Jacques. Doldurduğu piposunu yakmaya fırsat bulamadan başını salladı Albert.

«...İşte böyle, çok açık. Gereken, işgalcilere ve Vichy hainlerine karşı mücadeleyi geliştirmek. Başlattığımız savaş bu. Sürdüreceğimiz savaş bu...»

«Daha yavaş konuş,» dedi Albert, «komşu apartman duvara bitişik.»

«Duyulur mu dersin?»

«Sanmam, ama Sidonie yüksek sesle konuşmamamızı söyledi.»

«...Kavgayı sürdürmemiz gerektiğini söylüyordum. Bizimkilerin yüz binden fazlası şimdiden kamplarda. Her gün yenileri tutuklanıyor. Ölüm cezası henüz bize uygulanmadı. Ama o da gelecek...»

Sokakta bir düdük öttü. Pasif korunma görevlisi çalıyordu. Hepimiz aynı anda pencereye baktık. Perdeler iyice kapalıydı, ışık dışardan görülemezdi. Bizim için değildi uyarı:

«...Aslında, düşmanlarımızın hedefi açık: örgütümüzü fizik olarak yok etmek istiyorlar. Şunu da bilmemiz gerekir ki, Hitler Almanya'sına karşı savaşanlar arasında bile, mücadelemizden yararlanmakla birlikte, bizim yok olmamıza kızmayacaklar da vardır... Dolayısıyla, Partinin güvenliğini gözümüzün bebeği gibi korumalıyız... Tutuklanmış militanlarımız, düşmanın, kamplarda, bir kudurganlık dalgasıyla yurtseverlere karşı Saint-Berthélémy katliamları düzenlemesini beklememelidirler... Bütün olanakları kullanarak kaçmak zorundadırlar... Ötekiler ise tutuklanmamak zorundadırlar...»

«Şşşt! Dışarda konuşanlar var.»

«Sanırım yan daireye gidiyorlar... kapı kapandı.»

«Kötü bir şey olursa Sidonie uyarır,» dedi Albert.

Jacques devam etti:

«...Demir gibi bir disiplin uygulamalıyız... Tutuklamaların ilk dönemdeki düzeyde sürmesi hoşgörülmeyecektir... Bütün örgütümüz değiştirilmelidir...»

Kapıya vuruldu; Sidonie başını uzattı ve yavaşça :

«Komşular eve döndüler,» dedi, «fazla yüksek sesle konuşmayın, odaları buraya bitişik.»

«Görüyorsunuz ki,» dedi Jacques, «bir savaş gemisini örnek almalıyız... Örneğin bir zırhlı, öyle yapılmıştır ki, birçok, bölmelere ayrıldığından, bir ya da birkaç noktadan yara alsa bile yüzmeye devam edebilir... Örgütlenme yöntemimizi değiştirmek için bu örneğe başvurmalıyız...»

Duyulur duyulmaz bir sesle devam etti: «...Partinin üyeleri tabanda, sorumlu dahil üçer kişilik gruplar halinde örgütlenmelidir. Yukarıda, yönetim üçgeni tarafından yönetilecek-lerdir. Bu üçgenin her üyesi, en çok iki ya da üç grup sorum-

lusuyla ilişkide olacaktır. Bu sistem bütünü örgütün ilk çekirdeğini, yani hücreyi oluşturacaktır. Daha yukardaki düzenler, kesimler, bölümler, bölgeler de aynı ilkelere göre kurulmalıdırlar... Böylelikle, militanlar arasındaki ilişkileri en aza indirgeyerek, çalışmayı eşgüdüm halinde yürütmek mümkün olacaktır. Anlaşıldı mı?»

«Anlaşıldı.»

«Böylece örgüt şu ya da bu noktadan yara alabilir, ama hiçbir zaman büsbütün yok edilemez... Bu arada biz de sürekli olarak kâğıtları karıştırıyoruz...»

«Dokuza beş var,» dedi Albert. «Yalnız yirmi dakikan kaldı.»

«Yeter. Şimdi gereken, gördüğünüz gibi, saptadığımız işleri yerine getirmeye çalışmak... Gündelik işlerimizi bırakmadan, Fransızların birliği için çabalarımızı yavaşlatmaksızın bunu gerçekleştirmeliyiz... Düşmanın yağmasına bırakılmış Fransa'da bir süre sonra açlık isyanları, grevler, çeşitli hareketler görülecektir... Bunları desteklemek, yönetmek, örgütlemek gerekir, çünkü, bugün, her halk hareketi Almanlara karşı bir mücadele niteliği almaktadır. Bütün biçimleriyle yurtsever eylem, kurtuluşun gelecek koşullarını hazırlamaktadır...»

Bir çeyrek daha, Jacques, kiraz dolu kâseye bir kaşık soktu, bardaklarımızı yarı yarıya doldurdu ve gözlerini ayırmadan sordu:

«Peki, ne düşünüyorsun?»

«Kabul.»

«Tereddüt, kuşku? Çok sert geçecek.»

«Tamam.»

O zaman benden ne beklendiğini söyledi ve yerine getireceğim görev konusunda bütün açıklamaları yaptı; iki günde bir göreceğim Albert doğrudan sorumlum olacak.

Bitiş olarak da, yeraltı çalışmasının en küçük ayrıntıları üzerine bir dizi öğüt sıraladı: «Sızıntılara dikkat, buluşma yerlerinde beklemek yok, hiçbir zaman aynı yerlere gitmeyin...»

Gözle görülür bir duygulanma içinde kalktı, her ikimizi de kucakladı:

«Yakında yeniden görürüm sizi, her şey yoluna girince...»

Dokuzu çeyrek geçe bizden ayrıldı. O an, insanüstü bir güç hissettim kendimde.

Albert masanın üzerine bir harita açtı ve bana, Paris'teki yeni bölgelerin ayırımını anlattı.

Az sonra Sidonie bizi almaya geldi. Kimseyi görmeden daireden ayrıldık. Aşağıda, kapıcının odası karanlıktı.

Eşiği aştık ve kendimizi dışarda bulduk. Geldiğimizin tam tersi yöne gittiğimiz gibi bir izlenim vardı bende. Karanlıkta yirmi dakika kadar yürüdükten sonra, kılavuzumuz elimizi sıktı:

«Sokağı dümdüz izleyin, yüz metre ilerde metroyu bulacaksınız.»

Oraya varınca Jussieu Alanını tanıdım. Albert, yarın onbirde, köşedeki küçük kahvede buluşacağımızı söyledi. Metronun koridorlarında birbirimizden ayrılıp ters yönlere gittik. O andan başlayarak birbirimizi tanımıyorduk artık.

Saat on. Beni Le Châtelet'ye doğru götüren vagonun içinde cebimden bir gazete çıkardım ve bir şeyle uğraşmış olmak için dalgın dalgın göz gezdirdim. Solda, köşede, çeşitli olaylar bölümünde, 20 Aralık 1940 tarihli bir bildiri, Paris bölgesinde büyük bir örgütün ele geçtiğini bildiriyordu.

Hepimizi yakalayamıyorlar. Şimdi biliyorum ki, benim de, yarın savaşta yerimi almak üzere bindiğim gemide sıkı ve sağlam duran insanlar var Paris'in bir yerlerinde.

II- ÖNCE DİRENİŞ VARDI

1941 Martı'nın ilk günleri. Ménilmontant sokağı, Gaieté-Ménil sinemasının oradan, sokak başkentin yüreğine doğru uzanıyor. Uzakta, Notre-Dame'ın kuleleri, altında Cité'nin gölgesinin sezildiği sis okyanusunun içinden yükseliyorlar. Sokağın aşağısında, kaldırımda, yoğun bir kalabalık kımıldayıp duruyor.

Dükkânların çoğu saat dörtten önce açılmaz, ama yaşlı kadınlar ve erkekler, kaldırımların üzerinde uzayıp giden kuyruklarda şimdiden yerlerini almışlardı. Seyyar sebzecilerin küçük arabaları kanallar boyunca dizili duruyordu. Onlarda da ne meyve ne sebze bulunabiliyordu, yalnızca bir tür lahanayla, kilosu 4,50 franktan küçük odun paketleri.

Kilisenin orada, solda, bir sokak zikzaklar çizerek iniyor: gezintimin hedefi olan Amandiers Sokağı bu. Yaklaşık 400 metre uzunluğunda, son bir dönemeçten sonra, aniden Père-Lachaise Mezarlığının köşesine çıkıyor. Ménilmontant Sokağından daha dar, daha hareketli görünüyor. Gezinerek oraya saptım. Bilgiler doğru verilmiş: yerin iyi bir topografyası ve yalnızca dükkânlar. Yol boyunca iki yüz kadar olmalı.

Küçük bir sütçünün önünde bir an durdum. Bir parça beyaz peynir dağıtmasını bekleyen kadınlar var yalnız. Çok yaşlılar, oturacak bir şeyler de getirmişler. Konuşuyorlar. Çok konuşulur kuyruklarda:

«Bu sabah bir parça at eti için iki saat kuyrukta bekledim. Gün doğmadan oradaydım, ama daha saat beşte gelmiş herkes...»

«Hiçbir şey bulunmuyor madam. Geçen hafta kötü bir karnıbahar bulabildim. Evde, yer lahanasıyla erişteden başka bir şey yemiyoruz.»

«Anlaşılan şimdi her şey için kayıt olmak gerekecek.»

«Kasaplar başladılar bile.»

«Biliyorum, ama artık karnelerdeki eti bile vermiyorlar.»

«Elbette,» diye atıldı yaşlı bir adam, «Almanya'ya götürüyorlar.»

«Herşey aynı durumda, bayım. Bakın, benim kızım Pillot'da çalışır. Hergün gelip alıyorlar ayakkabıları, ister erkek ister kadın ayakkabısı ne olursa olsun satın alıyorlar, hatta numarasına bile bakmıyorlar. Eğer böyle giderse hiçbir şey kalmayacak Fransızlara.»

«Ah! Çocuklarımıza sokaklarda çikolata verdikleri zamanlar geçti artık. Bitti! O zaman bizi kandırmak istiyorlardı! Bir de onları sevimli bulanlar vardı!»

«Evet, işbirlikçilik o işte...»

Daha fazla dinleyecek zamanım yoktu, yoluma gitmem gerekti. Saatime baktıktan sonra topluluktan ayrıldım. Yanımda bir genç kadın sesi işittim:

«Ne yapıyor bu böyle?»

Arkama dönmeden uzaklaştım.

Sokağın ortasında yürümek zorundaydım. Kaldırımlar tıklım tıklım kalabalıktı. Kendimi bu kalabalığın ortasında hissetmekten gerçek bir sevinç duyuyordum. Herkes için adı-sanı belirsiz bir gelip-geçenden başka bir şey değildim, ama şu anda, bu sokakta, bu akşam bir şeyler olacağını bilen tek kişiydim hiş kuşkusuz.

Yolun yarısında, Menilmontant Sokağı ile Pere-Lachaise'in ortasında bir dörtyol ağzı var. Sağda geniş bir sokak, Tlemcen Sokağı bulvara doğru iniyor. Solda Partants Sokağı. Dörtyol ağzının her köşesinde de bir kahve. Polisin alarm aracı da tütüncünün önünde dikili. Buradan başlayacak.

Ortalığı yeterince kolaçan ettim. Amandiers Sokağının ucuna kadar gidip, sonra metro istasyonuna yöneldim. Birkaç

metre ilerde bir arkadaş beni bekliyordu ve önünden geçer geçmez ardıma takıldı. Küçük bir sokağa dönünce yanına yaklaştım. Hâlâ albay dediğimiz Marc (*) son buyrukları bekliyordu:

«Çocuklar tamam mı?»

«Benim iki bisikletli,» dedi Marc, «saat dörtte bildirilerle birlikte kilisenin arkasındaki 'Clairon de Menilmontant'da olacaklar. Koruyuculara gelince, ancak dokuz tane toplayabildim. Senden ayrılınca kendim görüşeceğim üç sorumluyla. Ne yapılacak?»

«Saat tam dört buçukta Amandiers Sokağında bildiri dağıtılacak.»

«Askerler için pek çekici değil.»

«Seninkiler, dörtyol ağzından kaldırımın her iki yanına atarak başlayacaklar ve Pere-Lachaise'e doğru yüz metre devam edecekler.»

«Bu kadar mı?»

«Bildiriler gösterinin işaretini verecek. İş bitince senin bisikletliler küçük sokaklara dalıp rahatlıkla gözden yok olabilirler. Önemli olan dört buçukta başlamak.»

«Orada olacaklar. Ya koruyucu çocuklar?»

«Onlar, Tlemcen Sokağının köşesindeki haber aracının korunmasını üstlenecekler. İş, çevrede bulunan ajanın polisi çağırmasını engellemek.»

«Bu iyi. Ne kadar süre?»

«En az on dakika.»

«Güzel. Gidip alanda bir dolaşayım da göreyim ben de.»

«Saat dörtten sonra çevrede kalman yasak senin.»

(*) Albay Dumont, daha sonra Almanlar tarafından kurşuna dizilecektir.

«Daha önce bakacağım, bize ilişkin bölümde hiçbir pürüz olmamalı.»

«Dikkati çekme. Sonuçları öğrenmek için, La Rapee metrosunda saat altıda görürüm seni.»

«Benim için çok erken, arada çocukları görmem gerek.»

«Altı buçuk diyelim.»

«İyidir.»

Mezarlığın girişinde ayrıldık. Saat henüz iki buçuk.

Paris bölgesi kadın komiteleri sorumlusu Marcelle, Philippe-Auguste metro durağında bekliyordu beni.

Koluma girdi ve hemen uyardı beni: «Durak kapalı. Bu kapalı duraklara dikkat etmeliyiz sanırım. Bekleyen birisi çok daha çabuk fark ediliyor.»

«Evet, haklısın. Ben de, bu metro duraklarındaki buluşmaları bırakmak gerektiğini düşünüyorum. Kötüleşmeye başladı. Evet, şimdi işler ne durumda?»

«Her şey hazır. Bu sabah gösterinin planını Anne-Marie ile de uzun uzun tartıştım. (*) istediğimiz yardımı sağlayabildin mi sen?»

«Bisikletliler ilk dağıtımı belirtilen yer ve saatte yapacaklar, arkadaşlar da haber iletilmesini engellemek için orada olacaklar.»

«Bu güzel!»

«Umarım başka alarm aracı yoktur?»

«Hayır, iyi baktım. Bir tane çok yukarda Sorbier Sokağının köşesinde var, bir tane Menilmontant Sokağının altında, üçüncüsü de Pere-Laichaise metrosunun önünde, ama ilk ikisi oldukça uzak, üçüncüsü epeyce yakın. Anne-Marie, polis arabalarının Menilmontant Sokağından çok güç geleceklerini

(*) Danielle Casanova'nın takma adı.

söyledi. Tlemcen Sokağı ve Pere-Lachaise yönünden gelmelerini beklemek gerek. Kalabalığın arasına dağılarak, gerek Menilmontant'a doğru, gerek Sorbier Sokağına çıkan yan sokaklardan boşaltmayı kararlaştırdık. Dolayısıyla gösteri sokağın ilk bölümünde başlayacak ve olabildiğince yukarda sürecek.»

«Bir sürü çıkmaz sokak olduğunu gördün mü? Gidip oralara takılmasınlar.»

«Biliyorum, haberleri de var. Dağılmak için beş tane sokağı kullanacağız.»

«Onları nasıl toplayacaksınız?»

«Kuzeydekileri Pirenées metrosunda: De la Marée Sokağından gelecekler. Batıdakiler Belleville metrosunda: Sorbier Sokağından gelecekler. Paris'tekiler Pere-Lachaise, güneydekiler de Couronnes ve Menilmontant metrolarında. Hepsi de Amandiers Sokağının iki ucundan gelecekler.»

«Biraz çok metro oluyor.»

«Biliyorum, ama başka türlü yapmak güç. Hem, toplu halde durmamaları, kalabalığa karışmaları söylendi.»

«Gösterinin yerinden haberleri yok herhalde?»

«Hayır, hayır. Bölgelerimizin kadın komitelerinin beş sorumlusunu şimdi göreceğim, son buyruğu onlar verecek.»

«Tabii sen oraya gitmiyorsun, değil mi?»

«Ne yazık ki hayır?»

«Niçin yazık olsun?»

«En ilginç yanı o! Anne-Marie bütün gece uyumadı. Ben de öyle.»

«Ama tertiplediğiniz ilk gösteri değil bu. Seni ne zaman görebilirim?»

«Yedide olur mu?»

«Sully-Morland kahvesinde bekleyeceğim.»

«O da bir metro durağının yanında.»

«O zaman köprüde, caddenin karşısında, ama ağaç etme beni.»

«Gelirim.»

«Özellikle de kendine dikkat et.»

Öğleden sonra saatleri bitmez tükenmez gibi geldi bana. Kadınların örgütlediği gösteriyi düşünerek düzenledim buluşmalarımı. Sokakta insanlar, bizi bunca uğraştıran olayın farkında olmaksızın olağan bir git-gel içindeydiler.

Kararlaştırdığımız gibi altı buçukta buldum March'ı. Bildiriler kolayca dağıtılmıştı. Yalnız bisikletliler kalabalığın içinden çıkmakta güçlük çekmişler. Yerlerdeki kâğıtları toplamak için halk koşuşmuş. Polisin alarm aracı çalışmamış. Çevresinde; itiş-kakış olmuş. Polis arabası ise on iki dakika sonra gelmiş. Kadın toplulukları «Fransızlara ekmek!» diye bağırmışlar. Kimileri de, «Kahrolsun faşizm! Kahrolsun Hitler!» diye.

Daha fazlasını bilmiyordu March. Mahallede büyük bir hareketlenme olduğu sonucunu çıkarmak için yeterliydi bu kadarı da.

Gece bastırıyordu. Sully-Morland caddesinin çevresinde bekleşen küçük kadın toplulukları gördüm. Birinden diğerine gidip geliyordu Marcelle.

Herkesi buraya toplamış olması pek ihtiyatlı bir hareket değildi.

Birkaç dakika sonra yanıma geldiğinde söyledim ona.

«Biliyorum,» dedi, «ama başka türlü zamanında burada, olamazdım.»

Saint-Louis adasında gezinmeye başladık. «Eee, nasıl geçti?»

«Üç yüz elli, belki de dört yüz kadar kadın. Az.»

«Bence iyi. Anlat bakalım.»

«İlk bildiriler dağılınca sloganları bağırmaya başladılar. İlk polis arabası çok sonra geldi. Gösteri çeyrek saat sürdü. Bizim kadınlar çok iyiydi.»

«Ya ötekiler ne diyorlardı?»

«Pek kötü bakmıyorlardı, ama çoğunluğu pasifti.»

«Fiili destek yoksa... Önemli olan kalabalığın tepki göstermemesi.»

«Polis geldiğinde tek bir kadın 'Susun, hepimizi içeriye attıracaksınız!' diye bağırdı.»

«Tutuklama oldu mu?»

«Oh! Sus da dinle. Onlar kadınları arabaya bindirdikçe berikiler dört bir yandan iniyorlardı. Yine de altı ya da yedi arkadaşın tutuklandığını sanıyoruz. Polislerin de pek kötü davranmadıklarını söylemek gerek. Dört çocuk annesi bir sorumlu arkadaşımız hemen orada bırakıldı. 'Çocukları için yiyecek arayan bir anneyi tutuklamaya utanmıyor musunuz?' diye bağırıyordu. Çevresindeki adamlar da 'Bırakın! Bırakın!' diye bağrıştılar. Sonunda bırakıldı.»

«Peki bunlardan sonra ne durumdalar?»

«Her zamankinden daha coşkulu! İlk fırsatta yeniden başlamak istiyorlar.»

«Güzel, arkadaşlara söyleyince onlar da memnun olacaklar. İyi çalıştın kızım.»

«Öyle mi dersin?»

«Elbette öyle! Ha sahi, son bir soru daha: en iyi cevap veren bölgeler hangileri?»

«Doğu ve güney. Ivryden bir arkadaş on dört kadınla geldi. Paris ve öteki bölgeler daha verimsiz.»

«İlgili yöneticiler açıklamalar isteyecektir.»

«Bize yardımcı olan arkadaşlara da teşekkür etmeyi unutma.»

«Unutmam. Dur, kucaklayayım seni. Kadınları da kutla, büyük bir başarı bu.»

Rıhtımlar boyunca yürüyordum. Hava önceki günlerden daha az soğuk, biraz nemli. Gölgede akıp gidiyor Seine. Sokaklar kapkaranlık. Farları örtülü bir Alman otomobili sisin içine gömüldü.

Gecenin içinde bir ses yükseldi, hemen yanımda: «Kafasını kırar inşallah!»

Işıksız Paris yine de yitirmiyordu Paris'liğini.

Canım şarkı söylemek istiyordu.

III- OLAYLAR... OLAYLAR...

«Harekete geçmek için bekleyin, zaman henüz gelmedi,» diyordu her akşam Londra.

İlkbahar geldi. Bu haziran sabahında Champs de Mars'ın yolları, yalnızlık düşü görerek gezinene, kırlarımızın görüntüsünü getiriyor. Çimenlerde otu biçiyor bahçıvanlar. Çiçek açmış bir gül sapının üzerinde sallanıyor bir serçe ve ilk güneş ışınlarının itmesiyle bir çiğ bulutu yükseliyor taze biçilmiş çimenden.

Yaşama sevincinin insanın içini doldurduğu sabahlardan biri bu.

Saatim dokuzu gösteriyordu.

Saptığım yolun ucunda Albert sakin sakin ilerliyordu. Küçük nefeslerle içiyordu piposunu. Her zaman üzerinde gördüğüm koyu renk takımı, ince yapısı ve esnek yürüyüşü, ona, çevremizdeki güzel semtlerde çok görülen, gezintiye

çıkmış şık bir insan havası veriyordu. Güzlüklerini sildi ve o ince çocuk yüzü, gerçek yüzüyle çıktı karşıma. Gözleri sevinçle parıldıyordu. Elimi sıkarken aceleyle konuştu:

«Çok, çok sevinçliyim.»

«Ben de.»

«Biraz sonra sevincinden uçacaksın. Şuraya oturalım. Zararsız bir bahçıvandan başka kimse yok çevrede. Tütünüm de var.»

Uzaktaki bir sıraya yerleştik ve hiç beklemeden dostumun dopdolu tütün kesesini boşaltmaya koyuldum.

Albert, her zamankinin tersine, işim üzerine soru sormadı bana. İlkin kendi konuşmaya başladı:

«Dün akşam şahane bir haber duydum ve hemen yukardaki dostlarımıza bildirdim. Haberi, hiç beklemeden, Paris'teki bütün işçilere duyurmak gerek.»

«Bizden değil demek?»

«Çok gürültü koparacak. Yüz bini aşkın işçi işi bıraktı. Grevleri on iki gün sürdü.» «Özgür bölgede mi?»

«Hayır, işgal altındaki bölgede. Almanların belki de en sağlam yerleştikleri köşede, çok da iyi tanıdığım bir bölge, çünkü benim bölgem: Kuzey ve Pasde-Calais!»

«Maden işçileri mi?»

«Evet, maden işçileri. Yaman adamlar!»

«Maurice memnun olacak!»

«Çok iyi bir hikâye bu, ama iyi anlaşılması için başından başlayayım. Dinle ve örnek al:

Önce şunu bil ki, bizim maden işçilerinde korku denen şeyin nebzesi yok. Daha ocakta, çeşitli yerlerde bölük pörçük grevlerimiz oldu. O zaman Parti yönetimi, yeraltı örgütümüzün güçlendirilmesine ve kuyularda halk komitelerinin oluşturulmasına özel dikkat göstermeye başladı. Gücü tükenen sen-

dikaların ekleri olan bu halk komitelerinin görevi hak alma mücadelesini geliştirmekti, bu da, mevcut durumda, düşmanın üretimini sabote edecek ve yavaşlamasını hızlandıracaktı.»

«Demek ki hareket noktası bu mücadele oldu?»

«Aynı öyle. İşçilerin maddi durumlarının kötüleşmesiyle çukurlarda ve dışarda olaylar çoğalmaya başladı. Şubat ayında, Henin-Lietarh, Lens, Haillecourt ve Noeux'de kadınlar gösteriler yaptılar. Örgütümüz gitgide güçleniyordu. 21 Şubatta Drocourt'da genç bir militan arkadaşlarının önünde konuştu. Onlara, yaşam koşulları düzelmedikçe çalışmamayı önerdi cesaretle. Mühendisle ustabaşı bunu Almanlara bildirdi hemen, onlar da gelip tutukladılar arkadaşımızı. İşçiler de arkadaşlarının bırakılmasını istemek için bir grup sözcü seçtiler aralarından. Almanlar Vichy yanlısı sözcüden başkasıyla görüşmek istemediler ve ona, eğer hareket durmazsa, kan dökmeye kadar gitmeye kararlı olduklarını söylediler. İşçiler kararsızlığa düşmediler ve giderek öteki kuyuların da katıldığı grevi başlattılar. Hareketin yayılma eğilimi karşısında Almanlar gerilediler. Sözcülerle görüşmeyi kabul ettiler ve bizim delikanlıyı saldılar. Büyük bir zaferdi. Bütün bunlar şubatta oluyordu...»

«Bu kadar ayrıntı vermeden söz etmiştin bu olaydan ve bizim Paris bölgesini örnek göstermiştin.»

«İşte, dostum, maden işçileri de oradan esinlendiler. Şubatta kısmi olan grev, mayısta genel oldu. En dikkati çeken de, işin yine aynı kuyuda, Dahomey'de başlamış olması. İşareti veren de yine aynı arkadaşımız.»

«Adı biliniyor mu?»

«Michel Brule. (*) Tabii sonra yeraltına geçmek zorunda kaldı. Ama şu Dahomey kuyusunun öyküsünü dinle.

(*) Daha sonra tutuklanıp, 1942 Nisanında kurşuna dizilen Michel Brule. Yanında, yine Almanlarca kurşuna dizilen Julien Hapiot vardı.

Yönetim, işçilere daha akılcı iş yöntemlerini kabul ettirmek istiyordu. Almanlar için çalışmaktan hoşlanmayan kara ağızlılar homurdanmaya başladılar. Az ötede de madencilerle ailelerinin oturdukları büyük işçi mahalleleri var. 23 Mayıs akşamı kuyunun çıkışında bildiriler dağıtıldı. Kadınlar, kuyunun bütün çevresine bol bol bırakmışlardı. 24'ün sabahı Brule çocukların yanına geliyor, grev kararı verilmiş, her katın sorumluları saptanmıştır... Arkadaşlar supapları kapatıyorlar, iş duruyor... İşçi mahallelerinde kadınlar da hareketi destekliyor...»

«Peki kim yönetiyor?»

«Bekle, oraya geliyoruz. Drocourt'daki 7 numaralı kuyudan sonra, Noyelles-Godault'daki Maurice'in çalışmış olduğu 4 numaralı kuyu da başlıyor. Ertesi gün grev Courrieres ve Lens'e sıçrıyor... O zaman, işçilerin büyük çoğunluğunun desteğini gören Partinin bölgedeki yöneticileri olan arkadaşlarımız genel grev sloganını atıyorlar. Mücadelenin bütün yönetimini eline alan da İspanya'da savaşmış, çok iyi tanıdığım yaşlı bir arkadaş.» (*)

«Cevap ne oluyor?»

«28'inde Marles, Ligny-Les-Aires, Bruay, Bethune, Noeux havzaları da duruyor. Bruay'deki büyük bürolardaki memurlar da işçilerle dayanışma hareketine giriştiler. Grev, 30'unda Pas-de-Clais'de tamamen genelleşti. Bu arada, 1 Haziran'dan itibaren işi bırakan Kuzeye arkadaşlar yollanmıştı. Başından beri Almanlar bölgede sıkıyönetim uyguladıklarından, ancak geceleri ve tarlaların içinden yolculuk edilebiliyordu. Günlerce mücadele ettiler maden işçileri. İşgalciye kafa tuttular. Bütün kara ülke, mücadeleyi tam bir fedakârlık içinde yürüttü. Ekonomik düzeyde başlayan grev, geniş bir yurtsever hareket oldu. Ne kadar iyi değil mi?»

(*) Nestor Calonne.

«Şahane!»

«Ne yazık ki kitle halinde tutuklamalar var. Almanlar vahşice bir baskı uyguladılar. Ellerine düşen en iyi arkadaşlarımızı öldürecekler. (*) Ama maden işçilerinin öfkeleri sürüyor ve kolay kolay yatışacağa da benzemiyor...»

Tutuklananların sayısı belli mi?»

Kuşkusuz binlerce, (**) ama bunun pek sözünü etmemek gerek çünkü işçilerin moralleri bozulabilir... Baskı konusunda bir fikir edinmen için şunu söyleyeyim ki yalnızca Noyelles-Godault köyünde on arkadaş tutuklandı. (***) Ne olduklarımda bilmiyoruz.»

«Peki şimdi neler oluyor?»

«İş yeniden başladı, ama, sabotajın gitgide güçleneceğini, Almanların da gitgide daha az kömür elde edeceklerini kesin gibi görebiliriz. Üstelik şu da kanıtlanmıştır ki, savaşma olanağı vardır ve biz de düşmana darbeler indirebiliriz. Başkalarını yüreklendirecek olan budur. Bunun için herkesin bu grevden haberi olmalıdır.»

«Biraz yürüsek, iki üçtür bahçıvan bize doğru bakıyor, enselenmeyelim.»

Oturduğumuz sıradan kalktık. Yan yollarda gezinmek için Champ de Mars'ı aştık... Yolda Albert anlatısını sürdürdü:

(*) Almanlarca kurşuna dizilen ilk madenciler listesinde şu adlar vardı: Drocourt Belediye Başkanı Noel; Vichy yandaşlarınca kapatılan madenciler sendikası yöneticisi Turbant; işçi temsilcisi Doisy; hücre sekreteri Loucheux ve yirmi maden işçisi daha.

(**) Grev süresince toplam olarak yaklaşık 2.000 tutuklama oldu. Bunların 1.500 kadarı daha sonra Almanya'ya götürüldü. Çoğunluğu geri dönmedi.

(***) Noyelles-Godault'da bu grevin, kurbanı olan işçi militanlarından birkaçı: Joseph Dolebol, Alexandre Cathelain, Louis Delobel kurşuna dizildiler; Louis Burny, Hubert Leclercq,. Adrien Hellin, Charles Dirix, Etienne Lemaire, Charles Berché, Norbert Maschlet, Arthur Bléau, Joseph Duham zindanlarda can verdiler.

«İşçi kadınlarımızın olağanüstü olduklarını söylemek ve yinelemek gerek. Bildirileri onlar dağıtıyorlar, grev hazır kuvvetlerini onlar örgütlüyorlar ve erkeklerini mücadeleye yöneltiyorlardı. Bak, örneğin Courcelles-Lens'de 10 numaralı kuyuda olanı dinle: Grevin başlamasından iki gün sonra tek bir işçi bile işbaşı yapmamıştı. Kuyu, gezici muhafızlarca korunuyordu. Kadınlar ise mahallede, kuyuya inmeye kalkışan olursa müdahale etmeye hazır durumda ortalığı gözetliyorlardı. Ve işte, 1100 kişi içinde bir teki işinin başına gitmeye yeltendi. 'Çukur çullarını' madene komşu bir meyhanecinin oraya getirmeyi ve orada temizlenmeyi düşünmüştü. Evlerin önünden geçerken, ellerinde süpürgeleri, kararlı kadınlar onu bekliyordu. Kolları sıvayıp hemen üzerine çöktüler ve iyi bir sopadan sonra bir de çırılçıplak bıraktılar. Çektikleri onca acıya karşın herkes hâlâ gülüp duruyormuş olaya.

«Ödlek herif kaçarken, çılgına dönmüş kadınlar bağırarak kovalıyorlardı: 'Ah! namussuz, haydut, bizim erkekler grev yaparken, gidip iş işleyebileceğini mi sanıyordun! Akşam cebin boş döneceksin diye karından dayak yiyeceğinden mi korktun?' Pis herif ertesi gün aynı şeye cesaret edemedi elbet... Meyhaneciye gelince; kapısının önünden gelip geçen işçiler herhalde uzun bir süre kafayı başka bir yerde çekerler...»

«İşte,» dedi Albert bir zafer gülümsemesiyle, «maden işçilerinin ülkesinde işler böyle oluyor. Olanı biteni sanki oradaymış gibi görüyorum. Bütün çocuklara iyi anlat bunu. Paris bölgesindeki madencilerin de bunun ardından biraz kımıldanacaklarını umarım.»

«Hemen bir bildiri yayınlar, fabrikalarda dağıttırırız. Merak etme, bu örnek işe yarayacak.»

«Peki ya sen neler anlatacaksın şimdi bana?»

«Dış mahallelerdeki bir şantiyede küçük bir grevle birkaç sabotajdan söz edecektim, ama senden öğrendiklerimin yanında pek önemsiz gibi geliyor onlar bana.»

«Anlat yine de. Zamanımız var daha. İstersen şuralarda bir yere girip bir şey içelim, Islatmalıyız bunu.»

Üç çeyrek sonra birbirimizden ayrılırken:

«Ha, az daha unutuyordum. Biliyorsun Maurice'in yaşlı anası hâlâ Noyelles-Godault'da...»

«Eee, ne olmuş?»

«Partiye girdi. Yalnız haberi kendine sakla, tutuklayabilirler kadını.»

Bu görüşmenin üzerinden iki hafta geçti.

Günlerden pazardı. Geç yatmıştım ve tembelce gerinip duruyorum yatağın içinde. Yandaki odadan, radyodan bir müzik sesi geliyordu.

Bir sessizlik.

Haberler olmalıydı.

Hep aym şeyler.

Birden spikerin sesi çınladı odanın içinde:

«Bu sabah saat dörtte Alman birlikleri Sovyet sınırını geçtiler...»

Bir sıçrayışta ayağa fırladım. Spiker aynı kayıtsız sesle sürdürüyordu:

«...Luftwaffe uçakları Kiev, Odessa ve Sivastopol'ü bombaladılar...»

Sapsarı kesilmiş olmalıyım.

Bunun er ya da geç olacağını biliyordum, ama yine de insanın içi burkuluyordu.

Binlerce insan ülkelerini savunurken ve bizimkinin de kurtulması için bize yardım ederken öleceklerdi. Almanlar bu kez tam boylarının ölçüsünü alacak birini bulmuşlardı.

«Süpürgeyi yiyeceksiniz sırtınıza!»

İşçi yüzlü bir delikanlının, kaldırımda bekleyen iki Alman askerine karşı bu bağrışından hoşlananlar arkalarına dönüp durdular Sivastopol Bulvarında.

«Ensenize de baylar, ensenize... diyorum,» diye yineledi delikanlı arkadaşıyla konuşur gibi.

İnsanlar gülümsüyorlardı. Sokaktaki adam memnun bugün. Bu sabah sekizde, benim üçgenimdeki öbür iki arkadaşla Chaillot Sarayının gezisinde buluştuk. Olağanüstü durumlardaki buluşmalarımızdan bu.

«Bütün merkezlerimizi harekete geçirmek ve sabotajları güçlendirmek gerek,» dedi fabrikalardaki çalışmadan sorumlu olan Sylvestre...

«Bütün halka seslenmeliyiz,» diye önerdi propaganda sorumlusu Ramier. «Her yerde müthiş bir coşku var...»

Alınacak ilk önlemleri hemen kararlaştırdık ve gündüz için bir buluşma saptadık...

Châtelet önünde beni buldu Albert. Saat dokuz. Geciktiğimi sanıyordum.

«Çocukları gördün mü?»

«Yalnızca benim bölümdeki öbür iki arkadaşı. Şimdi ayrıldım onlardan da, ama bugün bütün sorumlularımızı göreceğim.»

Öngördüğüm önlemleri söyledim ona: bildiriler, fabrikalarda konuşmalar, çağrılar...

«Yeterli değil? Daha geniş açılı görmek gerek. Sovyetler Birliği'nin savaşa girmesinin doğurduğu büyük umudu da hesaba katmalıyız. Dolayısıyla daha iyi koşullar altında mücadele edebiliriz. Yani, çok, çok daha uzaklara varılabilir...»

Akşam. Emile, Monge Alanındaki bir kahvenin tezgâhında bizi bekliyordu.

«Ayrılalım,» dedi, «ve burada kalmayalım, oturulacak yerler gözetleniyor.»

İzlenip izlenmediğimize baktıktan sonra Botanik Bahçesinin yollarında buluştuk.

Sakin görünmek istiyordu Emile, ama çok sinirli olduğu gözümden kaçmıyordu. Ardarda sorular sıraladı :

«Ne deniyor? Ne diyorlar? Ya işçiler? Ya bizim çocuklar? Çok tutuklama var mı?»

Yanıtların bitmesini beklemeden sürdürdü:

«Dostlarımızı gördüm. Parti Sekreterliği bu gece toplanıp durumu inceledi.»

Albert ona döndü:

«Dün akşam Frédéric'ten bir mektup aldım.» (*)

«Evet, ama yeni şeyler var. Şimdi durum şöyle ortaya çıkıyor: Bugüne dek direndik ve Alman aleyhtarı propaganda yaptık. Şimdi daha da fazlasını yapabiliriz. Silahlı mücadele aşamasına geçmeliyiz. Almanlar en iyi birliklerini Doğu cephesine götürecekler ve bizdeki fiili işgal güçlerini önemli ölçüde azaltacaklardır. Onlara karşı tam bir savaşın başlatılması zamanı geldi. Sekiz gün önce akıl almaz görünen şey bugün mümkün olmaktadır. Telefon tellerini kesmek, makineleri sabote etmek ya da fabrikalarda işi yavaşlatmak söz konusu değildir artık, hiç duraksamaksızın düşmana hizmet edebilecek her şeyi yok etmeliyiz. Köprüler havaya uçmalı, trenler raylarından çıkmalı, fabrikalar yanmalı ve her yerde Almanlar öldürülmeli. Öyle ki, birkaç hafta içinde, ne yalnız Paris'te sokağa çıkabilmeliler, ne de Fransa'nın yollarında dolaşabilmeliler.»

(*) Jacques Duclos'un takma adı.

Tepkilerimizi gözleyerek bize baktı Emile.

«Anlıyorsunuz değil mi? Bunu söyleyen ben değilim, Parti yönetimi.»

«Bir de soruyorsun.»

Sevgi dolu gözlerle baktı bize.

«Ama çok dikkat etmelisiniz, düşmanlarımız da boş durmuyor, onlar da savaşıyorlar, sonuna kadar da savaşacaklar. Çok güç yolumuz...»

IV- ATEŞ DENEYİ

Yaz geldi. Alman radyosu her gün zafer marşlarının ardından bildiriler yayımlıyordu.

Basında görülen bir haber, (*) o günden itibaren her türlü komünist eylem ve gösterinin hemen ölümle cezalandıracağını bildirdi.

Yazacağım bir sürü mektup olduğundan o sabah çıkmadım evden. Öğle yemeğinden sonra dış uğraşılarım için evden ayrıldım. Bu uğraşılar arasında da, günde sekiz-on buluşmayı düzenleme vardı.

(*) O dönemde von Stülpnagel imzasıyla gazetelerde yayımlanan ve duvarlara asılan bildirinin tam metni şöyleydi:

«Fransız Komünist Partisi kapatılmış ve Fransa'daki tüm komünist faaliyetler yasaklanmıştır. Komünist faaliyette bulunan, komünist propaganda yapan, ya da komünist kışkırtmalarını ne biçimde olursa olsun destekleyen kişi Almanya'nın düşmanıdır. Cezası ölümdür. Bu ceza Alman mahkemelerince de verilebilir.

Eline Alman aleyhtarı bir bildiri geçen her kişi, bunu zaman geçirmeden en yakın Alman yetkilisine getirmek zorundadır. Bu emre aykırı davrananlar beş yıla kadar ağır işle cezalandırılacaktır.

Almanya düşmanlarına cesaret verip yardım edecek sorumsuz unsurların engellenmesi konusunda halka güveniyorum. Komünist çevrelerin düşmanca tutumlarının yaratacağı ciddi sonuçlar için yalnızca suçluları değil işgal bölgesindeki bütün halkı uyarırım.»

Botzaris metrosunun merdivenlerinin üstünde bir sigara sarmak ve benden önce çıkan yolculardan geriye dönen olup olmadığını görebilmek için durdum.

Her şey olağandı. Yaşlı bir büyükanne iki küçük kız torunuyla birlikte Buttes-Chaumont bahçesine giriyor. Hava nefis.

Sokağın öbür yanında henüz asılmış beyaz bir afiş vardı. Bir polis hareketsiz duruyordu kaldırımda. Merakla yaklaştım. Basında çıkan metin vardı afişin üzerinde. Görünürde heyecanlı olmasam da yüreğimin daha hızlı vurmasını engelleyemiyordum okurken.

Bahçenin yollarında çocuklar gülüşerek oynuyordu. Dam köşkünün terasına çıktım orada, bir sıranın üzerinde iki sevgili öpüşüyorlardı. Çite dayanıp ayaklarımın altında yayılan yeşillik ve tazeliğin ortasında uçuşan kumruları izledim bilinçsizce. Havuzun ortasında görkemle ilerliyordu kuğu. Renk renk yapraklar arasında, insan eliyle güzelleştirilmiş bir doğanın müziğini besteliyordu kuşlar. Yaşamak güzel şey.

Bu ana dek, bu denli hissetmemiştim yaşamı böylesine sevebileceğimi. Kuşkusuz önümde doğal olarak açıldığını gördüğüm içindi. Tabii, düşmanın eline düşme tehlikesi vardı sürekli olarak, ama bu da varlığının birdenbire yok olması anlamına gelmiyordu. Bugün değişmiş bir şey var. Yeni başlayan oyun yalnızca özgürlüğü yitirmecesine oynanmıyor, kelleler de ortada. Yitirilecek olan aym değil artık. Üzerimde bulunan tek bir yazı, hakkımda tek bir tanıklık ve yarın, böylesine güzel görünen güneş parlayamayacak gözlerimde. Ansızın yokluğun çukuru olabilir yarın.

Tehlikenin, milyonlarca insanın üzerine aynı zamanda yayıldığı olağan bir savaşta; ölüm, bir kazadan pek farklı görülmeyen, barış zamanında da olabilecek bir rastlantı durumuna gelir. Düşünülmez bile. Ya burada? Çok başka. Her

yerde olan ve bu kez can bağışlamayacak bir düşmana karşı sürekli savaşmak gerek. Bu mücadeleyi yürütebilmek için sürekli ölüm tehlikesini isteyerek sırtlayabilecek yetenekte olmak gerek. Geride bırakılması gereken bir aşama bu.

Ya ben üstesinden gelebilecek miyim? 31 yaşındayım, gücüm yerimde, ailem, dostlarım ve önümde bir yaşam... Peki, yaşam nedir ki? Yalnızca soluk almak değil elbette... Hareket etmek, düşünmek, bakmak, sevmek, umut etmek, insan olmak aym zamanda... Ve de bütün bunları yapacak özgürlüğü olmak. Bu özgürlük olmaksızın her türlü anlamını yitiriyor yaşam ve işte sonunda başımıza gelen saldırı... Özgür mü yoksa köle gibi mi yaşamak, sorusuna yanıt vermek kolay, ama yetmiyor bugün. Yarın için korkulu bir seçim sorunu çıkarıyor ortaya: yaşamının nedenlerinden vazgeçmektense özgür bir insan gibi ölmek. Ve bu seçim tek başma yapılacak... Demek ki ölüm olasılığını kabullenmek zorundayım, ama bu bilinçli kabullenme onun önünde koşmak anlamına gelmiyor; hatta daha güçlü kılıyor beni. Artık bir rastlantı değil de, bizi sonuncumuza dek tüketmek isteyenlerin bilinçli eylemlerinin sonucu olan ölüm geriletilebilir. Bizi yok etmek isteyenlerle savaşırken onunla da savaşılabilinir. Bu durum bile onların güçsüzlüğünün bir kanıtı değil mi? Dövüşmek ve de daha iyi dövüşmekten başka çıkar yol yok...

İlk buluşmanın zamanı geldi. Mağazanın merdiveninden indim, demirkapıyı geçtim ve 19. bölge belediyesinin karşısındaki çıkışa doğru yöneldim. Demiryolu çizgisini kucaklayan köprünün üzerinde, Kırım Sokağının köşesinde Romain'e (*) rastladım. Küçük bacaklarının üzerinde sapasağlam, kürk yüklü vagonlara bakıyordu.

«Almanya'ya gidiyorlar,» dedi yanına vardığımda. «Hepsinin tünelde kızarıvermesi için yanan bir kağıt yeter.»

(*) Gerçek adı Jean Baillet.

«Pek güç olmasa gerek. Her akşam geçiyorlar.»

«Eğer izin verirsen ilgileneyim, senin bölgende çünkü...»

«Oldu.»

Çok garip bir kişiydi bu Romain, haftada iki kez, işitilmemiş bir cesaretin ürünü birkaç başarı anlatırdı. Olağanüstü zekâya sahip bu işçide cesaret ve alçakgönüllülük kişileşmişti.

Savaştan önce partide önemli görevler yapıyordu. Şimdi, kuzeydeki banliyöde örgütümüzün sorumluluğunu yüklendi. Çalışmasından çok memnun olan parti yönetimi, üç ay önce, Romain'in çok sevdiği karısı ve çocuklarıyla birlikte yaşamasına izin vermişti. Bu nedenle de, başka bir ad altında kiralayacağı bir evin kira ve döşenme harcamalarını karşılayabilmesi için ona altı bin frank vermekle görevlendirilmiştim, Onbeş gün sonra, içinde bir makbuz bulunan bir zarf getirmişti Romain bana: kira 1400 frank, zorunlu eşyalar için 3.300 frank: yataklarıyla birlikte iki somya, dört sandalye, bir masa, eski bir dolap ve birkaç mutfak eşyası. Çamaşır, çarşaf, yorgan, havlu, perde gibi öteberiyi arkadaşlarından sağlamıştı. Su, havagazı, elektrik bağlanması gibi küçük harcamaları kendisi üstlenmişti ve büyük bir sadelikle, paranın artanı olan on üç tane yüz frankhğı geri veriyordu. Partinin yeraltı aygıtında sorumlu bir yer tutan bütün arkadaşlar gibi, o dönemde Romain de, iş harcamalarını karşılamak üzere ayda iki bin frank alıyordu. Parayla ölçülemez bu tür fedakârlıklar.

Bakalım bugün ne anlatacaktı bana. Zaman öldürmek için dolaşan iki insan gibi Jean-Jaurès caddesine doğru yan yana yürüdük. Rahatça konuşabilmenin en güvenli yolunun, herkes gibi sokakta dolaşmak olduğunu düşünmüşümdür her zaman. Birisine rastlandığında da, dikkatsiz bir sözcük, düşman bir kulağı uyandırmasın diye konuşmayı basit bir konuya kaydırmak yeterlidir. Konuşmanın birden kesilmesi garip görülebilir. Onun için de, çok doğal bir tavırla, ilk akla gelen

yana çeviriyorduk: «Ne atlet bu Toto da! Akşam sinemaya gidelim, var mısın? Onun için önce buğdayı pişireceksin...» Bazen çok eğlenceli olan bu kesintilere karşın, üç çeyrek saatlik bir gezinti sırasında birbirine çok şey anlatabilir insan.

Arkamızda kuşkulu birinin olup olmadığını anlamak amacıyla arkaya bakmak için güzel bir kadının yanımızdan geçmesinden yararlandıktan sonra Romain'e soru yağdırmaya başlıyorum:

«Eee, nasıl bakalım senin işler?»

«İyi. Üç tutuklama oldu, ama hep tabandan. Yine aynıları. Dört ay önce söylenmişti yer değiştirmeleri.»

«Ya ölüm cezası işi?»

«Etkisi güçlü oldu, bu yadsınamaz, ama çocuklar sağlam duruyorlar. Üç kesim, sorumlumu bu sabah her zamanki gibi tam zamanında gördüm. (*) Bu iyi bir belirti.»

«Ya sen?»

«İyidir...»

Ve Romain son üç günkü eylemlerin dökümünü yapmaya koyuldu. Havasından bir şeyler olduğunu anladım.

«Seine-et-Oise'da Almanya'ya yağ. götüren bir tren devirdik. Dört vagon yolun üzerine yattı, bütün çukurlar da yağ doldu. Bizim Fritz'ler de hattı sivillere bekletiyorlar...»

«Bu güzel. Başka bir kaynaktan öğrenmiştik olayı, ama sizin yaptığınızı bilmiyorduk.»

«Daha başka?..»

İki arkadaşıyla birlikte gece rayları sökenin Romain olduğunu daha sonra öğrendim.

(*) Her bölge kesimlere ayrılmıştı. Bölge gibi kesim de üç kişi tarafından yönetiliyordu. Her kesim., bölümlere, bölümler de hücrelere ayrılıyordu.

«Dün Saint-Denis'deki depoda, bir demiryolu işçisi bir lokomotifi köprüden uçurmayı başardı. Yeri iyi tanıdığı için akşam inerken depoya girdi. Nöbetçiler hiç dikkat etmediler, bir lokomotife çıktı ve harekete geçirdi. Lokomotif de dümdüz, korkunç bir gürültüyle dönemecin korkuluğuna çarptı. Birkaç günde güç temizlerler ortalığı. Bu arada bütün araçlar depoda kapalı kalacaklar.»

«Bu kadar ayrıntıyı nereden biliyorsun?»

«Yapan arkadaş anlattı. Araçtan tam zamanında atlamış ve kargaşalıktan yararlanarak kolayca kaçmış. Çok mutluydu, ama ben de bu işi denemesi için onu ikna edene kadar az ter dökmedim. Şimdi onunla da ilgilenmek gerek, çünkü ne olur ne olmaz diyerek evine gitmedi...»

«İyi, gelecek buluşmamızda bana tanıştırırsın arkadaşı; bir şeyler buluruz herhalde...»

«Bourget'de de başarılmış bir iş var. Dün sabah bir Alman uçağı toprağa çakıldı, pilotu da yandı. Dostumuz olan bir makinistin hazırladığı bu kazanın nedenlerinden kimse kuşkulanmıyor. İniş takımları açılmadı. Kimsecikler suçlayamaz arkadaşı.»

Anvers Caddesine kadar yürüdük. Bir genel helada, Romain oldukça iri bir paket verdi bana, içinde, kendi bölgesinde basılmış propaganda yayınlarından üç örnek vardı. Gizlemesi de öyle güçtü ki. Hepsini gömleğimin altına tıkıştırıp kemerimi de iyice sıktım. Gelecek pazartesi Boulogne Ormanındaki İklime Alıştırma Bahçesinde buluşmak üzere 15.45'te ondan ayrıldım.

Metroya indim, ilk aracın hareketinden sonra rıhtımda benden başka kimsenin kalmadığına emin olduktan sonra, «Villiers» durağına gitmek üzere bir sonrakine bindim.

Az sonra Monceau Parkındaydım ve çok geçmeden, bir çocuk kalabalığının içinde buluşacağım arkadaşı gördüm.

Elie bu. (*) Çok uzaktan tanınıyordu kasketinden. Bir şapka giymeli. Her zamanki gibi dakikti ve dünyanın en sakin havasıyla gazete okuyordu. Bir sandalye alıp yanına oturdum.

Canım biraz sıkkındı, çünkü dün akşam öğrendiğime göre, benim üçgendeki örgütlenme dalı sorumlusu olan dostum Ramier, Elie'nin bölgesinde aynı işle görevli arkadaşla görüşemememiş. Elie beni rahatlattı. Söz konusu dostu bu sabah bir kurtarma buluşmasında görmüş, ama biraz şamata çıkmış. On beş kadar tutuklama beklenmeliydi. Durum ciddiydi.

Hafta geçmezdi ki polis birkaçımızı yakalamasın, ama yine de tutuklamaları öğrenmek çok acı veren bir şeydi bizler için. Oysa, savaşta düşen arkadaşlarının üzerine eğilmeleri olanaksızdır savaşanların, ilerlememiz gerek çünkü. Tutuklanmış bir militan yitik bir adamdır bizim için. Kurtarılması daha sonra düşünülecek, ama şimdilik yaşayanların içinden adının çizilmesi gereken bir yaralıdır. Hatta, kalanların güvenliğini sağlamak için çevresindeki kişilerle doğrudan ilişkileri kesmek gerekir. Önemli olan boş yerin hemen doldurulmasıdır. Mücadelenin bu zorunluluğu, bizi, bir insana beslediğimiz kişisel duygularla değil, o insanın yerine getirmekte olduğu görev açısından yargıda bulunmaya götürmektedir. Örgütün çıkarı için üç kişiyi yöneten insan yerine o üç kişinin kaybı daha iyidir. Savaşta, bir tayfa geminin savaşını sürdürmesini engelleyemez, oysa kaptanın yok olması ölümcül olabilir.

On beş tutuklama. Çok ciddi, çok kötü, ama kesim yönetimlerine el değmemiş. O zaman onarılabilir bu zarar. Hem de öyle bir onarılır ki! Hafta içinde elli katılma olduğunu ve Vincennesde sağlam bir direniş örgütü kurulduğunu söyledi Elie. Bu katılmayla o köşedeki fiili güç bini geçiyor şimdi.

(*) Gerçek adı Maurice Gunosbourg.

Sürekli kayıp verdiğimiz Montreuil'e gezgin bildiri dağıtıcısı grupları yollamak için önlemler aldık. Enerjilerin çelikleşmesi ve yara almış aygıta yeni bir atılım verilebilmesi için önümüzdeki günlerde ağzına kadar malzemeyle doldurulmalı kent.

Şimdi kendi işini anlatıyor bana Elie:

«Doktor bir dostun aracılığıyla de Gaulle'cü bir kişiyle ilişki kurmayı başardım. Londra'yla bağlantıda olduğunu söylüyor ve Ulusal Cephe'ye katılmak istemiyor, bir haber alma örgütünün içinde olmalı. Anlaşılan silahları da var. Makineli tabancalar vermeyi önerdi bana, şu şartla ki, kendilerine ihanet etmiş bir adamlarını öldürmeyi üstlenirsek. Reddettim.»

«İyi yapmışsın. Bizim işimiz değil bu. Silahları olabilir. Eğer iddia ettiği gibi düşmanla savaşmak için getirilmişlerse, ya kendileri kullansınlar ya da bize versinler. Onları kullanacak adamlarımız var. Her neyse, tehlikeli olabilecek bu ilişkiyi sürdürme sen. Başka yeni bir şey var mı?»

«Noisy-le-Sec'de Almanlara ait bir odun deposunu yaktık; bu hafta da bir arkadaşımız Romainville Pazarında konuştu.»

«Halkın izlenimi nasıl?»

«Olumlu, ama insanlar fazla şaşkın ve kuşkuluymuş. Bir kadın: 'Çabuk gidin! Almanlar gelecek!' diye bağırmış. Konuşmacı, polis arabasının gelişinden önce kaçmayı başarmış. İki gündür bütün mahalle bunu konuşuyor.»

«Ölüm cezası nasıl karşılandı?»

«Sırtta soğuk bir ürpertiyle, ama hiç sözü edilmiyor. Geçer. Sana vereceklerim arasında bulacağın bir bildiri bastık gece.»

Kendine güvenle gülümsedi Elie. Bu adamın olağanüstü bir duyarlıkta olduğunu biliyorum. Onunla geçen buluşmamızda çok güç bir görevi yerine getirdim. Güvenliğini tehdit

eden bir durum olduğu için karısıyla görüşmemesini söyledim, çünkü kadın da örgütün bir başka dalında çalışmakta. Hiç ses etmedi.

El sıkıştık ve yeni bir paketi giysilerimin altına yerleştirdikten sonra ondan ayrıldım.

Her iki buluşma arasında uyguladığımız denetimi yapmak için parktan çıkınca tenha sokaklarda biraz dönüp durdum. İzlenmediğime emin olmak gerek. Bunun da bir tek kuralı var: Arkada kimsenin bulunmadığını kesinlikle saptamak. Daha önce söylediğim metro yöntemi ve çift çıkışlı ev de kullanılabilir. Bu sonuncusu her zaman yapılamaz. Bu kez, küçük bir sokakta yapayalnız olduğumu görmekle yetindim ve en yakın köşeyi döndükten sonra rahatça yoluma gittim.

Saat tam 17'de Washington Sokağının ucundaydım. Görüşeceğim kişinin aynı anda, yolun öteki ucunda aynı kaldırımda yürümekte olduğunu biliyordum. Böyle doğal bir karşılama dikkati çekmez. Eğer iki kişiden biri öbürünün izlendiğini farkederse belirli bir işaret yeter. Uyarılmış olan beriki de dikkatli davranır. Böylesi bence iyi bir güvence sayılır.

Yüz metre yürüdükten sonra, kolunun altında küçük bir paket, kararlı bir tavırla ilerleyen Denis'i (*) gördüm. Ufukta özel bir şey yoktu. Aramızda üç metre kalınca şaşırmış gibi yapıyoruz.

«Vay! Selam, dostum. Ne haber?»

«İyidir, ya sen? Gel de şurada bir şeyler içelim.»

İlk köşeden saptık, oyun tamam. Yalnız Denis biraz kuşkulu gibi.

«Benim ikinci kesimden üç gündür haber alamadım. Yöneticiler ele geçti herhalde, çünkü öteki iki arkadaş da bir ilişki kuramadı. En iyi giden köşeydi.»

(*) Gerçek adı Raymond Losserand.

«Başka tutuklamalar var mı?»

«Daha bir şey bilinmiyor, ama bizim üç arkadaşı da bir seferde yakaladıklarına göre iyi bir iz bulmuş da olabilirler.»

«Sana, onların yerine verebileceğimiz kimse yok. Başının çaresine bakacaksın. Düşündüğün kimse var mı?»

«Yararlı olabilecek birisi var. On yıldır tanırım. Teknik bir aygıt için düşünmüştük onu, ama dün akşam, ölüm cezasının duyurulmasından sonra yapamayacağını söyledi. Hasta bir karısı ve üç çocuğu var. Bu sabah yine gördüm, altüst olmuştu. Başım eğerek: 'Özür dilerim, çok korkakça davrandım. Nerede olursa çalışmak isterim,' dedi. Ağladı. Ona kızmamak gerekir. İnsanca bir şey bu.»

«Evet. Eğer parti yönetimi kabul ederse yükseltilebilinir. Dostlara söylerim. Bu arada, onu hemen o kesimde işe başlatmalı bence.»

«Ben de öyle düşünüyorum. Bölgeyi iyi tanır. Birinci kesimden iki arkadaşla üçgeni tamamlarız. Orada onların yerini alacak adam çok.»

«Şimdi neler yaptınız?»

«Pazar günü, Commerce Sokağında bir gösteri düzenledik. Küçük gruplar halinde altmış kadar arkadaş toplamıştık. Kalabalığın içine dağılıp sloganları atmaya başladılar: 'İşgalciler defolun!' 'Fransızlara ekmek' vb... Üç tane de renkli bayrağımız çıktı. 'Yaşasın Fransa!' diye bağırdı insanlar. Birkaç dakika önce bisikletli arkadaşlar şaşırtmaca yapmak için başka bir mahallede bildiri dağıtmışlardı. Polis önce o mahalleye gitti. Gerçek gösteri yerine vardıklarında bizim çocuklar dağılmışlardı ve hiç tutuklanan olmadı. Akşam bütün arkadaşlar kasılıyorlardı.»

«Ya şimdi ölüm cezasıyla?»

«Anlaşılır bir duygunun varlığı gizlenemez, ama aşarlar.»

«Ö.Ö. (*) ile aranız nasıl? Dostlarımız yakınıyorlar, onlara adam vermeyen tek bölge sizinki.»

«Doğru değil bu. Bu hafta, yeteneklerini kanıtlamış ve artık yalnız orada çalışacak iki arkadaş yolladım. Benim bildiğim kadarıyla, bir Alman kamyonunu yaktılar ve üç faşist karakolunun camlarını indirdiler. Bir tabanca istiyorlar.»

«Bizde de yok tabanca. Onlardan alsınlar.»

«Yani, tabanca edinmek için Almanları haklamak gerek.»

«Elimizdeki tek olanak bu ve bunu sağlamak için Parti yönetimi, en yürekli militanlarınızı Ö.Ö.'e vermenizi istiyorlar. Öte yandan Ö.Ö.'nün gerçekten, ulusal bir askeri örgüt görevi yapmasını istiyorsak, adam eksiklerini gidermesine yardımcı olmalıyız.»

«Parti üyeleri dışından da adam sağlanabilir mi?»

«Elbette. Bütün dövüşmek isteyenleri almalıyız.»

«Oldu. En başa da ben yazılıyorum.»

«Ona daha sonra bakarız. Yerlerinizdeki durumunuz nasıl?»

«İyi sayılır. Fiili güçlerimizin yarısından çoğu işyerlerinde. Oran savaş öncesinden daha güçlü.»

«Bizim başlıca gücümüz de o zaten.»

Onun bölümündeki bütün çarkların eylemini gözden geçirerek konuşmamızı sürdürdük, Hepsi işliyordu. Haydi, hiç de o kadar kötü değildi işler. Kalan, az zamanımdan yararlanıp, kişisel durumu üzerine sorular sordum Denis'e:

(*) Baş harfleriyle anılan Özel Örgüt. İşgalin başlarında, özellikle sabotajlar düzenlemek göreviyle kurulmuş, mücadelenin gelişimi içinde, işgalcilere karşı askeri mücadeleyi üstlenmiştir. Bu örgüt daha sonra F.T.P. -Gönüllüler ve Partizanlar- adıyla daha geniş askeri eylemlere girişmiştir.

«Sen nasıl yaşıyorsun?»

«Bana sığınak olarak yarayan küçük dükkânda» günde dört-beş saat kürkçülük mesleğimi sürdürüyorum. Karım bütün gün çalışıyor, bu da rahat rahat yaşamamızı sağlıyor.»

Rahat rahat mı? Denis'in yalnızca çalışma harcamalarının karşılığını partiden aldığını ve kendisine verilmek istenen yarım-ücreti reddettiğini biliyorum. Üzerinde dökülmeye başlamış beyaz takımına bakıyorum. Ayakkabılarının da pençeye ihtiyacı var.

«İyi, sana bir takım alınacak. Bununla ilgilenen arkadaşla ilişki kurmanı sağlarım. Hiç karşı koymaya kalkma. Görünüşünü değiştirmek için zorunlu bu.»

Yürüyerek Champs-Elisées'ye indik ve Seine boyunca Alma Köprüsüne kadar çıktık.

«Metronun koridorlarında aynlacağım.»

«Ha!» diyor Denis, «paketi unutuyordum. Kullanmayan arkadaşların tütünleri bunlar. Yirmi paket kadar var. Gnome-Rhône'daki makinistler aralarında topladılar. Benôit-Franchon'a verilmesini istiyorlar.»

«Yaparız.»

Kolunun altındaki paketi bana aktardı. «Bir de şu var...»

İçleri belgelerle dolu, buruşuk iki zarf çıkardı pantolonunun cebinden.

Bu kez tehlikeli biçimde şişmanladım. Ayrıldık.

Trene binmeden çıktım metrodan. Saat 19'da sorumlumu görecektim. Seine'nin öteki kıyısından yaya gidebilirdim.

Arkamdan, Boulogne'a doğru, ağır ağır ufka iniyor güneş. Rıhtımlarda balıkçılar uzaktan uzağa sıralanmışlar. Irmağın ortasında bir taka, akıntının içinde ilerliyor. Genç bir denizci akordeon çalıyor. Sıcak bir yaz gününden sonra akşam durgunluğu bu. Düşünüyorum.

Eminim ki gördüğüm bu adamlar, benim kendime sorduğum soruları sordular kendilerine. Yaşamı, karılarını, çocuklarını coşkuyla seviyorlar, ama hilesiz, yalınlıkla varlıklarını adamaya hazırlar. Onların önünde yürümeye layık olmak için, canını tehlikeye atmaktan korkmamak gerek. Şimdi çok rahatım, korkmayacağım. Bu insanlara karşı yüreğimin sonsuz bir minnettarlıkla dolup taştığını hissediyorum. Kendimi güçlü hissetmemi onlara borçluyum. Sağolun. Seviyorum sizleri, dostlarım.

Az sonra, Tuileries bahçesinde, o güzel gülümsemesiyle Albert karşıma çıkacak, elimi sıkacak ve bakışlarımı arayacak soracak:

«Eee, nasıl gidiyor?»

«İyi gidiyor... hatta çok iyi,» diyebileceğim ona.

Akşamın on'u. Hepimizi ard arda görerek herkesin tepkisini öğrenmek isteyen Emile, sonuç olarak şöyle dedi bana:

«Cesaret korkmamak değil, önce korkuyu yenmektir. Yalnızca budalalar korkmazlar. Onlara da ihtiyacımız yok. Sonucu bilerek savaşmayı kabul eden insanlar gerek bize. Onlar da bizde var. Böylelikle güven içinde ilerleyebiliriz, zafer bu yolun sonundadır.»

V- İNSANLAR NASIL YANIYORLAR

Şubat 1942. Çok, ama çok kaygılıyım. Dün akşam, her zamanki buluşmamızda yoktu Albert. Çeyrek saat bekledim. Gelemedi belki. Yarın gündüz görmeliydim onu.

Sabah, ona mektuplar vermesi gereken karım da bulamamış. Öğle yemeğinden sonra, bir haber alabilme umuduyla uğradığı yerlerden birine gitti.

Öğleden sonra, parasal işlerle uğraşan Arthur da Albert ile iki günden beri her türlü ilişkiyi, bağlantıyı yitirdiğini bildirdi.

Akşam evime döndüğümde kimseyi bulamadım. Yedide dönmüş olmalıydı karım.

Yemek odasmda, annemden gelen son paketten çıkmış olan piliç masanın üzerinde duruyordu. Köşedeki fırıncı fazla geç pişirdiği için öğleyin tadına bile bakamamıştık. Akşama saklamıştık büyük ziyafeti. Mutfakta, kabukları soyulmuş patatesler su dolu bir kabın içinde bekliyor.

Bakalım, saat daha yedi buçuk.

Gecikmiş olabilir. Son buluşması altıda Alma Köprüsündeydi, iş yirmi dakika, metroyla buraya geliş de rahatça bir saat çeker... Telaşlanmaya gerek yok. Yağmurluğumu, ayakkabılarımı çıkardım. Beklerken sobayı yaksam?

İyi çalışıyor bu küçük soba da: bir çeyrekte oda sıcacık olacak. Sofrayı da kursam mı?

Nihayet! Merdivende ayak sesleri. Odur, yürüyüşünü tanıyorum. Beş dakika sonra bu akşamki kaygıların hepsi uçup gidecek. Şurası gerçek ki pek dikkat etmem bu durumlara, çünkü hep geciken ben olurum. Dün bu yüzden kızdı bana. Ama bugün sıra onda. Kilitte bir anahtar... Hayır, hiç rahatsız olamayacağım, açsın kendisi.

Bir kapı açılıp kapanıyor. Yanda. Sonra hiç. O değil.

Yedi kırk beş. Herhalde altı buçuğa kadar bitirmiştir işini, fazla kalmaz. Şu sıralar gelir. Eğer fırına uğrayıp ekmek almazsa. Tek kırıntı kalmadı, karneler de onun çantasında. Belki de kuyruktalar. Bekleyelim.

Aynı şey ama çok uğraştırıyor kafamı bu Albert hikâyesi, hiç kaçırmaz buluşmaları... Yok hayır, bir kez daha olmuştu, üç gün kesilmişti ilişkimiz. Belki de gittiği yerde polisi bulmuştu karım?

Hah! Yine gelen var. Bu sefer odur, komşu da döndüğüne göre... Asansör beşinci katta duruyor. Daha fazlasını dinlemiyorum.

Bakalım, daha ne yapayım? Ateş yanıyor. Sofra kurulu. Patatesleri doğramaya başlasam? Karnım acıktı.

Sekize beş var.

Sakin olalım. Yarım saat buluşma için. Bir saat metro. Yarım saat alışveriş. Önceden bilinemeyecek gecikmeler için de bir çeyrek. Sekiz on beşe kadar oyalanabilir. Ben dün akşam sekiz buçukta gelmiştim.

Her şeye karşın, ya Albert ele geçtiyse? Sanmam, çünkü ilk ben tutuklanırdım. Sıralı gider. Ama ya karım ne yapıyor? Gelsin artık! Sekiz.

Bir bilebilsem! Sekiz çeyrek.

Hiç, hâlâ hiç! Karnım aç değil artık. Ateş nerdeyse sönecek. Hah! Tam da sırası ateşin.

Sekiz buçuk.

Tutuklandı.

Dokuza kadar beklerim.

Ya sonra? Evet, ya sonra? Burada kalamazsın. Gitmen gerek dostum... Dokuz buçuk.

Ateş söndü. Gelmeyecek. Gelmeyecek.

Eşyalarımı bir valize doldurdum. Her şeyi götüremem. Yanıma çamaşır, mendil, havlu, tıraş makinemi ve bir çift yedek ayakkabı aldım. Bu kadar yeter. Gerisi kalacak. Bütün bu alışılmış nesneleri, küçük ev eşyalarını bırakmak... Pencerelere perdeler koymaya, etajerler yerleştirmeye, radyo almaya da değdi yani. Gitmek gerek. Özellikle de örgütün kâğıtlarını ve belgelerini kaldırmak... İyi gizlenmişlerdi ama sıkı bir aramayla bulunabilirler. Fazla bir yük etmiyor. Karnımın üzerine yerleştireceğim iki büyük zarf.

Ya inerken tutuklanırsam? Hayır, olamaz, adresi vermemiştir karım. Ama belki de üzerinde bir zarf, bir makbuz, kü-

çük bir ayrıntı bulabilirler, bu da onları ize yöneltir. İzlenmiş de olabilir. Belki de ağ gerilmiştir evin çevresinde? En iyisi önce kâğıtları yerlerinde bırakarak öylece bir inmek. Burada belki kurtulabilirler aramadan, oysa üzerimde olurlarsa hemen ele geçerler. Yoksa yaksam mı? Hayır çok önemli, kurtulmaları gerek.

Merdivenden indim. Evde herkes uyuyor. Kapının önünde, çevrede kimsecikler yok. Endişesizce çıkabilirim.

Yeniden daireye çıktım. Kâğıtları, valizi aldım, son bir göz attım.

Masanın üzerinde örtü hazır. Piliç de hâlâ orada duruyor. Havagazını ve elektriği kapattım. Belki de hiç dönmeyeceğim geri.

«Bayım, biletiniz?» diye seslendi metrodaki memur.

«Özür dilerim, unuttum...»

13. mahalledeki bu küçük odayı kiralamam iyi fikirdi. 6. katta bir hizmetçi odası. Benden başka kimse bilmiyor. Ticaret için yolculuk eden, işleri dolayısıyla zaman zaman Paris'e gelen bir taşralı diye tanıyor kapıcı beni. Yarın sabah, Auxerre'de azık bulup bulamadığımı soracak.

Evimdeyim. Demir bir yatak, bir dolap, bir masa, iki sandalye, bir ocak, bir havagazı ısıtıcısı.

Dolapta bisküvilerle bir şişe şarap var. Şimdi karnım aç. Yemeye koyuluyorum. Pilici de yanıma almalıydım. Belki de böyle daha iyi oldu, çünkü bu yeni çevrede hiçbir şey beni anılara bağlamıyor.

Yapacağım iş çok; yazılacak mektuplar, incelenecek belgeler, yarın için bir sürü hazırlık.

Bir sigara yakıyorum. Oda yavaş yavaş ısınmaya başlıyor. Şarap da hiç fena değilmiş...

Artık kuşku yok, karım tutuklandı. Ama, Albert... Bu çok daha kötü örgüt için. Aygıtın bütün bir bölümü yıkılmış olmalı. Belki de yüzlerde kadın ve erkeğin yaşamları sözkonusu. Dostlarım, kardeşlerim... Daha da ileri gitmeyeceğini umalım. Ya Albert kaçmayı başardıysa? Ben burada güvenlik içindeyim, kıl payıyla kurtuldum ele geçmekten.

Şu an polis merkezlerinde bulunan arkadaşlarımı düşünüyorum. Sorguya çekiliyorlar. Dövülüyorlar. Hangileri?

Karım var, o kesin. Ya ötekiler? Kim? Kim?

Beni de ele geçirmek isterler. Hepimizi ele geçirmek isterler, ama işte buradayım. İstedikleri kadar arasınlar, bulamazlar beni. Burada beni kimse bulamaz, çünkü kimse bilmiyor burayı.

Kuşku ve anlayışın arasında yepyeni bir duygunun ağır ağır içimi kapladığını duyuyorum: sevinç. Kendimi, bu odada, az önce beni arayanların hepsinden daha güçlü hissetme sevinci.

Mücadele sürüyor. Her şeyden önce büyük bir güç ardıma bakmama bile zaman bırakmadan ileriye doğru itiyor beni. Yarın tutuklanma sırası belki de bende. Ama bugün ötekilerle birlikte, hepsiyle birlikte savaşmayı sürdürüyorum.

Bizi ele geçirmek istiyorlar! Bizi ele geçirmek istiyorlar!

Biz yeneceğiz onları.

Bu arada çalışalım. Sırtımı sıcağa vererek masaya oturuyorum.

L'Humanité'nin gelecek sayısının provası var önümde. Gündüz verildi bana. Yarın baskıya verilebilecek. Her zamanki gibi çıkacak L. Humanité, her hafta Paris'te hazırlanıp basıldığı gibi. Belki de o haydutlar artık çıkamayacağını düşünüyorlardı.

Savaş gemisi görüntüsünü düşünüyorum. Geminin yara almış olduğu bir gerçek. Ama yüzüyor.

Bunun gibi küçük odalarda sıkıca kapatılmış kapıların, pencerelerin ardında, yerin altında kurulmuş basımevlerinde ve dışarda, sokakta, gecenin karanlığında insanlar çalışıyor.

Düşman her yerde, ama biz hem her yerdeyiz hem de hiçbir yerde değiliz.

Tutuklandığımı gördüm düşümde, neyse ki yalnızca düştü. Çabucak giyindim. Yedide, Montparnasse'deki Dôme kahvesinde olmam gerekiyordu, ikimizden birinin akşam eve dönemeyeceği durumları öngörerek hazırladığımız kurtarma buluşmasının yeri ve zamanı bu. Ama onu göreceğimi, hiç sanmıyorum.

Dışarda hâlâ gece sürüyor. Raspail Caddesinde bir otelin önünden geçerken, bir asker beni caddeden yürümeye zorladı. Almanların oturduğu yerlerin önünden geçmek yasak. Korkuyorlar.

Dôme'da ilk müşteriler, içine biraz sakarin atılmış kötü kahveleri alabilmek için tezgâhın önünde acele ediyorlar. Büyük salonda, henüz uyanamamışa ya da daha doğrusu pek dinlenememişe benzeyen genç bir çiftten başka kimsecikler yok. Garsonlar sandalyeleri diziyorlar. Bir çeyrek bekliyorum. Benim için gelen yok. Emindim zaten.

İlk buluşmam saat dokuzda İnvalides'in önünde. O saate kadar ne yapacağım. Herhangi bir şey, ama bir şey yapmam gerek. Evimin çevresine bir gitsem? Hayır, ihtiyatsızlık olur. Ya Paul'e gitsem, çok yakında evi.

Dört yıl aym yerde, çalıştığım bir hemşerimdir Paul. Karısı Henriette kapıcılık yapar, kendisi de sol kıyıdaki büyük bir otelde işini sürdürür. Paul hiç üye olmadı Partiye, ama üye gibidir.

Hep gidip gelmişizdir birbirimize. Annemin yolladığı paketler Ve mektuplar onların aracılığıyla gelir bana. Yeraltı

yaşantısının zorunlukları beni ne zaman bir evden ayrılmak ya da yiyecek aramak zorunda bıraktıysa, onun evinde her zaman yatak ve yemek bulmuşumdur.

Sekiz gün önce polis onun evine gelip karımın eşkalini vermiş. Eve girerken görülmüş. Paul, bir daha gelmemem için haber yolladı bana. Ama, onun evinde ne olup bittiğini öğrenmeliyim. İşim ve kendi güvenliğim için ihtiyacım var bu bilgiye.

Gün henüz ışımaya başlıyor. Biraz dönüp dolaşarak, sokağın iki ucunu da ard arda gözden geçiriyorum. Hiçbir gariplik yok. Hızlı adımlarla karşı kaldırıma geçtim. Bakan kimse yek. Sokağa bakan mutfak camında ışık var. Sokağın ucuna kadar gidip karşı kaldırımdan geri döndüm. Camın önünde durup iki kez hızlı hızlı öksürdüm. İşaretimiz bu. On metre ilerdeki büyük kapının önünde beliriyor Paul. Sundurmanın altına girdim. Paul beni evin avlusuna sürükledi ve allak bullak bir yüzle konuştu:

«Karım tutuklandı. Dün akşam on birde gelip aldılar.»

«Ya sen?»

«Ben daha otelde çalışıyordum, döndüğümde çocuk söyledi.»

«Benim karım da tutuklandı...»

«O zaman hemen git ve sakın ele geçme.»

«Ne yapacaksın Paul?»

«Haber almak ve açıklama istemek için Emniyet Müdürlüğüne gideceğim.»

«Delisin. Seni de tutuklarlar, hem de hiçbir işe yaramaz.»

«Ama buraya da gelecekler.»

«Pek tabii. Onları beklememek gerek Paul, hemen gitmelisin.»

«Nereye?»

«Sekiz buçukta Ségur metrosunda ol. Suffren Caddesinden gelir, hiç durmaksızın geçersin, ben seni bulurum.»

«Ya çocuk?»

«Onu alabilecek birisi var mı?» «Evet, karımın dostu olan bir komşu.» «İyi! Annesini görmeye gittiğini ve eğer geri dönmezsen o komşuya gitmesini söyle.»

«Evde biraz param var. Yanıma alayım mı?» «Kızma bırak.»

«İyi, seni bulmaya çalışırım, ama sen kendini kurtarmaya bak.»

«Çabuk ol ve izlenmemeye dikkat et. Allah, vere de geç kalmış olmasak!»

«Bekle de dışarıya bir bakayım. Bir şey olursa, altıncı kattaki seni tanıyan kiracıya çık ve gerçeği söyle. Onun daireden dama çıkıp yandaki eve geçilebilir.»

Bir dakika sonra geri geldi Paul. «Çıkabilirsin, kapının önünde bir şey yok.»

Rahatlıkla çıktım ve dönüşleri çoğaltarak uzaklaştım. Gün doğmaya başlıyordu.

Gelecek mi acaba? Saat sekiz otuz beş.

Sabahın bu saatinde ıssız Suffren Caddesi boyunca ağır ağır yürüyorum. Ne mutluluk! İşte geliyor.

Uzaktan Don Kişot'a benziyor Paul. Üstelik, beyaz yağmurluğu ve Landes'lı beresiyle de bin kişi içinde tanınabilir. Önemli olan sakin görünmesi.

Bana bakmadan yanımdan geçti.

Yoluma devam ettim. Arkasında kimse yok. Geri dönüp üç yüz metre ilerde yakaladım onu. Bir kahveye girip bir masaya çöktük.

«Nasıl geçti?»

«İyi, çocuk annesinin döneceğini sanıyor. Eğer akşama dönmezsem komşuya gitmesini de söyledim.»

«Şimdi kaç yaşmda?»

«On iki.»

«Zavallı çocuk!»

«Şimdi ne yapacağım?»

«Dinle. Üç ay önce bizimle birlikte çalışmak istediğini söylemiştin. O zaman beklemeni söyledim sana. Bugün o an geldi. Partiye girmeye, yani herşeyi bırakıp kendini örgütün emrine vermeye hazır mısın? Kendini kurtarmanın, karının ve ötekilerin kurtuluşu ve kızının geleceği için tek yol bu.»

«Hazırım.»

«Tutuklanma durumunda karşılaşacağın tehlikeyi bilmelisin: on iki kurşun, önceki işkenceler de cabası.»

«Biliyorum. Ama siyasal bir militan sayılmam pek ve bana vereceğiniz işleri de pek bilemiyorum.»

«Senin gibi insanlarla çok işler yapılabilir Paul. İlişkilerimi sağlamak için benimle birlikte çalışmanı öneriyorum.»

«Ne istersen yaparım.»

«Güzel. Şu andan itibaren artık ailedensin.»

«Ne zaman başlayacağım?»

«Hemen. Bir berbere gidip bıyığını kestireceksin. Sonra şapkacıya, gidip şöyle şık bir şapka satın alacaksın. Daha sonra da başka bir yağmurlukla kimlik kâğıtları verilecek. Üzerinde para var mı?»

«Birkaç yüz frank. Gerisini evde kızım için bıraktım.»

«İyi yapmışsın. Ayrıca onunla da ilgilenilecek. Karınla ilgilenilecek. İhtiyaçları götürülecektir. Aylığına karşılık şimdi bin frank vereceğim sana. Yarın öğleyin, Bastille'in

orada, Arsenal metrosunun üzerindeki köprüde görüşürüz. Birlikte yeriz yemeği.»

«Ya buluşamazsak?»

«O akşam akşam sekizde Segur metrosunda buluşuruz, daha sonraki günler de aynı saatte, ama öğleye Arsenal metrosunda olurum.»

«Ben de.»

«Şimdi gidiyorum. Görüşürüz, Paul. Cesaret!»

«Cesaretim yerinde merak etme.»

İki kardeş gibi kucaklaştık. Kahveden çıkarken, biraz ilerde, Alman askerlerinin yerleştiği küçük bir sokakta dolaşımı yasaklayan beyaz çitler görüyorum.

Evet, asıl korkan onlar. Halktan korkuyorlar. Yurtseverlerden korkuyorlar.

Barey Rıhtımındaki yedek randevuda da yoktu Albert. Buna karşılık, o günkü bütün buluşmalarım güvenlik içinde yürüdü. Öğleden sonra gittiğim her yerde beni uzaktan izledi Paul. Görüştüğüm dostlar onu farketmediler. Bunun anlamı şu ki, Paul işini iyi yaptı ama aynı zamanda sızıntılarla da pek fazla ilgilenilmiyor demek. Buna dikkat etmek gerek.

Her şeye karşın, benim denetlediğim aygıtta hiçbir yara yoktu. Zararlar daha yukarda ya. Bu da beni çok kaygılandırıyordu. Henüz hiçbir şey bilmiyordum.

Altıda, Borsa Mahallesindeki büyük bir kahvede Breton'la görüştüm. Her gün görüşüyoruz. Breton doğrudan doğruya Emile'nin denetimi altında ve bütün Paris bölgesinde kadrolar servisinde (*) çalışıyor. Dört ay önce karısı tutuklanmış ve Sante'deki Alman bölümüne kapatılmıştı. Noel'den

(*) Partinin her yönetim kademesinde, özel olarak kadroların denetimiyle yükümlü güvenlik ve denetim servisi.

birkaç gün önce ölüm cezasına çarptırıldığını öğrendik. Ölüm cezasına çarptırılan ilk kadın. Karısını çok seven Breton, ne olursa olsun öç almak ve sokakta gördüğü bütün Almanları gebertmek istiyordu. Coşkulu kişiliğinin onu yönelttiği bu kahramanca çılgınlığa kalkışmasını güç bela engelledik. Karısını kurtarmak için büyük bir kampanya açıldı. De Brinon'a binlerce mektup yollandı. Paris'in ve taşra kentlerinin sokaklarına yazılar yazıldı, çok sayıda bildiri adını binlerce Fransıza duyurdu. (*) Londra radyosu bir yayınını ona ayırdı. Kampanya hâlâ sürüyordu, ama dostumuzun karısının ne olduğunu bilmiyorduk.

Yaşlı annesinden ve iki küçük çocuğundan ayrı yaşayan Breton canla başla çalışıyordu.

Sevinçle aydınlanmış ince yüzüyle, uzun bacaklarını masanın altına uzatarak karşıma oturdu

«Eh, dostum, çok korkuttun bizi. Dün tutuklandığını sanıyorduk.»

«Ben değil, karım.»

«Biliyorum, senin de gittiğini sandık.» «Ya Albert?»

«Cadras önceki gün yakalandı. Ayrıca Danielle Casanova, Politzer, Marie-Claude, Profesör Salomon, Jacques Decour, Doktor Bauer, Pican ve daha başka kimseler de tutuklandı. Darbe sert. Emile hemen gelecek. Hah, işte, geliyor.»

Emile salona girdi, beni görünce durdu, yüzü aydınlandı.

Elimi koparırcasına sıktı ve nemli gözlerle:

«Seni gördüğüme sevindim,» dedi. «Çok sevindim.»

Sonra birden yüzü karardı:

«Zavallı dostum. Şimdi sen de dostumuz Breton gibisin. Çıkaracağız onları. Buna karşılık, ötekiler... Sanırım öldüre-

---

(*) Marie Dübois.

cekler ötekileri. Görüyorsun ya ihtiyatlı olmayı öğütlemekle ne kadar haklıymışım. Nihayet... savaş bu. Bu akşam dostlarımızı görmeye götüreceğim seni. Nasıl olduğunu anlat şimdi.»

Bütün bildiklerimi anlattım Emile'e.

Büyük bir özenle, durumumu, yeni evimin güvenliğini sordu.

«Hepsi bu kadar değil,» dedi. «Şimdi ilişkilerini sağlamak için birisi gerek sana. Kendini ölesiye adamış, çok güvendiğin bir kişi seçmelisin.»

«Var öyle birisi.»

«Çoktandır mı Partide?»

«Bu sabahtan beri.»

Biraz bozularak bana baktı Emile:

«İyi tanıyor musun onu?»

«Kendim gibi. Bilirsin, ben pek öyle kolay kolay güvenmem, birisine.»

«Tabii. Görebilir miyiz onu?»

«Evet, buradan bir çeyrek saatlik uzaklıkta.»

Paul'e götürdüm onu ve bir süre baş başa bıraktım.

Emile az sonra yanıma döndü: «İyi bir çocuk. Kalabilir. Daha iyisini veremezdik.»

Akşam Emile'i izledim. Paul benim odamda yattı.

«Akrabanız size ne kadar benziyormuş,» dedi ertesi sabah kapıcı.

«Biliyorsunuz kardeş çocukları birbirine pek benzer.»

«Buna artık yürüyüş değil düpedüz kros derler,» dedi Breton küçük bir evin çevresindeki çitin önüne geldiğimizde.

Bizi getiren adam sessizce açtı demir kapıyı. Gecenin içinde, sokaklar, yollar, patikalar, bahçeler boyunca iki saat-

tir yürüyorduk. Saat on olmalıydı. Dört gün önce Emile'le birlikte yine bu eve gelmiştim, ama başka bir yol izlemiştik. Paris'in kapılarından on kilometre mi, yoksa yalnızca birkaç yüz metre mi ilerde olduğumuzu kestiremiyordum, ama önemi yoktu bunun.

Kılavuzumuz önümüzden gidiyordu. Küçük bir peronun basamaklarını çıktık. Önceden aralanmış kapı sessizce arkamızdan kapandı.

«Üstünüzü çıkarın!» dedi beyaz saçlı yaşlı bir arkadaş.

Yağmurluklarımızı portmantoya astık. «Buradan.»

Koridorun ucundaki kapıyı açtı. Bol ışıklı bir yemek salonuna girdik. İki kişi var odada: Frédéric ve Joseph.

Kara sakalıyla neredeyse tanınmaz olmuş Frédéric. Joseph da o sonsuz piposuyla. Hepimiz için amcamız Tonton'dur o.

Breton heyecandan kıpkırmızı kesildi.

«Jacques! Benoît!»(*)

«Haydi masaya, karnınız, acıkmış olmalı,» dedi arkamdan bir ses.

«Oh, özür dilerim, seni görmemiştim.»

Frédéric'in eşi Gilberte bu. Aym zamanda sekreteri ve en iyi ilişki ajanı.

Kucaklaştık.

«Gel, buraya otur, önceki günkü yerine,» dedi Gilberte, Frédéric'in yanı Albert'in yeriydi geldiği zamanlar.

Breton, masanın ucunda Joseph'in yanına, Emile'in yerine oturdu. Artık gelemeyecek Emile. Önceki gün Lyon Garı yakınında bir kahvede yirmi polis tarafından kuşatılarak yakalandı. Ne boşluk!

(*) Jacques Duclos ve Benoît Frachon

Albert, Emile. Yine bizlerle birlikte, yüreklerimizdeler.

Amca ile Girberte'in gözleri nemli.

«Albert'in karısıyla ilgilenmek gerek,» dedi Frédéric Breton'a. «Dün bir kız doğurduğunu öğrendim. Emile'in de artık yapayalnız kalacak bir oğlu var. Onunla da ilgilenmek gerekir.»

Şimdiden öksüz sayılabilecek çocukları düşünerek sessizce yedik yemeğimizi. Bir gün sokakta oynayan çocuklara bakarken Albert'in söylediği sözler geldi aklıma.

«Onlar için savaşıyoruz.»

Albert hiç tanımayacak küçük kızını.

«Aynı şey,» dedi Frédéric, «darbe yiyoruz ama biz de vuruyoruz. Fernand son haberleri getirdi. (*) Bu hafta Normandiya'da düşman askerleriyle dolu bir treni devirdik. F.P.G.'lerimiz mitralyözlerle saldırdılar ve aynı düzende geri çekildiler. Brötanya'da bir cephane deposu havaya uçtu. Kuzeyde bir Alman birliği el bombalarıyla yok edildi. Doğuda bir hat kesildi. Paris'te iki Gestapo subayı öldürüldü...»

«Dostlarımız Sol Kıyıdaki faşist bir kitapçıyı havaya uçurdular,» dedi Breton.

«Hangi dostlarımız?»

«Dalidet'nin kurduğu Valmy grubu. İlerde adları çok işitilecek.»

«Sanırım, onların bizden öldürdükleri kadar biz de onlardan öldürüyoruz şimdi,» dedi Joseph. «Bu yeni bir aşama, ama yeterli değil. İçerde silahlı mücadeleyi yürütenler yalnız

---

(*) Fransız Gönüllü ve Partizan Örgütü'nün (F.T.P.F.) başkanı Charles Tülon'un takma adı. (Tillon, 1968 Çekoslovakya olaylarının ardından FKP'den gürültülü biçimde ayrılanlardan biri oldu. 1978 seçimleri öncesinde yayınladığı anılarında Thorez, Duclos ve Marchais'ye çok sert eleştiriler yöneltti - ç.n.)

biziz. Bu böyle süremez çünkü hepimiz tükeniriz. Kitlelerin de bizimle birlikte savaşması gerek.»

«Evet...» diye devam etti Frédéric... «gücünün bilincine ulaşmalı halk! Bir bölgeyi alalım, örneğin Kuzey'i. On bin Alman var, nüfus ise yuvarlak olarak bir milyon, yani iki yüz-üç yüz bin savaşabilecek durumda erkek ve kadın. Alman azınlığın hakkından gelmeye fazlasıyla yetecek bir güç. Asıl sorun bu. Bir tankı yok etmek için kararlı bir insanın yeterli olduğunu bildiğimize göre, Almanlara karşı ayaklanmış bir Paris'in neler yapabileceğini düşünün. Ama bu kendiliğinden gelmez; gelecek zaferin koşullarını yalnızca günlük mücadele yaratır. Çok değerli insanlar, çok sevdiğimiz dostlar yitirdik. Bununla, ortak düşmana karşı yeni bir hareket yaratmalıyız. Her şey buradadır! Aynı zamanda yeni darbelere karşı kendimizi korumamız da gerekli ve bu açıdan, son tutuklamaların ayrıntılarından çok şey öğrenmeliyiz.»

Bir düşünce geldi aklıma. Yeraltı örgütünün hatlarının geçtiği evlerden biri olduğunu biliyorum şimdi bu evin. Geçtiğimiz çit, Gestapo'nun hiçbir zaman aşamadığı bir duvar oluyor. Bu çitin Parti sekreterlerinden birini barındırdığını biliyorum. Frédéric ve Joseph dediğimiz bu iki adamın bizim için neleri temsil ettiklerini biliyorum. Yerleri hiçbir zaman doldurulmaz türden kişiler olduklarını da biliyorum. Ve düşünüyorum ki yönetim aygıtındaki ezici görevlerini sürdürebilmeleri için hiçbir şeyin savsaklanmaması gerek.

Albert'e güveniyorum. Emile'e güveniyorum. Yine de Gestapo'nun cellatlarının bilmediğimiz yöntemleri onların kilitli dudaklarından tek bir sır alabilirse sonuçları korkunç olur.

Frédéric'e doğru eğildim:

«Yine de herşeye karşın ihtiyatlı olmak...»

Sözümü kesti:

«Konuşmayacaklar!»

«Konuşmayacaklar!» diye yineledi Joseph.

VI- NİÇİN DÖVÜŞÜYORUZ

Paris'te Saussaies Sokağında bir büro. Bir Gestapo subayı sert gözlerle bana baktı :

«Ekleyecek başka bir şeyiniz yok mu?»

«Yok.»

«Yemek süresince düşünürsünüz.»

Yardımcısıyla birlikte bürodan çıktı subay. Kapının yanında oturan iki asker topuk vurarak kalktılar. Yapışık saçlı genç bir sekreter dosyamın bölümlerini daktiloda yazıyor.

Odanın ortasında bir sandalyede oturuyorum. Kelepçeleri çıkarmadılar. Sorgu üç saate yakın sürdü. Öğleyi geçiyor. Açlıktan bağırsaklarım sızlıyor. Anılar geçiyor kafamdan.

....

Sekiz ay önceydi, yani 20 Mayıs 1942.

Altı gün önce, Mande'deki yeni gizli barınağımdan çıkarken silahlı sekiz Fransız polisince tutuklanmıştım. Daha sonra öğrendiğime göre birkaç kez izlenmişim ve polisler, benim mahallem olarak belirledikleri semtte araştırma yaparak kaldığım evi bulmuşlar. Eşkalimi vererek bütün kapıcılara sormuşlar. Anlaşılan benim kapıcı konuşmuş.

Üzerimde ve evde yaptıkları aramada hiçbir şey bulamadılar. Ama sonradan öğrenecektim ki, bu baylar 1939'dan bu yana hakkımda oldukça ayrıntılı bir dosya tutmuşlar.

Tutuklanmamın ardından, Puteaux komiserliğine götürüldüm. Gece gündüz süren sorgulardan sonra, o akşam beni bağlamış oldukları bir sıranın üzerinde uyuyakalmıştım. Sabahın ikisine doğru uyandırdılar ve bilmediğim bir büroya götürdüler.

Yorgunluk ve dayaktan bitkin bir durumda geniş bir deri koltuğa oturtuldum. Karşımda, Boulogne polis komiseri olduğunu söyleyen şişman bir adam bana sigara uzatıyordu. Sigarasını geri çevirince sandalyesine oturdu, kibarca :

«Nasıl isterseniz, bayım,» dedi.

Üstü karmakarışık büyük masaya uzanıp bir konyak şişesi aldı, bardağa doldurdu ve bana uzattı.

«İçmiyorum.»

«Yazık, çünkü bu konyak sizin evinizden geliyor. Çok şey vardı evinizde, ama bizim aradıklarımız değil.»

Adam benim reddettiğim bardağı içti, sigarasını yaktı, öksürdü, burnunu sildi ve başka giriş yapmadan konuşmaya başladı :

«Savaştan önce Jacques Duclos'un çevresinde yaşamış olduğunuz doğru, değil mi?»

«Tamamen doğru. Bu da benimle böyle bir görüşme yapmanın gereksiz olduğunu anlamanız- için yeterli olsa gerek.»

«Size bir soru sorabilir miyim?»

«Sorusuna bakar.»

«Komünist Partisinde çalışarak kime hizmet ettiğinizi düşünüyorsunuz?»

«Ülkeme.»

«Öyle mi sanıyorsunuz?»

«Kesinlikle.»

«Pekâlâ bayım, ama yanılıyorsunuz.»

Adam kalktı ve sesini yükseltmeye başladı.

«Siz komünistler sardınız bu belayı başımıza. Bugün de Alman askerlerine karşı budalaca eylemlere girişen, gerçekte Mareşal Pétaine karşı dikilenler de sizlersiniz. Eskiden haindiniz, şimdi de haydut oldunuz. Bütün bunların nedeni de dü-

zen düşmanı, halkın sefaletinden yaşayan sefiller, basit yabancı ajanları olmanızdan. Fransız değilsiniz sizler.»

«Onun için de bizi Almanlara teslim ediyorsunuz.»

«Ben, polislik ve düzen koruyuculuğu mesleğimi yerine getiriyorum. Nefret ediyorum hepinizden. Eğer elinizde olsaydı öldürürdünüz beni.»

«Pek bir şey yitirmezdi Fransa.»

«Alçak!»

Aynı anda da çenemin üzerine bir yumruk yedim, bayılır gibi oldum. Hayvan alay ediyordu.

«Bu arada da elimdesiniz. Elimizdesiniz, işitiyor musun, hepinizi ele geçireceğiz, patronunu da, öbürlerini de. Birkaç gün içinde Thorez de tutuklanacak. Hah! hah! Sakal bıraktı diye kendini güvenlik içinde sanıyor. Bir de en sağlamlarından geçiniyor!»

Terlerini silerek yeniden oturdu adam.

«Eh, ne düşünüyorsun şimdi?»

Yanıt yok.

«Bak oğlum, komedi bitti. Benimle masaya oturman gerek işitiyor musun?» Yanıt yok.

«Çırılçıplak bir deliğe tıkılacaksın, ne yiyecek ne içecek! Ya konuşacaksın ya da gebereceksin.» Yanıt yok.

«Bütün gece düşünürsün.»

Bir daha vurduktan ve bir süre küfür ettikten sonra basıp gitti.

Birkaç dakika sonra bir jandarma beni hücreye götürdü ve kapıyı kapatmadan önce sordu:

«Kimsiniz, size böyle davranılması için ne yaptınız?»

«Yurtseverlik görevimi. Komünist bir işçiyim.» Biraz sonra kapı yeniden açıldı ve yine üniformalı bir ajan bir fincan sıcak kahve getirdi. «Al, iç bunu, gittiler.»

Ertesi günü bir hapishane arabası, beni ve geçen hafta benimle birlikte tutuklanan arkadaşları «Depo» ya götürüyordu. Bir tanesinin iki kaburgasını kırmışlardı tekmeyle. Çok acı çekiyordu, ama, biz özel jandarmanın genç serserilerinin elindeyken dışarda olduklarını bildiğimiz dostlarımızdan hiçbiri tutuklanmamıştı. Rahattık. Kimse konuşmamıştı.

«Depo»da bir hafta kaldıktan ve Emniyette yeni sorgulardan sonra 29 Mayıs 1942'de Santé Cezaevine atıldım. Başkaları gibi benim kartımda da kırmızı mürekkeple şöyle yazıyordu: «26.9.39 tarihli kararnameyi ihlal.» (*)

Fransız bölümünde, aynı hücrede dört, beş ya da altı kişi birlikte tutuluyorduk. Ayda iki kez ziyaretçi hakkımız vardı. Yazabiliyor, paket alabiliyor, okuyabiliyor çalışabiliyorduk. Bu durumdan ispanyolca öğrenmek, Descartes, Diderot ve Voltaire'i okumak için yararlandım.

Sante'de militan yaşantısı sürüyorduk. Hücrelerde elle yazılmış Parti gazeteleri, bildiriler, el yazması broşürler dışardaki gibi dolaşıyordu. Müdürün büyük umutsuzluğuna karşılık, pencerelerde söylevler, gösteriler durmaksızın sürüyordu. Geziler, doktor viziteleri, avukatlarla konuşmalar bir sürü görüşme olanağı sağlıyordu ve örgüt olağan biçimde işliyordu.

Açlık, pis böcekler ve kapalı olmak, Almanlara teslim edilecek olmaktan gelen kızgınlık olmasa nerdeyse bir şato yaşantısıydı.

Marşlar da söylüyorduk Sante'de. Bir akşam hiç kimse söylemedi pencerelerde, her gün aynı saatte işitilen ses yankılanmadı:

Dağların çobanıyım ben
Açık havayı, özgürlüğü severim...

(*) M. Daladier'nin Komünist Partisini yasaklayan kararnamesi.

O akşam, Petain'in üç genç komünistin ölüm cezasının bağışlanması isteğini reddettiğini öğrendik. (*) Yedinci bölümdeydiler. Dostlarımız ertesi gün şafakta cezaevinin bir avlusunda giyotinle öldürülecekti. Korkunç bir gece oldu bu hepimiz için. Yalnızca üç genç arkadaşımız bilmiyordu bunun son geceleri olduğunu.

Ertesi sabah saat beşte koridorda Marseillaise'in söylendiğini işittik. Onlardı. Açık seçik tanıyabiliyordum genç Dalmas'ın sesini. Kavşakta durdu ses. Sonra merdivenlerden inerken ıslıkla yeniden başladı. Sonra, avukatlarla görüşme yerinin orada yine yükseldi ses; bu kez üçü birlikte söylüyordu:

Her Fransız onun için yaşamalı
Onun için ölmeli her Fransız.

Elimizden geldiğince cevap verdik. Onlarla birlikte söyledik.

Ertesi gün, onların da avukatları olduğu için infazda bulunan avukatım sahneyi anlattı bana. Genç bir Katolik bayandı bu avukat. Uzun saçları ve oyulmuş gömleğiyle, iki arkadaşının başları sepete yuvarlanırken sırasını bekleyen genç Dalmas için:

«Öyle güzeldi ki, bir Tanrı gibi!» dedi.

Dostlarımla karşılaşabilmem için hemen her gün görüşmeye çağırıyordu beni.

Bir akşam kapanma sırasında yalnız beni çağırttı. 1943 Ocağı başıydı. Heyecanını gizlemeye çalışarak anlattı:

«Sorgu yargıcından geliyorum. Fresnes Cezaevine, Almanlara teslim edilmeniz için emir var.»

(*) Sırayla 24, 20 ve 18 yaşlarındaki Dalmas, Meunier ve Leféburre. Bu üç genç yurtsever, ev kadınlarının Buci Sokağındaki gösterisi sırasında Madelaine Marzin ile birlikte tutuklanmışlardı.

Sekiz aydır sürüyordu bu bekleyiş, artık düşünmez olmuştum.

Hücreme döndüğümde, ağustos ayından beri, paketlerimizi, tütünümüzü, en küçük şeylere kadar bölüşüp ortak yaşantı sürdüğümüz, Cumhuriyet Ordusunun subaylarından İspanyol dostum Jose'yi buldum.

«İndir paketleri. Bu akşam her şeyi yiyeceğiz. Belki de son yemeğim bu.»

Gecenin bir bölümünü son sigaralarımızı içerek geçirdik.

«Eğer çıkarsan annemi görmeye git Jose..»

«Promedito! Söz!»

Ertesi akşam beni almaya geldiklerinde iki elimi yakaladı ve kucaklayarak şöyle dedi:

«Sobre todo no digas nada. Salud!» (*)

Sonra Fresnes Cezaevi. Ayrı hücre. Daracık. Çivili pencereler. Gece gündüz ışık. Kapıda hep açık küçük bir gözetleme deliği: gizli polis. Koridorda adımlarım sayan bir nöbetçi. Bekleyiş...

Artık ne mektup, ne paket, ne tütün. Öğleleri içinde iki şalgam yüzen bir bulamaç, akşam dörtte de bir parça kara ekmek veren askerden başka konuşanımız-görüşenimiz de yok. Ne kadar sürecek bu böyle?

Açlıkla yalnız. Anılarıyla yalnız. Düşünceleriyle yalnız. Gözleri sevindirecek bir gökyüzü köşesi, kuş sesi, gürültü bile yok. Her şey öyle düzenlenmiş ki, mezar duvarlarına benzeyen bu kalın duvarların arasına sokulmuş adamın üzerine, çöksün umutsuzluk.

Yine de, ötekilerin dışarda sessizce düşündükleri şeyler yüksek sesle söylenebiliyordu Fresnes'de. Duvarların içinden

---

(*) Özellikle bir şey söyleme. Hoş çakal!

birbirine sesleniyor, konuşuyor, haberleri bağırabiliyorsun. Bütün gözetlemelere karşılık, açık bir pencereden ya da kırılmış bir camdan yükseliyordu umut sözleri ve mücadele çağrıları.

1943 Şubatı'ndayız. Biliyorum ki radyo zafer marşları çalmıyor artık. Biliyorum ki, sekiz gün önce Wehrmacht'ın bir bildirisi Stalingrad'ı yitirdiklerini doğruladı. Biliyorum ki Nazi canavarı ölümüne yaralı.

Ama izlenen yolun kıyısı mezarlarla dolu.

İlkin Romain kurşuna dizildi, 27 Ağustos 1941. İdamını bildiren afişte Nogarede adı vardı. 17 Ağustos 1941'de tutuklanmış olan Jean Baillet gerçek kimliğini bile söylememişti.

Elie 1941 Aralığında kurşuna dizildi.

Albert 30 Mayıs 1942'de kurşuna dizildi.

Emile 30 Mayıs 1942'de kurşuna dizildi.

Denis Eylül 1942'de kurşuna dizildi...

1940 sonunda benimle birlikte saptanmış 30 sorumludan yalnızca 8'i yerlerindeydi.

Diğer yolda düşenlerin hesabını yapma olanağım yok. Öyle çoklar ki.

Yine de tekrar görüyorum hepsini. Özellikle de Emile, Albert... Dalidet, Cadras... Aynı bürodan geçtiler. Subay öyle söyledi. Belki de burada, aynı yerdeydiler? Benimle konuştuklarını işitiyorum.

Aynı dava için, aynı zafer inancıyla öldüler. Adanmalarının gereksiz olmadığını, Fransa'nın kurtuluşunun buna bağlı olduğunu bilerek öldüler.

Frédéric ve Joseph'in seslerini işitiyorum hâlâ: «Konuşmayacaklar!»

Onlara layık olduğumu göstermem gerekir bugün. Diğerleri alacaklardır öcümüzü.

Sante'den ayrılmadan önce dostlarıma, karıma, anneme birkaç veda mektubu yazabildim. Emin yerde mektuplar. Birçok kişinin elde edemediği bir olanaktır bu. Hiçbir şeye pişman değilim. Vicdanım rahat.

....

Kapı açılıyor. Yeniden topuk sesi. Beni sorguya çeken subay masanın başında yerini aldı. «Düşündünüz mü?»

«Önceden düşünülmüştü zaten. Ekleyecek birşeyim yok.»

Sıkkın bir tavırla elini sallıyor adam. Sekreteriyle Almanca bir şeyler konuştu ve sözlerinin etkisini ölçerek bana döndü:

«Karınız ölecek.»

Kımıldamadım.

«Anneniz tutuklanacak.»

Yine kımıldamıyorum, ama kızgınlık yaşlarının gözlerime saldırdığını duyar gibiyim. «Pekâlâ. Yazık olacak size.» Subay kalktı ve sandalyeme yaklaştı. «Sizi bekleyeni biliyor musunuz?»

«Elbette.»

«Kurşuna dizilmeyeceksiniz.» Şaşırarak baktım ona.

«Hayır, bir kampa yollanacaksınız... dönüşü olmayan bir kampa.»

Almanlarda hep dikkatimi çekmiş olan nezaket ve gaddarlık karışımı bir havayla konuşmasını sürdürüyor adam:

«Daha tanımıyorsunuz bizim kampları. Sizin yaşınızda bir adam ancak altı ay yaşayabilir. Silahlarımızın zaferine katılmalarını sağlayarak yok ediyoruz orada düşmanlarımızı. Öldürmek bir şey değil. Acı çektirmek gerekir önce. Hepiniz geçeceksiniz oradan, sonuncuya kadar ve sonuna kadar gideceğiz... Böylelikle de hiçbir şeyin bize kafa tutamayacağını anlayacaksınız. Bizler daha güçlüyüz, biz 'faşistler'...»

Şıklığıyla çelişen bir kahkaha attı, düşünür gibi durdu ve yeniden yumuşak konuşmaya başladı:

«Karşılığını verebileceğiniz bir soru var. Yaşamınızı biraz biliyorum ve Komünist Partisine katılmakla ne gibi kişisel çıkarlar sağladığınızı öğrenmek istiyorum.»

«Hiç.»

«O zaman niçin girdiniz?»

«Çünkü ülkemi seviyordum.»

VII- KAZAMATA 22

Demir kapı kapandı. Benim de aralarında bulunduğum otuz kişi yeni hapishanelerini keşfetmeye gidiyorlar.

Toprağın altına gömülü, çökük bir galeri. Dipte, örülmüş iki pencere. Girişte bir kapı ve sağlam demirli iki delik. Dışarda, avluda silahını doğrultmuş bir nöbetçi gözetliyor. Romainville kalesindeyiz: Kazamata 22.

«Sigara içebilirsiniz, çocuklar!»

Hele şükür!.. Ateş olmadığı için, arkadaşımla arabadaki kalabalıkta içemediğimiz sigaraları çıkardım. Ne kadar da güzel!

Ama buraya yerleşmek gerek. Gruplar oluşuyor. Herkes bir tahta yatak kapıyor, dengesine bakıyor, samanını düzleştiriyor. Makinist olan komşum gururla cebinden iki koca çivi çıkarıp duvara çakıyor.

«Portmanto bunlar. Biri sana, biri bana.»

İkinci katta, bir toz bulutu içinde kerevetin biri çöküyor. Gülüşüyoruz. Aynı kışladaki gibi.

«Dur!»

Pencerelere koşuyoruz. Paketler ve valizlerle yüklü bir grup adam, aynı az önce bizim durduğumuz gibi durdu. Yüreğim çarpıyor. Orada, içlerinde, yaşlı, zayıflamış ama tanı-

nabilir biri Röbert Breton dediğimiz. Demir kapı gıcırdıyor. Ciddiyetle kendilerini sayan Feldwebel'in, erbaşın önünden tek tek geçiyorlar. Omuzuna dokunuyorum Robert'in. Birbirimizin kollarına atılıyoruz.

Birkaç dakika sonra aynı yatağın üzerine oturmuş konuşuyor, konuşuyoruz. Bana tanıştırdığı, daha önce adlarından bildiğim iki arkadaş da var yanımızda. Fresnes'de el konmuş eşyalarım arasında bulduğum pakette sekiz sigaram daha var. Arkadaşlardan birinde bir kutu reçel, öbüründe de baharatlı bir ekmek var. Sigara içiyor ve hepsini yiyoruz. Sonra bakarız.

Robert dişleriyle gülüyor.

«Dostum, gitsek de bu hep kalacak aklımda.»

Öğleyin ısırgan otu bulamacı getirdiler. Toprak tadı var, ama çok açız. Kimileri yemediler, çok şaşırdık. Paylarını bölüştük. Bayram var. Birbirine karışan lehçelerden öyle bir sıcaklık yayılıyor ki: Marsilya, Belleville... Biraz da bütün Fransa konuşun. Yanımda, yaşını anlayamadığım küçük bir teğmen, çocuk sesiyle bana sesleniyor:

«Yirmi bir aydır hiçbir Fransızla konuşmadım.»

Ve bütün gün geçti. Ve gece geçti, hâlâ konuşuyoruz. Kimse uyumadı. Ah! bu gece. Güldük. Öyküler anlattık. Kâğıt oynadık. Hatta şarkı bile söyledik.

Dumanlı tavanın altında, arenaya atılmadan önce mahzenlere kapatılan ilk Hıristiyanları düşünüyorum. İçimizden hangimiz rehin olduğumuzu düşünüyor şimdi? Ne kadar yaşayacağız? Kimse düşünmüyor. Yaşıyoruz, yaşıyoruz ve hepsi o kadar. Yarının ne önemi var? Fresnes mezarlıktı. Burada yeniden yaşama dönülüyor.

Sabah birkaç dost toplandık. Kazamata'da 60 kişiyiz: 38 komünist ve 4 İspanyol cumhuriyetçisi, hemen hepsi yeraltı ve gönüllü eylemleri yüzünden tutuklanmış işçiler. Ve öteki-

ler: Bir doktor, subaylar, bir yazar, iki sanayici, İngiltere hesabına casusluk yaptıkları ya da de Gaulle'cü diye ihbar edildikleri için buradalar. Güzel, hep yurtseverler arasındayız.

Akşam, on iki kişi dua etmek için kenara ayrıldılar.

Ey gökyüzündeki Tanrımız...

Onları rahatsız etmemek için seslerimizi alçalttık.

Şimdiden örgütleniyor yaşantı. Doktor oda başkanı seçildi. İki grup başkanı da temizlikte, günlük ekmek ve çorbanın dağıtımıyla ilgilenmek üzere ona yardımcı olacak: altı kişiye bir kâse. Bu sonuncu görev, herkesin güvenini kazanmak için her seferinde kendine en küçük payı almak ve gerektiğinde hakemlik etmek biçiminde. Biz iki komünist bu işi bölüşüyoruz. Uzun süre Compiègne kampında yaşadıktan sonra bir fırsatını bulup kaçmış olan dostum Leon'un deneyleri bize çok yararlı oluyor.

Gündüz uğraşılar eksik olmuyor. Grup toplantıları. Siyasal kurslar. Tartışmalar.

Bir kimya mühendisi, isteğimiz üzerine, atom sorunu konusunda bir konferans veriyor. Can kulağıyla dinliyoruz. İçimizden biri, Profesör Salomon'un (*) Cherche-Midi'de penceresinden bu tür söyleşiler yaptığını anımsatıyor. İdamından birkaç saat önce atom çağını anlatıyor ve arkadaşlarına maddenin parçalanmasından söz ediyordu.

«Düşünün ki, çocuklar, bilginler bununla dünyayı havaya uçurmaktan korkuyorlar. Ama bir gün gelecek, bu korkunç güç insanlığın hizmetine girecek.»

«Dünyayı havaya uçurmak mı? İşitiyor musun?» diyor bana demiryolu işçisi. Andre, ki üç ay önce neler çekmişti bir demiryolu hattını havaya uçururken. Geniş bir gülümsemey-

---

(*) 23 Mayıs 1942'de Georges Politzer ve Jacques Decour'la birlikte Valérien Tepesinde kurşuna dizildi

le, patlayıcı maddeler yapmak için birkaç reçete istiyor profesörden.

Ama bu reçete konusunda, kendi payıma benim de başım fena halde belada. Felaket, pastacı olduğum öğrenilince başladı. Bir piyano öğretmeni gelip beni buluyor ve ille de pasta yapmayı öğrenmek istiyor. Bir eczacı da yumurtalı çörek peşinde. Bitmez tükenmez istekleriyle sıkboğaz ediyorlar beni. Sanki basın toplantısı yapıyoruz. Bütün soruları yanıtlamak istiyorum ama yeniden başlamaya karşı koyuyorum, çünkü zaten uyanık olan iştahları daha da canlandırmaktan başka bir işe yaramayacak bütün bunlar.

Komutan François ile tartışmayı yeğ tutuyorum. 1914-1918 savaşına katılmış bu Katolik subay. 1939'da da Alsace cephesinde bir birlik yönetiyormuş. Birliğinde siyaset yapılmasını kabul edemiyordu. Santé'de genç komünistlerin idama nasıl gittiklerini gördü. Son sözlerini işitti. Bu insanlar şimdi onun için Fransız gençliğinin onurudurlar. Saatlerce konuşuyoruz türlü türlü konularda. Ben ona Descartes'ı anlatıyorum; o bana Pascal'ı anlatıyor. Eski dostlar gibi senli benli konuşuyoruz.

Haftada iki kez Kazamata 22'de gala vardı. Sahne dibe kuruluyordu. Bir sürü gösteri alkışlanabilirdi. Gençler koromuz, Fransız şarkısı uzmanlarımız, akrobatlarımız, sihirbazlık ustamız, bir de komik ikilimiz vardı.

Hiçbir şey eksik değil, hatta bir sürü parçadan oluşan takım giysilerimiz bile var. Besteci dostumuz Lipski, bir gün, konusu nöbetçilerimizin hödüklükleri üzerine kurulu gerçek revü bile düzenledi. Demir parmaklıkların ötesinde, uzun paltolarına gömülmüş iki Alman nöbetçi, sözcüklerin inceliğinden hiçbir şey anlamaksızın yuvarlak gözlerle sahneye bakıyorlardı. Gösterinin başında, ayakta ve başlarımız açık olarak Marseillaise'i söyledik.

Ama Romainville kalesinde yalnız değiliz. Yanımızda Kazamata 17. Oraya Doubs'daki gönüllülerden bir grup getirüdi.

«Aralarında ilginç bir çocuk var,» diyor Robert; «Himmler bizzat kendisi görmek istemiş dosyasını.»

Pierre Georges bu çocuk. (*)

Öğleden sonra gezintisinde, su fıçılarını temizleme işini yapan Pierre Georges yanımızdan geçerken çabucak fısıldadı:

«Kıvırcıklar memnun değiller, odada bir Rus cephesi haritası buldular. Dikkat edin.»

Bu yüzden o ve arkadaşları günlük gezintiden ve her hafta Kızılhaçtan gelen paketlerden yoksun. Durum ciddi. Açlıktan ölmememizi bu paketler sağlıyor, çünkü yalnız Romainville'in yiyecek rejimine kalsak yavaş yavaş ölürüz. Neyse ki kadınlar burada.

Kadınlar. Onlardan sözetmenin tam zamanı. Romainville kalesinde yüzlerce kadın var. Üç hafta önce aralarında Danielle Casanova ile Marie-Claude Vaillant-Couturier de vardı. Bir konvoyla Almanya'ya gittiler, ama yüreklerinden ve bağlılıklarından bir şeyler bıraktılar burada. Birlikte acı çektikleri kardeşleri aym zamanda mücadele arkadaşları da.

Benden üç ay önce tutuklanan karım da giden konvoyun içindeydi. Onu göremedim, çok geç gelmiştim. (**) Onunla birlikte olan bir dost, Paul'ün karısı Henriette kaldı. Uzaktan görebildim onu.

Rahatını düşünen genç bir ev kadını olarak tanıyordum Henriette'i. Eskiden sık sık şöyle derdi bana:

«Bu siyasetinizle canımı sıkıyorsunuz.»

(*) Pierre Georges birkaç hafta sonra kaçacak ve tarihte efsaneleşen Albay Fabien adıyla tanınacaktır.

(**) Kasım 1943'te Auschwitz'de öldü.

Geldiğimde bir haber yollayabildim ona. Doğrusu yakınma bekliyordum ondan, çünkü, karımın çantasında bir posta alındısının bulunması üzerine annemden gelen paketleri onun aracılığıyla aldığımı polisin öğrenmesi üzerine tutuklanmıştı. Ve işte bana bir kardeşi gibi yazan bambaşka bir kadın buluyorum karşımda: «Yaşadığını sanmıyordum... Bizimkilerden öyle az var ki... Hem biliyor musun ben de Partideyim. Görüyorsun şimdi başladım yaşamaya.» Tanıyamıyordum onu.

Ertesi günü, onun girişimi üzerine, dışardan paket alabilen kadınlardan toplanmış bir valiz, yiyecek Kazamata'ya geldi. Herşey var; bisküviler, reçeller, sigaralar, sebzeler, hatta kendi paylarından ayırdıkları ekmekler. Noel sabahı ilk oyuncaklarına dokunmaya cesaret edemeyen çocuklar kadar duygulandık. Akşam, tüm Kazamata'da küçük bir şölen düzenlendi. Çorba yapıp hamur bile pişirdik ve ben de bu seferlik herkese birer küçük pasta hazırladım. O yaşantıyı tanımayan kadınların hareketinin büyüklüğünü güç kavrar. Ağlayan erkekler gördüm o gün.

Ama başka kadınlar da var bizi düşünen. Birkaç gün sonra kimileri dışardan paket alabildiler. Dayanışma hemen, örgütleniyor ve arkadaşlarımızın çabası bu kez Kazamata 17'ye yöneliyor. Gruplara dağılmış mektuplar ve paketler her gün destek ve rahatlama getiriyorlar bize. Sanılır ki, burada bütün kadınlar dışardaki gibi annemiz ya da kızkardeşimizdir...

Bir ay oldu Romainville'e geleli. Parti grubumuzun şimdi kaledeki merkez örgütüyle düzenli ilişkisi var. Savaştan önce tanıdığım eski dostum Tatave da orada. Bu Tatave eskilerin eskisi. İdam mangasının önünden mucizeyle kurtuldu (Alfabetik sırayla kurşuna diziyorlardı, sıra ona geldiğinde durdular). Her gün düzenli olarak dışardan haberler ulaştırıyor bana.

21 Mart'ta bir törenle, aynı tarihte Almanların Valerien tepesinde kurşuna dizdikleri kırk altı rehini andık. Aynı gün Bordeaux'da da yetmiş yurtsever kurşuna diziliyordu.

Her Kazamata'da, her odada birimiz marş söyleyerek ölüme gidenlerin cesaretini anlatıyoruz. Aynı saatte, erkek-kadın herkes toplanıyor ve birden patlıyor **Marseillaise**. Gösteri olaysız bitiyor.

Bu arada şehitleri anmakla yetinmiyoruz. Kazamata'da planlar kuruyoruz. Dipteki pencereler çukurlara bakıyor. Kırılacak bir tahta, testerelenecek demirler ve kaçma olanağı var, Ama yalnız değiliz ve işi hazırlamak için herkesin ortaklığı gerekiyor. Başaracağımızı düşünüyoruz. Oysa zamanımız olmadı. 29 Martta otuz ad çağrıldı. Ben de aralarındayım.

«Eşyalarınızı alm, on dakika içinde Kazamata'dan ayrılacaksınız.»

Gerçekten tam on dakika sonra dışarı çıkartıldık. Kucaklaşmalar. Kalanlarla daha ilerisi için buluşma kararlaştıranlar.

«Hey, çocuklar! Tamam mı, Maine Caddesinin köşesindeki küçük lokantada olacağız.»

Bizden önce, dün otuz kişi gitti. Robert de aralarındaydı. Onların yerine başkalarını getirdiler.

Şaşırıp kaldık, hiç de uzağa gitmedik. Yalnızca komşu Kazamata'ya taşıdılar.

«Bu kez yandık, dostum,» dedi André kaygıyla.

«Öyle mi dersin? Almanya'ya, gidiyoruz.»

«Hımm!»

Çok büyük görünüyor Kazamata. Daha karanlık. Oturduğum yatağın biraz üzerinde kurşunkalemle bir yazı :

'Zafer inancıyla, cesaretle ölümü bekleyen kırk altı kişiyiz.'

Altındaki imzalardan tek bir ad okunabiliyor. Dorland bu.

Daha aşağıda hemen hemen silinmiş başka bir yazı.

'Yaşasın Thorez! Yaşasın Fransa!'

İyi tanırdım Dorland'ı. Genç Komünistler'deydi. Son kez Paris'in bir caddesinde buluştuğumuzda görmüştüm. İçi içine sığmıyordu coşkudan. Ayrılırken :

«Yakında görüşürüz!» demişti.

Göremedim bir daha. Aralarında Louis Thorez'in de bulunduğu doksan altı kişiden bir ay sonra giden kırk altıdaydı. Hepsi de bu Kazamata'dan geçtiler.

Yiyecekleri bölüşüyoruz. Gruplar oluşturuyoruz. Öğleyin başkaları da getiriliyor Kazamata'ya. Tanışlar buluyoruz. Valmy grubunun hemen hemen tamamı burada. (*)

Saat üçte iki cezaevi arabası demir kapının önünde duruyor. Yeşil üniformalar: Gestapo. Zincir şakırtısı. Adamları çağırıyor ve bileklerinden ikişer ikişer bağlıyorlar. Dışarda, makinelileri üzerimize çevrik Alman jandarmaları vagonlardaki hücrelere götürüyorlar. Bir kilit kapanıyor. İşte, ben de bağlandım.

Zincir arkadaşım değişik bir kişi. Küçük Louis dediğimiz. Boyu ancak omuzuma gelen bu ufak tefek adam, Versaillesda, öğle üzeri yanında metresi bulunan bir düşman subayını öldürdü. Korkunç işkencelere uğradı, ama yine de tek söz çıkmadı ağzından.

«Bir şey söylememenin en iyi yolu bu,» dedi bize.

Nazi canavarları onu yarı sakat bıraktılar. Şimdi bile meleklere gülümsüyor. Yiğit delikanlı. Ancak bu yücelikteki insanlar olur büyük asker.

(*) 1942'de Paris'teki Rex sineması saldırısı ve Sainte-Assise'deki verici istasyonun imhasını gerçekleştiren direniş grubu

Kuru bir emir. Kapılar çarpılıyor. Motor işlemeye başlıyor. Arabamız yola çıktı.

Kazamata 17'de kulaklarımdan hiç çıkmayacak bir ses **Yol Türküsü**'nü söylüyor.

Zafer türküsüyle bize açılıyor yol.
Özgürlük kılavuzluk ediyor adımlarımıza...

Pierre Georges'un sesi bu. Çığlıklar, «hoş çakal», «cesaret», «yine görüşürüz çocuklar» sesleri dörtbir yandan yükseliyor.

Gözümü yapıştırdığım dar delikten pencerelere yığılmış kadınları görüyorum. Mendiller, eller sallanıyor, Nöbetçiler istedikleri kadar hırlatıp tehdit etsinler, bütün kadınlar burada. Bin yüzlü bir Fransa bize hoşçakal diyor.

'Keyfimiz yerine geldi,' Küçük Louis'in dediği gibi.

Şimdi anayolda gidiyoruz. Paris'in içindeyiz. Belleville Sokağı, Simon-Bolivar Caddesi, Secretan Caddesi. İnsanlar suskun suskun bakıyorlar.

«Nereye gidiyoruz?» diyor arkadaşım.

«Bekle, burada kararlaştırılacak.»

Villette kavşağı. Burada iki yol yazgımızı belirleyecek. Biri, bulvar, Valerien tepesine gider: idam mangasına. Öbürü, Lafayette Sokağı, Kuzey Garına gider.

Bulvara yönelir gibi araba. Yavaşlıyor... duraksar gibi... dönüyor... yön değiştiriyor... Sürgün yolu bu.

«Almanya'ya gidiyoruz Küçük Louis.» Kımıldamıyor, devam ediyor gülümsemeye. Öteki yola gitsek de kımıldamazdı ki.

İKİNCİ BÖLÜM

MAUTHAUSEN

I- BİLİNMEYENE DOĞRU

Kapıları demir parmaklıklı 3. sınıf bir kompartıman. İkişer ikişer zincirli sekiz kişiyiz. Bir jandarma kapıyı kapattı.

Charlot en son geldi zincir arkadaşıyla birlikte. Charlot. Yirmi yaşında. Sarışın, Mavi gözlü. Dişler inci gibi. Soluk soluğa, gülüyor, mutlu bizimle birlikte olmaktan.

«Tam arkandaydım. Ayrılmamak için öyle acele ettim ki. Gardan geçerken insanlar bize yaklaşmasın diye baraj yaptılar. Başımı dimdik kaldırdım yürürken. Göğsüm kabarıyordu.»

«**Ruhe!** Susun!»

Bir Gestapo polisi camı tıklatıp tabancasıyla gözdağı veriyor.

Arkasına dönünce, Charlot'nun arkadaşı. Almanca anlayan Albert alçak sesle konuşuyor:

«Dikkat edelim. Bunlar artık Romainville'dekiler gibi Wehrmach'ın adamları değiller. Su katılmamışlar bunlar.»

Evet, su katılmamışlar... Camın yanında oturduğumdan, koridorda, omuzlarında makineli tabancalar asılı atletik yapılı adamları görüyorum. Yeni, parlak, yeşil bir üniforma var üzerlerinde, ellerinde de zincirler.

Bir tanesi gürültüyle açtı kapıyı. Bizi birbirimize bağlayan zincirleri çıkardı, ama yalnızca iki elimizi birbirine bağlamak için. Çok rahatsız edici bu.

Bileklerini biraz ayrık uzattı Küçük Louis.

«Was? Nasıl?»

Hayvan korkunç bir yumruk vurdu yüzüne ve daha da sıktı kelepçeleri. Küçük Louis sarardı ama kımıldamadı. Kan akıyor dudağından.

İyi başladı!

Gece bastırmış olmalı. İki saattir yolda tren, ama hiçbir şey görmüyoruz. Uzun süredir örtülü perdeler. Kompartımanda ışık gözlerimizi ağrıtıyor. Uyuma olanağı yok. Boğucu bir sıcak var. Zincirler etlerimize batıyor ve gevşetmek için yapılan her hareketle daha da sıkıştırıyorlar. Dayanılmaz oluyor artık.

Karşımda Charlot ölü gibi sarı, ama yakınmıyor ve gülümsüyor ona baktığımda.

Ter akıyor her yanımızdan. Hava yok. Eskiden, özgürce yolculuk ederken, gecenin, tazeliğini tatmak için koridora, çıktığımı anımsıyorum. Farkında olmadan böyle zevkleri tatmış olmak mümkün mü?

Ama işte, bizi boğan bu havaya, ağır ağır sıkan mengeneye, yeni bir acı, doğal gereksinimlerimizi giderme isteği de gelip ekleniyor!

Acımasızca sıkan ve karnımızı ağrıtan bu isteğe direnebilmek için gitgide daha fazla çaba harcamak gerek.

Israrımız üzerine gözlerini bizden ayırmayan nöbetçiyi çağırdı Albert. Bizi tuvalete götürmesini istedi. Aldığımız karşılık şu oldu:

«**Spaeter, einmal in der Nacht.** Daha sonra, gece bir sefer.»

Saatimde akreple yelkovanın yürümesini izliyorum. Ne kadar da uzunmuş gece! Daha gece yarısı bile olmadı.

Sonra, bunlar yeterli değilmiş gibi susuzluk da etkisini göstermeye başladı. Belki birazdan içebiliriz. Bu iki gereksi-

nimin giderilmesi, ulaşılacak büyük bir mutluluk olacak, bizim için. Ama beklemek, yine beklemek gerek...

Saat ikide, beklediğimiz an geldi. Birbiri ardına açıldı kapılar.

Adamlar koridorda koştular ve hemen geri döndüler. Sıra bizde. Sırayla çözüyorlar. İtip kakıyorlar.

«Schnell, schnell! Çabuk, çabuk!»

Kapısı açık kalan helaların önünde, bir asker iğrenmeyle hızlandırıyor bizi. Kokudan rahatsız oluyor.

«Schneller, schneller! Daha çabuk, daha çabuk!»

Bitti. Kimse su içemedi. Şimdi sabaha kadar dişimizi sıkacağız.

Sabah sekizde durdu tren. İndirip başka bir konvoya aktardılar bizi. Geçerken bir ad okuyabildim : Trier. Trèves İstasyonu bu. Almanya'dayız.

Elli beş kişi aynı vagonda buluştuk. Olağan bir vagondan çok daha uzun. Eşyalarımız da yanımızda. Gidip gelebilir, konuşabilir, sigara içebilir, uzanabiliriz. Geçirdiğimiz geceden sonra, umut etmeyi bile göze alamayacağımız bir rahatlık. Her iki uçta birer geniş kompartıman var. Yeni nöbetçilerimiz orada duruyorlar. Bunların suratları öncekilerden daha az akla getiriyor darağacını, ama vagonun karşılıklı iki köşesinde masalara konmuş, iki makineli tüfek üstümüze doğrultulmuş.

Şarjörleri takılı, emniyetler açık, tetiğe dokunuvermek yeter. Ayrıca buyruklar da kesin. Albert çeviriyor.

«Kapıya dokunmak yasak. İçeriyi aydınlatan iki pencerenin demirlerine dokunmak yasak. Belirtilmiş sınırı geçmek yasak. Buna uymayanlara, nöbetçi uyarısız ateş açacaktır.»

Kuşkusuz, şaşırtıcı koşullarda geçiyor yolculuğumuz. Yola çıkarken, bizi hayvan vagonlarına dolduracaklarını düşünmüştük. Bu düşünce de, bir kaçış umudu yaratmıştı hepi-

mizde. Vagonun tahtalarından birini söküp, kendini belirli bir biçimde demir yolunun üzerine bırakmanın yettiğini söylemişti André. Birimizde testere-bıçak vardı. Hele biz, birkaç kişi, talihimizi denemeye kesinlikle kararlıydık, ama şimdiki «özel durumlara» bakılırsa, bu talihin pek de yaver gitmediği açıktı.

Öğleyin, lahana çorbasına benzeyen bir şey dağıttılar herkese. İçinde birkaç da patates parçası bulunan bu çorba nefis geldi aç midelerimize. Çoğu için de yolculuğun en önemli olayı bu. IV. yüzyılda «İkinci Roma» denilen kentten saklayacağımız tek anı.

Şimdi yine bilinmeyen bir yöne doğru ilerliyoruz. Güneşin durumuna bakarak güneydoğuya gittiğimizi anlıyorum.

Isınabilmek için yan yana yatmış beş kişiyiz: Küçük Louis, André, Raymond, Charlot ve ben. Charlot başını omuzuma yaslıyor. Bir çocuk gibi uyuyor, ama Almanların tutukladığı babasının yerini mücadelede doldurmuş bir çocuk. Yurdumun düşmanlarına karşı elde silah dövüşmüş bir çocuk. Seine-et-Oise'daki küçük kentinde bir FTP birliği kurmuş bir çocuk.

Gece geçti. Uyudum sanıyorum, ama çok üşüdük.

«Dün geceki terlerimize değdi,» dedi André bilgece bir tavırla. Gözünden hiçbir şey kaçmayan Simon, nasıl bilmiyorum, ama, Nurenberg'i geçtiğimizi farketti. 30 Kasım 1938'de grev yaptığı için Daladier kararnamesi uygulanarak görevden alınmış bir sosyalist öğretmen Simon. Anlatılmaya değer bir öyküsü var.

İşgalin başlarında, bir ticarethanenin yetkili kişisiydi. Ülkesinin davasına yararlı olma isteğiyle Partisinin bir örgütüyle ilişki kurabilmek için didindi durdu aylarca. Ama boşuna... Sonunda, umutsuzluk içinde, 1941 sonunda Valmy grubuna girdi.

Simon'un görevlendirildiği ilk silahlı eylem Merkez mahallesindeki bir Alman oteline bomba atmaktı. Kapalı pencerenin ardında, asker müzisyenler bir parçaya başlamaya hazırlanıyorlardı. İçlerinden biri, davulcu, kuşkulanmaksızın pencereyi açtı. Simon da sakin sakin çantasını açtı, bombayı çıkardı, ansızın kalabalığın ortasına fırlattı ve kaldırımın kıyısına bıraktığı bisikletine rahatça atladı. Patlamayı izleyen kargaşalığın ortasında, koruyucu çocuklar, düdüklere ve çığlıklara aldırmadan zikzaklar çizerek giden bir bisikletli gördüler. Görevin kendisi için en güç olan bölümünü yerine getiren Simon'du bu. Çünkü bisiklete binmesini salt bu nedenle öğrenmek zorunda kalmıştı. Bu olaydan çıkardığı bütün gururlanma payı da, kendi deyişiyle, gerçek bir bisiklet yarışçısı ustalığına erişmiş olması.

Şu sıra makineli tüfeğin durumuna bakıyor Simon ve derin düşüncelere dalmış gibi. Askeri başkanı olan dostu Cerbère bir şeyler söylüyor kulağına. Birbirlerine neler söylediklerini anladığımı sanıyorum.

Saat onda, konvoyun sorumlusu gibi davranan sivil giysili bir Gestapo iki sıra halinde dizdi bizleri. Pek de kötü bir sürpriz değil gelen. Adam başına iki dilim ekmek dağıtıldı. Ama henüz tanımıyoruz bu yeni kişiyi.

Dağıtım biter bitmez konvoycumuz büyük patırtılar kopararak bir kızgınlık oyununa başladı ve tercümanı çağırdı.

Albert çeviriyor:

«İki dilim ekmek eksik olduğunu, kompartımandan alındığım söylüyor.»

«Ama, nasıl olur, kimse gidemez ki oraya.»

O herif yalanında diretiyor, polis ve kurdun masalındaki gibi daha da ileri gidiyor.

«Ekmeğin alındığını biliyorum.»

Kimse sesini çıkarmıyor.

«Bir porsiyon eksik olduğuna göre birisinin almış olması gerekir.» Sessizlik.

«Aranızda bir hırsız olduğu için arkadaşlarınızdan birisi ekmek yiyemeyecek.»

Bu kadarı da fazla. Sıradan bir kişi çıktı ve ekmeklerini uzattı.

«Bir pay eksikse kendiminkini vereyim ona.»

Polis şaşkın şaşkın baktı:

«Niçin tutuklandın sen?»

«Komünist olduğum için.»

«**Kommunist! Gut!** Komünist. Güzel!»

Charlot'ya doğru geldi.

«**Und du?** Ya sen?»

«Ben de.»

Alman düşündü ve hepsini kahkahalara boğan bir şey söyledi, çevresindeki askerlere. Bize de küçük bir söylev çekti aklınca.

Albert sıkıntıyla kelime kelime çevirirken nöbetçilerin gülüşmeleri de çoğaldı.

«Bir komünist sahip olduğu her şeyi bölüşmek zorundadır. Dolayısıyla buradaki komünistler de ekmeklerinin yarısını arkadaşlarına verecekler. Kendilerini görebilmemiz için vagonun öteki ucuna gidip sıralansınlar.»

Sıralardan kırk adam çıktı ve tam bir disiplin içinde gösterilen yere dizildiler.

Sanki bir büyücülük oyunu yapılmış gibi birdenbire kesildi gülmeler. Şimdi istediğini yapabilir Alman. Biz kazandık karşılaşmayı.

Canı sıkkın bir tavırla her birimizin önünden geçerek dilimlerimizin yarısını kesti ve «de Gaulle'cü dostlarımızın küçük topluluğuna dağıttırdı.

Akşam içlerinden biri, bir sanayici, gelip yerimde buldu beni ve kimseye sezdirmeden ceketinin altından bir paket çıkardı.

«Al. Sizden çalman ekmeği yemek cesaretini gösterdi üç tane köpek. Onu da tamamladık, arkadaşlarının payı burada. Tam on porsiyon. Bize kızmıyorsun ya?»

Elini sıktım.

Fransızlar arasındayız.

Romainville'den getirdiğimiz yiyecek paketlerinden çok az kaldı. Benim grupta bu değerli yükün bulunduğu valizin bakıcısı Raymond: iki kutu bezelye, yarım ekmek, bir kutu sardalya, bir kutu ton balığı, iki tabaka çikolata, bir biberli ekmek, birkaç bisküvi ve altı tane çiğ patates. Romainville'de dört arkadaştan aldığımız ve dokuz kişi bölüştüğümüz yiyeceklerden bütün kalan bu. Yola çıkarken oluşan öbür grupların mal varlıkları da aşağı yukarı aym.

Raymond bu ana kadar çok kesin davrandı; ancak en son durumda dokunabileceğiz yiyeceklere. Biraz çekingen ve çelimsiz yapılı olan Raymond'un az görülür bir enerjisi var, kanıtladı bunu. Tutuklanmadan önce Paris bölgesindeki yeraltı örgütünde önemli görevlerdeydi. Sorgusu sırasında, denetlediği örgüte zarar verebilecek tek bir sözcük kaçırmadı ağzından. Gestapo'nun yaptığı korkunç işkencelerin etkisi hâlâ sürmekte, çok güç soluk alıyor. İki kaburgası kırık, ciğerleri hasta ve yürürken çok acı çekiyor. Biraz da sağlık durumu nedeniyle, aramızda hiç acıkmayan bir tek o var kuşkusuz.

«Ölüp gideceğim,» diyor ona André bir kayayı bile hüzünlendirecek kadar derin bir of çekerek.

Bense, bizi bekleyen sonu bilmediğimiz için yiyecekleri saklamanın belki de pek doğru olmadığını düşünüyorum. Üstelik birbirimizden ayrılabiliriz de.

Birbirimize danıştık ve acele tüketimden yana kanıtlar kısa sürede ağır bastı.

«Her şeyi tıkınıyoruz,» dedi Charlot geniş bir gülümsemeyle.

«Yarısını bu akşam, yarısım yarın,» diye önerdi Raymond. «Tamam.»

Karar verildi. Döktük ortaya hazinemizi. Paylar ayrıldı. Öbür gruplardaki arkadaşlar da aynı bölüşmeyi yaptılar.

«Ne güzel,» dedi gözleri ışıldayan André.

De Gaulle'cü dostlarımız bizim gibi yapıp yapmama konusunda bocalıyorlardı. Kimileri de elindekini ortaya çıkarmaksızın yararlanmaya bakıyordu.

Tadım çıkara çıkara yedik. Sigaralardan sorumlu kişi olarak, yemeğin üzerine üç kişiye bir Gauloise önerdim. Charlot ve André ile birlikte içtim ben. Dostluk çubuğu sanki. İnsanlar ne kadar sevebiliyorlar birbirlerini.

O gece daha iyi uyuduk. Sabahleyin Simon yerimizi belirledi. Ling'e doğru ilerlemekteyiz.

13 Mart 1938'de Hitler'in tankları hiç kuşkusuz demiryolunun yanındaki büyük yoldan ilerlemişlerdir. Özgür bir ülkede, bugün de bizi barındıracak kamplar ve hapishaneler kurmaya gidiyordu Naziler. Aynı gün Fransa'da Chautemps hükümeti sorumluluğu üzerine almamak için istifa ediyordu. Beş yıl geçti.

Ağaçlar yeşillenmeye başlıyor. Papatyalarla dolu kırlar. Yine ilkbahar.

Vagonda, az önce tanıştığımız sivil polis bir arkadaşı sorguya çekiyordu. Yaklaştık. Konuşmayı tercüme etmek gerekiyor.

«Kaç yaşındasın?»

«Yirmi beş.»

«Evli misin?»

«Evet.»

«Çocuğun var mı?»

«Bir erkek, bir kız.»

«Fotoğrafları yanında mı?»

Kucağında bebek olan genç bir kadın fotoğrafı çıkardı arkadaş cüzdanından. Üç yaşında bir çocuk da annesinin eteğine yapışmış. Anne gülümsüyor, mutlu.

Polis bu resmi inceledi. Fotoğrafı nezaketle sahibine geri verdi ve akıl ermez bir biçimde konuştu

«Çocuklarını bir daha göremeyeceksin. Götürüldüğün yerden geri dönmek yoktur.»

Arkasını dönüp gitti. Yumruklarını sıktı arkadaş. Nöbetçiler yerlerinde.

«Pek de cesaret verici biriymiş bu,» dedi André.

«Aldırma, biz yeneceğiz,» karşılığını verdi Charlot.

Yine de iştahımızı kesmedi bu olay, bir güzel yumulduk dünden kalan yiyeceklere. Anılarla hüzünlenmenin zamanı değil, bizi bekleyen şeylere direnebilmek için önce gücümüzü korumamız gerek. Linz'e geçti tren. Simon'a göre Saint-Florentin'de bir garaj yolundaydık.

Vagonda bir gece daha geçirmesek bari. Oyalanalım diye öyküler anlatıyoruz. Ne yazık ki birkaçımızda şiddetli mide sancıları başladı ve çok sinirli görünen gardiyanlarımız, bizi helaya götürmeyi reddettikleri için de, onların görmez tarafından boş konserve kutularını kullanmak zorunda kaldık. Onları daha da öfkelendiren bir sidik kokusu doldurdu vagonu. Saatlerce süren bekleyişten sonra yeniden sarsıldı tren; fazla sürmedi yol. Eşyalarımızı hazırlamamız buyruğu geldi. En sonunda geldik.

Andre dostça bir yumruk vurdu karnıma. «Tuna'yı göreceğiz dostum, Tuna'yı göreceğiz...»

II- ZİNDANIN KAPILARI

«**Los, los, raus!** Haydi, haydi dışarı!»

Gündüz pek durgun görünen gardiyanlarımız şimdi zincirlerinden boşanmış gibiydiler ve dipçik darbeleriyle bizi kapıya doğru itiyorlardı.

Charlot arkamdan geliyordu.

Aşağıya atlamadan önce bir dizi genç asker gördüm. SS'ler. Üç tanesi, tasmalarından kocaman buldog köpeklerini tutuyordu.

Önümden giden André gideceği yönü şaşırdı ve aşağıda bizi karşılayan SS'e soran gözlerle baktı. Karşılık olarak şiddetli bir tokat bir de tekme yedi, böylece anladı istasyonun önünde toplanmış arkadaşlarımızın yanına gitmesi gerektiğini.

Sıra gelince çabuk geçtim SS'in önünden. Daha çocuk, taş çatlasa 17 yaşında olmalı. İri, güzel siyah, gözleri ve siyah saçlarıyla kıza benzeyen bir havası var. Daha sonra «kara panter» adını takacağız ona..

«**Los, los, raus!**»

Arkadaşlarımın grubunda, en yaşlılarından birinin ağzının kenarında kan vardı. Kimse konuşmuyordu. Her yer SS'lerle doluydu.

İstasyon ölü gibi, oysa kalabalık var. Bizi getiren tren, arkasına vagonumuzun eklendiği bir yolcu treni. Hâlâ buradaydı. Yolcuların hepsi kapılara toplanmış, şaşkın şaşkın bakıyorlardı. İstasyon memurları konuşmaksızın gidip geliyorlar, sanki yalnız sağır-dilsizler yaşıyordu burada. Son kalan arkadaşlarımızı vagondan dışarı itekleyen gardiyanların bağrışları işitiliyordu yalnızca

Ve bir tabelada siyah üzerine bir yazı:

MAUTHAUSEN

«**Fertig!** Bitti!»

Beşli sıralar halinde dizildik. Vagondan inerken karşılayan genç SS bizi saydı. Bu işi yapan dördüncü kişi. Başları da o anlaşılan. Gotik harflerle SS yazısı işlenmiş yakasının tersine.

Diğerlerinde ise kuru kafa çapraz kemik var.

Genizden gelen ve el-kol işaretleriyle desteklenen birtakım seslere bakarak gitmemiz gerektiğini anladık. Yürümeye başladık. Her iki yanda, ateşe hazır silahları ellerinde SS'ler dizili. Üç köpek arkadan geliyorlar. «Panter» önden yürüyor. Herkes kendi eşyalarını taşıyor. Benim, bir karton kutunun içinde bir paket çamaşırım, yarı yarıya boş bir de valizim var. Ama çok daha fazla yüklü olanlar, ağır ve hacimli eşyalarını güçlükle taşıyanlar da var. Ben ikinci sırada kenara yakın bir yerdeyim.

Dimdik bir asfalt yol kente doğru iniyordu. Rahat adımlarla yürüyoruz. İstasyonun yanındaki yapının önünden geçerken, bir subayın çok süslü masasına oturmuş, bir adam gördüm. Vagonda bizimle birlikte gelen sivil polis bu. Görevi bitmiş olmalı.

Kente yaklaştık. Sivri çatılı aydınlık renkli evler. Çok sevimli, Alsace'ı getirdi aklıma. Gece bastıracak. Vitrinlerden kimilerinin ışıkları yanmaya başlamış bile.

«**Halt!** Dur!»

Durduk. Biraz soluk alabileceğimize sevinerek paketleri yere bıraktık. Sözlerini çevirecek birini istedi SS. Albert bir kez daha çıktı ortaya. Etkilenmiş bir biçimde açıklıyor.

«Kentin içinden geçeceğiz, Duran ya da yoldan ayrılıp kaldırıma çıkan olursa hemen vurulacaktır.»

Yeniden yola çıkıyoruz. İnsanlar siliniyor önümüzden. Evlerine girip hüzünle bize bakıyorlar.

Bir yaşlı kadının biz geçerken istavroz çıkardığını farkettim. Biz yaklaşınca çocuklar oyunlarını bırakıyorlar. Üzüntü okunuyor bütün yüzlerde. Garip karşılama.

Sokağın aşağısına varınca Tuna'yı gördük. Hiç de mavi değil, beğenmeyip yüzünü buruşturdu André. Hava kadar karanlık ırmak. Boş bir parkın ağaçlarının arasından görünüyor çamurlu suları. Genç bir çift, kuşkusuz izinli bir asker ve nişanlısı, ana yolda ağır ağır dolaşıyorlar. Genç kız hemen sırtını dönüyor, bize bakacak cesareti yok.

«**Schnell, schnell!** Çabuk, çabuk!»

Nöbetçilerimiz hareketlenmeye başladılar. Herhalde gece bastıracağı için.

Önümüzde, üstleri uzun adımlarla ilerliyor. Koşmaya hazırlanıyor gibi. Soluk soluğa izliyoruz onu.

Kentin son evlerine ulaştık. Birkaç dağ evi. Küçük bahçeler, çitler. Gecenin tazeliği seziliyor. Kalkan bir perdenin altında bir çocuk yüzü görebiliyorum ve yine büyük yol.

Schnell, schnell.

Tempo hızlanıyor. Kenetli dişler, ağırlıktan uyuşan kollarla zar sor ilerliyoruz. **Schnell, schnell.**

Bir askerin ayrılıp birine vurmak için geldiğini gördüm. Sonra biri daha, biri daha...

Her seferinde kamçı yiyen atlar gibi tepki gösteriyor topluluk, hız artıyor.

İstasyondan beri iki kilometre yol almış olmalıyız. Gece ağır ağır bastırıyor.

Yeni bir duruş. Göğüsler soluk soluğa. Bu kez çok daha kesin olarak veriliyor buyruklar:

«Beş kilometre daha var. Başka durmayacağız. Yürüyüş kolunu izleyemeyen hemen oracıkta vurulacak. Bir ormandan

geçeceğiz. Her türlü kaçışın olanaksız olduğunu bilin. Kaçmaya kalkışan, köpeklere canlı canlı yem olur. Anladınız mı? Anladınız mı dedim!»

«Evet!»

«Daha yüksek sesle, Almanca. Burada Almanca konuşulur.»

«Ja!»

Artık insanlarla konuşur gibi konuşmuyorlar bizlerle. Eğitmeye başladılar.

«Vorwaerts! İleri!»

Felaket. Yol, granit bloklarıyla döşenmiş bu korkunç yol gitgide dikleşen bir bayır. Durum ciddileşiyor. Dinlenme sırasında soluğumu düzenleyebilmek için ağzıma bir çakıl taşı almıştım. İyi de etmişim.

İki büklüm yürüyoruz; ama yeterince hızlı değil, koşmak gerek. André arkamda, böbreklerine bir dipçik yedi. Hiç talihi yok şu zavallı André'nin de.

Kenarda yürüyenlerin üzerlerine yağmur gibi iniyor şimdi darbeler. Bizi çevreleyen yirmi. yabaninin bağrışları ve ulumaları eşlik ediyor bu cehennemi yarışa. Köpekler kayışlarını çekiştirerek atılıyorlar. Dipçikten daha kullanışlı olan coplarını çıkarıyor askerler ve kollarının bütün gücüyle vurdukça vuruyorlar. Kalkıp inen sopalar konvoyumuza fantastik bir koşu görüntüsü veriyor.

Kimi zaman yavaşlıyor tempo. Nöbetçilerimiz soluk soluğa kalıyorlar, ama çabuk toparlıyorlar kendilerini ve yitirilen zamanı yeniden kazanmak istercesine daha da hızlanıyorlar. Uzun ve çevik adımlarla ilerliyor Panter, bu şeytanca oyundan çok eğleniyor gibi.

İnsanlar bu koşullarda beş kilometre yürüyebildiklerine göre benim de aynı şeyi, yapmamam için hiçbir neden olma-

dığını söylüyorum kendi kendime. Dolayısıyla dayanmalıyım.

Bir arkadaş valizini bıraktı arkamda. Bir asker onu ensesinden yakaladı ve sille tokat sıranın en arkasına götürdü.

Ve hep yükseliyor bu yol. Yanımda, gücünün son sınırındaki Raymond yükünün ağırlığı altında sallanıyor. Kesik kesik soluk aldığını işitiyorum. Dayanamıyor artık. Kasılmış yüzlerimizi aydınlatıyor ayışığı.

İki paketimi ayın elime alıp ve serbest kalan öbürüyle de onun valizini aldım. Tam zamanıymış. Sıranın en arkasından bir el silah sesi, ardından yakaran bir çığlık. Daha çabuk, hep daha çabuk. Bir türlü bitmeyen yola bakıyorum.

Ne kadar yürüdük? Hiç bilmiyorum, ama sağda, yolun kıyısındaki çamlar aydınlanmaya başladı. Yokuş azaldı ve birden, bir dönemeçte, gecenin içinde bir ışık belirdi. Orası olmalı. Yol açık. Yalnızca beş yüz metre. Yalnız yüz, on. Nihayet!

Nöbetçiler. Duruyoruz. Bir parmaklık açılıyor ve sanki bir kalenin içinden sızan ışık demetine doğru yürüyoruz.

Dev bir kapının önünde yeniden duruyoruz. Tepede çirkin ve kocaman bronz bir kartal, altında gamalı haç. Eşiği ilk aşanlar arasındayım, birden yüzüme şiddetli bir darbe iniyor ve Panter başımdan çıkarmadığım şapkamı çiğniyor.

Taşlık bir avludayız şimdi. Bir merdivenden çıkıyoruz ve iki taş kuleyle çevrelenmiş bir kapının önünde buluyoruz kendimizi.

Bu yapının, dört yüz insanın canına malolduğunu öğreneceğiz daha sonra. Geldiğimiz yolun İspanyollar tarafından yapıldığını da öğreneceğiz.

Bir İspanyol yoldaki taşlardan birinin üzerinde şu sözlerin kazılmış olduğunu söyleyecek:

«En recuerdo de los tres mil espanoles que han muerto para construir este camino. Bu yolu yapmak için ölen üç bin İspanyolun anısına.»

Ağır ağır açıldı kapı ve kenarında tahta barakalar dizili çok aydınlık bir yol çıktı ortaya. Girişin yanında, üzerlerinde çizgili giysiler bulunan iki adam kayıtsızca bakıyor bize. Zindanın sakinleri bunlar. Garip bir etki. İşte zindanımızdayız.

Bir kapının önünde toplandık. Sayıyorlar. Elli dört. Bir eksik var, ama hiç meraklanmışa benzemiyor Naziler. Yolda vuruldu. Lokantası, gönüllülerin buluşma yeri olarak kullanılan bir tüccardı öldürülen. Yakında büyükbaba olmuştu.

Ter içindeyiz, daha kimse toplayamadı soluğunu. Askerler kayboldular.

Panterle iki hükümlü kaldı yalnız. Hükümlülerden biri, SS tarafından her çağrılışında, tıraşlı kafasını ortaya çıkaran kasketini birdenbire çıkarıyor ve tam bir hazırolda çakılıp kalıyor. Yanıtlar da hiç değişmiyor.

Jawohl! Jawohl!

Başlıbaşma bir şiir bu «jawohl!» Her söylenenin kayıtsız şartsız kabulü. Aynı zamanda da, «evet, kesinlikle», «evet, elbette», «evet, haklısınız» anlamına da geliyor. Fransızcada karşılığı yok. Burada aşağılığın ve boyuneğmenin «evet»i gibi geliyor bana.

Hükümlülerden biri bize Almanca seslenerek yüzlerimize baktı:

«Aranızda Yahudi var mı?»

Arkadaşlarımızdan biri sıradan çıktı. Doktor Parabellum dediğimiz. Meslekten hekim olan bu arkadaş, daha başından Valmy grubuna katılmıştı silahlı mücadeleye. Hiç yanından ayırmadığı hekim çantasında sürekli olarak dolu bir makineli tabanca taşıdığı için bu adı takmıştık ona.

Çizgili giysili adam onu inceledi, çenesini kaldırdı ve yüzüne indirdiği bir yumrukla yere devirdi.

Burnu kanayan genç doktor kalktı. İkinci hükümlü de bir tane vurdu ve arkadaşımız güçlükle yerine dönerken, kahkahalar atmaya başladı yabaniler. Daha sonra da yinelendiğini göreceğimiz bu eğlence, özelliklerinden biri bu adamların.

Bu arada sakin sakin tırnaklarını düzeltiyor SS. Daha sakalı çıkmamış; ince ve kayıtsız bir hava veriyor kendine.

Daha bir saat olmadı buraya geleli. Geldiğimizde ter içindeydik. Şimdi kendini duyurmaya başlıyor soğuk. Dondurucu bir rüzgâr esiyor. Fara benzeyen camlı kulenin üzerindeki bayrağı dalgalandırıyor rüzgâr. Gözetleme merkez yeri orası. Eski bir rüzgâr gülü gibi gıcırdıyor bayrak. Demirden bir bayrak bu, ortasında da yine kurukafa ile iki çapraz kemik.

Karşımızda bulunan ve yerin altına götüren bir taş merdivenden inmemiz gerektiğini söyledi Panter bir işaretle. İşaretin ardından iteklemeler başladı, çünkü yeterince çabuk davranmadığımıza inanan gardiyanlarımız rastgele tekmeler savuruyorlar. «Eğitilmemiz» sürüyor. Basık ve çok sıcak bir salonun köşesine itiliyoruz.

Kütüğe yazılmak için bir masanın önünden geçmek zorunda herkes. Sonra, tamamen soyunup başka bir odaya girecek. Birçok SS'in gözetimi altında bu formalitelerle uğraşan çizgili giysili adamlar var. Bir masanın üzerine oturan Panterin, bir valizi karıştırdığını, çıkardığı iki çikolatayı rahatlıkla cebine attığım farkediyorum. Döküm bitince valizi tiksintiyle itti ve bir sürü mektup dökülüp saçıldı yerlere.

Birbirimize baktık.

«İyi ki her şeyi yemişiz, çocuklar. Ne varsa alıyorlar,» dedi Simon.

De Gaulle'cü dostlarımızdan biri, bir yol çantasını açıp yumurtalar çıkardı ve çevresindekilere dağıttı. Bir başkası bisküvi, bir başkası şeker, bir başkası et çıkardı. Göz açıp kapayıncaya kadar, yenilebilir herşeyi çıkarmak üzere bütün paketler açıldı.

Her yandan yiyecekler geliyordu bana. Bakmadan yiyoruz. Kaşıkla reçel yiyoruz. Ekmek yerine biber ekmeği. Beklenmedik nefis bir ziyafet bu.

«Düşmanın malına el koymuş gibiyiz,» dedi ağzı dolu André.

Herkes bundan yararlanmak için elini çabuk tutuyor, çünkü yeniden kazanıyoruz gücümüzü. Ama acele etmek gerek. Tıka basa yiyoruz. Bir sürahi su dolaşıyor sıraların arasında. Arkadaşlardan biri onu alabilmek için saatini verdi bir tutukluya. Doya doya içiyoruz ve yine yiyoruz. Valizlerde ne hazineler var. Konserve kutuları! Açacak zaman yok. Sosisler! Çiğ çiğ yiyoruz. Bir jambon! Ne yazık ki çok geç. Fazla hareketlenmemizden durumu anlayan ve ziyafeti durduran SS'lere kalacak gerisi. Yine de bu eğlence tam Fransız usulüydü ve iki bakımdan da tatmin olduk.

Geçme sırası bende. Ceplerimi boşaltıp kayda geçilen sicil numaramı not ettim. Artık yalnızca bir numarayım: 25519.

Bir başka masanın, önünde soyundum. Bir kıyıya ayrılan yeni iki gömlek dışında, giysilerim bir çuvala atıldı.

Tamamen çıplak olarak yan odaya geçtim. Duvarları beyaz seramikle, mozaiklerle örtülü kare bir salon. Ultra-modern borular. Duş salonu burası. Güzel bir yer.

Tartının üzerine çıktım: 54 kilo. Sonra beyaz gömlekli, ama başı tıraşlı bir doktorun önüne. Bir Çek, Fransızca konuşuyor.

«Hastalığınız var mı?»

«Hayır.»

Sonraki. Sonraki, bir tarih öğretmeni, ciğerlerinde bir bozukluktan yakınıyor. Doktor, çevresine baktıktan sonra bir öğüt veriyor ona:

«Bunu hiçbir zaman söylemeyin burada.»

İşte en iyisi. Bir taburenin üzerine çıkıyoruz, bacaklar açık, baş eğik ve kabul edilmesi gereken bir ustalıkla baştan aşağı tıraş ediyor bir uzman beni. Ustalıkta ondan aşağı kalmayan bir başkası da tıraş makinesiyle birkaç saniye içinde saçlarımı yok ediyor. Dönüyorum ve baştan aşağı tıraşlı André'yi görüyorum. Tanınmaz durumda ve dayanılmaz bir gülünçlükte, ama yine de bana takılmaktan geri kalmıyor:

«Amma da yakışıklı olmuşsun, dostum!»

«Sen önce kendine bak.»

Charlot sıçrayarak bir gruptan öbürüne gidiyor ve herkes yanındakiyle alay ediyor.

En gülüncü de hiç kuşkusuz topluluğun sakallısı: haşmetli kara sakalından gururlanan bir lise öğretmeni. O da öbürleriyle birlikte gülüyor. Aslında insanlar, temelde çocuk kalıyorlar .

Tıraş bitince, güzel bir sıcak duşun altından geçiyoruz. Beklenmedik yemeğin ardından felaketlerimizi unutuyoruz ve rahatlamış gövdelerimiz uyku istiyor.

«Biraraya toplanacağız,» dedi Charlot.

«Bizi bekleyeni bilmiyoruz henüz.»

Sıcak duşun arkasından birdenbire soğuk duş geldi. İlk tepkimiz neşeli bir kargaşalık. Ama üç tane Herkül sopalarla dalıp vurmaya başlıyor. Buz gibi suyun altında kalmak zorundayız. Yerimizde sıçrıyoruz... dayanılmaz bir duygu... yalnızca sopalıların gülüşmeleri işitiliyor artık. Dakikalar geçiyor.

Sonra yine vurarak çok dar bir kapıya doğru ittiler. Bembeyaz bir tıraşlı başın üzerinde kıpkırmızı bir kan lekesi var.

Çıkışta bir don, bir gömlek ve tahta ayakkabılar verdiler. Numaraları incelemeye zaman yoktu. Az önceki karmakarışık salon suyla yıkanmıştı. Bir köşede çöp yığını gibi duran çiğnenmiş valizler, delik kutular, yırtık fotoğraflar ve kâğıtlar. Aralarında annemin fotoğrafı da vardı.

Merdivenleri çıkıyor ve koşarak arkadaşlarımın yanına gidiyorum. İnce mi ince, soğuk mu soğuk bir yağmur yağıyor. Donuk dişlerimiz birbirine vuruyor. Avuçlarımızla belimizi ovuşturuyoruz.

Birden, ağzında yanan bir sigarayla Charlot çıkageldi. Bir tutukludan aldığı birkaç sigarayı dağıttı. Beni sarstı ve övünçle konuştu

«Ha, ha, acemi tutsaklar olarak yolları öğrenmeye başladık.»

Daha sözünü bitirmeden bir tokat patladı yanağında, ardından da karnına bir tekme. Bizimle tanışmaya gelen **Block** başkanımız bu.

«Kampta gece sigara içilmez,» dedi bir valizden çaldığı puroyu tüttürerek. «Artık bundan sonra işiniz benimle.»

Aşağıya indi ve yarım saat sonra geldi. Sırılsıklamız, tepeden tırnağa titriyoruz.

«**Nach Block!** Block'a doğru!»

Anladığıma göre, anayolun kıyısına dizili barakalardan biri olacak Block.

Bağsız ayakkabılarımız asfaltta takırdıyor. Bu kadarı yetmiyormuş gibi, benimkinin içinde ayağıma batan bir de çivi var. Çıkaracak zaman da değil şimdi. Kılavuzumuz askeri bir havayla bağırıp duruyor:

«**Eins, zwei, drei, vier!** Bir, iki, üç, dört!»

Kuşkusuz çavuşluk ruhlarına işlemiş bu tür Almanların.

İşte Block. Bir numara: 17. Aydınlık kapıdan, tahta duvarlı, cilalı döşemeli bir koridor görülüyor. Başkan kapıya yerleşti. Öndekiler ayakkabıları ellerinde giriyorlar. Ama pek hızlı olmuyor; bir öküz siniri çıkarıyor adam ve kuyruktakilere vurmaya başlıyor.

Yanımda daha bu ilk deneylerden sarsılan ufak tefek yaşlı bir adam, yalvarırcasına ellerini kavuşturdu.

Burada, mücadele etmeyenleri felâket bekliyor! İlk ölecek olan o.

III- YENİLERİN EĞİTİMİ

Büyük bir yatakta yatıyorum. Aralık pencereden giren bir güneş ışını karşıdaki duvara vuruyor.

Kollarım açık, başım tüylü bir yastığa gömülü, tavandaki kirişlere bakıyorum. Tahtanın düğümleri bazen garip bir resim çıkarıyor ortaya. Sanki, büyük siyah bir bere giymiş bir köylü başı. Hatta bu köylünün ağzında bir pipo da olabilir. Ve yüzü daha çok bir çobanı andırıyor. Bilemiyorum artık. Yine de çoktan beri yakın bir yüz bu bana. Çocuk yatağımdayken çok gördüm onu ve şimdi bir eski tanış gibi yeniden buluyorum.

Ayak sesleri işitiyorum. Bir kadın sesi çağırıyor beni. Ne kadar da tatlı! Eskiden beni beşikte sallayanın sesi. Kapı açılıyor. Şaşılacak şey, ne kadar da çok gürültü yapıyor. Birden ışık dolduruyor odayı, gözlerimi kamaştırıyor.

«Aufstehen! Ayağa kalkın!»

Sıçrayarak uyandım. Beni doğduğum eve götüren düşe benzeyen hiçbir yanı yok buranın, güneş sandığım da tepedeki lamba olmalı.

Odada, iki yüz elli adam, aynı güdüyle ansızın dikiliyorlar. Göğsü çıplak, çingeneye benzeyen bir adam, elinde bir

kemer var. Karıştığımız kalabalıkta sağa sola vurarak kendine yol açıyor. Köpeklerin saldırdığı bir sürü gibi olduğu yerde dört dönen zavallı insanların, ayakkabıların, örtülerin inanılmaz karışması.

Ne yapmalı?

Tokatlar şaklıyor.

Bu durulmaz kargaşalığın ortasında, cankurtaran simidine sarılmış gibi saman dolu bir çuvala yapışmış dört kişiyiz. Uçuşan tozların arasında, bize yatak olarak hizmet eden ot minderlerin yığıldığı odanın köşesine doğru sürükleniyoruz. Ayakkabıları da elde tutmak gerekiyor. André bir tekini düşürdü ve bir sürü bacağın ortasında onu arıyor. Yanımda, ağzında diş kalmamış ufak tefek bir ihtiyar beni itiyor ve anlamadığım bir dilde küfrederek gözdağı veriyor. Süpürdüğü yere saman düşürdüm.

Charlot uçan kemerden ustalıkla kurtuluyor ve kolunun altında örtü paketiyle odanın öteki ucuna kaçtığını görüyorum.

Belki de beş dakika sürdü bu sahne. Köşede, ot minderler düzenli bir yığın oluşturuyor. Örtüler kare biçiminde yerleştirilmiş. Oda süpürülmüş. Ardına kadar açık pencereler buz gibi bir havayı dolduruyor odaya. Daha gece sürüyor.

«**Ausziehen!** Soyunun!»

Adamlar gömleklerini çıkarıyorlar. Aynı şeyi yapmak gerek anlaşılan, hem de gecikenlerin yanaklarına inen tokatların belirttiği gibi çabuk çabuk. Yirmilik gruplar halinde bir lavaboya itiliyoruz. Silah olarak elinde kauçuk bir boru bulunan Block başkanı, yıkanmayı yönetiyor. Herkes, birkaç saniye içinde, yuvarlak bir çeşmeden ince ince akan soğuk suyu başına ve gövdesine değdirmek zorunda. Yıkanmak sözkonusu değil, çünkü zaman yok. Önemli olan ıslanmak, yoksa coptan kurtuluş yok.

Gömleklerle kurulanıyoruz ve odaya dönüyoruz, orada yine tehditle onluk sıralar halinde diziyorlar.

Titriyoruz. Arkada bulunanlar pencereyi hafifçe itmeye kalkıştılar. Bizi uyandıran ve Block'ta görevi berberlik olan küçük adam bütün kol demirlerini çıkardı. Cırlak kahkahalar atıyor, çok sevindi yaptığı işe. Bu arada buz gibi bir hava akımı kemiklerimize dek işliyor.

Yine de düşünecek zamanım var bu kez. Yararlanalım bundan.

Yaklaşık 56 metre uzunluğunda, 6 metre genişliğinde bir yapı **Block.** Ortada lavabolar ve helalar, önde, giriş kapısının karşısında küçük bir koridor. Her iki yanda da döşemeleri cilalı birer oda, içlerinde bir büyük soba, bir masa, birkaç iskemle. **Strube A** ve **Strube B.** Temizlikten pırıl pırıl bu iki oda. **Strube A Blockältester**'in (*) kalma yeri. **Strube B**'de **Blockschreiber** Block kâtibi ile **Berber** (**) kalıyor. Dipte bizim kaldığımız odalar, 16'ya 8 metre boyutlarında. Bunlardan birinde 250 kişi yattık.

Dün akşam, gelişimiz **Block**'un kayıtlarına geçildi. Bu ilk işlem yaklaşık iki saat sürdü. Sonra insanların hayvan gibi yığıldığı yatakhaneye götürüldük. Bunun adı da **Schlafraum.** 200 kadar adam yatıyordu zaten ve ortada, en çok on beş kişilik ot minder vardı.

Yine de herkese yer bulundu. Nasıl mı? Çok kolay. Yanından hiç ayırmadığı copuyla Block başkanı bir kişiyi dizleri bükük olarak yatırıyor. İkincisi de aynı durumda yerleşiyor, ama ötekine ters olarak. Bu yöntemle bir minderin üzerine

---

(*) En yüksek yerde olduğu için Block başkanı böyle adlandırılmıştır.

(**) Her hafta adamları tıraş etmekle görevliydi. Ayrıca Block'un sağlık durumu ve yiyecek dağıtımıyla da o uğraşıyordu. Bütün güç işleri tutuklulara yaptırırdı.

dört adam yerleşebiliyor. Hiç kimse ne kımıldanabilir ne de sırtı üzerine dönemez olunca da, duruma göre iki, üç ya da dört kişiye bir örtü örtülüyor. Fransızlar buna daha ilk geceden sardalya usulü uyumak diye ad taktılar.

İlk gece böyle uyuduk, başlarımızın altında ayakkabılarımız. Üşüyorduk, yorgunduk ve herkes uyudu.

Başlarımızın arasındaki bir çift ayağın arasından Charlot usulca:

«İyi geceler!» dedi.

Şimdilik, burada yürürlükteki yöntemlere göre yatmasını, kalkmasını ve yıkanmasını öğrendik. Öğrenecek ne kaldı daha?

16 yaşlarında iki genç çocuk her birimize birer demir kâseyle birer kaşık dağıtıyor. Anlamlı hareketlerin eşliğinde öğütler de veriyorlar :

«**Nix verloren. Fünf und zwanzig!**»

«Ne demek istiyorlar?» diye fısıldadı André kulağıma.

«Anladığıma göre, bunlardan birini yitiirsek yirmi beş sopa yermişiz.»

«Nasıl yitirilebilir ki?»

«Çalınabilir herhalde. Sen yitirdiğin tahta ayakkabının yerine, kırık bir tane bulmadın mı?»

Dağıtım bitince, çocuklar bu kez kapkara ve şekersiz bir sıvıdan birer parça dolduruyorlar tabaklarımıza. Bu, sabah kahvaltısı. Adı da **Kaffee.**

Kız tavırlı bu iki çocuğun buradaki görevleri **Stubedienst**'lik. (*) Kendilerine sevgiyle bakan Block başkanının hizmetindeler. Sabah, babaları yaşındaki adamları tokatlar-

---

(*) Oda garsonu. Bu ayrıcalıklı görevler tutukluların daha bol yiyecek almalarını sağlıyordu.

ken gördüm onları. Bu, SS'ler ve öbür tutuklular adına çok kızdırmıştı bizi, ama öteki tutuklular bakımından çok şaşkınız hâlâ.

Hemen içtik kahveyi. Sıradan ayrılmamak gerekiyor. İki **Stubedienste** sıraların arasında dolaşıyorlar ve satranç taşları gibi yerlerini değiştiriyorlar adamlann. Küçükler öne. Büyükler arkaya. Ben ortadayım. Bunun iyi bir yer olduğunu farkettim. Dört sıra önümde, tıraşlı kafasından çıkan kulaklarını görüyorum Küçük Louis'in. Onlara göre dizilmek gerekiyor.

Paaat!

İlk tokadımı yiyorum. Sıraya girerken sağıma, dikkat etmemişim ve **Schreiber**, kâtip beni düzene çağırıyor. Bir tokat fazla acı vermez, utançtan kıpkırmızı kesildim ve korkunç bir öfkeye kapıldım. Ama yine de pek hızlı vurmadı. İyi birine benziyor.

Schreiber bizi tekrar tekrar saydıktan sonra Block başkanı son bir kez incelemeye ve sıraları denetlemeye geldi. Karınların içeri çekilmesi için birkaç yumruk, kalçalara birkaç tekme. Bitti. Denetim için herşey hazır. Uzakta, avludan bir çan sesi geliyor.

«**Ruhe**! Susun!»

Konuşmak yasak. Kımıldamak yasak. Bekleniyor. Alman disiplininin insanların sinirlerini kırmak için çok uyguladığı bu zorunlu hareketsizliğe alıştım bile. Tutuklu kampında, aklımda kaldığına göre, böyle dört saat hazırolda kaldığımız olmuştu. Şimdi yalnızca bir saattir buradayız. Oyalanmak için Fresnes tutukevinde yazdığım bir şiiri düşünüyorum.

Özgürlük, özgürlük, ne kadar da güzelsin.
Hapishanenin dibinden sana baktığımızda...

«**Achtung**! Dikkat! Hazırol!»

Topuklar vuruyor. Yirmi yaşından küçük genç bir SS ağzında sigarayla odaya giriyor. Koltuğunun altında açık bir kitap var. **Schreiber** kasketi elinde atılıyor ve SS aldırmaz bir tavırla sayıyı denetlerken peşinden dolaşıyor. Eksik yok. Elbette öyle olacak. Ziyaret bitince kitabın üzerine bir şey yazıyor ve **Schreiber**'in vermiş olduğu yepyeni bir kalemi yere atıyor.

«**Franzosen**? Fransız mı?»

«**Jawohl**,» karşılığını veriyor **Schreiber**.

Dün gece ellerini kavuşturan, şimdi ise gözünde bir korku pırıltısıyla bakan küçük ihtiyar var önünde.

Elinden kâsesini alıyor, adama bakıyor ve odanın en uzak köşesine attıktan sonra gidip almasını işaret ediyor.

İhtiyar koşup getiriyor kâseyi. İki, üç, on kez yineleniyor sahne, ihtiyar bitkin düşene dek. Sonunda SS kâseyi aldı ve bütün gücüyle ihtiyarın kafasına indirdi. Tok bir ses, yaşlı adam sallandı ve alnı kan içinde yıkıldı.

Block başkanı ve adamları efendilerine yaranmak için gülüşüyorlar. SS kayıtsızca, arkasına dönmeden dışarı çıkıyor. Avluda, Beyaz Beygir Hanı operetinin bir parçasını ıslıkla çaldığım duyuyoruz.

Denetim bizim için bitti, ama ötekiler için sürüyor. Sıraları bozmak için bir yarım saat daha çanın çalmasını bekleyeceğiz. Denetim sırasında, ne kadar sürerse sürsün kımıldamak yok.

En sonunda, bir. anlık dinlenme. **Block** başkanı gidince döşemeye çöküyoruz, ama garip şey, herkesin yatarak sığdığı bu yere oturarak sığamıyoruz.

Berber öğretecek bunu da. Yöntem yatarkenkinin aynısı, ama durum değişiyor. Bir kişi sırtı duvara yaslanarak, dizleri açık ve havada oturuyor; ikincisi onun önüne yerleşiyor aym durumda. Otuz adam böyle yerleşince, yalnızca 10 metrelik bir alan kaplıyorlar. Öbür sıralar da yan yana dizilince iş ta-

mam. Hep birlikte odanın toplam alanının yalnızca yarısını kaplıyoruz. Oldukça zekâ işi bu ve bana sirklerde bavula giren palyaçoları anımsatıyor. Artık bizi şaşırtacak hiçbir şey kalmadı.

Otuzu da aynı sandala binmiş kürekçiler gibiyiz burada. Dengeyi sağlamak için de önünüzdekinin beline sarılmak gerekiyor.

Fransızlar, tabii ki yan yana iki sıraya yerleşmişler. Daha ilerde Ruslar, Polonyalılar, Yugoslavlar, Çekler var. Konuşuyoruz.

Sağımdaki arkadaş nasıl tutuklandığını anlatıyor. Mahzenleri silah deposu olarak kullanılan bir şarap tüccarı bu. Artık kendisini gizlemeye gerek görmüyor ve korkusuzca anlatıyor öyküsünü.

«Sabahın dördünde odama daldı Almanlar. Karımla birlikte yatıyorum. Giyindim ve yan odadaki kızımı öpemeden onlarla gittim. Pis herifler! Arama sırasında beni de getirdiler. O zaman buldular silahları. Hepsini götürebilmek için de iki yolculuk yapmak zorunda kaldılar.»

«Vay canına! Biz hiç bulamazken!» diye haykırıyor Cerbere.

Konuşmayı canlandıran bu Cerbere, nerede yapılacak bir iş varsa yerden biter gibi orada biten, iş bitince yine sessizce çekilip gidenlerden. Kısalığı ve tıknazlığıyla ikinci bir Küçük Louis, ama daha akıllı ve güçlüsü. Asker olmak için yaratılmış bu Cerbere. Fransız ordusundayken, birliğinin çekilmesini sağlamak için, elinde mitralyöz tek başına dövüştü düşmana karşı. Almanlar Paris'te kaldırımlarımızı çiğnerken de öyleydi. Dayanıklılığıyla herkesi şaşırttığı burada bile hâlâ asker.

«Evet dostum,» diye sürdürüyor, «bizde başta on kişiye bir tabanca vardı. 1914'ten kalma eski püskü paslı bir 7.65'ti o da. Benim çocuklardan biri bir gün önce, Almanya'ya gide-

cek bir depo dolusu samanı Juvisy'de yakan bir arkadaşı korumak için kullanmıştı.

«Gece tabanca sökülmüş, temizlenmiş, yağlanmıştı. İlişkilerimizi sağlayan Yvonne sabah getirmişti onu bana. Bir generalin her gün erkenden Boulogne Ormanında at gezintisine çıktığını öğrenmiştik. Onu vurmak için emir almıştım ve işi ben kendim yapmak istiyordum, çünkü oldukça iyi bir avdı bu general: Von Stülpnagel.

«Alanın yakınındaki bir çalının içine yerleşmek üzere tabancayı cebime koyup akşamdan yola çıkmıştım. Geçide dört metre uzaklıkta iyi bir yerdi. Kolayca devirebilirdim herifi. Sekiz gün önce Chaville ormanında aynı tabancayla bir deneme yapmıştım.

«İş bitince ormanı geçip kaçacaktım. Bir bisiklet biraz ilerde bekliyordu beni. Her şey, gizlenecek yer bile hazırdı.

«Her neyse uzatmayalım, gece 10'da çalıların içine yerleşip beklemeye koyuldum. Her şeyin üstüne 11'de bir de yağmur başladı. Hem de ne yağmur, anacığım! Ayrıntıları geçiyorum. Sanki işeyen inek! Öyle bir yağmur. Sabah yağmur durdu. Gelse bari herif, diyorum kendi kendime. Saat 7'de adamım yolda, belirdi. 10 metre geride, başka bir beygirin üzerinde emireri geliyordu. Ne de olsa etkileniyor insan. Biraz da titriyordum herhalde. Yağmurluğumun içine sarınmış, çamura çökmüştüm. Kuş tam benim doğrultuma geldi. Ağır ağır gidiyordu. Tam zamanıdır, dedim. Asıldım tetiğe. Felaket, Kurşun murşun gitmedi. Bir daha çektim, yine boş. Takılmıştı Allahın belası alet. Yattı iş.

«Kemiklerime dek sırılsıklam ve başım yerde geri döndüm. İki saat sonra da Yvonne gelip aldı tabancayı başkasına götürmek üzere.

«Yine de bir süre sonra bu aynı aletle P.P.F.'den Clément vuruldu. Bu koşullarda çalışmak hiç de kolay değil-

di. Neyse ki daha sonra Almanların tabancalarını almaya başladık...»

Bu tabanca hikâyesini düşünüyorum. Biliyorum ki, birkaç ay önce hain Gitton'u öldüren de aynı tabanca. Bu işle yükümlenen adamlar şimdi burada benimle birlikte. Bir tabanca! Gönüllü ve Partizan Örgütümüzün ilk silahları üzerine bir roman yazılabilir.

Örneğin şu biliniyor mu ki, Paris'te Barbès-Rochéchouart İstasyonunda ateşli silahla Fabien tarafından 23 Ağustos 1941'de öldürülen ilk Alman subayının üzerindeki kurşunların çıktığı tabanca, Fabien'in bir arkadaşı tarafından Orléans kapısının yakınında bıçakla öldürülen bir SS'ten alınmıştı.

«Benim için farketmez,» diyor Cerbère, «eğer makineli tabancalarımız olsaydı ne işler yapardık! Sende yakalanan silahlar neydi?»

«Makineli tabancalar, cephane...»

«İşitiyor musun! İşitiyor musun! Ne kadar?»

«İki ton.»

Bu kez Simon da sorulara başlıyor: «Peki nereden geliyor bu silahlar? Biz hiç göremedik.»

«İngiltere'den sanırım. İngiliz silahlarıydı.»

Kendini ölüme atanların eline bu silahların neden gitmediğini sormak hakları bu adamların. Bakıyorum onlara. Gerçekten de elde silah, gerektiği gibi dövüştüler. Pierrot'nun omuzunda bir kurşun duruyor hâlâ, Popol dediğimiz 22 yaşındaki genç bir makinist, dört kez yaralandı.

Cerbere'e bakıyorum.

Gençlerden kurulu bir Partizan ve Gönüllü Örgütü grubu, 1942 yazı boyunca deli etti Gestapo'yu. Bir gece Saint-Assise'deki verici istasyonunun direklerinden biri büyük bir patlamayla yıkıldı ve ilk kez bir Wehrmacht bildirisinde,

içerdeki mücadele hakkında Fransız Gönüllülerinin eyleminden söz edildi. (*) Almanların bulunduğu bütün binalarda, hemen bütün Paris'te patlıyor bombalar. Suikastler çoğalıyor. Düşman birlikleri güpegündüz başkent sokaklarında saldırıya uğruyorlar. Bir akşam bulvarda, Rex Sinemasının çıkışında 70 Alman mitralyözle biçiliyor. Birkaç gün sonra aynı yerde yine bombalar patlıyor ve gösteriden çıkan askerler panik halinde dağılıyorlar. Valmy grubu bu eylemleri yapan ve adım aldığı zaferin 150. yıldönümünü kendi türünde kutlayan. (**)

Cerbere de aralarındaydı. Dahası, gerçek askeri başkanıydı grubun. Ama bir hain ve birkaç ihtiyatsızlık sonucu hemen hemen tamamı yakalandı. Kırk kişi kadar. Bu adamlar kendi başlarına üç ayda 343 düşman askerini yok etmişlerdi, (***) maddi zarar bir yana.

Sorgularda sağlam durdu Cerbere. Bu yüzden onunla birlikte mücadele edenler onu, burada da başkanları olarak görüyorlar.

Bize, bir gece bir planın uygulanmasından yanında karısıyla dönerken, şarjöründen kalan son kurşunları yolda rastladığı bir Hitler'ci subaym göğsüne boşalttığını da anlatabilirdi. Tabanca yokluğu yüzünden başaramadığı bir işi anlattı oysa.

Bunun ardından anlattıklarına biraz utanmışa benziyor tüccar.

Simon onun omuzuna vuruyor:

(*) Fransız direnişinin bu dönemi yazarın başka bir romanında ele alınmıştır: «Zafer Bizimdir»

(**) 10 Eylül 1942'de kutlanan bu yıldönümünde, mücadelenin gelişmesinden ve Fransız Komünist Partisinin gösteriler yapmaya çağıran bildirisinden çekinen Almanlar, Paris halkını evlerinden çıkmamaya zorladılar.

(***) Saussaies Sokağında sorguları yapan Gestapo subaylarının, birçok kaynak tarafından da doğrulanan itiraflarından.

«Haydi, senin suçun değil bu. Görüyorsun, bizler küçük, rütbesiz ve karanlıktaydık...»

Rahatsız edilmeden uzun süre tartışabilecek bir yerde değildik. Durumumuz da ayrıca çok yorucuydu. Saat 10, onar onar işemeye gitmek için kaldırdılar, iyice düzene sokulduk.

11'de lahana çorbası dağıtılıyor. Adam başı bir litre. Şişiren ama tutmayan bir yemek. Yine de nefis geliyor bize.

Akşama da bir parça ekmekle biraz yıkanmış sosisimiz olacak. Yılda 365 gün yemek listesi aynı olacak. Tek değişiklik, çarşamba akşamları küçük bir küp margarin yağı, cumartesi akşamları da bir kaşık reçel ile bir kaşık peynir.

Öğle oldu. Çorba daha çok uzakta ve Andre dünkü ziyafetini anlatıyor.

«Dostum, artık zamanım olmadığı için ekmek bile yemiyorum...»

Daha avluya çıkmadık. Dışarda biraz güneş olduğu için **Block** başkanımız dışarıya mı çıkmak yoksa içerde mi kalmak istediğimizi soruyor.

«Çıkalım, çıkalım...» yanıtını veriyoruz hep bir ağızdan.

Çıkıyoruz, ama üzerimizde yalnızca bir donla bir gömlek olduğunu unuttuk. Düzeltilmemiş granit taşlarıyla döşeli avlu. **Block**'unkine aşağı yukarı eşit bir alan kaplıyor. Korkunç soğuk. Dondurucu bir rüzgâr. Burunlarımız kıpkırmızı. Ama artık içeri girmek sözkonusu değil. Oyuna geldik. **Stube**'nin camının ardında, sevimliliğinden o ana kadar kuşkulanmadığımız **Block** başkanı alaylı alaylı gülüyor.

Sonra, zaten azıcık görünen güneşi örtüyor bulutlar. Tepede, örtüye sarınmış bir nöbetçi merakla bize bakıyor.

Yüzlerimiz mosmor. Bir şeyler yapmamız gerek. Kimileri nerdeyse yere yıkılacak. İkişer ikişer kol kola giriyoruz ve bellerimizi ovuşturuyoruz ama çabuk bastırıyor yorgunluk.

Sonra iyice kararıyor gökyüzü. İnce bir yağmur, sulu kar başlıyor düşmeye.

Fırtınaya yakalanmış koyunlar gibi üst üste yığılıyoruz. Herkes ortada olmak istiyor. Soğuğun ve yağmurun çift etkisiyle dişlerimiz birbirine vuruyor. Bayılarak ıslak yere yıkıldı iki kişi. Gömlekle yatağın üzerinde uyukluyor **Block** başkanı. Bir **Stubedients** de adamın ayak tırnaklarını düzeltiyor.

Herhalde böyle ölmeye bırakmayacaklar bizi. Isınmak için yumruk atıyoruz birbirimize. İtişiyoruz.

«Mahvedeceğiz onları!» diye bağırıyor Charlot duru bir sesle.

«Mahvedeceğiz, Tanrı adına!» diye haykırıyor André.

«Mahvedeceğiz!» diyor Fransızlar. Ve daha da yaklaşıyoruz birbirimize.

IV- ESKİLERİN DENEYİ

«Nerede olduğumuzu biliyor musun?»

«Düşmanlarımın elinde olduğumu biliyorum.»

«Bir yok etme kampındayız. Bir Nazi kampı. İnsanların, çabuk ölmedikleri zaman öldürüldükleri bir kamp. Beslenme rejimi ve çalışma koşulları burada öyle düzenlenmiştir ki, buraya giren güçlü kuvvetli bir adam altı aydan çok yaşayamasın. Öncelikle safdışı bırakılanlar da Yahudilerle komünistler. Belki de göreceğimiz taş ocaklarında, dev kayalıkların tepesinden çukurlara binlerce Yahudi attılar. Kimi zaman patlamalar sırasında orada bırakılıyorlar ve granitlerin arasında insan parçaları da havada uçuşuyor.

«SS'ler insan avı yaparlar. Bazı günler nöbetçiler eğlenmek için, kim daha çok insan avlayacak diye bahse tutuşurlar.

«Daha gelir gelmez gazla öldürülüp hiçbir zaman listelere geçmeyenlerin dışında, üç yılda 45.000 kayıtlı mahkûm fırınlara atıldı.

«Öyle görünüyor ki, Stalingrad'dan bu yana eskisinden daha az öldürüyorlar, ama bu zindandan canlı çıkmak için hiç umutlanmamalı.»

Benimle konuşan adam, savaştan önce Paris'te tanıdığım anti-faşist bir Alman. Binlerce kişinin ölümünü gördü bu adam. Bana sürekli olarak «daha onları tanımıyorsun» diyen bu adama göre, faşistlerin eline düşen için hiçbir kurtuluş yok.

Daha yaşadığıma şaşan ben ise, henüz, her şeyin bitmediğini düşünüyorum. Ölmek istemiyorum ve eğer öldürmezlerse dayanabileceğime dair bir duygu var içimde. Burada bizler için, onları yenmenin tek yolu yaşamak. Bana öyle geliyor ki, bütün Fransız arkadaşlarımın görüşü de bu.

Sekiz günden beri kamptayız. Block 17'den çıkarıp **Block** 5'e götürdüler bizleri. Romainville'den bizim arkamızdan ayrılmış yeni bir konvoy bulduk orada. Tatave da aralarındaydı.

Göremedim onu, çünkü geldiği akşam, sırada sigara içtiği için bir yumruk yiyip alt dudağı yarıldı. Hastaneye götürülmüş olmalı. Buna karşılık Robert'i görebildim. Bizden önce gelmiş, komşu **Block**'taydı. İyi. Morali de her zamanki gibi yüksek. Romainville'deyken gözlerine inen perçemlerinden yoksun başını gülerek gösterdi uzaktan.

Şimdi, sabahtan beri **Block** 17'deyiz. Dikenli telle kampın geri kalanından ayrılmış bir karantina **Block**'u bu da. Hiç kimse aşamaz bu teli.

Bugün pazar. Çalışılmıyor. Telin ötesinde, büyük alanda özgürce gidip gelen tutukluları görüyoruz. Top oynayanlar

bile var. Bahar güneşi altında parlayan kampta bir bayram havası esiyor. Bir orkestradan müzik sesi geliyor. Nesnelerin çift görüntüsü. Çekici bir dış görünüş ve ardında bütün dehşetiyle gerçek.

Bütün Hitler Almanya'sının küçük bir görüntüsü bu. Bir yanda büyük yapıtlar: otoyollar, aydınlık ve çekici fabrikalar, modern evler, çiçekler ve klasik müzik. Bu dış duvar. Öte yanda kamplar ve hapishaneler. Bu da dekorun arkası.

Kölelik, baskı ve ölüm... bütün bunlar yaşamın serpilmesini anımsatan görüntünün ardına gizlenmiş. Çelişkiler ve canavarlıklarla dolu, aynı ananın hem şairi, hem askeri, hem insanı, hem vahşi hayvanı kucakladığı bir toplumun, bu faşist dünyanın yalnızca bir bölümü bizim kampımız.

Şimdi avluda güneşe gülümseyen adamın başma yarın bir SS'in sopasının inmeyeceğini kim söylüyor? Radyoda Beethoven'in bir senfonisi çalarken, az önce, bu akşam ya da gece kim inanacak cinayete. İki görüntü de açığa vuruyor kampların gerçeğini.

Zincirli adamın, kendisi gibi forsa demiri taşımayan arkadaşında var sandığı bu düşsel özgürlükten yararlanamadığımıza hayıflanarak uzaktan bakıyoruz şimdilik.

Her ulustan üç yüz kişiyiz burada: Fransız, Belçikalı, İspanyol, Rus, Yugoslav, Çek, Yunanlı, Lüksemburglu, Romanyalı, Polonyalı, Alman. Vebalılar gibi tecrit ettiler bizleri. Öyle görünüyor ki, kobay gibi tıp deneylerinde kullanılacağız, ama henüz bir şey bilmiyoruz.

35 Fransızız: Charlot, Raymond, Cerbère, André, Küçük Louis, Simon, Paul, aramıza yeni gelen genç bir yazar, ben ve daha sonra tanışacağımız ötekiler.

İşte biri: Francois. Maden işçisi. Bir yıl önce gelen konvoydaydı. İçimizde en eskisi. Tutuklandığı zaman 130, şimdi

ise 49 kilo çeken Gustave Baba ile birlikte otuz kişilik ilk Fransız topluluğundan tek sağ kalan.

François hemen çevremize karşı uyarıyor bizi: «Almanlar, birkaçı dışında bildiğimiz haydutlar. Sinek ezer gibi adam öldüren efendileri bunlar kampın. Bütün ayrıcalıklı yerler onlarda. Bu adamlarla karşı karşıya gelmemeye dikkat edin. Polonyalıların çoğu Hitler rejiminin kuyruklarından. En az Almanlar kadar korkunçturlar. Vebadan kaçar gibi kaçmak.

«Çevremizdeki Rusların çoğunluğu, Almanya'ya gönüllü çalışmaya gelmiş Ukraynalı köylüler ya da Almanların hapishaneden kurtardıkları profesyonel hırsızlar. Kendinizi sakının. Yugoslavlar iyi insanlar, hemen hepsi partizan, ama pek dışarıya açılmazlar. İspanyollarla Çekler de genellikle iyidir, ama bizi pek sevmezler. Fransızlarla Belçikalılar ise en kötü durumdakiler. Ama şimdi daha kalabalıklaştığımıza göre durumumuz değişebilir.»

Çekilen bütün acılara karşın kendisini hiçbir zaman bırakmayan cesaretini bize de aşılıyor François.

1941 Şubatı'nda Pas-de-Clais'deki grevler sırasında bildiri dağıttığı için tutuklandı.

El koyulan paramıza karşılık dün bize dağıttıkları sigaralardan veriyoruz ona. Ben, kendi payıma 400 franka karşılık 80 sigara aldım. Daha zengin olan kimileri tarak, diş macunu gibi şeyler de edindiler.

Zevkle tüttürüyor François ama alışkanlığını yitirdiği için sarhoş gibi sallanıyor:

«Bunları iyi saklayın çocuklar. Altın değerindedir burada sigara. Çorbayla da değiştirilebilir; bu gece çalınmasın diye nöbet tutmanız gerekecek.»

Belçikalı bir arkadaş yanıma yaklaşıyor. Bir yerde gördüm bu yüzü. Belirsiz bir gülümsemeyle bana bakıyor.

«Tanımadın mı? Paris'te birçok kez karşılaşmış ve açık havadan yanmış bu yüzü kimseye benzetemiyorum.

«Jules V...»

«Olamaz!»

«Evet dostum benim. 90 yerine 47 kiloyum, ama görüyorsun iyiyim. Haberler nasıl?»

Konuşuyoruz. Fransa'da yürütülen mücadeleden söz edince gözleri parlıyor. Başka dostlar da yaklaşıyorlar yanımıza.

Sağlam kalmış bir adam karşımızdaki. Arkadaşlarımın ellerini coşkuyla sıkıyor. Dostlar arasındayız.

«Hiç kaçan oldu mu?»

Soran Raymond.

«Mauthausen'de hiçbir kaçma denemesi başarıya ulaşmadı. Geçen yıl bir kez, bir kamyona yüklenecek bir sandığa girmeyi başardı bir tutuklu. Yakalandı... bir tam gün kampın kapısmda duvarın önünde bekletildi. Ölüm mahkûmlarının yeridir orası. Akşam SS'ler, onu ölüme götürürken gerçek bir ayin düzenlediler. Önde, karnaval giysileri içinde çalgıcılar gidiyor ve sürekli olarak o çok bilinen Fransız havasını çalıyorlardı: Bekleyeceğim... gece gündüz... dönüşünü... Onu işkenceye götüren el arabasının üzerinde şu türden yazılar asılıydı: 'Isınmak istedim. Şimdi fırının alevlerinde ısınacağım.' Tek söz söylemeden öldü, toplanmış olan bütün kampın ve hâlâ çalıp duran orkestranın önünde. Nazi zindanlarından kolayca kaçılmaz.»

«Şimdi düşünüyorum da,» diyor Cerbère, «biz asıl fırsatı kaçırdık. Trendeyken, Trèves'den sonra denemeliydik. Şaşırtarak bir mitralyözü ele geçirebilirdik.»

«Tehlikeli bir oyun olurdu,» diyor Raymond. «Bizimle birlikte olanların hepsi katılmazdı bir kere ve kesinlikle on

kadar adam da ölürdü. Sonra yeniden ele geçenler de olacaktı; yani en iyi olasılıkla yarısı ancak kaçabilirdi.»

«Kuşkusuz doğru,» diyor Jules, «ama yine de daha iyi olurdu belki de.»

Bu konuşmadan sonra sık sık düşündüm. Simon ile Cerbère'in nöbetçiyi gözledikleri sahneyi anımsadığımda, delilik diye nitelenen birtakım girişimlerin çeşitli durumlarda doğru olabildiğini bir daha yineledim kendi kendime. Bugün, o zamanki 55 kişiden yalnızca 10 kadarının sağ kaldığım düşününce de, yarısının kurtuluşu için öteki yarısının feda edilmesi gerektiğine hak vermeliyiz.

Hatta bu olasılığın, bu tür durumlarda bir ilke olması gerektiğine vardım düşünerek. Cellatların hoşnut bakışları altında insanlık dışı acılar içinde eriyen arkadaşlarımı gördükçe, uzun acılar yerine mücadele etmeyi deneyerek ölmenin daha yüce olduğuna inandım. Sürekli tekme yemektense, tüfeklerin önünde ölmek. Yıkılmış bir adam yerine yiğitçe bir çılgınlık.

Şimdi ne yapacaklar bizi? François bir şey bilmiyor. Jules bir şey bilmiyor. Kesin olan çifte tecrit edilmişliğimiz. Kampın geri kalanıyla ilişki kurmak kesinlikle yasak. Yarından başlayarak artık yalnızca **Block**'un yemeğini yiyeceğiz. Özel rejimden, söz ediliyor. Çalışmayı da kaldırırlarsa belki de bir şans olur bu.

Yığıldığımız dar avluda adamların git-gelini gözlüyorum. Şimdi bizim de çizgili giysilerimiz var. Göğüste ve pantolonlarda bir bant ile bir numara ve Fransızlar için F harfiyle bir kırmızı üçgen.

Orada, çok uzakta görkemle dağlardan iniyor güneş. Karşımızda, yüksek bir bacadan çıkan kırmızı bir alev. **Krématorium**, yani ölü yakma fırını.

Bir Belçikalı yanımıza yaklaşıyor ve bir sır verir gibi titreyen bir sesle konuşuyor:

«Hepimiz, öleceğiz burada, ölüm **Block**'unda olduğumuzu öğrendim.»

Jules omuz silkiyor.

Yanımızda André bir Almanla sigarayla ekmek değiştiriyor. Dört köşe bir kara ekmeğe karşılık bütün paketini verdiğini görüyoruz sonunda.

«Delirdin mi,» diye atılıyor François, «bütün kampı dolaşsa on sigaradan fazla alamazdı buna karşılık.»

Bir Rus beni kolumdan çekiyor Ve cebinden çıkardığı küçük bir torbayı, gösteriyor. Şeker. Belki de beş kaşık.

«**Dieciat papiros?** - On sigara?»

François torbayı tartıyor, emin olmak için ıslak parmağını sokup tadıyor. Kuşkulanmak gerek.

«**Fünf?** - Beş?»

Bu konuşan o.

Benim tüccar kızarak gidiyor, ama ona aldırmadan arkamızı döndüğümüzü görünce geri dönüyor.

«**Sechs?** - Altı?»

«**Fünf und halb zigaretten** - Beş buçuk sigara-, karşılığını veriyor François 'Son sözüm bu' gibilerden elini sallayarak.

Pazarlık tamam. Sigaraları veriyorum. Bir tane François'ya vermek istiyorum, ama, kesinlikle geri çeviriyor. Kendisine kalan yarım yetecek. Memnunlukla bana dönüyor.

«İyi iş yaptın, ender bulunur burada şeker.»

«Peki bu şeytan Rus nereden ele geçirmiş?»

«Bilmem. Burada organizasyon yapmak denir buna, **organisieren**; bütün söyleyebileceğim, bunların bu işin uzmanı

oldukları, Bir kez, çorbamın yarısına karşılık, benden çaldığı kasketimi sattı bir tanesi bana.»

Az sonra **Block**'a döndüğümüzde, ben, André, Charlot ve Raymond'dan kurulu dörtlümüz tüm servetimizi serecek: üç parça ekmek, şeker, biraz margarin, bir soğan. Sigaralarımızın yarısı gitti bunlara. Bugünden başlayarak dışarıyla bütün ilişkiler kesinlikle koparılacağından **Block** içinde alışveriş yapma fırsatımız olmayacak artık.

Verdiğimiz sigaralarla iki tayın soğuk çorba aldı François da. Jules'ün de bir çorbası var.

Dostlarımız da kendi yanlarında başlarının çaresine baktılar. Aslında pek kötü geçmedi gün. Yarın ne olacak görürüz.

Yaşam sürüyor...

V- MAUTHAUSEN'İN GRANİTLERİ

«**Eins, zwei, drei, vier...** - Bir, iki, üç, dört...»

«**Mützen... ab!** - Kasketleri çıkarın!»

Beşli sıralarla kasketler elde, kollar gövdeye yapışık, büyük kapıdan geçiyoruz. Unutulmaz bir etki.

Sabahın dumanında, kamptan çıkıp işe gidiyor binlerce adam.

Taş tavanın altında, 5.30'u gösteren saatin yanında bir masa kurulu. Geçişte, her yüz kişiyi kaydediyor SS'ler. Parlak botlu genç Naziler topluluğunun ortasında, kollarını göğsüne kavuşturmuş bir subay, kin ve gurur dolu gözlerle bize bakıyor.

Çevresindekiler, ayak uyduramayan ya da sıradan çıkanları kolluyorlar ve yağmur gibi iniyor sağdan soldan yumruklar.

Bir direğin tepesinde, ölü kafalı koca bir bayrak rüzgârda dalgalanıyor.

Kapıyı aşınca iki SS çitinin ortasından geçiyoruz. İki belki de üç yüz tanesi, makineli tüfek omuzlarında, gözetleme yerlerine gitmek için bekliyorlar. Beyinlere vurmak için bilgiçce düzenlenmiş bir yabani güç sergisi bu. Bu askerlerden her birinin katil olduğunu ve zincirlerin ucundaki köpeklerin insanları yutmak için yetiştirildiğini biliyoruz.

«**Mützen... auf!** - Kasketleri giyin!»

Muhafızların bölgesini aştık ve şimdi, yürüyüş kolunu çevreleyen **Kapo**'ların (Ekip başkanlığı görevi yapan ve bir çalışma grubunun gözetimiyle yükümlü tutuklulardı **Kapo**'lar) çığlıkları altında bir yokuşu tırmanıyoruz. Tahta topuklarımız yolun granitleri üzerinde gürültü çıkarıyor. İki yanda açık boyalı, yeşillikler ortasında, camları perdeli barakalar. SS kampı burası.

Sağa dönüyoruz, ama soldaki nefis manzarayı görecek kadar zamanım oluyor. Tuna'nın aktığı dev vadi bu. Irmağın bir bölümü ayrılıyor ve sis içine boğulmuş çam ormanlarının ortasında parlıyor. Ovanın ötesinde Tirollerin karlı tepeleri bin yıllık dekorlarını gün batımına doğru uzatıyorlar. Yanımda yürüyen Jules şöyle diyor:

«Bak, dünyanın en güzel görüntülerinden birisi bu.»

Ama çok çabuk sırtımızı dönmemiz gerekiyor. Eteklerinde yürüdüğümüz ormanlık bir tepeyi görüyoruz yalnızca. Yol büyük bir kıvrımla, henüz göremediğimiz derinliklere doğru iniyor. Sürünen bir yılan gibi, göz görebildiğince gidiyor yürüyüş kolumuz. İnsanlardan oluşan bu yılanın başı, 500 metre kadar ilerimizde merdiven gibi bir şeyden inmeye başlıyor!

Önümüzdekilere ulaşmamız için koşmamız gerekiyor ve kayıyoruz granitlerin üzerinde. Merdiven yaklaşıyor. Yerin altına iniyor sanki.

Şimdi görüyorum!

Toprağa gömülmüş müthiş bir buz yalağı düşünün duvarları 40-60 metre yüksekliğinde, çapı 400 metre bir kuyu. Oraya iniyoruz. Dikenli tellerle çevrili ve her 50 metrede bir dört çam gövdesi üzerine yerleştirilmiş bir gözetleme kulesi.

Uçurumun dibine götüren basamakların üzerindeyiz şimdi. Arkamızda yürüyüş kolu göz alabildiğine uzayıp gidiyor. İnsanlar, makine gibi iniyorlar bu taş anıta. Hem görkemli hem korkutucu.

Aşağıya varırken Jules bana dönüyor:

«'Metropolis' filmini gördün mü?»

«Hayır!»

«Robot olmuş insanlar vardı. Bu 186 basamağı inerken kaç kez geldi aklıma.»

Şimdi en dipteyiz. Adamlar sessizce sıralanıyorlar. Komut verildi. Yalnızca **Oberkapo**'nun (**Kapo**'ların başkanı) kuru buyrukları bozuyor sessizliği. Sonra yine başlıyor.

Kaya yığınlarıyla, granit duvarlar var çevremizde yalnızca. Üç dev çukur kazılmış toprağa. Her yanda yığılı taş dağları. Gökyüzünü görebilmek için kafayı kaldırmak gerekiyor. Büyük bir zelzeleyle gömülmüş bir kentteyiz sanki. Ne bir bitki ne hayvan izi, ölü bir doğa. **Mauthausen** taş ocağındayız.

Komandoführer (taş ocağındaki çalışmanın gözetimiyle görevli SS), arkasındaki kasketi elinde **Oberkapo**, sıraların önünden geçiyor. Kalktığımızdan bu yana dördüncü kez sayılıyoruz. Son bir buyruk:

«**Arbeits Kommando!** - (Komandolar iş başına!)

Adamlar dağılıyor ve önceden kurulmuş çalışma gruplarında toplanıyorlar. Ne yapmamız gerekiyor? Nereye gideceğiz? Neyse ki Francois var yanımızda. Onu izliyor ve onun **Kommando**'sunda yer alıyoruz.

Yeni bir komut. Bir daha sayıyorlar. Bir **Kapo** numaralarımızı alıyor ve herkes işbaşına koşuyor. François da yerine gidiyor. Delici çekiç ekibinde.

Sıkıştırılmış havanın basıncıyla makineler işlemeye başladı. Sinek gibi görünen insanlar kayaların üzerinde yerlerini aldılar ve çevrelerinde granit tozları yükselmeye başladı. Üstümüzde, yerden otuz metre yüksekte, dev kablolara asılı hareketli köprüler taş ocağını aşıyor ve tonlarca ağırlıkta kayaları taşıyorlar.

Sabahın 6'sı olmalı.

Bizler de sürünün çoğunluğunu izledik ve ötekiler gibi taşları elimizde taşıyoruz. Kompresörler, lokomotifler, rayların üzerinde giden vagonlar kulakları sağır edici bir gürültü çıkarıyorlar şimdi. Üç metreden sesini duyurabilmek için bağırmak gerekiyor.

Gelirken görmediğim François yanıma süzülüyor, bir taş alıyor ve sağa sola baktıktan sonra, çok işimize yarayacak birkaç pratik öğüt veriyor-.

«Şu, ellerinde cop olanlar **Kapo**'lar. Size baktıklarında hemen hareket etmek gerekir, ama özellikle benimkini gözden kaçırmayın. Şu, karşıda kulübesine giren. Az sonra dolaşacak. Yanında iki yardımcısı var. Genellikle Fransızlara vurmayan İspanyollardır bunlar. Yine de dikkat etmek gerekir. Bu sabah gördüğümüz **Oberkapo**'dan da sakanın. O her yerde dolaşır. **Kommandoführer** gizlenir ve çalışmayanları yakalamaya uğraşır. Onunla karşı karşıya gelmemeye bakın, çok tehlikelidir. Gezinen SS'lere de dikkat edin. ilke olarak hiçbirine yakalanmamak gerek.»

Öğütleri arkadaşlarıma aktarıyorum, ama dikkat edecek öyle çok şey var ki hepsine birden aynı anda göz kulak olamayız.

Şimdilik, yerlerinden kımıldatmaksızın kaldırır gibi yaptığımız taşların üzerine çökmüş durumdayız. Olabildiğince az çalışmaya kesinlikle kararlıyız ve bu da pek güç görünmüyor bize.

Fırlatılan bir taş Andre'nin başını sıyırıp vagona çarpıyor. Gözlerimi kaldırıyorum ve en az 80 metre yukarda bize bakan bir SS görüyorum.

«Yakalandık, çocuklar. Dağılalım.»

Sandığımız kadar basit değilmiş saklambaç oynamak. **Kapo**'nun, kendisini farketmeyen Simon'a doğru geldiğini görüyorum.

Sesleniyoruz. Çok geç. Kauçuk cop iniyor sırtına. Gösterilen taşı almak ve koşarak bir vagona götürmek zorunda Simon. Sonra, durmaksızın devam etmek. Belli etmeden bakıyoruz. Dişleri kenetli, soluk soluğa aynı hareketi yinelediğini görüyoruz. **Kapo** habire vuruyor ve insanüstü bir çaba harcaması için zorluyor. Taşları vagona kadar kaldıracak gücü kalmadı dostumuzun, her hareket ona korkunç bir acı veriyor olmalı.

Sahne yeniden başlıyor, yine koşar adım. Bitkin Simon'un sallanıp toprağın üzerine yıkılmasına, son sınıra kadar sürüyor. Canavar herif öldürecek onu. Kızgınlık ve çaresizlik yaşları doluyor gözlerimize. Hayır. Son bir sıçrayışla ayağa fırlıyor Simon ve işi sürdürüyor. Bu kez rahat bırakıyor onu **Kapo**. Rahat bir soluk alıyoruz biz de. İşkenceci acı bir gülümsemeyle bize bakıyor ve uyarı olarak bağırıyor:

«**Naechster mal... kaput!** - Gelecek sefer... ölüm.»

Ve cehennemi bir gürültü altında iş sürüyor, **Kapo** da Rusların, grubuyla uğraşıyor şimdi. Bundan yararlanıp tempoyu yavaşlatıyoruz. Büyük Almanya için çalışmak istemiyoruz, ama yine de boyun eğmekten başka çıkar yol yok.

Bir kamyon ocağa girip bir taş yığınının yanında duruyor.

«Saat 7,» diyor François, «bu kez yanıma geldiğini farketmedim.»

Bütün boş adamlar kamyonu yüklemek için atılıyorlar. Hareketi izliyoruz. Beş dakika sonra, ağır yüküyle kalkıyor araba. Bir dizi vagon da onu izliyor. Aym hızla dolduruluyorlar. En küçük taşları alabilmek için birbirlerini itiyor adamlar. Gücünü olabildiğince az harcamak ve yükünü küçük tutmak gerektiğini kavradık.

Yine kamyonlar. Yine vagonlar. Ancak aralarda yavaşlatabiliyoruz tempoyu, ama yine de **Kapo**'yu gözden yitirmemek gerekiyor.

Şimdi taş ocağının dibini aydınlatıyor güneş ve güzel bir maviyle parlayan taşların üzerinde yansıyor.

Kaç saattir çalışıyoruz böyle? Orada, büyük merdivenin üzerinde kara bir nokta seziliyor. «Saat on, çıkan herif de, **Kommandoführer**'in çorbasını getirmeye gidiyor.» (Charlot bu konuşan. François'dan öğrenmiş bu ayrıntıları da).

«Karnım zil çalıyor,» diyor André geçerken. Açız, çok açız. -Ne zaman yemek verecekler? Birden kuru bir ses işitiliyor gürültünün ortasında. Ne oluyor? Başımızı kaldırıyoruz. Yukarda, bir gözetleme yerinin yakınında, dikenli tellere takılı çamaşır yığını gibi bir şey görüyorum. Bir adam bu. Bir **Kapo**'nun darbelerinden kaçarken sınırı aşmış olmalı zavallı. Az sonra, zavallının dosyasına koyulmak üzere bir fotoğraf çekecek subayın teki. Dosyaya bir de not: «Kaçma girişimi sırasında öldürüldü.»

Böyle 28.000 dosya var kampın arşivlerinde. Jules'ün anlattığına göre, bir tutuklu işyerinde öldürülürse, fotoğraf için cesedi dikenli tellerin oraya götürülüyormuş. Nazilerin de ilkeleri var kendilerine göre.

Bu tür iş durmaları görülen şeylerden anlaşılan taş ocağında, çünkü bir şey olmamış gibi sürüyor şimdi çalışma.

Daha sonraki günlerde bir sabah on yedi el silah sesi sayacağım. Hedefleri hep insan, üstelik kurşunlar da hiç boşa gitmiyor.

Ve en sonunda düdük, öğle oldu. İş duruyor. **Kommando**'lar toplanıyor.

«**Eins, zwei, drei, vier...**»

Çorbaya gidiyoruz yine sırayla.

Ocağın öteki ucunda yemekhane. Grupların beşli sıralar halinde ilerledikleri bir yol bu. Her sıranın arasına 50 litrelik çorba 'damacanaları' yerleştirilmiş. Kolları sıvalı bir **Kapo**, içinde lahanaların yüzdüğü dumanı tüten sıvıya koca bir kepçe daldırıyor. Herkes, geçerken iki eliyle uzatıyor kâsesini. Tek bir damlası bile yitirilmemeli, çünkü bir kez boşalıyor kepçe.

'Damacananın' önünden ilk geçtim ve yalnızca suyundan geldi bana. Benden daha talihli olan Charlot'da üç tane patates var. Kepçe dibe değmeye başladığında, sonlarda geçmişti.

Ayakta yiyoruz. Nefis geliyor çorba, ama, boş kâselerin karşısında eskisinden daha güçlü duyuruyor kendini açlık.

Dağıtım bitince, artıklardan biraz daha alabilme umuduyla yaklaşıyoruz, ama öyle kalabalık var ki, damacanaların yanına ulaşmaya olanak yok. Açıkta durmakla iyi de etmişiz. Korkunç bir itiş-kakış. **Kapo**'lar kargaşalığın ortasında bitiyorlar ve bütün güçleriyle vurmaya başlıyorlar. Kâseler yere yuvarlanıyor, insanlar düşüyor, kanlar akıyor suratlardan. Aç kurtlar sürüsüyle boğuşan avcıları andırıyor.

Düdük sesi. Bitti. Bütün bu sahne yalnızca yarım saat sürdü. İşin başına dönüyoruz.

«**Franzose, Franzose...** - Fransız, Fransız...»

İriyarı bir adam şiddetle kolumdan çekiyor. Bir **Kapo** olmalı. Elinde bir sopa var.

«**Kesseltrâger, Kesseltrâger...** - Fıçı taşıyıcısı, fıçı taşıyıcısı...»

Kaçmanın ihtiyatsızlık olacağını düşünüyor ve ardımda bu yabaniyle geri dönüyorum.

Özenle temizlenmiş boş bidonların yanında tam takım Fransızları buluyorum. 'Damacanaları' kampın mutfağına götürmekle görevliyiz.

Her 'damacana' yaklaşık 35 kilo çekiyor. Güçlükle omuzumuza yüklüyor ve **Kapo**'nun yönetimi altında yürümeye başlıyoruz. Korkunç bir hamallık bu. Merdivenin dibine kadar beş yüz metre var ve aşırı derecede yorgunuz.

O zaman da yüz seksen altı basamağın çıkışı başlıyor. Fok balıkları gibi soluk alıp veriyoruz. Boynumuz yükün altında bükülmüş, kaymamaya dikkat: ederek ağır ağır yükseliyoruz. Topluluğun ortasındayım. Yanımda Küçük Louis, ağırlıktan ezilmiş gibi. Dişlerimizi sıkıyoruz, kendimiz bile şaşıyoruz basamakları nasıl çıkabildiğimize. Önümde, biri Char-lot'nun olmak üzere üç çift ayak görüyorum. Arkadan çığlıklar geliyor, ama dönmek sözkonusu değil. Az sonra öğreneceğiz ki, yürüyüşü izleyemeyen dostumuz Raymond en arkada kalmış ve bir SS onu harekete geçirmek için bıçağıyla bacaklarını dürtüyormuş.

Hep tırmanıyorum. Basamakları saymaya başlamıştım, ama bunun gereksiz bir yorgunluk olduğunun farkına vardım. Önde, yürüyüş hızlanıyor ve şimdi elinde deri bir kemer tutan **Kapo** sürekli bağırıyor.

«**Schnell schnell!**»

Nihayet tepedeyiz, ama şimdi de kampa giden, bayırı tırmanmak gerekiyor ve sabahki büyük yürüyüşü bu kez tersten

başlatıyoruz. Dinlenme yok. Omuzlarımız ezildi ve moraran parmaklarımız güçlükle kavrıyor 'damacana'nın sapmı.

Makineleşmiş gibi duruyoruz ayakta ve hiç kuşkusuz, içimizden birisi düşecek olsa bir daha kalkamaz.

Nihayet büyük kapı. Geçerken sayıyorlar. Kampın avlusu. Bir an önce geçmek için koşar adım gidiyoruz. İşte mutfakların önündeyiz.

Of! Ne rahatlık. «Damacana»lar yerde. Soluk alıyor ve uyuşan kollarımızı ovuşturuyoruz. Korkunç sarı Raymond'un yüzü neredeyse düşecek. Hafif hafif vuruyoruz yüzüne. Olağanüstü iradesi sayesinde kendini toparlıyor.

Yeniden yola koyulmak gerek. Merdivenleri çakarken gösterdiğimiz yavaşlığı cezalandırmak için çok hızlı oluyor dönüş. SS'ten azar işitti **Kapo** ve kendisine yerini kaybettirecek yavaşlığı engelleme çabasmda. Bu yüzden kayış darbeleriyle eşlik ediyor koşumuza.

Ardımızda küfürler, son hızla iniyoruz merdivenleri. Şimdi yeniden iş başma. Saat öğleden sonra bir olmalı.

Yukarda, yine kampa dönen başka bir kervan görüyorum. Pis fıçılar işiyle yükümlü olanlar bunlar. Kenarlarına geçirilmiş değneklerle dört kişiyle taşınan tahta küp sandıklar bu fıçılar.

Her gün çorbadan sonra, özel görevliler, insan dışkılarıyla dolu bu sandıkları, toprakları beslensin diye SS'lerin bahçelerine götürüyor. Bizimle aynı koşullar altında bu görevi yerine getirenler arasında bugün Simon.

Sekiz ay boyunca, bu «damacana» ve pis fıçı işleri, hemen hep, yalnızca bizim küçük Fransızlar topluluğunca yerine getirildi.

Taş ocağında çalışma sürüyor.

Öğleden sonra yeni bir olay olmadı, yalnızca Charlot bizim topluluktan alınıp daha az güç bir işe verildi. Çok genç olduğunu **Kapo** da farketti. Kendisine bir kürek verdirtti, bir köşeye, bir toprak yığınının yanına yerleştirdi ve ağır ağır çalışmasını söyledi. Ama bu yakınlık pek nedensiz değil. Ahlakı bozuk bir herif bu **Kapo**, güzel çocukları seviyor ve bizimkini de yepyeni bir av olarak görüyor.

Charlot bu etkiden yararlanıp bizim için de rahatlık sağlıyor, ama yarın **Kommando**'yu değiştirmek gerek, çünkü çok tehlikeli bir durum bu.

Bu arada zaman geçiyor. André ve Simon ile birlikte, gizlice bir yarım sigara içiyoruz. Charlot da «bir nefes çekmek için» koşup geldi. Bir İspanyol, sigaranın öbür yarısına karşılık ateş vermişti.

«Eskidik artık,» diyor Charlot gururla.

«Ne diyorsun sen,» karşılığını veriyor, sabahki olayı acıyla anan Simon.

Yine de akşam daha iyi sabahtan. Gözlerimiz sürekli gardiyanlarımızın üzerinde, çok çalışmamayı başarıyoruz.

Beş buçuk. Genç Rusların **Kommando**'su merdivenleri tırmanıyor. Birazdan sıra bize gelecek. Bitmiyor bir türlü dakikalar.

Altı on beş. Düdük ötmeye başlıyor. İnsanlar toplanıyor. Yeniden kargaşalık ve vurmalar. Hazırol. Yerde yatan ve yukarda canlılar listesinde yer alan üç cesetle birlikte hesap tamam.

Ve yeniden o ünlü merdivenden çıkış. Baştakiler ağır ağır yürüyor... Arkada, yüzlerce insan yola koyuluyor birbiri ardına.

Her gün bu kayaları tırmanan binlerce adamın arasından, aynı yolu ertesi günü gidemeyecek olanlar var. Herkes, duy-

duğu yorgunluğun ardında kalan güçleri ölçüyor. Hiç yanılmayan bir termometre gibi. Yardımsız çıkamayana, felaket: çok zamanı kalmadığının belirtisi bu.

Kolundan tutarak destek oluyoruz Raymond'a, ama o istemiyor ve dikiliyor:

«Bırakın, bırakın, yalnız çıkmayı öğrenmem gerek.»

Somon yüzünü buruşturuyor. Çok acı çekiyor olmalı, ama o da yardım istemiyor. Önümde, dudakları köpük içinde bir ihtiyar iki iri Yugoslav'ın boynuna sarılmış kollarıyla.

Yukarıya vardığımızda, soluğunu topladıktan sonra bana dönüyor Jules:

«Şu taşlara bak. Çiğnediğimiz bu taşların her-biri insan kanıyla kızıllaşmıştır. Mauthausen'in granitleri bunlar.»

VI- ÇIRAKLIK

Trage'yi (büyük taşları taşımakta kullanılan, ağırlığa göre iki ya da dört kişi ile taşınan bir tür tahtadan tezkere) taşıyan dört kişiyiz.

Görevimiz, az sonra yürüyen köprünün kaldıracağı taşları bir tahta platonun üzerine yüklemek.

On metre derinlikte, taş ocağının üzerinde yüksek yalıyarın altına kazılmış büyük bir yuvarlak çukurun dibindeyiz. Patlamalarla parçalanan dev kayalar bu dev huninin yarısına kadar yayılıyor ve antik bir tiyatronun sıraları gibi diziliyorlar. Sürekli kaldırılan ve yarın, yerlerine yenilerinin geleceği, taşlar.

Aynı işte, aynı ulustan kişilerle karşılaşmak daha iyi. Charlot, Maurice ve Jean'la birlikte oluşturduğum benim topluluk da böyle. Buna karşılık, Simon bu bakımdan talihsiz. Bir İspanyol, bir Rus ve bir Yugoslav'la birlikte taşıyor **Trage**'yi. Geldiğimizden beri birbirleriyle tartıştıklarını duyuyo-

ruz. Burada daha yeni olan Yugoslav'ın gücü kuvveti yerinde ve çok iri taşları alıyor. Eskilerden olan İspanyol da, çok küçük taşları alırken yakalandı **Kapo** tarafından. Kayıtsız biri olan Rus hiçbirini almak istemiyor. Bizim Simon da, onları uzlaştırayım derken düşmanlıklarını kazandı.

Üç Rus ekibi, iki Yugoslav ekibi ve bir başka. Fransız ekibi bugün bizim **Kommando**'nun fiili güçleri.

Tepemizdeki duvarın üzerinde duran **Kapo** şimdilik bıraktı gözlemeyi. Herkes, kulakları kirişte dinlenmeye çalışıyor. En küçük alarmda kımıldanmak gerek. Gözlerle çalışmak, diyoruz buna. Aralarda da zaman öldürüyoruz.

De Gaulle'cü dostlarımızdan, kısa boylu olduğu için Gigi diye çağırdığımız biri, şöyle bir adla sesleniyor bana:

«Hugo!»

Hemen karşılık veriyorum:

«Helvetius!»

«Halevy!» diyor arkadaşlarından biri. Benim takım söyleyecek bir ad bulamıyor.

«Yirmi iki! Yirmi iki!»

Kapo geri dönüyor. Çalışmaya koyuluyoruz. Geçerken bir ad söylüyor Simon. Gidip gelenlerin ortasında bağırarak yineliyorum:

«Heredia! Sıra sizde baylar.»

Bilmeyenin bir şey anlayamayacağı bu konuşma, aslında aramızda oynadığımız basit bir oyun. Alfabenin her harfi için, o harfle başlayan ve aynı kategoriye ait olan bir dizi ad bulmak.

Şimdi Fransız yazarlarındayız. Hangi takım daha fazla ad bulursa bir sayı kazanıyor. Bütün alfabeyi tüketmek için bazen bir gün, hatta daha da çok zaman gerekiyor, çünkü hep elverişli olmuyor koşullar.

İşte bugün de kötü. **Kommandoführer**, **Oberkapo** ve **Kapo** sırayla ziyaretimize geldiler. Bizi genellikle rahat bırakan Çek **Kapo** yardımcısı bugün fazla üzerimize düşüyor ve fazla uzun duraklamaları hoşgörmüyor. Üstelik yağmur yağacak. Burada korkunç bir şey yağmur.

Küçük oyunumuza ilgi de azaldı. Genç dostumuz Jean, zaten hiç tat almıyordu. Bordeaux'lu bir esnaf olan Maurice de şarap türlerine ilişkin bir konuyu yeğ tutardı.

Rakip takımın yanından geçerken, pırıl pırıl gözlerini kocaman açmış Albert'in coşkulu açıklamaları çalınıyor kulağıma:

«Kaynayan yağın içine soğanları küçük küçük doğrarsın ve biraz un katarsın...»

Bu konuşmaya katılmamak için çaba harcayan Gigi yeni bir harfi başlatıyor:

«Kock! Paul de Kock!»

«Rafadan, yumurta geldi aklıma,» diyor Jean yemek sohbetine doğru seğirterek.

«Allah belasını versin... yağmur!» (Charlot bu).

İnce, çok soğuk bir yağmur başlıyor. Yağmur yağsa da iş durmuyor taş ocağında.

Önce bir üşüme duygusu kaplar omuzları, sonra, gelir bütün gövdenizi sarar ıslaklık.

Kaba bir kumaştan yapılı giysilerimiz sünger gibi, çekiyorlar suyu. Çizgili ceketin yakasını kaldırıyoruz, amıa ağır ağır içeri sızıyor. Göğse, sırta akıyor. Islanmıştır gömlek. Don da ıslanmıştır. Bazen bir rüzgâr gelir kavrar ve sanki buz gibi bir mezara girersiniz. Gözler ağlar, burunlar akar, dişler takırdar, cesede döner yüzler. Her şeyden sıcak, soğuk ve hatta kar, hepsinden de beterdir yağmur.

Ruslar, kamburlarını çıkararak, akıp gitsin diye kollarını sallandırıyorlar. Kulübesinde rahat **Kapo**.

İçimizi dolduran ve ıslak bir hayvan gibi büzülme isteği yaratan şaşkınlığa karşı koymak gerek.

Ani bir düşünceyle önce yavaş söylemeye başlıyorum:

Zafer, türkülerle...

Fransızlar başlarını kaldırıyorlar. Maurice daha yüksek sesle katılıyor:

Yolları, açıyor...

«Haydi, çocuklar!» diye haykırıyor Charlot ve başlıyor:

Özgürlük yönetiyor adımlarımızı...

Ve bu kez hep birlikte:

Ve Kuzeyden Güneye,
Çalıyor kavga saatini
Savaş boruları...

Gözler parlıyor. Boğazlarımızı yırtarcasına söylüyoruz şimdi. Marşın etkisiyle hızlanan iki Fransız ekibi bir yığından öbürüne hızla taşıyorlar taşları. İspanyol da katıldı, **Trage**'yi Simon'la birlikte tek başına götürüyor. Ruslarla Yugoslavlar şaşkın şaşkın bize bakıyorlar.

Böyle iyi bir yol tutturmuşken durmanın zamanı değil. **Hareket Türküsü**'nün ardından **Marseillaise**, **Carmagnole**, **Dağlılar** ve folklorumuzun bütün bilinen parçaları geliyor.

Gürültüyü işiten Kapo, tam Genç Koruyucu'yu söylerken bastırıyor. Çukura inip, ulur gibi sesleniyor bize:

«**Alles Franzosen! Hier!** - Bütün Fransızlar buraya!»

Cebinden bir tabaka çıkarıyor ve şaşkın bakışlarımız altında her birimize bir sigara veriyor. On beş yıllık hapishane yaşantısıyla sertleşmiş ve iyice bozulmuş bir Alman bu, ama daha önce de tanık olduk birkaç insancıl davranışına. Kendince sevgi ve saygı gösteriyor bizlere.

Islanmamaları için özenle Charlot'nun yanında taşıdığı kutuya yerleştiriyoruz sigaraları ve durmaksızın söylüyoruz.

Düdük çalıyor.

Öğle. Olamaz! İşi bırakıp çorbaya koşuyoruz.

Hava daha açıldı, diniyor yağmur. Ansızın bir bulutun ardında beyaz bir çember beliriyor.

«Hurraa!» diye haykırıyor Charlot. «İşte dostumuz güneş.»

Bu akşam, kampa dönerken, kapıdan girmeden önce, İspanyollar gibi:

«**Una Victoria mas!** - Bir zafer daha!» diyebileceğiz.

Kendiliğinden gelmez yine de böyle bir zafer, onu elde etmek için mücadele etmek gerektiğini biliyoruz. Bu açıdan, çok şey öğrendik geldiğimizden beri.

Yalnızca üç haftadır Block 16'dayız. 35 Fransızdan 28'i kaldı.

İlk ölen, daha önce sözünü ettiğim ufak tefek ihtiyardı. Bizler gibi taş ocağına inmişti. Çok yaşlı olduğunu ve ellerini kullanmasındaki beceriksizliğini gören **Kommandoführer** çağırıp mesleğini sordu:

«Besteci.»

SS gülmeye başladı.

«Çalışmayı öğrenmek için çok yaşlısın, burada, ölmen gerekiyor.»

Akşam, basamakları tırmanması için yardım etmek gerekti zavallı adama. Kusuyordu. Ertesi gün de öldü.

Sonra, tanışma fırsatı bulamadığımız üç maden işçisine geldi sıra.

«Alet tutmasını bilmiyorsunuz,» diyorlardı bize başta.

Bilen kişiler olarak, bir taşın yerinden nasıl oynatılacağını gösteriyorlardı. Güç işlere alışık bu sağlam kişiler, sanki

bir eğlence gibi görüyorlardı çalışmayı. Güçlerinin ihanetine uğradılar, hepsi aym biçimde öldüler: akşam ateş, iştahsızlık ve ertesi gün üşüme. İlk on beş günün bilançosu bir uyarı oldu hepimiz için.

Ertesi hafta, evinde silahlar bulunan tüccarla genç Pierre, dayaklar yüzünden olan iç kanamalar sonucu gittiler. Felaketin hızına şaşırıp kalmıştık.

Romainville'de on iki ay direnmiş olan Charentes'lı bir köylü çıldırdı. **Block** başkanı lavaboların orada boğdu onu. Sıra kimde?

Bunlardan sonra öğrendik ki, burada yaşamak isteyen cimrice kullanmalıdır güçlerini. Dayaktan da sakınmak ve sürekli uyanık olmak zorundadır. Ayrıca günün ve gecenin her saatinde, yiyecek payını ve uyku paymı kurtlaşan insana karşı savunmak üzere mücadele etmek zorundadır.

Küçük Fransızlar grubumuz hâlâ zayıf, ama kayıplarına karşın daha da güçlendi.

Biz on sekiz komünistiz. Partinin gizli örgütü kuruldu. Aynı yatakta yattığım Raymond ve Cerbère ile birlikte yönetim üçlüsünü oluşturuyoruz. Her akşam uyumadan önce alçak sesle konuşuyoruz.

Kampta, Robert daha güçlü ve daha geniş bir örgütün temellerini attı. Tatave öbür ulusların temsilcileriyle ilk ilişkileri sağladı. Her gün, sürekli yenilenen yollarla, dışarda alınan kararlarla iki ya da üç kişi bölüşmek üzere birkaç dilim ekmek geçiyor elimize. Kamptaki, çalışmayan ve her hafta kendi paylarından bir dilim ayıran arkadaşlarımızın katkısı bu. Kan vermekle aynı anlama geliyor.

Dışardan gelen yardım genelleşemeyeceği ve işlemesini engelleyecek yaygınlığa ulaşamayacağı için, **Block** içinde bir dayanışma örgütünün kurulmasını kararlaştırdık. Her birimiz

her gün bir ya da iki kaşık veriyor en çok zayıf düşene. Böylece kötü durumdaki arkadaşın ek bir tayını oluyor. Bu kişi de, her hafta yenilenen bir oylamayla seçiliyor. Bütün Fransızlarla Belçikalıların çoğunluğu katıldılar bu uygulamaya. İlk seferde genç Charlot oy birliğiyle seçildi.

O akşam merdivenleri tırmanırken, Fransızlar arasında hiç arkaya kalan yoktu. Ama Belçikalı Jules kötü durumdaydı. İş sırasında yer değiştirdiği için disiplin **Kommando**'suna yollandı. İlk günü de bir sürü dayak yedi. Charlot ile birlikte kollarından tutarak çıkardık merdivenlerden. Yukarıya varınca birkaç saniye baygınlık geçirdi. Sarstık biraz. Yeniden kendine geldi ve bize gülümsedi. Eğer onu kurtarmak istiyorsak, bütün dayanışma gücümüzü onun üzerinde yoğunlaştırmamız gerekiyordu. Zaten Charlot da aynı şeyi önerdi.

Kampa döndüğümüzde Robert'i gördüm. Uzaktan seslendi:

«İki bin kişilik bir Fransız konvoyu geldi bugün.»

Az sonra bütün topluluğumuz **Block**'un döşemesi üzerinde toplandığında konu hemen yeni gelenlere döndü.

Kimileri geçerken daha kesin, haberler işitmişler. Söylendiğine göre cüppeli iki rahip de varmış.

Abartmalara meraklı Küçük Louis ciddi ciddi konuşuyor:

«Anlaşılan Léon Blum da aralarında.»

«Léon Blum mu? Deli misin, buraya gelir mi hiç o?» diye karşılık veriyor birkaç ses birden.

«Niçin olmasın?» diyor Albert de.

«Çünkü,» diyor Cerbère, «burası bir yok etme kampı, kendi gibilerini bir kıyıda tutmak için kullanılan bir hapishane değil.»

«Yani sence, Hitler ondan kurtulmak istemez mi?»

«Bilmiyorum. Ama eğer kurtulmak istiyorsa yolları var bunun, kurtulmak istemiyorsa da nedenleri vardır.»

«Léon Blum'un Nazilerin öfkesini çektiğini yadsıyamazsın.»

«Bu öfkenin derecesini bilmek kalıyor. Bizim için açık. Onun içinse değil.» André atılıyor:

«Onunla birlikte Trage'yi taşırken, görüyorsun demek ki beni? Haydi, güldürme beni. Mauthausen gibi kamplar öyle adamlar için yapılmadı.»

«Bütün anti-faşistler için yapıldı.»

«Evet,» diyor Raymond, «anti-faşistleri öldürmek için kuruldu. Ama o aralarında yok. Yahudileri de öldürmek için kuruldu, onların arasında da değil. Belki hepimiz burada öleceğiz, ama o ölmeyecek.»

«Ya bizimleyse, ne dersin o zaman?»

«Birincisi, görmeden inanmam; sonra öyle olsa bile bizlerle aynı sonu olmayacağına eminim.»

«Belki de öldürdüler bile.»

Aynı anda dışardan gürültüler geliyor kulağımıza. Saçları yeni kesilmiş yüz kadar adam, geldiğimiz gün bizi de karşılayan **Block** başkanının yönetiminde duşlardan geliyorlar. Açık pencerelerden, yandaki **Block 17**'nin avlusuna girip sıralandıklarını görüyoruz.

Bağırıyoruz:

«Hey çocuklar, Fransız mısınız?»

«Evet.»

Tanıdık hiçbir yüz göremiyoruz.

«Nereden geliyorsunuz?»

«Compiègne.»

Dikkatle pencereye yaklaşıp en yakındakine soruyorum:

«Aranızda tanınmış kişiler var mı?»

Adam yuvarlak gözlerle bana bakıp hayır anlamına başını sallıyor. Sonra birden aklına geliyor.

«Ah, evet. Büyük bir kentin belediye başkanıyla bir sendika sorumlusu var, ama onlar da bizler gibi...»

Bizler gibi demek, onlar da öğrenecekler demek tutsaklık mesleğini.

Onların yanında eski sayılıyoruz biz de.

VII- BABİL KULESİ

«**Drei tausend sieben hundert siebsiebzehn!** - Üç bin yedi yüz ön yedi!»

«**Hier!** - Burda!»

Bir İspanyol ansızın sıradan ayrılıyor ve koşarak odanın öteki ucuna gidiyor.

Block Başkanı, eğlenmek amacıyla kendisi için bir denetleme yapıyor. Elinde bir cop, rastgele bir numara bağırıyor. Hemen karşılık vermeyen dayak yiyecek. Bize Almancayı öğretmek için düzenlenmiş bir çalışma bu. Anlamayıp yerinde kalan her zavallıyı, giysilere işlenmiş numaralara bakarak ortaya çıkarıyor **Schreiber**. Yakalanınca da, zavallı adam, karnı bir taburenin üzerinde dört ayak duruyor ve bu oyunda çılgınca eğlenen **Block** başkanı beş cop vuruyor kaba etlerine.

Almanlarla Polonyalıların neşeleri yerinde. Öteki gruplardaki Almanca anlayan ve **Block**'un ayrıcalıklılarından olan birkaç kişide de görülüyor aynı neşe. Ötekiler kaygıyla bakışıyorlar.

«**Fünf und zwanzig tausend fünf hundert elf!** -Yirmi beş bin beş yüz on bir!»

Bir Fransızın numarası bu.

Bir anlık duraksamadan sonra sıradan çıkıyor Charlot.

Block başkanı yanına çağırıyor.

«**Du nichts verstehen?** - Sen anlamıyor musun?»

«**Ja!** - Evet!»

«**Ich spreche eine internalionale spräche.** - Uluslararası bir dil konuşuyorum.»

Kauçuk copunu sallayan efendinin çevresinden gürültülü kahkahalar yükseliyor.

Gösteri olarak genç dostumuzun kafasına iniyor cop ve tok bir sesle sıçrıyor. Çoğalıyor kahkahalar. Yarattığı etkiden hoşlanan Block başkanı yeni bir numara söylüyor.

«**Fünf und zwanzig tausend fünf hundert neunzehn!** - Yirmi beş bin beş yüz on dokuz.»

Bu benimki. Hemen önüne gidiyorum. **Schreiber** numarama bakıyor. Evet, benimki.

Daha önce geçenlerin arasına karışıyorum. İki saat rahatım.

Bu küçük sahne, uluslararası sorun üzerine düşünmeye götürüyor beni.

İncil'in sayfalarında, bir gün gökyüzüne tırmanmaya karar veren insanların, Babil bölgesinde dev bir kulenin yapımına giriştikleri yazılıdır. Söylendiğine göre, dillerin karmaşıklığını yerleştirerek çabalarının boşa çıkmasına yolaçan kutsal öfke tarafından cezalandırılmışlar.

Kutsal yazılardaki temaya bakılacak olursa, aynı dilleri konuşmayan halklar sonsuz bir anlaşamazlığa mahkûm edilmişlerdir. Neyse ki, başka temelleri olan gerçek çok farklıdır. Burada, bir dilin bilinmemesinin insanlar arasındaki anlaşma-

ya olumsuz etkisi kadar onları yaklaştıran şeyleri de bulmak mümkün.

Daha yakından bakalım.

Çeşitli ulusal topluluklar konusunda az ya da çok doğrulanan çeşitli yargılarını anlatmıştı bize François, ama her şeyi söylemedi. Acı bir gözlem hepimizi etkiledi. Bütün olarak. Fransa'dan nefret ediliyor. Dünyanın her yanında Fransa'nın yalnızca dostları olduğunu düşünen Fransızlar için acı bir düş kırıklığı. Çevremizde yalnızca umursamazlık, nefret ya da kin buluyoruz.

«**Scheise Franzose.** - Allahın belası Fransız.»

Almanlar, Polonyalılar ve hatta kimi zaman Ruslar, bu sözle karşılıyorlar bizi.

'Pis herifler' diyor İspanyolların çoğu.

'Hainler,' diyor Çekler ve hakkımızda öyle çok şey söylendi ki Yugoslavlar da nefret ediyorlar bizden.

Düşmanların ve çevremizden haydutların, hırsızların hakaretlerini geçelim, peki ya ötekiler? Cumhuriyetçi ordunun eski savaşçıları olan İspanyollar? Çoğu bağımsızlık savaşını yürüttükleri için tutuklanmış olan Çekler?

Bize karşı tutumları ulusal bir geleneğin sonucu olamaz.

'İspanya savaşı başladığında on altı yaşındaydım,' diye anlattı bana genç Antonio. 'Madrid. La Casa del Campo, Aragon cephesi, Erbe savaşı. Lister'i tanır mısın? Generalimdi benim. Beş kez yaralandım. On sekiz yaşımda yüzbaşı yaptılar. Babam kurşuna dizildi. Büyük kardeşim Teruel'de öldürüldü...

'1939 başında, kimileri bizden ayrılıp, kimileri de ihanet edince mücadeleyi yürütemez duruma düştük. Pirenelerden sınırı aştık, Cumhuriyet olduğu için iyi karşılanacağımızı sanıyorduk Fransa tarafından. Gurs'de bir toplama kampına

doldurdular bizi. Bize hırsızlar gibi davranan Senegallilerdi nöbetçilerimiz. Açık havada, toprağa kazdığımız çukurlarda yatıyorduk. Yiyeceğimiz yoktu. Suyumuz yoktu; binlerce adama tek bir çeşme. Daha sonra Almanya'da göreceğimiz kadar mutsuzluk gördük. Durum açık burada, çünkü düşman bunlar. Sizin orada Fransızlardı karşımızdakiler. Bizim için olduğu kadar sizin için de, kendi Cumhuriyetimiz için olduğu kadar sizin Cumhuryetiniz için de üç yıl boyunca yapayalnız savaştığımız halde, cani gibi davrandınız bizlere...

'Dört ay sonra bir çalışma grubuna katıldım. Sonra savaş başladı. Savaşmak istedim. Bizi istemediler. Maginot hattı yakınında siper kazımında kullandılar bizi. Ateşkeste de Almanlar tutsak ettiler. Bütün bunlardan sonra Fransa'yı sevmemi nasıl istersin benden?'

Evet! işte Fransa'nın dostlarının yaşadıkları dram. Konuştuğum başka İspanyollareca da türlü biçimlerde yinelendi aynı anlatı. Savaşma olanaklarını ellerinden aldıktan sonra, onları ülkemize utanç verici bir biçimde kabul edenlerin yanlışı yüzünden başlarına gelenler için bağışlamıyorlar biz Fransızları.

Ya Çekler?

'1938'de dövüşmeye hazırdık,' dedi Vladimir. 'Müttefikimiz olan Fransa'ya güveniyorduk. Yüz üstü bıraktı bizi. Bütün silahlarımız, bütün güçlerimiz, Hitler'in eline verildi. Toprağımız işgal edildi. Böyle şeyler bağışlanmaz.»

'1939'da Almanya bize saldırdığında yardım etmediniz,' diyor Polonyalılar.

'Fransa bizi düş kırıklığına uğrattı ve aldattı.' diyor Ruslar. 'Münich'te karşımıza geçti. İstediği bizi Almanlarla yalnız dövüştürmekti. Kendinizi bağışlatmanız gerek.'

Bütün Avrupa suçluyor burada Fransa'yı. Bir zamanlar o kadar sevilen Fransa ihanetin ve dönekliğin ülkesi olarak görülüyor. Bize karşı düşmanlığın ilk nedeni bu yargı. Her gün bunu görmek büyük bir manevi acı her Fransız için.

Bunları nasıl yanıtlamalı? Önce nesnel olarak duruma bakmalı ve ne yazık ki söylenenlerin, doğruluğunu kabul etmeli.

Evet, kabul etmek gerek ki, İspanyol savaşı sırasında gözlerini kapadı Fransa. 1938'de Çekoslovakya'yı kaderine terketti ve müttefikleriyle yaptığı anlaşmalarına ihanet etti. 1939'da Polonya'yı Almanya'nın karşısında yalnız bıraktı. Bunun adı da, duruma göre, «ademi-müdahale» ilkesini uygulamak, Münih barışını korumak ya da garip savaşa bulaşmamak oldu. Petain'in ihanetinde sonuna ulaşan bir politikanın yalanları. Ama yalnızca bu Fransa yok. Ailelerini bırakarak gönüllü olarak İspanya'ya dövüşmeye, halkların özgürlüğünü savunmak için ölmeye ve ülkelerinin onurunu kurtarmaya gittiler Fransızlar. Fransızlar, Münih'i tarihimizin en büyük ihaneti olarak ilan ettiler. O garip savaşın ilk kurbanları oldular. Bizim halktan kadınlarımız ve erkeklerimiz, İspanya Cumhuriyetine, Çekoslovakya'ya, bütün kardeş halklara her zaman gösterdiler cömert desteklerini. Bunlar hiçbir zaman kabul etmediler ihaneti. Bugün tüm dünyanın iğrenerek baktığı hükümetlere ve insanlara karşı savaştılar. Fransa'nın gerçek yüzü onlarda belirmektedir şimdi. Hitler'e boyun eğmeyi kabul etmeyen Fransa. Bağımsızlığı için savaşırken, yaşamak isteyen uluslar arasında yerini alan Fransa. İşte tanıtmamız gereken de bu Fransa'dır.

Bir ihanetin bizim üzerimizde de sıçrayan utanç lekesinin sonucunu görüyoruz şimdi. Ülkenin onurunu zedeleyenlerin, Hitler ile Halk Cephesi arasında bizi bugüne getiren dönekliği seçenlerin günahını biz çekiyoruz.

Yitirdiğimiz dostlarımızın güvenini yeniden kazanmalıyız. Bulunduğumuz ortamda sürdürmemiz gereken mücadelenin bir yanı da bu. Güç bir mücadele, bir düşmanın kinine karşılık vermek ne denli kolaysa, bir dostun nefretine karşı mücadele etmek o denli zordur.

İspanya Cumhuriyetinin savaşçıları, Çek bağımsızlık kahramanları, Yugoslav partizanları, Sovyet askerleri, yurtsever Fransızların düşmanı olamazsınız sizler.

Savaşımız aynıdır. Size ihanet edenler Fransa'nın çıkarlarına ihanet edenlerle aynıdır. Aramızda bölünme olamaz. Bizim sizi anladığımız gibi sizler de bizi anlayacaksınız.

Bize karşı gösterilen düşmanlığı bahane ederek kendilerini hiç de yüceltmeyen bir tavır takınan bir takım Fransızlar var kampta.

Üç gün önce taş ocağında eğlenceli bir olay oldu. Bizim Block'taki Fransızlar, öğle molası sırasında, ilk kez bir karavana çorbadan yararlanmaları için çağrıldılar. Örnek bir davranışla herkesin bir pay alabilmesi için sıraya girdiler. O sırada birkaç İspanyol bağrışarak aramıza karıştı. Bunun ardından da itişmeler başladı. Ve birkaç Fransız çorbasını alamazken saldırganların en cüretlileri karavanadan yararlandılar.

Bu çorba alamayan Fransızlardan bir tanesi, birkaç da sopa yediğinden, akşam bütün İspanyollara karşı nefretinden söz etti.

Aralarından birkaçının dostça olmayan davranışından tüm İspanyolların sorumlu tutulamayacağını anlatmak istedim ona, ama beriki hiç oralı olmadı.

O zaman, aynı İspanyolların ömürlerinin yedi yılını savaşta ya da kamplarda geçirdiklerini, Fransa'da kaldıkları süre için Fransızlardan yakınmak konusunda birçok nedene sahip olduklarını ve bu olayı da büyütmemek gerektiğini açıklamaya çalıştım.

Bu kanıtların ardından, savaştan önce rahat bir yaşam süren ve İspanya savaşı ile ancak gömleği kadar ilgilenen bu Fransız şu karşılığı verdi:

'Pekâlâ. Dövüştükleri zaman onları desteklemedik. Onlar da bugün bize yardım etmiyorlar. Ödeştik.'

Bu anlayışsızlık, burada bulunan çeşitli uluslar konusunda bazı yurttaşlarımızın yüzeysel yargılarını çok iyi aydınlatmaktadır. Şu ya da bu ülkenin temsilcileriyle bu unsurların kişisel ilişkilerinin yansımasından başka bir şey değildir bu yargılar.

İçlerinden biri İspanyolun tekinden biraz çorba aldı mı, bütün İspanyollar kayıtsız şartsız çok iyi adamlardır onun gözünde, ama bir Rus bir parça ekmeğini çaldıysa hepsi de korkunç kişiler oluverir.

Örneğin, kampta görülen hırsızlıkların büyük çoğunluğu Rusların başının altından çıkıyor. Yine de bunlar yurttaşlarının büyük kitlesiyle karıştırılamaz.

Gerçeği söylemek gerekirse, buradaki Rusların pek küçük bir bölümü yeni Rusya'nın temsilcisi. (*) Aralarında asker kaçakları, profesyonel hırsızlar, kanun kaçakları, Sovyet halkı, Kızıl Ordu ve partizanlarla hiç ilişkisi olmayan Vlassov ordusunun savaşçıları da var. Uluslararası bir döküntü bu adamlar ve Naziler de bizim direncimizi kırmak için onların ayrıcalıklı duruma geçmelerini kolaylaştırıyorlar kampta. Bir yarış alanında ya da eğlence yerinde enselenen, birkaç dikkate değer örneği de son konvoyla birlikte aramıza düşen kimi Fransızlar bile daha değerli kalıyor onlara oranla.

Ama ya ötekilere ne demeli? Geçen yıl, iki yüz elli Sovyet subayı Mauthausen'e götürüldü. Hayalet konvoy diye anılıyor hâlâ, çünkü onları gören olmadı. Herkes biliyor ki,

(*) 1945 Mayısında kurtuluş sırasında. Ebensee'deki Rusların dağılımı şöyleydi: 281 siyasal, 911 eski asker; 3.225 adi suçlu.

geldiklerinin ertesi günü iki yüz elli üniforma dezenfekte edilmeye götürüldü. Yüksek sesle söylenmemesi gereken korkunç bir sır: aym gece gaz odasmda can vermişti bütün bu adamlar... Hemen hemen aynı dönemde, bin dört yüz Rus genci, tek bir **Komando**'da üç hafta içinde kırılmışlardı. Bunlar da Rustu, hem de gerçek, Nazilerin bize tanıtmak istemedikleri türden.

Arkadaşlarına vurdukları için Polonyalıların çoğunun iğrenç yabaniler oldukları söyleniyor. Genellikle doğru bu. Ama taş ocağında öldürülen binlerce Polonyalı hiç kuşkusuz yapmıyorlardı öyle birşey, çünkü öldürüldüler. (*)

Evet, burada her gün en aşağılık güdülerin ortaya çıkışı görülüyor, ama en soylu duygular da burada. Çöküntü ve yiğitliğin karışımı, aynı savaştaki gibi. Aşağılara yuvarlanan ya da çok yukarılara tırmanan adamlar. Yükselenlere bakmak gerek. Bir halkın gerçek yüzü, büyük insanlarla kahramanlarda görülebilir. Badinguet değil Victor Hugo. Jacques Doriot değil Gabriel Péri.

Her ülkeden de var burada. Aynı dili konuşmuyoruz. Yaşama mücadelesi bizi kimi zaman karşı karşıya bırakıyor. Yine de öyle anlar var ki, insanlar birbirlerini anlıyor, halkların kardeşliğine olan inanç sağlamlaşıyor.

Geldiğimiz gün, duşta bulunan bir Alman, on yıldır toplama kamplarında bulunduğunu söyledi bana. Yanımdaki Fransızların ne olduklarını sordu. Kötü bir şiveyle, çoğunun gönüllü savaşçılar olduklarını söyledim.

Alman bana baktı ve elimi sıktı. Bir düşmanın değildi o el.

(*) Kurtuluş sırasında bulunan belgelere göre, toplam 60.000 mevcuttan 40.000 Polonyalı ölmüş ya da öldürülmüştür. Aslında bu korkunç sayılar bile gerçeğin çok altındadır

Kapo'nun, ölmesi için dikenli tellere doğru yürümeye zorladığı genç bir Polonyalı işçi gördüm. Hiç duraksamaksızın gitti. Sınırı aşmadan önce kendi dilinde bir türküye başladı, tanıdım Enternasyonali. Yaylım ateşiyle yere yıkıldı. Dudaklarındaki son türkü yabancımız değildi bizim.

Bir Rus askeri gördüm, kendini öldürmekle görevli nöbetçiye alnını göstererek Rusça bağırıyordu:

«Yüzüm düşmana dönük, ayakta ölmek istiyorum.»

Onun düşmanları bizim de düşmanımızdı.

Taş ocağında **Kapo** olan bir yurttaşlarını uyaran İspanyollar gördüm: «Tek bir Fransız anti-faşistinin kılına dokunursan çeneni dağıtırız.»

Dün, bidon işinden dönerken yedi yüz kişilik bir konvoy gördüm. Zayıf, uzun sakallar, üzerleri yırtık pırtık, SSlerin sopa darbelerine aldırmadan yalınayak yürüyorlardı. Konvoyun başıyla karşı karşıya gelince, kasketlerimiz elimizde hazırola geçtik. SS subayına değildi bu selam. Efsane kahramanları gibi önümüzden geçen Yugoslav partizanlarınaydı.

İşte halklar.

Onları düşündükçe, bir resim gibi düşüncemde çiziliyor. Bütün uluslardan ve bütün ırklardan insanlar görüyorum, ışığa doğru yükselen anıtsal bir yapının kuruluşunda çalışan.

VIII- KORKUNÇ GÖRÜNTÜLER

Altı aydan beri **Block** 16'dayız. Yirmi sekiz gün sonra çıkacaktık, sonra altı hafta oldu bu süre, sonra da üç ay. Şimdi artık kimse bir tahminde bulunmak istemiyor.

Anlaşılan, konusu olduğumuz deneyle ilgileniyor Berlin. Beslenme denemeleri yapılıyor organizmalarımız üzerinde. Yarımız için, içinde sebzelerle kepek bulunan çorbalardan oluşuyor besin. Öbür yarımız da kampın rejimine uyuyoruz.

Belirli aralıklarla bizi tartıyor, nabzımıza, yürek atışlarımıza bakıyor ve kan alıyorlar.

Bir gün, büyük Almanya'nın bilginleri ve doktorları olan resmi kişiler geldi dışardan; aralarında bir de general vardı. Uluslarımıza göre çırılçıplak topladılar. Dokundular. Tek tek yürütüp koşturdular. Adamlar hiç anlayamadılar, Almanların niçin şişman ve yağlı, Fransızlar, Ruslar ve Yugoslavların ise iskelet durumunda olduklarını. (*) Aşağı ırklardı, kuşkusuz. Bu yüzden de deneyin sürdürülmesine karar verdiler. Bilim adamları yine de tatmin olmuşlardı giderken, ölen azdı çünkü: üç yüz kişi içinde yalnızca otuz. Bizden de vardı: 35'ten 10'u.

Son giden dostumuz Raymond'du, Raymond Ridel. Gücünün son sınırına dek direndi. Biraz yavaş öldüğü için de terebantinle tamamladılar. Kim olacak bundan sonraki?

Bu sabah, Charlot'ya gördüğü düşü anlatan Jean'ı dinliyordum.

«Fırının, önünden geçiyordum. Kale gibi ölü yığılıydı... Birden içlerinden biri fırladı, boğazımı sıkarak 'sıra sende' dedi. Öleceğim Charlot, öleceğim...»

Daha genç olmasına karşılık, çocuk avutur gibi teselli ediyordu onu Charlot:

«Amma çocuksun sen de! Ben de ne karabasanlar gördüm, neler neler. Böyle küçük şeylerden etkileneceksek neden partizan olduk ki? Eğer böyle gidersen bırakırım seni.»

«Ah, sakın bırakma. Bırakma beni Charlot.»

«Haydi, koca hayvan, şaka ettiğimi görmüyor musun?»

Eğer bu iki genç arkadaşımız daha önce uyanmış olsalardı, Jean'ın düşünden çok daha korkunç bir karabasanı izleyebilirlerdi bizim gibi. Bu gece, insanlar -dört kişi olmalıydılar-

---

(*) Açıklaması çok basit. Adi suçlular olan Almanlar Block başkanınca destekleniyor ve yiyeceklerin büyük bir bölümüne el koyuyorlardı.

köpekler tarafından canlı canlı parçalandılar. **Block**'un yirmi metre kadar ilerisinde geçti olay. En az yirmi dakika boyunca köpek havlamaları ve onları kışkırtan SS'lerin bağrışlarını dinledik. Zavallılar sırayla veriliyordu anlaşılan hayvanlara. Önce bir şey demiyorlardı. Belki de korunmaya çalışıyorlardı; sonra, insan sesi denemeyecek korkunç çığlıklar atmaya koyuluyorlardı. Çok geçmeden herşey susuyor ve bir sonrakiyle yeniden başlıyordu. Dört kez yinelendi sahne. Sonuncusu 'Mama! Mama!' diye bağırıyordu. Rus olmalıydı..

Eserin sahibi olan cellatları suçlamak için tek başına yetecek bir Mauthausen görüntüsü.

Daha başkaları da var böyle. Suçlular, ayağa kalkın!

Nisan... Geldiğimizin ayı. Taş ocağından döndük ve **Block**'un avlusunda toplandık. Rahat bir saat oldu hazırolda çakılı kaldığımız. Gözler çorba damacanalarına dikili, sabırla öğle yemeğini bekliyoruz. Alanda, tam bir düzen içinde toplanmış herkes. Hiçbir şey kımıldamıyor. Block başkanı kapının önünde alarm durumunda. Onun komutuyla birden sağa dönüyoruz.

Karşımızdaki yolda, dikenli tellerin arkasında, parlak giysili bir grup subay ilerliyor. Bir tanesi at üzerinde.

«**Mützen... ab!**»

Selamlıyoruz.

«At için,» diye mırıldanıyor Simon sağımda. SS'ler sigara içerek bakmadan geçiyorlar. Sola, **Block** yüzünden göremediğimiz bir yola sapıyorlar.

«**Mützen... auf!**»

Yeniden giyiyoruz kasketlerimizi ve yeniden dönüyoruz. Hâlâ bekliyoruz. Ne oluyor?

Birden binaların, ardından bir atış salvosu başlıyor. Bunu, birkaç saniye sonra kuru bir atış izliyor. Anladığımı sanıyo-

rum. İkinci bir salvo duyuluyor, sonra yine kuru bir ses, sonra başkaları. Önümde Jules dişleri arasından homurdanıyor:

«Bok herifler!»

Birbiri ardına sürüp gidiyor salvolar. **Block** başkanı dahil herkes donup kalmış gibi. En sonunda kesiliyor atışlar.

«**Los carniceros**! - Kasaplar!» diyor alçak sesle bir İspanyol.

Sonra yeniden dönüş ve az önceki hareket. Subaylar aynı kayıtsızlıkla geçiyorlar önümüzden. Arkalarında, dongömlek, ayakları çıplak bir zavallı, bir SS'in yönetiminde ilerliyor. Gözleri deli deli bakıyor.

Bitti. Kamptaki dağılma kışla avlusundaki gibi gürültülü oluyor.

Bizde çorbayı **Block** başkanı dağıtıyor. Aceleyle uzatıyor herkes kâsesini. Tadını çıkarmak için ağır ağır yiyoruz. Kimse konuşmuyor, hiçbir şey olmamışçasına.

İşte o zaman, yağlanmamış tekerleklerinden kulakları yırtan sesler çıkan bir araba beliriyor yolun dönemecinde. Kampın cenaze arabası bu. At yerine de iki adam koşulu. Göğüsleri çıplak, başları tıraşlı ve kan lekeleriyle dolu büyük bir önlük var üzerlerinde. Elleri de kıpkırmızı. Arabada, üst üste atılmış altı ceset var. Kan içindeki kollar, bacaklar, başlar sarkıyor kenarlardan.

Çok yakınımızda, fırının önünde duruyor araba. Adamlar, cesetleri bir bir alıp mahzene atıyorlar. Çimentonun üzerine düşen gövdenin tok sesi işitiliyor. Boşaltma bitince geldikleri yere dönüyorlar.

Bu görüntü çorbayı güzel bulmamızı engellemedi. Öylesine açtık. Bu arada on iki sefer geçti araba önümüzden, her defasında parça parça yeni gövdelerle yüklü.

Mayıs... Yılın en güzel ayı. Pis fıçı işi görevlileri sırayla dönüyor SS'lerin bahçelerinden. Yanımda André başta yürü-

yorum. Boş sandıklar bize çok hafif geliyor ve bundan yararlanarak, çiçeklere otlara bakıyoruz. Ne kadar hoş olur bunların içinde yuvarlanmak.

«**Rechts! Rechts!** - Sağa! Sağa!»

Cehennemi bir gürültü işittik arkamızda. Tren hızla yaklaşıyor sanki. Solda, yolun kıyısındaki küçük demiryolundan uzaklaşarak çalılara dalıyoruz. Kolları sıvalı, saçları rüzgârda dalgalanan genç SS'ler ellerindeki sopaları bu korkunç koşu içindeki adamlara savurarak ilerliyorlar. Düş görür gibi bakıyoruz kaçınılmaz felakete.

Yüz metre kadar ilerimizdeki dönemece varınca, ilk vagon ansızın raylardan fırlıyor ve bir taş yığınına çarpıyor. Frenlenemeyen ve beş metre arayla gelen öbür vagonlar da bir demir şangırtısıyla üzerine devriliyorlar. Üç adam tamponların arasında kaldı ve korkunç çığlıklar atıyorlar. Öfkeden sarhoşa dönmüş iki SS, kırılmış kollarından, bacaklarından çekiyorlar onları, boğazlarına basıyorlar, göğüslerini tekmeliyorlar. Öteki SS'ler de aynı kudurmuşlukla, acele vagonların yerleştirilmeleri için sağlam kalanlara saldırıyorlar. İş bitince, hiç durmadan bizim ekip daha kaza yerine ulaşmadan, kanlar içindeki on zavallı yeniden başlıyorlar bu ölüm koşusuna. Yalnızca birkaç saniye sürdü sahne. Geçerken, üç cesedin hangi ulustan olduğunu göremiyorum, ama yola dökülen kan gibi kırmızı üçgen var onlarda da. Arkadaşları da sağ çıkamazlar akşama.

SS Kommandos. (*)

Haziran... Taş ocağında bir öğleden sonra. Hava çok sıcak. **Kapo**'lar kulübelerinin içinde, gölgedeler. **Oberkapo** ile **Kommandoführer** revirdeler, kuşkusuz içki içmek için. Jean

---

(*) Çalışmanın SS yönetimi altında yapıldığı Kommando'lar. Cezalandırılan adamları daha çabuk yok etmeyi amaçlıyorlardı. Bunlara ölüm Kommando'ları adını takmıştık.

ile birlikte bir taş yığınında çalışıyorum. Keyfimiz iyi, çünkü yürümeye gerek yok. Ayrıca fazla güç harcamak da sözkonusu değil şimdilik, çünkü, istenmeyen gözlerden sıyrılmak için taş yığınının ardına gizlenmek yeterli. Ne yazık ki sigaramız yok. François bana işaret ediyor. Belki onda vardır.

Dibinde daha önce benim de **Trage** taşıdığım büyük çukurun kıyısındaki bir kayanın kesilmesinde çalışıyor. Elindeki delici çekici, tutacına basmadan çalıştırıyor ve aşağıda geçen sahneyi gözden kaçırmamaya çalışıyor. Orada bulunuşumdan kuşkulandırmamak için omzuma bir taş alıyor ve bir kayanın ardına gizlenerek bakıyorum..

Çukurun dibinde, su pompasının bulunduğu kulübede, motoru tutan çimento sütunun üzerine çıkmış bir adam. Başı tavana değiyor. Sabırsız hareketler yapan **Kapo** Berthel'in gözetimi altında elindeki halatı bir kirişe bağlıyor. Halatın ucunda bir ilmik var. Adam onu genişletip boynuna geçiriyor. Özenle düzeltiyor. Bocalıyor... **Kapo** tehditle yaklaşıyor. Kaslı ve dövmelerle kaplı çıplak göğsü ölüme giden zavallı yıpranmış gövdeyle acı bir karşıtlık oluşturuyor.

Birden, sanki kurtuluşa yöneliyormuş gibi, kendini öne doğru bırakıyor adam. Dizlerinin üstüne düştüğünü görüyoruz. îp koptu.

Acıyla kalkıyor ve yerini alıyor. Bütün gücünü yitirmiş gibi. Sağlamlığına baktıktan sonra yeni bir ip atıyor **Kapo** ona. Aynı ağır hareketlerle yeniden başlıyor adam hazırlıklarına. O an geldi. Yeniden duraksama. Ne düşünüyor? Kolları sarkık, ama gövdesi eğik bırakıyor kendini. Ayakları hâlâ sütunun üzerinde. Onları ileriye doğru itiyor **Kapo** bir sopayla. Gövde kımıldamadan, sallanıyor.

Kommando'sunun sonuncusuydu bu adam. Bir hafta önce altmış kişiydiler. Korkunç koşullar altında çalışmak zorunda kaldılar. Bitmez tükenmez bir koşu içinde koşarak çukura

iniyorlar, koca taşları sırtlayıp yukarı çıkarıyorlardı. Hepsinin pantolonları kırmızıydı. Merdivenin tepesinden karıncalar gibi görünüyorlardı. Her taşın bedeli yedikleri bir sopaydı geçerken. Bazen, eğlenmek için, **Kommandoführer**, onları çukura atarak en kısa yoldan inmelerini sağlıyordu. Her akşam biraz daha azalıyordu sayıları. Gözlerimizin önünde ölen en dirençlisiydi, ama daha fazla acı çekemezdi.

Besonderskommando. (*)

Temmuz... Güzel yaz güneşinin altındaki çiçekler açıyor ve her **Block**'a bir kır evi. görüntüsü veriyor. Yeşillikle çevrili bu yapılardan birinde, yeni gelenlerin arasında, yirmi iki kişilik bir Yahudi topluluğu var. Çoğunluğu Fransız ve Belçikalı direnişçiler. Dostumuz Doktor Parabellum da onların arasında. «Özgür kamp»takiler her gün ne yapıp yapıp biraz çorba geçiriyorlar, çünkü hiç dinlenme günü olmayan bu zavallılara öteki tutuklulardan daha az ekmek veriliyor. Üstelik de kampta, kendilerinden önce yapılan büyük Yahudi kıyımından tek hayatta kalanlar. Kesin bilinmiyor ama, on beş ya da yirmi bin kişi öldürüldü.

Taş ocağında çalışan ve onlarla birlikte **Block** 5'te yatıp kalkan Benoît adlı bir Fransız her gün haberlerini getiriyor.

Son olarak aralarından Belçikalı bir komünist Jules'e artık dayanamadığını, **Kapo**'nun her gün kendisini dövdüğünü, sonunun belli olduğunu ve acılarını kısaltmak için kendini dikenli tellere atmayı düşündüğünü anlattı.

Jules ona, bir komünistin intihar etmeye hakkı olmadığını anımsattı. O arkadaş da düşündü ve bundan böyle ne olursa, olsun, dayanacağını söyledi. Bu kararına pişman da olmayacak, çünkü **Block** 5'in başkanı, artık Yahudilerin öldürülmediğini bildirdi. Haber bütün, kampı dolaştı ve bir sürü yo-

---

(*) Adamları daha çabuk yok etmeye çalışan özel Kommando.

rum yapıldı. Yine de kuşkuluyuz, çünkü ilk kez çıkmıyor böyle bir haber:

Yine de gerçekten, arkadaşlarımız için değişen bir şeyler olduğunu kabul etmek gerek. Onların **Kommando**'su kampın çevresinde kum taşıyor. Rahat bir iş. Bir gün öğleyin gördük onları. Yavaş yavaş çalışıyorlardı, Kapo'ları da bir şey demiyordu.

«Bu iyi işaret,» dedi Gigi. «Artık Almanların pek zamanı kalmadığı yadsınamaz.»

Ve dostlarımız yeniden yaşamayı umut etmeye başladılar. Bize hep 'Bütün istediğim, eylüle kadar dayanabilmek' diyen Doktor Parabellum, uzaktan gördüğünde, güven dolu bir 'Selam, çocuklar!' sallıyor.

Bir sabah, kaygılı bir yüzle geldi Benoît. Kötü haberi bildirdi:

«İki Yahudi bugün öldürülecek. Kendilerine dün akşam söylendi. Gece uyuyamadılar.»

Akşam kampa döndüğümüzde, içtima yerinde toplanmış olduklarını gördük. Kırmızı üçgen üzerinde yıldız biçiminde ters sarı üçgenleriyle uzaktan tanınıyorlar. Yalnızca yirmi kişi kalmışlardı. Sonra yeni bir sakin dönem geldi. Güzel bir günde, önceden bildirmeden öldürdüler üçünü. Yeni buyrukları bilmeyen nöbetçinin bir yanlışıydı bu anlaşılan. Yahudilerin yaşaması gerektiğini yinelemeye başladılar yeniden. Bir akşam, arkadaşımız Parabellum yoktu içtimada. On altı kişi kalmışlardı. Sonra on iki. Sonra sekiz. Sonra beş. Umut kalmamıştı artık.

Bu sabah, taş ocağının üzerindeki küçük ormanın yakınlarından gelen iki el silah sesi işittik. Akşam, kampa dönüş yolunun ortasında beyaz bir alan gördük. Klor atılmıştı buraya.

Yarın çalışmaya giderken, her sabah Yahudilerin toplandığı yerde kimseyi göremeyeceğiz. Bugün sonuncularının, 17 yaşında bir genç, kanla klorun çamura karıştığı küçük yolda beyni patladı.

Judenkommando. (*)

Ağustos... Kır ne kadar da güzel! Charlot ve bir İspanyolla taş ocağının dışında bir iş için seçildik. Anladığım kadarıyla, yakın bir şantiyeden bir merdiven getireceğiz. Kıyısında ağaçlar ve çalılar bulunan küçük bir yolu izliyoruz. Her şey güzel geliyor bize. Bu sakin görünüşlü köşenin havasını dolduruyoruz ciğerlerimize. Sanki yüz mil ötedeyiz taş ocağından. Acele etmeden tek sıra yürüyoruz. Ben ortadayım. Arkamızda, yaşlı bir SS, elinde silahıyla sakin sakin bizi izliyor, iyi birine benziyor, itip kakmıyor.

Birden, biraz ilerde, yolun iki metre kadar ötesinde yere düşmüş, hâlâ yeşil bir armut görüyorum. Charlot ile İspanyol da aynı anda görüyorlar, ispanyol nöbetçiye dönüyor, Almanca bir şeyler mırıldanarak meyveyi almak için izin istiyor. Askerler gülümsüyor, kabul etmiş gibi.

İspanyol atılıyor, ama aynı anda bir patırtı kopuyor yanımızda. Eli armuta doğru uzanmış, arka-üstü yıkılıyor adam. Yiyemeyecek. Toprağı kazarak kasılıyor parmakları. Sırtında, yırtık gömleğinin üzerinde bir kan lekesi yayılıyor.

«Los, los.»

SS, dumanı hâlâ tüten silahıyla itiyor bizi. Biraz sonra bir subay gelip bakacak ve bir fotoğraf çekecek.

Normalkommando. (**)

Eylül... Bağ bozumu ayı. Bugün taş ocağında öğle molası uzuyor. Şimdiye dek görmediğimiz bir şey izliyoruz.

(*) Yalnızca Yahudilerin bulunduğu Kommando.

(**) Olağan Kommando.

Dekorun fonu, merdivenin sağında, çan kulesi gibi dimdik yükselen, elli metre boyunda dev bir kaya. Geçen yıl o kayanın üzerinden gelip aşağıdaki taşlarda parçalandı binlerce Yahudi. Ortada iki kaya arasındaki bir çatlakta bir küçük ağaç bitmiş. Kimi zaman düşerken, ona tutunmayı başarırdı bazıları. Bıraktırmak için de üzerlerine ateş edilirdi. Ama şimdi sözkonusu olan bu değil.

Altmış kadar adam var kayanın altındaki düzlükte. Sırtta S.U. harfleriyle yepyeni Rus üniformaları üzerlerinde. Ağır ağır çalışıyorlar. Şaşkın gözlerle bakıyoruz beş kiloluk taşı **Trage**'ye dört kişi taşımalarına. Ayaklarında deri ayakkabılar var. Yüzleri sağlık dolu.

Genellikle küçük vagonların gidip geldiği rayların üzerinde düz bir şaryo hareket ediyor. Bir görüntü alıcısı var üzerinde. Bir sinema operatörü her açıdan filme alıyor sahneyi.

Her istenileni yapan oyunculara sigara içirtmeye kadar vardırmışlar fotoğraf gerçeğini.

Bir dehşet yerinde propaganda resimleri. Doktor Goebbels'in servisleri her şeyden yararlanıyorlar.

IX- GÜZEL ANLAR

Çocukken; bir yerde, hücresinde tek başına bulunan bir mahkûmun öyküsünü okuduğumu anımsıyorum. Yıllardan beri tek ziyaretçisi gardiyanıydı, ama o da hiç konuşmuyordu. Zavallı mahkûm dünyadan ayrı yaşıyordu. Penceresinin parmaklıkları arasından büyük bir duvar görebiliyordu. Bu duvar da gökyüzünü gizliyordu ondan. Bir gün, nasıl olduysa bir tutam ot bitti bir taşın oyuğunda. Güçsüz ve küçük bitki umutsuzca sarılıyordu yaşama, sevdi onu. Sevgi dolu bir kaygıyla onu suluyor, bakımını yapıyor, gelişmesini gözlüyor ve çok hoş anlar yaşıyordu onu seyrederken. Bir akşam, pence-

renin köşesinde bu yeşil yumağı gören gardiyan söktü aldı onu. Sanki yüreğini sökmüştü adamın da böylelikle.

Her akşam toplandığımızda, Block'un önündeki çiçeklere bakarken bu öyküyü düşünüyorum. Her renkten var, ezbere biliyorum hepsini. Onlara bakmak bir zevk benim için ve sabah açmaya hazır bir tomurcuk gözüme çarparsa, güç ediyorum akşamı onu açmış görebilmek için. Bir çiçeğin güzelliğinin anlaşılabildiği güzel bir an.

Her sabah, taş ocağının dibinde bir suskunluk anı vardır. Sıralanmış bin beş yüz adam kımıldamadan beklerler **Kommandoführer**'in mevcutların hesabını denetlemesini. Birkaç saniye sürer bu. Sinek uçsa duyulur, öyle... Tam o an, her gün, aynı saatte bir kayanın tepesine tırmanmış bir çalının üzerine yuvasını kurmuş bir kuş duyurur sesini. Doğan güneşe söyler. Hiç dinlemedim böyle bir müzik. Bir kuşun türküsünün anlaşılabildiği güzel bir an.

Öbürleri gibi bir gün. Fıçıları boşaltmaktan dönüyoruz. Taş ocağının yoluna sapmadan önce, bidon işinden dönenleri bekliyoruz. Yanımızdaki İspanyol **Kapo** birkaç dakika çimende oturmamıza izin verdi. Küçük bir mavi çiçek, bir papatya ve bir kırmızı yonca topladım yerden kendime bir buket yapmak için. André ile Charlot da bir şey demeden benim gibi yaptılar. Bize bakan öteki Fransızlar da izlediler. Sevgiyle bakıyorduk Fransa'nın üç rengine. 14 Temmuz bugün. İki yıl önceki 14 Temmuzu düşünüyorum. Yanyana üç genç kız giysileriyle simgeliyordu üç renkli bayrağı... Düşmanın çaresiz gözleri altında bayraklarla donanmıştı bütün Paris, herhalde bugün de öyledir...

Bizim de var rozetlerimiz! «Takalım mı, çocuklar?»

Bir simgenin değerinin anlaşıldığı güzel bir an.

Bir sonbahar akşamı. Birdenbire birkaç bulutla kaplanan gökyüzü kıpkırmızı kesildi. Korkunç merdiveni tırmandık. Önümüzde, uyuyan bir okyanus gibi yayılıyor Tuna Ovası. Uzakta Alpler. Güneş, uyuyan bir ateş gibi, ulu, ağır ağır iniyor. Mora bulanan dağlar çok büyük görünüyor gözümüze. Yaldızlı uçlarıyla pembe pembe parıldıyor tepeleri. Gökyüzü ve bulutlar altın ve kızıl bir renkle yanıyorlar sanki. Doğada böyle güzel bir şey görmedim hiç. Hayranlıktan dilimiz tutulmuşçasına ağır ağır yürüyorduk, Tirollerin, yılda iki kez gündüz-gece eşitliğinde sunduğu bu eşsiz görüntünün yüceliği karşısında. Şu an unutuyor acılarını üç bin adam. SS'lerin de akıllarına gelmiyor vurmak... Yüce bir şey var yükselen, bana Lamartine'in bir dizesini anımsatan açıklanmaz bir duygu:

Güneş ne kadar güzel bir ölünün bakışında...

Güzel bir an.

Ve şimdi ufak tefek şeyler.

Sabah, siste ya da soğukta iki saat çalıştıktan sonra, güneşin çizgisi bize doğru yer değiştirdiğinde; gölge büyük kayalara doğru çekildiğinde; ışık gezegeninin ilk ışını sırtımızı okşadığında, sanki içimize yaşam dolmuş gibi bir rahatlık duyuyoruz. Çok sürmüyor bu, ama yine de güzel bir an.

Gündüz, bir taş yığınının ya da bir küçük vagonun ardına gizlenip iki ya da üç kişi buluştuğumuzda; kulağımız kirişte, aynı sigaradan üç nefes aldığımızda; bu duman ciğerlerimize dolup sarhoş ederek, on saniye için olsun bizi gerçeğin ötesine götürdüğünde önemsiz ama yine de güzel bir an.

Akşam olup da kampa döndüğümüzde; içtima ve işler bittiğinde, elimizde bir parça ekmek yere çöktüğümüzde; ekmeği kesip kırıntıları topladığımızda; büyük bir zevkle her kara ekmek yudumunun tadını çıkardığımızda; içimizden «bundan iyisi yok» diyebildiğimizde; bu da güzel bir an.

Çalışmaya gidiyoruz. **Block**'tan ayrılmadan önce Belçikalı Ernest'i görebildim. Resmi dili anlıyor ve her gün ne yapıp edip, Almanların okuyabildiği **Volkischer Beobashter**'e (*) bir göz atıyor. Bir sürü haber verdi.

Kampın kapısını aşınca, yolda konuşuyor adamlar. Bütün Fransızlar çevremde. Her zamanki gibi Cerbère en önde geliyor.

«Haber var mı?»

«Büyük zafer. Harkov alındı.»

«Harkov alındı çocuklar!»

Haber ağızdan ağıza yayılıyor, istedikleri kadar işkillensin SS'ler. Harkov alındı. Charlot soruyor.:

«O zaman Orel de düştü demek ki?» «Elbette, Orel düştü. Menteşe kırıldı, Dinyeper'e kadar açık artık kapı.»

«Harkov'dan Kiev'e kaç kilometre var?» Bu soruları karşılayan Simon. «Yaklaşık üç yüz elli.»

Sayıların adamı Simon. Kuzeyde, Kızıl Ordu'nun Letonya sınırına yetmiş kilometre yakın olduğunu biliyor. Cephe hattını ezbere biliyor, harita kafasında. Ama kesinliklerden daha çok hoşlanıyor.

«Harkov'un düşüşü Alman bildirisinde mi var?»

«Evet, dün.»

«Ya cephenin gerisi?»

«Daha fazlasını bilmiyorum.»

«Ya Batı cephesi?» diye soruyor birisi.

«Batı cephesi yok,» diye kesip atıyor Simon.

«Özür dilerim, ya İtalya?»

«İtalya savaşı yerinde sayıyor ve bir şey sağlamıyor bizim için. Hatta İtalya düşse bile, pek bir şey değiştirmez bu.

(*) Nazi Partisinin gazetesi.

Müttefikler Brenner ya da Ren'i geçmeden Vistül'ü aşacak Ruslar. Her şey düzenli. Almanlar Rusya'da kaldıkça Batıda gerçek bir cephe kurulduğunu göremeyeceğiz.»

Evet, herkes gibi pek iyi hissediyor bunu. Rusya'ya ilişkin duygular ne olursa olsun, belirleyici oyunun şimdilik ilkin orada oynandığı çok açık. Üstelik Alman bildirisinin tamamı da Doğu cephesine ayrılmış. Bu yüzden de buradaki adamlar Dinyeper savaşından çok daha az kaygı duyuyorlar Atlantik ya da Akdeniz savaşı için. Merdivenlere geliyoruz.

De Gaulle'cü dostlarımızdan biri ilk basamakta yakalıyor beni.

«Bu Harkov hikâyesi doğru mu?» «Doğru.»

«Bu kez nihayet İngilizler çıkarma yapacaklar!»

«Ben pek sanmıyorum.»

«Peki hiç bitmeyecek mi bu?»

«Şu an için daha iyi ne istiyorsun ki?»

«Evet, ama uzadı, korkunç uzadı...»

Konuşmaya karışmadan bizi izleyen Küçük Louis birden sinirleniyor.

«Savaşanlar için uzun değil mi, yani? Çok gülünçsünüz bu bildirilerinizle! Eğer her sabah öğrenemezseniz, hasta olursunuz! Umrumda değil benim! Almanların yitireceğini biliyorum ya, yetiyor bana!»

«Biz de, Küçük Louis, ama hiç de gereksiz değil arada bir anımsamak.»

Daha hızlı iniyoruz basamakları. Aşağıya varınca, ötekilere yetişmek için koşmak gerekiyor. Birkaç dakika sonra iş başında olacağız. Her günkü savaşımızı vereceğiz. Hiçbir şey yemedik, ama enerji besinimizi aldık. Biliyoruz ki orada, çok uzakta, yıldızlar taşıyan askerler sürekli ilerliyor... Dayanabi-

leceğiz. Yeneceğiz, çünkü bizim için bunun adı yaşamak. Bir sabah umudunun, bütün gün için yaşama gücü verdiği güzel bir an...

Gelip cesaretleri canlandırıyor, yürekleri ısıtıyor böyle anlar. Ama yalnızca bir an sürüyor büyük ve küçük sevinçler.

Öyküdeki gardiyanın, zavallı bir otla birlikte mahkûmun sevincini söküp atması gibi, bizim varlığımızın güzel anlarını da bir pamuk ipliği tutuyor.

Örneğin çalışma gününden sonra, ekmeğimizi rahat rahat yeme zamanı geldiğinde, on seferden dokuzunda, hep aynı komut titretiyor bizi:

«**Ausziehen!**»

Çırılçıplak soyunmak gerekiyor. Bit kontrolü, tıraş, soğuk düş, tartılma ya da başka bir şey. Tahta yastığı, gömleği, donu, ceketi, pantolonu, tahta ayakkabıları, kâseyi, kaşığı yanında bulundurmak ve özellikle ekmeği düşürmemek gerekiyor. Ceryanda bir saat çıplak bekleyiş bu. Lavabolara doğru itiş kakış ya da **Block** başkanının önünden tek tek geçiş. Bütün bu sürede, pırtı yığınımızı bırakmamak ve ortasındaki ekmeğin durup durmadığına arada bir bakmak. Haftada iki ya da daha çok kez yapılan **Lause-kontrol**, bit kontrolü bu. Bir taburenin üzerine çıkılacak. **Berber** elinde bir elektrik ampulüyle kolların ve bacakların altını inceleyecek. Sonra dönülüp çökülecek, iki elle kalçalar ayrılacak. Bu arada **Stubedienst** gömlekle donu araştırıyor. Bir bit bulurlarsa felâket. Bu biti öldürmek ve yumurtalarını yok etmek gerek. Bunun için de yüz tane yöntem var. İşte örnek olarak biri: Bit belli bir dereceye dayanamaz. Adam, sıfırın altında bir derecede dışarda çırılçıplak bırakılır. Bir süre sonra, bitlerin ve yavrularının yaşayamayacağı kesindir. Daha sağlam yapılı olan adama da bir şey olmaz... eğer elinden gelirse.

Denetim bitince yeniden giyinilecek, ama aynı anda da yatakları yapmak için ot minderleri sürüklemek, bir yer bulmak ve onu korumak için dövüşmek gerek. Bütün bunlardan sonra ekmeği yeniden elinize aldığınızda bütün tat kaçmıştır.

Vahşetin inceliği sürekli acı çektirmeye dayanmıyor; sonunda aşılıyor acı. İz bırakan bir yara yeniden açıldığında, ilk seferinkinden çok daha fazla acı verir. Bireyin bütün duyarlıklarını birbiri ardına kırmak, Nazi tekniğinin bütün sırrı bu.

Geldiğimizde, 'Hiç mektup yazamayacaksınız,' denmişti. Düşmanımız hakkında yargılarımız açık olduğundan hiç şaşmadık buna. Ama bir gün, bütün Block'ta, ayırımsız bütün Fransızlara kartlar dağıtıldı.

«Hiç kuşkusuz yanlışlık var,» dedik.

«Değil,» dediler, «herkes gibi yirmi beş sözcük yazma hakkınız var.» .

Ve yazdık. Satırlarda o ne sevgi! Ne özenle seçildi sözcükler! Yalnızca bir ana ya da seven bir kadın görebilir böylesine cümlelerin ardında gizli olanı: bir kamptayım... yaşıyorum... güveniyorum...

Schreiber kartları topladı. Gidecekler... Gittiler... Fransız aileleri mutluluktan ağlamış olmalılar yazıyı tanıyınca... Yanıtlar gelecek... Umut, iki aylık bekleyişe karşın sürüp gidiyor... Anlaşılan olağan bir gecikme...

Bir akşam, her zamankinden daha yorgun dönüyoruz. Yağmur yağdı, ama içtimada **Schreiber** bütün Fransızlar için mektup olduğunu söyledi. Nihayet! Sabırsızlık, mutluluk ve de anlayışla parlıyor gözler. Kim alacak mektubunu?

«Sevinin, hepinize var!»

Schreiber ve **Block** başkanı, gülmelerini güç tutarak, her birimize on hafta önce yazdığı kartım veriyor. Gönderilmemiş kartlar. Bir şaka.

Yanımdaki minderde, Cochaux'da işçi olan büyük Louis, bütün umudunu kattığı kartı çevirip duruyor kuru parmakları arasında. 5 ve 7 yaşlarında iki erkek çocuğu var ve daha dün şöyle diyordu bana: 'Tek bir şey istiyorum, kapıyı açmak ve küçük kollarını uzatıp, baba diyerek bana geldiklerini görebilmek.' Bugün iri bir gözyaşı süzülüyor çökmüş yanağında. Bu ana kadar bütün sefaletlere yakınmadan direnen bu adam, güç yaşar bunun üzerine.

X- DİNLENME SAATLERİ

«Bir zafer daha!»

Cumartesi öğle saatindeyiz. Bir çalışma haftası bitiyor. Pazartesi sabahı yeniden başlayacak. Taş ocağına inmeyeceğimiz bir kırk saat...

Ölüme mahkûm adamlara, böylesine uzun bir haftalık dinlenme hakkının verilmiş olmasına şaşılabilir. Nedeni çok basit. Bu ara verme olmasa, güçsüzleşmiş organizmamız kampın rejimine birkaç hafta ancak dayanır. Böylece güçlerin yıpranması daha uzun bir süreye kalıyor. Bu süreyi belirleyen de, bir adamın ağır ağır tasfiye edilmesinin, yavaş ölümün uzmanı olan Naziler.

Tehlikeli noktayı geçtik biz, çünkü sekizinci ayın başında hâlâ yaşıyoruz. **Block**'ta işlemekte olan dayanışma örgütümüze borçluyuz bunu. Yine de karabasan görmeyecek artık Jean... Büyük Louis çocuklarını göremeyecek. Her ikisi de öldü. Arkadaşlarımızın üçü de **Revier**'de. (*) Her şeye karşın, **Block**'a yerleştiğimizdeki 35 Fransızdan 20'si daha ayakta.

Charlot'nun kampa girerken attığı zafer çığlığının gerçek anlamını veriyor bu durum.

(*) Hastane.

Block'un avlusundaki içtimadan sonra herkes soyunup giysilerini paket ediyor ve ayaklarının dibine yerleştiriyor. Berber her birimize küçük bir parça sabun dağıtıyor. Güneş olmasına karşın kasım ayının soğuyan havası yüzünden, ısınmak için olduğumuz yerde zıplayıp duruyoruz.

Kampın geri kalan kısmından bizi ayıran dikenli tellerdeki kapı açılıyor ve adamlar duşlara doğru koşuyorlar. İlk ulaşan en güçlüler dışarda beklemeyecekler. Tabii ki Fransızlar sona kalanlar arasında.

Wascherei (*) binası ile çevre duvarı arasında uzanan kireçli koridorun gölgesinde, açık havada sıramızı bekliyoruz. Eğer soğuktan titremesek, oldukça gülünç bir sahne bu.

Hortumunun ucunda bir püskürteç bulunan bir aracı sırtında taşıyan bir tutuklunun önünden geçiyoruz, kollar havada bacaklar açık. Koltuk altlarına ve karnın altına doğru sıkıyor. Buzlu duş etkisi yapıyor bu da. Ama daha bitmedi. Öndeki işlem bitince, bir başka hastabakıcı arkadan sürdürüyor. Bu adam, elindeki koca fırçayı içinde asit bulunan bir kovaya daldırdıktan sonra kalçalarımızın arasından geçiriyor. Soğuk duygusunun ardından şiddetli bir yanma geliyor. İlk değil bu işlem. Dezenfekte etmenin özgünlüğü kullanılan yöntemlerin çeşitliliğinden geliyor. Bu konuda **Block** sakinlerinin unutulmaz bir anıları var, bir hafta boyunca her akşam değişik bir yöntem uygulandı. Dizinin sonuncusu, buz gibi duşun altında beş dakika çırılçıplak durmakta. Sonra, ılık bir sıvıyla dolu bir fıçıya giriliyor ve suyun iyice yükselmesi için çökülüyordu. İşi çabuklaştırmak için, **Block** başkanı çıkışta, elindeki hortumla üzerimize soğuk su sıkıyordu. Fıçı haftası adını taktık bu unutulmaz günlere.

İşte bu yüzden, bugün olanlara hiç şaşmıyoruz. Badana-

(*) Çamaşırlık

dan sonra sıcak duş için aşağıya iniyoruz. Çok iyi geliyor. Kurulanacak bir şey yok. Üzerimizden hâlâ sular süzülürken açık havaya çıkıyoruz. Genç dostum Tony, nöbetçilerin dalgınlığından yararlanarak **Wascherei**'nin penceresinden kuru bir çamaşır atıyor bana, hızla kurulandıktan sonra arkadaşlara veriyorum.

Charlot'nun yaşında iyi bir çocuk Tony. Bir komünist gençlik örgütü kurma suçundan 1941'de tutuklandı. İlk Fransızlarla birlikte kampa geldikten sonra, dillerini bilmesi sayesinde iyi bir **Kommando**'da yer aldı. Onun aracılığıyla, kampın içindeki arkadaşlarla ilişki kurabiliyorum. Hedefini bilmediğimiz bir konvoyla giden dostum Robert'in yerini tutuyor. Tatave ile birlikte gizli örgütlenme için uğraşanlardan Tony. Cömert yaradılışının tüm coşkusuyla kendini bu işe veriyor. Atılan havlu yalnızca bir yardım değil, aynı zamanda bir konuşma fırsatıydı da: 'Kiev alındı. Kesinlikle doğru, ama henüz resmen kabul edilmedi.'

Haber hızla yayılıyor Fransızlar arasında ve koşarak **Block**'a dönerken sanki kanatlanmış uçuyoruz.

Çorbamızı içtikten sonra avlunun bir köşesinde buluşuyoruz.

«Bu Kiev hikâyesi, 'kıtır' (*) değildir umarım?» diyor André.

«Hiç öyle şey yaptım mı ben?»

«Almanlar bir şey demediklerine göre nereden bileceğiz?»

«Sır ve gizlilik. Önemli olan olay.»

Kampta, varlığını yalnız birkaç kişinin bildiği bir radyo dinleme aracının olduğunu en yakın dostlara bile söyleme-

---

(*) Son savaşta ortaya çıkan ve tutsaklar arasında çok kullanılan bir argo sözcük. Burada saçma, ve yalan söz anlamına kullanılıyor.

mek gerek. Üstelik bu sırrı ben saklayamazsam onlar nasıl saklar?

«Şimdi sınıra yaklaşmış olmalılar,» dedi Bordeaux'lu Maurice.

«Polonya'ya yaklaşık 200 kilometre var,» diye kesinleştiriyor Simon. «Jitomir üzerine yürüyorlar...»

«İş kıvama geldi,» diye haykırıyor André.

«Hayır, dostum,» diyor Gerbère, «daha kıvama gelmedi. Askeri sorunları bir düşün. Dinyeper gibi bir ırmağı tanklarla, toplarla geçmenin bir ordu için ne demek olduğunu düşün. Bir kilometreden geniş» Üstelik boşaltılmış ve ıssız bölgelerde ilerliyor Ruslar. Haberleşme olanaklarının çoğunun yok edildiği bir ükede geriyle ilişki kurmak ve araç gereç sağlamak gerekiyor.»

«Desene, bu sefer de çıkartma yok.»

«Er ya da geç olacak. Ruslar kendi topraklarında savaşmaz olunca.»

«Noel'i de burada geçireceğiz demek ki?» «Olabilir.»

Cerbère gülmeden sürdürüyor: «Neyin var, hoşuna gitmedi mi?» «Yani, daha iyi olabilirdik.»

«Ben,» diyor Cerbère, «eğer kurtulursam, buraları görüp tanıdığıma yine de memnun olacağım.»

«Ben bu zevkten yoksun, kalabilirim,» diyor André. «Üstelik eğer kurtulursak, kimse bize inanmaz bunları anlattığımızda. Şey olduğumuza... Nasıl diyordum?»

«**Haeftling**» (*)

«Evet, 'efleng'. Arkadaşlara 'efleng' mesleğini öğrendiğimi anlattığım zaman... Hiç de karışık bir şey değil bu 'efleng' mesleği. Kalkar kalkmaz eşyalarının üzerine atılıyor ve

---

(*) Cezalandırılmış adam

sopa darbeleri altında eline geleni topluyorsun. Lavaboda bir şey yürütmesinler diye sıkı sıkı tutuyorsun onları. İçtimada tokatlara dikkat. Bunun için de en önden gitmek, **Block** başkanının en uzağındaki sıralarda yer almak gerek. Her şeye karşın birinci ve sonuncu sırada olmamak...

«Çalışmaya giderken, yanında SS'lerin yürüdüğü kenar sıralara düşmemek. Kollarını sallamamak ve özellikle kasketi çıkartmayı unutmamak. Merdivenlerden inerken ortadan gitmek. Toplanıldığı sırada iyice ufalmak. **Kommando**'da en önde bulunmak...

«Çalışma başlayınca bir kürek ya da kazmanın üzerine atılmak, **Trage**'den uzak durmak, yabancılarla yalnız kalmamaya dikkat etmek. Çalışma sırasında, önde, arkada ve yanlarda gözleri olmak. Her türlü gereksiz hareketten kaçınmak için adımlarını ve hareketlerini saymak.. Gücünü yalnızca umutsuz durumlarda harcamak. Kendini hiç göstermemek ve ötekilerin arasında görünmez olmak...

«Çorbada, kepçe dibe değdiği zaman geçmek için sıradaki yerini hesaplamak. İtilmeden, tekme tokat yemeden kalabalığın arasından geçmek...

Çorbadan sonra, bir ordu dolusu **Kapo**'nun gözlerinden silinmek ve yalnızca belirli angaryalar için karşılarına çıkmak. Hava sıcaksa gölgede, soğuksa güneşte çalışmak için uğraşmak. Parmaklarını yaralamadan taşları kaldırmayı öğrenmek. Aletle seni yaralayabilecek beceriksizlerden sakınmak. Her zaman SS'in arkasında bulunmaya çalışmak ve hiçbir iş yapmazken asla durmamak...

«İşten sonra, merdivenleri rahat çıkabilmek için ilk birkaç yüz kişi arasında yer almak. Sedyeleri çıkaran adamlardan vebadan kaçar gibi kaçmak...

«Akşam içtimasından sonra ekmek dağıtılırken, yerini en küçük parça gelmeyecek biçimde ayarlamak. Elindeki ek-

meği ve öteki eşyaları bırakmadan, kahve doldurulması için kâseyi uzatmak.

«Ve son olarak, yatma zamanı, ne çok kısa, ne çok dar, ne de çok düz bir ot yatak seçmek. İki Fransızın arasında yer bulmak. Olabildiğince çok yer kaplamak ve yatar yatmaz uyumaya çalışmak. Garip bir meslek bu 'efleng' mesleği!»

«Sonra da,» diye ekliyor Charlot, «dün akşamki gibi çoraplarını çıkartmayı unuttuğun için ağzının ortasına yumruk yiyorsun.»

«O kadar da değil, yeniden yıkanmak için lavaboya gittim bir de. Hiç de hoş olmadığını kabul edersiniz.»

«Haydi fazla üzülme. Ruslar Kiev'de.»

«Evet, neyse ki.»

Gevezelik ederken geçti zaman. Öğleden sonra içtimasına hazırlanmak gerekiyor.

Sırada birbuçuk saat. Bir saat ekmek dağıtımı için. Bugün, bir kaşık reçel ve beyaz peynir günü. Ekmeklerimizi özenle kesiyor ve peynir-reçel karışımı pembe bulamacı üzerine sürüyoruz.

«**Ausziehen!**»

Nedir bu? Denetim mi? Tartılma mı? Hayır, bit kontrolü. Bayram edemeyecek yine midelerimiz. Ağzımıza birkaç yudum atıp yeniden soyunuyoruz. Denetim daha bir saat sürüyor. Biter bitmez de **Stübedienste**'ler birkaç tabaka kâğıt seriyorlar yere. Üç aydan beri bit yüzünden, ot minderlerde yatmıyoruz. Yalnızca Almanlarla birkaç ayrıcalıklının yatakları var ve bunlar kendi başlarına odanın yarısından çoğunu kaplıyorlar. Geri kalanlar, yani yüz adamın seksen tanesi Stube'nin, odanın ortasına iki sıra halinde yığılıyor. Her akşam olduğu gibi, Charlot ile Cerbère arasında yatıyorum ben.

Konuşuyoruz. Rus devriminin yıldönümüydü dün. Kiev'in alınmasına rastlayan bu önemli günün anısı için yarın bir söyleşi düzenlemeye karar veriyoruz.

Çok aç olan Charlot yumruklarını midesine bastırıp büzülmüş.

«Garip,» diyor, «insan açken güç düşünüyor.»

«Evet,» diye karşılık veriyor Cerbère. «Maddi gereksinimlerin karşısında bütün öteki uğraşılar yok olur. Konuştuğum bir İspanyol, buraya geldiğinin birinci yılında kafasında bundan başka tasa bulunmadığını söyledi. Günlük nafakasını geliştirme olanaklarını düşünerek bir hayvan gibi yaşıyordu. Bugün **Stubedienst**. İstediği kadar çorba içebilir. Artık aç değil, ama umutsuz, öncesinden daha mutsuz. Yedi yıldan beri görmediği karısını ve üç çocuğunu düşünüyor sürekli olarak.»

«Doğru,» diye atılıyor Charlot. «Size itiraf edebilirim. Şimdi hemen hemen hiç düşünmüyorum annemle kız kardeşimi. İnsan dönüyor burada.»

«Uyumak gerek Charlot ve hiçbir şey düşünmemek. Açlığı bile kafadan atmak.»

Şu an, lavabodan, Fransızlar dizisinin ucundaki yerine dönüyor Küçük Louis. Ne var ki, o yokken Ukraynalı bir Çingene gelip yerleşti boş kalan yerine. Gitmek de istemiyor ve bütün söylenenlere kulaklarını tıkıyor. Adamla başa çıkamayan Küçük Louis yanına uzanıyor, ama Çingene Fransızlara doğru yumruklarını salladıktan sonra itiyor onu. Kavga çıktı. Fransızlar yitirdikleri alanı yeniden kazanmak için direniyorlar. Küçük Louis Çingeneyle dövüşüyor ve sonunda başarıyor yerleşmeyi. Adamlar homurdanıyorlar.

«**Ruhe Franzosen**! - Fransızlar, susun!»

«Bana ilk dokunanın kafasını patlatırım,» diye haykırıyor Küçük Louis.

Dediğini yapar da bu küçük adam. Bir deve karşı dövüşebilir ama, aslında güç rastlanır tatlılıkta bir insandır. Sonunda her şey düzene giriyor. Yeni bir olay çıkmaması için, gece kalkarsa bizi uyandırmasını söylüyoruz Küçük Louis'ye.

«İnsanı zorla kötü yapıyor bu yaşam,» diyor bana Charlot.

«Yani yaşamak için herkes mücadele etmek zorunda. Yarın, dostumuz İvan'la bu işi yoluna koyarız.» (*)

Uyuyoruz.

İki saat sonra bir çığlık ve bağrışlarla sıçrıyorum.

«Akdeniz'de alarm!»

Yay gibi fırlayan Cerbère üzerine eğilmiş olan bir gölgenin üstüne atlıyor. Elinde küçük bir paket var.

«Pis herif! Sakladığım, ekmek parçasını almaya gelmiş.»

Yine o Çingene.

«Gömleğinin içine koysaydın sen de.» «Koymuştum. Eli göğsüme deyince uyandım.»

«En iyisi tıkın gitsin. İyi geceler.» Yeniden uyuyoruz.

Pazar sabahı her zamankinden bir saat geç çalıyor kalk zili, ama erken kalkmaya öylesine alışmışız ki erkenden uyanıyoruz. Yağmur yağıyor. Hava nasıl olursa olsun dışarda yapılan içtima pek neşeli geçmeyecek.

Neyse ki yalnızca kırk beş dakika kalıyoruz yağmur altında. Tartı için **Block**'a dönüyoruz. Cerbère ile birlikte bütün Fransızların ağırlığına bakıyoruz. Dayanışma haftasına kime destek olunacağına karar vermek için.

Bu öğleden sonra sicil numaraları kontrolü olacak. Söyleşilerimiz için de zaman bulmalıyız. Şimdilik, çorbaya kadar

(*) Ruslar topluluğu üzerinde etkinliği büyük olan eski bir Sovyet partizanıydı İvan.

biraz boş zamanımız var, bundan yararlanarak Fransızların köşesinde konuşmaya başlıyoruz.

«Bugün ne haber var?» diye soruyor François.

«Kiev'in alınmasının onuruna karavanalar çift gelecek,» diyor André.

«Bana öyle geliyor ki böyle giderse azaltacaklar...»

«Ben,» diyor Cerbère, «fazla çorba yerine böyle haberleri yeğ tutarım.»

«Tabii ki ben de,» diye atılıyor François... «Ama bu pis heriflerin yenilgileri kesinleştikçe daha da beter olmasından korkuyorum.»

«Olabilir,» diyor Jules. «Onlar bizden, biz onlardan nefret ediyoruz. Onları, iyi tanıdığımız için de her şeyi bekliyoruz.»

«Ben kendi payıma,» diyor Cerbère, «çevremizdeki haydutlardan herhangi birinin boynunu koparabilirim ve de hiç pişmanlık duymam.»

«Ben,» diyor André, «hiç sevmedim Almanları, ama bu gördüklerimden sonra, onların, eğer rahat yaşanmak isteniyorsa yok edilmesi gereken kötü hayvanlar olduğuna inanıyorum.»

«İlk olarak seninle tümüyle aynı kanıdayım,» diyor Gigi.

Yazar Paul de karışıyor konuşmaya:

«Tanık olduğumuz cinayetlerden bütün Almanlar sorumlu değildir.»

«Ama hepsi aynı bokun soyu dostum, burada bizimle birlik olanlarını görmüyor musun? SS'lerden bile beterler.»

«Hepsi değil, Emile'e bak, taş yontucularının Kapo'su. Hiç kimsenin kılına dokunmadı, ya Tatave'ın arkadaşı Fritz?»

«Onlar istisna.»

«Siyasiler...»

«**Block** başkanı da siyasi. Bizim gibi kırmızı üçgen taşıyor ama haydutluktan geri durmuyor.»

«Siyasi olduğunu kanıtlayan hiçbir şey yok, belki de yeşil üçgen taşıyordu önceden. Her şeye karşın, Hitler'in kamplarda on binlerce anti-faşisti yok ettiğini unutmamak gerek. Hiç kuşkusuz onun türünden Almanlar değildi onlar.»

«Ötekileri korumak için gerekçe değil bu.»

«Ama hepsini aym biçimde mahkûm etmemek için gerekçe.»

«Her şeye karşın, kötüleri iyilerinden fazla. İstediğini söyle sen, başka hiçbir halkın yapamayacağı şeyleri yaptı Alman halkı bu savaşta. Her yerde cinayetler işlediler.»

«Pekiyi, ya ötekileri ne yapıyorsun?»

«Hangi ötekileri?»

«Hitler'e Fransa'nın kapılarını açan canileri. Düşmanın hizmetine girenleri. Gestapo'nun uşağı ve dolayısıyla da ölümlerin ve toplama kamplarının sorumlusu olanları. Ben, Almanların eline düşmeden önce Fransız polislerine tutuklandığımı unutmuyorum.»

«Çoğumuzun durumu aynı,» diyor Simon.

«Ben de unutamıyorum onları,» diye atılıyor André. «Bence basit, hepsini temizlemek gerek o heriflerin.»

«Adalet bakanlığına girersin Dédé.» André'nin yüzünde kuşkulu bir gülümseme beliriyor.

«Ama hâlâ onların pençesindeyiz. Başkaları dövüşürken hiçbir şey yapmadan duruyoruz burada.. Bana öyle geliyor ki, şimdi savaşsak aslan kesiliriz hepimiz.»

«Çünkü nefret etmeyi öğrendik,» diyor Jules. «Şimdiye dek hiç hissetmemiştim nefretin kutsal niteliğini.»

«Soylu bir duygu mu yani sence kin?» diye soruyor Paul.

«Kimi durumlarda evet. Bence çok sevmek için çok nefret etmek gerek. Örneğin anneni ya da karını çok seviyorsun değil mi? Bir an için düşünebilir misin, annenin ya da karının katilini bağışlayabileceğini? Bu durumda doğrulanmıyor mu kin? Ülken için de aynı şey. Onu gerçekten, uğruna ölebilecek kadar seviyorsan, düşmanlarından nefret etmelisin. Daha da ileri gideceğim: eğer insanları seviyor ve onların mutluluğunu istiyorsan, bu seni, onların bütün düşmanlarına nefret duymaya götürür.»

«Cinayete, kötülüğe karşı nefret, tamam...»

«Bizi ilgilendiren durum da, caninin ya da kötülüğü yapanın kininden kaynaklanmıyor. Koyunlarını seven sakin bir çoban, onları tehdit eden vahşete karşı nefret duyar, ama bu vahşet ile onun uygulayıcısı olan kurt arasında bir fark gözetmez. Sürüsünü korumak için kurdu öldürmek zorundadır. İster hoşuna gitsin ister gitmesin, başka çıkış yolu yoktur. Eğer öyle davranmazsa, birbiri ardına boğazlanacaktır koyunları ve böylece dolaylı olarak cinayetin suç ortağı olacaktır. Hatta kurt bir kez kendini bağışlatsa bile ertesi gün yeniden başlayacaktır, çünkü onun yasasıdır öldürmek. İnsan toplumunda da aynıdır yasa.. Başkalarının kanıyla yaşamak koşuluyla varolur bireyler... Ama bu bizi çok uzaklara götürüyor. Benim belirlemekle yetinmek istediğim, nefret yokluğu bazen sevdiklerimizi gözden çıkartmaya dek gidebilir: yani bilinçli ya da bilinçsiz olarak düşmanlarıyla suç ortaklığı.»

«Ben anladığımı sanıyorum,» diyor Charlot. «Birçok kitapta romanın kahramanının haine karşı bağışlayıcı davrandığını farkettim. Onu zararsız duruma getirebileceği halde sağ bırakıyor ve kötülüklerini sürdürmesini sağlıyordu. Kuşkusuz öykünün sonunda kötü her zaman cezasını bulur ama, bir rastlantı sonucu.»

«Bu,» diyor Paul, «yazarın entrikanın sonuna dek gidebilmesini sağlamak için.»

«Ama bu da bir ahlak,» diye karşı çıkıyor Jules. «Bütün edebiyat bize, kin duymamayı, iyilerin ödüllendirilmesi, kötülerin cezalandırılmasını yazgıya bırakmayı öğütlüyor. Adalet gelecek, ama insanların eseri olacak.»

«Ben kendi düşünceme geliyorum,» diyor Cerbère. «Eğer şimdi faşistlere ve destekçilerine karşı savaşacak olsak, korkunç askerler oluruz. Herkes yenilgi durumunda kendisini nelerin beklediğini bildiği için mücadeleden kaytaramaz.»

Paul düşünceli duruyor ve öbürleri konuşmalarını sürdürürlerken bana dönüyor:

«Belki de iyidir. Savaşmanın iyi olduğu anların olduğunu söylüyordum kendi kendime. Aslında yaşam bir mücadele. İlerleme, bir mücadele.»

«Evet Paul, insanların nihayet birbirlerini sevebilecekleri büyük güne götüren yol bu.»

XI- ÖLÜME GİDİŞ ODASI

Yaklaşık dörde sekiz metre boyunca çok aydınlık bir oda: Mauthausen'in **Revier** vizite salonu. Aynı anda on adam kabul ediliyor ve aynı anda yapılıyor ameliyatlarla pansumanlar.

Tanımadığım dokuz kişiyle birlikte girdim. Çıplağız, ama oda sıcak. Kamptaki bir Fransız doktor sayesinde, sol elimdeki bir tür flegmonu ameliyat ettirmek için buradayım.

Gözlerimin önündeki görüntü hiç de iç açıcı değil. Yanımda bir doktor, sondasını yaşlı bir adamın parçalanmış kalçasına sokuyor. Adamcağız iki eliyle bir sütunu kavramış ve yaralı bir hayvan gibi inliyor.

Az ilerde, beyaz gömleği kan lekeleriyle dolu birisi, diz çökmüş ve acıdan uluyan bir iskeletin anüsünden kanayan bir şey çıkarıyor elleriyle. Bir masanın üzerinde, korkunç çığlıklar atan bir hastanın baldırını açıyor bir cerrah. Sağda solda pansumanlar değiştiriliyor, hastalar dinleniyor.

Camın yanında, bir kabın üzerine oturmuş bir deri bir kemik bir delikanlı ihtiyacını gidermeye çalışıyor.

Bir kovanın içinde, insan artıkları kana ve çöplere karışmış.

Ötekiler giderken on kişilik yeni bir grup giriyor arkamızdan. İki tanesi topallıyor. Bir düzine kadar doktor, cerrah ya da hastabakıcı, hasta ve sakat kalabalığı arasında gidip geliyorlar... Sanki, aniden canlanmış Dupuytren müzesini seyrediyorum...

Neyse ki çok sürmüyor bekleme. Ameliyat masasına benden önce yatan Yugoslav öyle bağırıyor ve çırpınıyor. Sinirlenen cerrah adama eter maskesi takılmasını istiyor.

Benim sıram. Sakin görünmeye çabalayarak masanın üzerine uzanıyorum.

«Fransız mı?» diye soruyor cerrahın yardımcısı.

«Fransız.»

İzin istemeden bir gaz tamponu alıp burnuma dayıyor. İlk bisturi darbesini ancak duyuyor ve eterin etkisiyle kendimden geçiyorum...

Birkaç dakika sonra uyandığımda ameliyat bitmiş, elim büyükçe bir kâğıt pansumanla sarılmış. Doktor konuşuyor:

«Şansın varmış, on günden beri ilk kez bir Fransız uyutabildik.»

Bu beklenmedik yardıma içtenlikle teşekkür ediyor ve sürekli yeni adamların akın ettiği odadan ayrılıyorum.

Koridorda, aceleyle bir don bir gömlek geçiriyoruz üzerimize. Kötü tahta ayakkabıları giyiyor ve yeni Block başkanımızın yönetiminde yola koyuluyoruz. Ocak ayındayız. Bize ayrılmış olan **Block** 3'e varmak için, bu giysilerle karın içinde yüz metre yürümemiz gerekiyor. Ama böylesine ayrıntılar hiç şaşırtmıyor artık bizleri.

Block'ta yine bit kontrolü, saçların ve kılların kesilmesi var. Daha önceden yatmış bir hastayla paylaşacağım yatağa götürüldüğümde saat öğleye geliyor. Neyse ki yalnızca iki kişiyiz ve arkadaşım da Fransız. Yine talihim yerinde gidiyor.

Block boyunca uzanan odada ikişer katlı iki yüz kadar yatak var. Her yatağın genişliği 80 santim, boyu 1,80 metre. Bütün yataklar yanyana sıralanmışlar ve dört sıra olarak dizilmişler. Üçüncü ile dördüncü sıralar arasında gidip gelmek için bir koridor bırakılmış. Aynı yatakta iki ya da dört kişi yatıldığına göre, bu binada bulunan hasta sayısı sekiz yüz ile bin altı yüz arasında değişiyor. Böyle, birbirine benzeyen sekiz bina var **Revier**'in çevresinde. Yeni bir kamp gibi.

Yapımı sırasında burada ölen binlerce Rus'un anısına Rus kampı adı takılmış. Her sabah, ceset yüklü büyük bir kızak gidiyor **Revier**'den fırına. Üstleri yırtık pırtık adamlarca çekiliyor.

Sekiz günden beri buradayım. Bir İspanyol aracılığıyla bana her sabah kendi payından bir parça ekmek gönderen Tony sayesinde pek güçlük çekmeden zorlandığımız rejime dayanıyorum. Açlık rejimi bu. Hastaların çorba tayını çeyreğe, ekmek ise yarı yarıya indiriliyor. Her sabah sekiz on ceset çıkıyor **Block**'tan. Anlaşılan, salgın görülmeyen iyi mevsimde gelmişiz.

Ölüm düşüncesi dahil çevrelerindeki her şeye kayıtsızlaşmış buradaki insanlar. «Capitole» dediğimiz bir Toulouse'lu **Block** başkanının odasına en yakın yatakta yatıyor. Bütün Fransızlara, ekmeğin gelişini ve kesilmesini haber veren o.

Ekmekler sabah dokuza doğru geliyor. On dakika sonra Capitole sayısını söylüyor. Bu sayı 120 ile 150 arasında değişiyor.

Sonra ekmeğin tasviri. Kabarmış mı kabarmamış mı? Taze mi, bayat mı? İyi pişmiş mi, pişmemiş mi? Bütün bu ayrıntılar, iyi ya da kötü bir taymın hesabı için.

Öğle çorbası sırasında bir **Stubedienst** ekmeği kesmeye başlıyor. Bu kez Capitole dirseğinin üzerinde doğruluyor ve adamın her hareketinin yorumuna başlıyor.

«Beşe bölüyor.»

«Tamam, çeyrekleri kesiyor!»

«Ay! söylemiştim altıya bölmeye başladı.»

Haber yataktan yatağa aktarılıyor. Sorularla yanıtlar birbirine karışıyor.

«Kaç tane altıda bir Capitole?»

«Doksan!»

«Dün akşam altıda birler 118'inci yatakta bitmişti.»

«Bugün çeyrekler gelecek onlara.»

«Beşte birler kime?»

«Hey, çocuklar,» diye sesleniyor Capitole, «üçte birleri hazırlıyor.»

«Onların sırası kimde?»

«Capitole, kaç tane oldu?»

«Bizler için olmadığını biliyorsun, hep karşı sıradaki Almanlara gider onlar.»

«Bize de bir kez verdilerdi, üç hafta önce...»

Ve saat beşe kadar değişmiyor konuşma. Burada eziyet çeken insanların çoğunun başlıca uğraşısı akşam alacakları ekmek parçasının büyüklüğü. Kimileri de, yakında ölecek olanların üzerine, onların payına konmak umuduyla eğiliyor...

Block'un öteki ucunda kalan ve yan yana iki yatakta yatan dört Fransız çağırdı beni. Gölgede kalan yataklar Block başkanının ya da hastabakıcıların gözetiminden kurtulduğunda birbirimizi ziyaret olanağı bulabiliyoruz. Yurttaşlarımın yatağının ayak ucuna oturuyor ve kuşkuyu çekmemek için ayaklarımı örtünün altına sokuyorum.

Tanışmalardan sonra dikkatle inceliyorum adamları. Çökük yüzlü bir adam karşımda oturuyor; yanında on sekiz, yaşlarında bir çocuk. Yandaki yatakta kısa boylu kel biri de örtülerin altında, iri bir gövde...

«Düşünün bayım,» diyor karşımdaki, «eskiden 120 kiloydum, şimdi altmıştan az çekiyorum. Bu delikanlı oğlumdur. Polis komiseriydim.»

Gerçekten çocuğa benziyor oğlu. Kesinlikle de 40 kilonun altında.

«Sivilken ne yapardınız?» diye soruyor komiser. «Pastacıydım.»

«Pastacı! Bakın bu arkadaşımı ilgilendirir.»

Öteki yatakta uzanan adam birden dikilip bana elini uzatıyor.

«Tam bana gereken adamsınız!»

Konuşmanın değişiminden biraz şaşırıyorum, ama çok geçmiyor durumu, öğreniyorum.

«Ben sanayiciyim ve güneyde bir konserve fabrikam var. Özelliğim kaz bulamacı. Siz nerelisiniz?»

«Dordogne.»

«Dordogne ha! Çok güzel. Perigod işte. Eğer isterseniz, sizinki gibi bir meslekte hazırdır servet.»

Kuşkuyla gözlüyorum yeni arkadaşlarımı. Küçük kel yanıma yaklaşıyor. Komiserle oğlu çok ilginç buluyor gibiler konuşmanın gelişimini.

«Çok basit bayım,» diye sürdürüyor sanayici. «Burada olduğumdan beri uzun uzun düşündüm ve kazlara, av hayvanlarına yöneltmeyi kararlaştırdım şirketimi. Ne dersiniz buna? Kemikleri ayıklanmış konserve av hayvanları. Yalnız nasıl hazırlanacağı yok elimde. Gördüğünüz bay -küçük keli gösteriyor- bir gıda şirketini yönetmektedir ve benim ortağım olacaktır. Fabrikasyon şefi olarak bize katılmanızı istiyorum.»

Hiç kuşku yok artık, bir deli var karşımda. Acıyarak bakıyorum adama. Dostları büyülenmiş gibi.

«Evet, konserve av hayvanlarını yağlı, çok yağlı yapabiliriz. Hatta aym biçimde, Amerika'daki gibi pişmiş hazır yemekler de hazırlanabilir sanırım. Bizde çok azdır konserve çeşidi. Benim bütün hayalim. Fransız mutfağının bütün özelliklerini kutulara yerleştirmek.»

Farkedilmekten korktuğumu öne sürerek yeni dostlarımdan ayrılıyorum ama kendilerini yeniden görmeye geleceğim konusunda benden söz alıyorlar. Ateşli ateşli elimi sıkıyorlar.

Ne düşünmeli bu adamlar hakkında? Bilinçsizlik mi? Toplu çıldırma mı? Çok garip durumları. Bir yerleri vardı toplumda. Burada zavallı tipler oldular. Sakin bir yaşantıya alışık olduklarından, savunmasız yaratıklar oldular. Kampın karşı konulmaz yasasıyla ölüme mahkûmlar.

Şimdi yataklarının yanından her geçişimde beni çağırıyorlar. Günaydın, demeye gidiyorum onlara. Küçük haberler veriyorum, ama hiç niyetli değilim yataklarına oturmaya. Dördüne de Fransa'ya mektup yollama hakkı verilmiş, yanıt bekliyorlar...

Bir akşam bir koli geliyor komisere. Böyle bir paketi gelen ilk Fransız. Bir şey istermiş gibi olmamak için ziyaretine gitmiyorum. Ertesi gün, geçerken o sesleniyor bana. Ellerime sarılıyor ve hıçkırıklar arasında güç konuşuyor:

«Çok korkunç, çok korkunç. Çaldılar paketimi dün gece.»

Sanayici dostu aklı sıra avutuyor onu:

«Bir sürü konserve gelecek bana...»

Gelmedi konserveler. Sekiz gün sonra ikisi de öldü.

Gündüz hastalar helaya gidebiliyor. İki yüz adamın, yan yana ihtiyacını aynı anda giderdiği, her bir yanı açık bir hangar burası. Giyinmeden, gömlek ve donla gidiliyor. Öbür **Block**'larda bulunan arkadaşlarla ilişki kurmanın tek yolu bu. Her sabah aynı saatte dostum Didier'yi görüyorum orada.

Fransa'dan çok iyi tanıdığım Didier yeraltı mücadelesi içinde ciddi bir yara almıştı. Hasta ve zayıf olmasına karşın çelik iradesi yardımıyla en korkunç maddi ve manevi eziyetlere direnebilmişti. Hiç yakınmayan bu metalürji işçisi bir şans eseri **Berber** olmuştu komşu **Block**'ta. Bu da ek bir çorba tayını demekti. Üstelik ceket ve pantolon giyme hakkı da var. Buna karşılık sabahtan akşama hastaları tıraş, ediyor.

Fransızlara yardım edecek bir dayanışma örgütü kurmayı kararlaştırıyoruz Didier ile. Durumu sayesinde sürekli olarak **Revier**'de kalabildiği için sorumlu o olacak ve her gün Tony'nin tarafından beni ziyarete gelen İspanyol aracılığıyla kampla doğrudan bağlantı kuracak.

Dana sonra da her **Revier Block**'u için günlük ilişkiyi sağlayacağı bir arkadaş seçeceğiz. Ölüm ya da gitme durumunda kendi yerini alacak olanı o arkadaş önceden belirleyecek.

Tony'nin mektuplarından, kampta örgütün güçlendiğini öğreniyorum. Paket alabilen birkaç Fransız da razı oldular hastalara kendi paylarından ayırmaya. Çalışmayan ya da avantajlı bir yeri olanlar zaman zaman biraz ekmek verecekler. Böylece haftada iki kez küçük bir yiyecek paketi hastala-

ra yollanacak. Ne yazık ki bunları bölüşecek hasta sayısı fazla. Onun için seçmek gerekiyor.

Block sorumlularından alacağı günlük haberlere dayanarak Didier'in Fransızların sağlık durumu konusunda düzenli raporlar hazırlamasını kararlaştırdık. Bu raporlara ve kişilerin tutumlarına dayanarak, herkesin güveni olan bir komisyon yardımdan yararlanacakları saptayacak.

Bütün bu iş birkaç günde hazırlanıyor. Coşkulu mektuplar yolluyor bana Tony. Dayanışma örgütümüze katılan Fransızların sayısı her gün biraz daha çoğalıyor. Nefis bir mücadele bu bizim için, çünkü insan yaşamlarını kurtarmaya yarayacak.

Bir akşam Didier, benim **Block** için ilk paketi veriyor. Ulaştıracağım dört kişi arasında tanımadığım bir Fransız var. Adı kamptaki arkadaşlar tarafından verildi, orada olduğuna eminler. Aramaya başlıyorum. Adı Jérome.

Adını seslenerek yatakların arasında dolaşıyor ve sonunda karanlık bir köşede buluyorum onu. Bir bacağı kırık, çıkamıyor yatağından.

Bir yurttaşı olarak tanıtıyorum kendimi. Paketi gömleğimin altından çıkarıp uzatıyorum:

«Al, bu senin! Kamptaki arkadaşların toplamışlar ve dayanışma örgütü aracılığıyla sana verilmek üzere geldi bana.»

«Benim için olduğuna emin misin?»

«Jérome değil misin? Voves kampında bulunmadın mı?»

«Evet.»

«O zaman tamam, yanlışlık yok.»

Açmaya cesaret edemeden göğsünde tutuyor paketi. Sonunda açıyor: beş küçük ekmek dilimi ve üç parça şeker.

«Oh, teşekkür ederim, çocuklar... çok, çok fazla bu...»

«Örtünün altına koy ve ben buradayken ye de gelip almasınlar.»

«Bir parça alsana sen de.»

«Hayır, yalnızca senin için bunlar, yemen gerek.»

Jerome gözlerini kaldırıyor. Kocaman bir gözyaşı damlası yuvarlanıyor yanağında.

«Ne kadar hoşuma gittiğini bir bilsen...»

Ve yeniden yaşama dönen bu adam, hem gülerek hem de ağlayarak yiyor ekmeğini.

Ona bakarken büyük, çok büyük bir sevinç duyuyorum. İnsanları ölümün pençesinden kurtarmak için mücadeleyi başlatmanın olanağı var şimdi.

XII- HAYATA DÖNÜŞ

«Adın ne?»

«Henri.»

«Nerelisin?»

«Romorantin.»

«Yaşın kaç?»

«Otuz.»

«Niçin burdasın?»

«Ooo, anlatması uzun sürer.»

«Zamanımız yok mu yani?»

«İlle istiyor musun?»

«Sevinirim.»

«Pekâlâ...»

Yeni komşum Henri, benimkine bitişik yatakta yatıyor. Yatak arkadaşı da, bütün gövdesi sargılarla kaplı ve mumya-

ya benzeyen bir Yugoslav. Yirmi dört saatte bozuluyor kâğıt bantlar ve korkunç bir koku yayılıyor. Neyse bakıma gitti de şimdi fazla rahatsız olmadan konuşabiliyoruz. Benim yatak arkadaşım da, sırtıma yaslanarak, örtünün altında büzülmüş uyuyor.

«Evet, ne diyordun Henri?»

«Önce çilingir olduğumu söyleyeyim. Usta bir işçi olan babam yaşına karşın hâlâ dinçtir. 1914-1918 Savaşına katıldı ve hiç sevmez Almanları. Beyaz saçlarını hâlâ anımsadığım büyükbabam da 1870 savaşına katılmıştır. Ben de 1940'takine katıldım, katıldım ama gerçek bir savaş olmadığı söylenebilir. Çözülme başladığında, tutuklanmamak için eve döndüm ve babamla birlikte çalışmaya başladım. Ayrıca ailemle aynı evde oturuyorum.»

«Çocuğun var mı?»

«Yedi yaşında bir kız: Monique. Benim atölyem babamınkinin yanındadır. Çok yiğit bir adamdır, ama işte öylesine titizdir ki ayrı olmak daha iyi. Bir gün, mahallede elektrikçi olan bir okul arkadaşım dükkâna geldi ve kendisiyle birlikte bir örgütte çalışmamı önerdi. Tehlikeli bir işti, İngiltere'den gelen silahlar alınacaktı...»

«Ne zaman oluyor bu?»

«1943 Şubatında falan.»

«Sen ne karşılık verdin?»

«İlke olarak kabul ettiğimi, ama ailemle konuşmak istediğimi söyledim. Akşam kapıları kapattık ve öneriyi babama anlattım. Karımla annem ağlamaya, sızlanmaya başladılar. Önemli durumlarda her zaman çok ciddi davranan babam şöyle dedi: 'Oğlum, senin görevindir bu, eğer yaşlı olmasam senin gibi yapardım ben de.' Yatmaya giderken kucakladı beni. Yılda iki ya da üç kez yapar bu hareketi. Ama bütün bunlar seni pek ilgilendirmiyor olmalı?»

«Tam tersine dostum, devam et.»

«Pekâlâ! Çok geçmedi, üç gün sonra Roger gelip çağırdı beni denemek için.»

«Denemek mi, nasıl yani?»

«Akşam arabayla kent dışına çıktık. Arabayı süreni tanımıyordum ama daha sonra Roger'ın patronu olduğunu öğrendim. Otuz kilometre kadar gittik. Yolun yüz metre kadar ötesinde bulunan bir elektrik kulesini havaya uçuracaktık. Bu arada sürücü bizi arabanın içinde bekliyordu. Fazla sürmedi zaten, patlayıcıları koyup fitilleri yakmak. Patlama olduğunda epey uzaktaydık.»

«İyi iş. Malzemeniz varmış.»

«Aslında vardı da. bunda kullanılanlar önemli değildi...»

Paris bölgesinde sabotaj yapılan ilk elektrik kulesini düşünüyorum. Etampes bölgesindeydi yüksek-gerilim hattı. Üçer kişilik iki grup arkadaş işi başarmak için çabalıyorlardı ama gerekli malzeme yoktu ellerinde. Kulenin ayaklarını demir testereyle kesmeyi kararlaştırmışlardı. Bir grup çalışırken öbürü gözcülük yapıyordu, ama çok fazlaydı alarmlar. Çevrede evler vardı, yol da uzak değil. Dostlarımız hemen bütün geceyi çalışarak geçirmişlerdi. Birkaç ayağını testereleyince kulenin yıkılacağını sanıyorlardı. Herhalde yanlış hesaplamışlardı çünkü umdukları olmadı. Ertesi gün, şiddetli rüzgâra karşın hâlâ ayaktaydı kule ve arkadaşlarımızın girişimi anlaşılmıştı. Altı kişi bütün geceyi orada geçirmişler ve bir hiç için büyük tehlikelere atılmışlardı.

Bu başarısız işin ardından, dinamit bulup bulamayacağını sordum Romain'e. Sekiz gün sonra, bir 'gizli evde 100 kilo bulunduğunu bildirdi. Seine-et-Marne'da bir taş ocağından kendisi gidip getirmişti. Gece çalışmak ve kendi açısından hiç güçlük çıkartmayan bekçiyi bağlamak gerekmişti.

Ama yalnız dinamit yetmiyordu, fitil ve kapsül de gerekiyordu. Onları da bir arkadaş Aşağı Loire'da iyi bildiği bir cephane deposundan getirdi. Ve Paris işçilerinin 1941'deki 1 Mayıs bayramlarını kutlamak için ilk kule devrildiğinde, bu lüks için toplam on arkadaş yaşamını tehlikeye atmıştı...

«Devam et hikâyene Henri.»

«Sabahın üçüne doğru eve döndüğümde karım henüz yatmamıştı ve babamın odasında da ışık yanıyordu. Olanı biteni hemen anlatmam için annemle birlikte kalktılar, sonra da sözde, gözleri hâlâ kıpkırmızı olan karımı yatıştırmak için bir şişe açtı. Evde herkes memnundu. Yalnız kızım uyudu o gece ve çok dikkat ettik uyanmasın diye.»

«Ne yiğit insanlar!»

«Ne dedin?»

«Yok bir şey, devam et.»

«Sonra değişti iş kendiliğinden. Artık kule uçurmuyordum. Zaten bir kez yaptım. Gece paraşütle atılan silahları almaya gidiyorduk.»

«Demek paraşütle silah geliyordu size?»

«Evet, sık sık. Her aydınlık gece, 'Roger gelir', diyordum kendi kendime. Hiç yanılmıyordum. Bisikletlerimizle onbeş ya da yirmi kilometre kadar gidiyorduk.»

«Yalnız ikiniz miydiniz?»

«Hayır, başkaları da vardı. Alanda hep dört ya da beş kişi oluyorduk. Hepsini de tanıyordum, bizim mahalleden çocuklardı. Küçük bir kamyoneti olan vardı aralannda ve topladığımız malzemeyi o taşıyordu.»

Ve Henri malzemelerin alınışını anlatmaya başlıyor. Kendimi onunla birlikte, gece, yaklaşan motor homurtusuna kulak veren adamların bekleştiği Sologne'da görüyorum. Yanan üç küçük lamba ve birden gökyüzünde hayalet gibi beyaz nesne-

ler. Ağaçların altında koşma. Çalıların arasından geçiş. Konuşmaksızın çalışılan bir gece ve gün ışımadan geri dönüş. Evet, unutulmaz heyecanlar veriyor olmalı bütün bunlar insana.

«Peki bu silahları ne yapıyordunuz Henri?»

«Ha, onu bilmiyorum. Onları bir çiftliğe götürüyorduk, herhalde sonra da bir yerlere gizleniyorlardı. Bildiğim şu ki, 1943 Temmuzunda biz tutuklandığımızda depoların çoğunu da ortaya çıkardı Almanlar.»

«Demek ki bir işe yaramadılar?»

«Hiç!»

«Başkanınız kimdi?»

«Bizim ekibinki Roger'di, daha yukarda da bizi ilk gece kuleye götüren vardı. Yalnızca bir kez, birinin paraşütle geldiği bir akşam gördüğüm bir de kadın vardı. Adamı da kendi arabasıyla götürdü. Bildiğim, kadının İngiliz olduğu. Önemli 'biri olmalıydı, çünkü emir vermeye alışık bir tavrı vardı ve gözleri korkusuzdu.»

«Bölgede komünistler var mıydı?»

«Evet, ama onlarla ilişki kurmamız yasak edilmişti bize.»

«Peki, gelen silahların bir kısmını onlara verseniz iyi olmaz mıydı sence?»

«Kuşkusuz, yararlanırlardı da herhalde. Ne yazık ki bu konuda karar verme hakkımız yoktu.»

«Görüyorsun ya Henri, senin gibi olan ve Almanlara karşı savaşan bütün insanlar, birlikte yürüdükleri zaman, ancak o zaman Fransızlar kendilerini kurtaracak kadar güçlü olabilirler...»

Bu konuşmadan sonra dostum oldu Henri. Her gün küçük kentini, komşularını, atölyesini, ailesini anlatıyordu bana. Yemek odasında, kendi elleriyle yaptığı, dev bir örümcek

biçiminde demir bir lamba olduğunu biliyorum. Yatağının yanında, sokak lambasına sarılmış bir sarhoş biçiminde bir gece lambası olduğunu biliyorum. Tatlı ve çekingen olan karısının adının Andrée olduğunu ve kızlarının sağlık durumu yüzünden çok sıkıntılar çektiklerini biliyorum. Evini tanıyorum. Annesini, babasını tanıyorum. Dostlarını, komşularını, müşterilerini tanıyorum. Henri, dürüst, çalışkan, ailesiyle birlikte sakin bir yaşantı isteyen, ama yurdu için ölebilecek olan bir delikanlımız bizim. Çok seviyorum onu.

Bu sabah, gündelik mektubunda iki önemli haber yeriyor Tony: Beş ay önce gidişimi gördüğümüz Robert kampa döndü. Gestapo tarafından yeniden sorguya çekilmek üzere Paris'e götürüp, 111 gün Fresnes Hapishanesinde hücrede tutmuşlar. Şimdi **Block** 17'de karantinada. Çok zayıflamış, ama Tony, bana olduğu gibi ona da her gün bir parça ekmek ulaştırabilecek.

Öteki ise, insanlara yeniden umut vererek, belki de kurtulmalarını sağlayacak bir haber: Leningrad tümüyle kurtulmuş. Bu yeni zafer Kızıl Ordunun yirmi beşinci yıldönümüyle aynı güne rastlıyor. Eski bir serseri olan ve bir arama sırasında yakalanıp getirilen yatak arkadaşım Fransız uyumaktan başka bir şey düşünmediği için kayıtsız kalıyor habere, ama Henri çok seviniyor.

«Nihayet! Bu yıl olur. artık çıkartma! Hapı yuttular.»

«Olabilir, Ruslar yeniden ilerliyor. Yakındır bütün topraklarımızı kurtarmaları...»

Bu güzel haberi ötekilere de söylemeliyim. Dostum Andre'nın yatağına da uğramalıyım.

Her gün uzun uzun konuştuğumuz genç bir mühendis Andre. Linz kampında dostlarımdan birini tanımış ve onunla başlattığı tartışmaları sürdürüyor benimle de. Bizi birbirimize yakınlaştıran aynı edebiyat zevklerine sahip olduğumuzu

anladık. Canciğer dost olduk. Onun aracılığıyla, aralarında Pierre adlı bir sanayicinin de bulunduğu bir sürü Fransız-la tanıştım.

Bir gün Pierre'e Fresnes'deki hücrenin numarasını söylediğimde, yan hücredeki komşumun çok iyi dostu olduğunu ve kampta birliktelerken ona benden söz ettiğini öğrendim. Lavabo boruları aracılığıyla haberleştiğim bu adam, M. Paul Boncour'un sekreteri olarak tanıtmıştı kendisini ve duvarlara karşın konuşabilmenin ve dinlemenin küçük sırlarını öğretmişti bana. Sık sık türkü söylediğini işitirdim. Bir akşam Saussaies Sokağındaki sorgumdan döndüğümde şöyle demişti bana:

«Dua ettim senin için bugün.»

İnancım olmadığını açıklarken, komünist olduğumu bilen bu adam şöyle karşılık vermişti:

«Gerçek bir Hıristiyan kadar hak ediyorsunuz bunu dostlarınla birlikte.»

Pierre bu konuşmayı anımsattı bana. Son kez dua ettikten sonra öldüğünü söyledi dostunun. Coşkulu bir Katolik olan Pierre için de, Tanrı dostunun dualarını kabul ederek acılarını kısaltmıştı.

Ben bu kanıda değilim, ama Pierre'in içtenliği, tavrındaki yakınlık onu bana sevdirdi. Öte yandan, kendi inancına saygı duyduğumu görünce çok şaşırdı. Şimdi sık sık beni görmeye geliyor. Ona düşüncelerimi anlatmaktan çok hoşlanıyorum.

André, Pierre ile iyi ilişkilerimizin gelişmesine seviniyor, ama bir yandan da ciddi ciddi yakınıyor ona kendisinden daha fazla zaman ayırdığımdan. Öbür arkadaşları hızla dolaştıktan sonra ilk onu göreceğim.

«İyi haberler var Andre: Leningrad tümüyle temizlendi.»

«Çok güzel, dostum, çok güzel. Pierre'i çağıralım.»

Pierre büyük dikkatle yatağa tırmanıyor, çünkü biz yukarı kattayız ve altta bulunanların homurdanmalarına yol açmamak gerek.

«Haberi işittin mi?» diyor André.

«Evet, bizi Ruslar kurtarıyor.»

Az konuşan Pierre her zaman ciddidir söylediklerinde.

Uzun süre konuşuyoruz üçümüz, sonra yerime dönüyorum.

Mutluluğun hiçbir zaman yalnız gelmediğini söyleyen bir atasözü vardır bizde. Bugün neredeyse inanacağım ona.

Her zamankinden çok verilen öğle çorbasından sonra André geliyor yanıma.

«Çabuk gel, yeni birisi var.»

Az önce yeni bir komşu gelmiş yanıma: doğrudan Fransa'dan gelen, 3 Ocakta Shambéry'de tutuklanmış gencecik bir Fransız. Daha geçen ay özgür yaşıyordu.

Çevresine toplanıp sorulara boğuyoruz onu. Bilmediğimiz şeyler anlatıyor. Alplerde, Brötanya'da, hemen her yerde askeri örgütler direnişi sürdürüyorlar. Şaşkına dönen Almanlar hareketi yok etmek için ortalığı arayıp tarıyorlar, ama hiçbir şey durdurmuyor bu yeni biçimdeki ordunun gelişimii. Halkın büyük çoğunluğu hareketi destekliyor. Gizli radyo ve Londra radyosu iç mücadeleden haberler veriyorlar.

«Peki, kim bu dağda direnenler?»

«Eski subaylar, işçiler, köylüler, hatta kadınlar. >

«Egemen olan kim?»

«İşçiler.»

. «Onlarla birlikte komünistler de var mı?»

«Evet. Hatta ayrı gönüllü ve partizan grupları F.T.P.'ler de var.»

«Kentlerde mi, kırlarda mı?» «Dağınık, hemen her yerde.» «Sen ne yapıyordun?»

«Ben öğrenciydim, bir A.S. grubuyla dağa çıktım.»

«Nedir bu A.S.?»

«Gizli Ordu. Özellikle meslekten askerler. Bir dağ evinde askeri hazırlık yapıyorduk.» «Dövüştün mü?»

«Hayır. Kente inerken bir arama sırasında yakalandım...»

Yeter bu kadarı. Yüreğim sevinç dolu, tek tek arkadaşların yataklarını dolaşıyor, işittiklerimi anlatıyorum. Umut dolu gülümsemeler beliriyor zayıflamış yüzlerde. Fransızlar dövüşüyor!

Bu savaşın temelini atan özverileri düşünüyorum. İlk dövüşenleri düşünüyorum. Benim tanıdığım ve tarihin hiçbir zaman adlarını bilemeyeceği adamları düşünüyorum.. İlkel patlayıcılarla, kendisiyle birlikte bir demiryolu köprüsünü 1941 Ekiminde havaya uçuran Pasde-Calais'li maden işçisini düşünüyorum, 1 Mayıs 1942de, işçileri mücadeleye çağırmak için konuşma yapmaya gelen sorumlusunun kaçışını sağlamak için Paris'te büyük bir fabrikanın kapısmda kendisini öldürten yirmi yaşındaki işçiyi düşünüyorum. Ailelerinden ayrılıp, silahları olmadığı halde mücadeleyi başlatmak için kırlara giden ilk üç ya da dört kişilik grupları düşünüyorum. Çoğu kez hiçbir haber alınamıyordu onlardan, kurşuna dizilenler ve rehine listeleri dışında. Ve bir gün düşmanla dövüşerek yaşamaya başladı bu gruplar, yani ona vurmaya ye darbelerinden korunmaya başladılar...

Yine de şöyle seslerin işitildiği günlerdi o günler: 'Sakin olun, sizi kurtarmaya geleceğimiz büyük günü bekleyin.'

Bu adamlar beklemediler ve beklemedikleri için biçimlendi mücadele. Onlar düştüğü için geldi başkaları da.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBENSEE

I- DEKOR DEĞİŞİYOR

Nihayet karşımda Robert. Capcanlı, her zamanki gibi gülümseyerek çabuk çabuk konuşuyor, acelemiz var çünkü.

«Benden bir şey çıkaracaklarını umarak Paris'e götürdüler. Yolculuk sırasında, bize ayrılan kompartımanda ikişer ikişer yanımda oturuyordu dört nöbetçi. Seni gördüğüm gibi gördüm Paris'i. Annemle iki çocuğumun oturduğu evin önünden geçti tren banliyöde. Ben bir şey görebilir miyim diye dikilirken, bu ayrıntıyı kuşkusuz bilen bir nöbetçim şöyle dedi:

«Onları yeniden görmeniz size bağlı.»

«Hiç ses etmedim. Dört ay kadar tuttular orada ama yine de onları göremeden döndüm. Başka türlüsü de olmazdı değil mi? Yine de burada bulunmayı yeğlerim. Dün kamptaki siyasi seksiyon getirtti beni. Uyuşukluğum biraz gitti, ama alıştım artık. Eğer başıma bir şey gelirse, söylersin arkadaşlara konuşmadığımı.»

Kanıt olarak da, gömleğinin düğmelerini açıyor ve üzerindeki morartıları gösteriyor Robert.

«Söylersin, değil mi?»

«Bana güvenebilirsin, ama umarım ki sen yaparsın bu açıklamayı.»

«Bence de öyle, ama her şeyi düşünmek gerek.»

Ayrılmamız gerekiyor. Elimi uzatıyorum ona, sonra birden birbirimize sarılıyoruz.

«Paris'te buluşuruz.»

«Orada olmaya çalışırım.»

«Hoşça kal Robert.»

On dakikadır **Block** 18'in avlusunda bekleyen sıra yola çıkmaya hazırlanıyor. Ben de bu konvoydayım...

Sekiz gün önce **Revier**'den ayrıldım ve kampta dostlarımdan çoğunu buldum. Hoş bir sürpriz: **Block** 16'daki eskiler için karantina, düzeni sona ermişti ve bunca güçlükten sonra her şey çok kolay geliyordu.

Gizli örgütün güçlenmesi ve yabancı gruplardan da alınan yardım, sayesinde, eskisinden çok daha kalabalık olan Fransızların durumu düzelmeye başlamıştı. Kimilerinin **Kommando**'larda iyi yerleri vardı; kimileri **Block**'larda **Stubedienst** görevleri almıştı; kimileri de atölyeler ya da mağazalarda güvencedeydiler.

Yeniden indiğim taş ocağında, taş yontucularının Kommando'sunda çalışıyordum.

Bir Alman komünisti olan **Kapo** Emile kendi koruması altına almıştı beni. Dayak tehlikesi yoktu artık. Çok önemliydi bu. Tony yeni giysiler vermişti. Bütün bu düzelmeler kampın toplumsal hiyerarşisinde bir basamak yükselmesini sağlamıştı. (*)

(*) Bu hiyerarşi şöyle kuruluyor:

1- Kamptaki belli başlı yerleri elinde tutan birkaç adamdan oluşan sınıf (kamp başkanları, sekreterler, mutfak başkanları). Bunlar efendilerdi. Yaklaşık bin kişide bir.

2- Çalışmayanlardan oluşan bir alt sınıf (Block başkanları, Berberler, bazı Kapo'lar, vb.) Bunlar ayrıcalıklıydı. Yüz kişide yaklaşık iki ya da üç kişi.

3- Çalışan ama önemli görevleri olanlardan oluşan orta sınıf (bazı Kapo'lar, doktorlar, müzisyenler, Stubedienst'ler vb.) Bunlar da iyi yer tutmuş olanlardı. Yüz kişide yaklaşık üç ya da dört kişi.

4- Kendilerine düzenin katılığında bir hafifleme sağlayan bir işleri olduğu için yaşayabilenlerden oluşan sınıf. Bunlar da forsaydı. Yaklaşık

Ama dün akşam birden alt üst oldu her şey. Yatma sırasında, **Schreiber Block**'a gelip bir takım numaralar okudu. Kamptan ayrılacakları bu yolla söylerlerdi. Ben de aralarındaydım.

Gece, **Block** 18'de karantina'ya alındık. Orada André, Simon, Paul, Jules ve Küçük Louis ile buluştuk. Willy de vardı.

Üç yaşında Fransa'ya gelmiş genç bir Yugoslav Willy. Okuldan çıkar çıkmaz madenlere inmiş, babası gibi. Tony ile aynı zamanda, aym iş için tutuklanmış. On sekiz yaşındaydı. Buranın eskilerinden olan Willy Slav dillerini konuştuğu kadar iyi konuşuyor Fransızcayı da. Almanca da biliyor. Taş ocağında tanıdım onu ve bu tatlı, arkadaşlarına yararlı olmak için ne yapacağım bilemeyen çocuğu Charîot ve Tony kadar seviyorum. Aym onlar gibi, genç bir kardeşim sanki. Birbirimizden ayrılmamaya söz verdik.

Kimse uyumadı gece. Sürekli çağrılar yapıldı, saçlar, kıllar tıraş edildi, giysiler, sicil numaraları yenilendi. Bu arada İspanyollar ve Ruslar türkü söylüyorlardı. Biz de söyledik. Böyle yaratılmıştır insan denen varlık. Üniformaları ne olursa olsun, aym yazgıya yönelmiş insanlar, bilinmedik bir yöne gidecekleri zaman türkü söylemeye gerek duyarlar. Yazgıları ne olursa olsun, terketmeye hazırlandıkları yaşantının tekdüzeliklerini kırıp atan bir unsur getirir onlara değişiklik. Ölüme gitseler bile, Zola'nın, yıkıntılar arasında giden hayalet trenin götürdüğü askerleri gibi türkü söyler bu adamlar.

10 Mart 1944 sabahı uyandıktan sonra, karantinadaki **Block**'lar boyunca uzanan avluda topladılar bizleri. İşte burada birkaç saniye yanıma gelebildi Robert...

---

on kişide bir kişi.

5- Ölüme mahkûm bir hayvan sürüsü gibi yaşayanlar kitlesi: Köleler. Yaklaşık yüzde 85.

Şimdi karantina bölgesinden ayrılıyor konvoy. Dört yüz kişi olmalıyız. Son kez dönüyorum. Robert güle güle diyor eliyle, son bir gülümseme...

Kampın büyük avlusunda, **Appelplatz**'dayız. Sıralar **Wascherei**'in önünde toplanıyor. Willy ile birlikte Tony'i pencerede göreceğimizi umut ediyoruz. Kimse gelmiyor.

Dün akşam hoşça kal diyemedik dostlarımıza, Onunkini alıp, kendi yeni pantolonumu bırakacak zamanı ancak bulduğum yiğit Cérbére'i göremedim. Öbürleri uyuyorlardı ya da haberleri yoktu ayrılışımızdan. Şimdi hepsi çalışmaya gittiler ve yalnızca, tanımadığımız birkaç yabancı merakla bakıyor bize.

Birden, çok iyi tanıdığım bir ses neşeyle çınlıyor yanımda. Charlot bu. Doktora görünmek için izin alıp taş ocağına gitmemiş bugün. «Yirmi beş sopa» yı göze alarak, bizle vedalaşmak için kaçmış birkaç saniye. Ama yeniden yürümeye başlıyor sıralar. Kucaklıyorum Charlot'yu, nerdeyse ağlayacak bu yirmi yaşındaki çocuk.

«Hoşça kal Charlot, cesaret!»

«Üzülme, dayanırım, ama senin gittiğine üzülüyorum. Yine görüşürüz, dostlar!»

Öyle bir gençlik, öyle bir sevgi var ki Charlot'nun mavi gözlerinde, onu da birlikte götürmek istiyorum. Ama belki de burada kalması onun için daha iyi diye düşünüyoruz, ne yazık ki. Onu yine görebilmek için başımı çeviriyorum. Gülümseyerek bakıyor...

«Kasketin!» diyor Willy yanımda.

Komuta dikkat etmedim. Kapıya dikilmiş SS'lerin önünden geçerken hemen çıkarıyorum kasketimi. Çok geç. Aynı anda suratımın ortasına bir yumruk yiyip sallanıyorum. Burnum kanıyor. Başımı kaldırıp karşımdaki açık kapıya bakıyorum...

Her günkü yoldan gidiyoruz, ama taş ocağına değil de sola sapıyoruz. Son kapıdan da geçiyoruz ve kıra çıkıyoruz. Bir yıl kadar önce koşarak tırmandığımız, ünlü yol bu. Bugün karla örtülü. Kampın korkutucu görüntüsünü arkamızda bırakarak ilerliyoruz...

Göz görebildiğine uzanıyor büyük beyaz ova. Şurada burada birkaç ağaç yapraksız kollarını uzatmış gökyüzüne. Sivri çatılı evler uzaktan uzağa yolu çiziyorlar. Üzerlerine beyaz serpilmiş çam ormanları arasında kıvrılıp gidiyor Tuna. SS'lerle çevrili olarak, olağan bir hızla iniyoruz tepeyi. Artık dikenli teller tarafından gizlenmeyen görüntüye büyülenerek bakıyoruz, bir gezinti gibi geliyor bu bize.

Raymond'un valizini aldığım yeri tanıyorum, konvoyumuzdaki ilk Fransızın öldürüldüğü yeri, cehennemi tırmanışa başlamadan önce durduğumuz dört-yol ağzını. Willy daha da fazlasını gördü, üç arkadaşının altında öldürüldüğü ağacı gösteriyor. Ama bütün bunlar uzak, çok uzak geliyor bize ve rüzgârın kovduğu bulutların ardında güneşin görüldüğü şu gün bunun bir ölüm yolu olduğunu da düşünmek güç. Üstelik şimdi sırtımızı döndük ona. Güvenle yürüyoruz. Bütün gördüklerimizden sonra her şeye meydan okuyabiliriz.

Kentte aynı evleri buluyorum, aynı mağazaları aynı vitrinleri anımsıyorum. O zaman da dikkatimi çekmiş ilanı, bira kadehi biçimindeki bir otel tabelasını neşeyle tanıyorum. Sanki dün geçtim buradan. Bugün ıssız olan parkta nişanlısıyla dolaşan asker ne oldu? Belki de ölmüştür. Altı çizilmesi gereken bir ayrıntı: insanlar kayıtsızlıkla bakıyorlar bizlere. Kuşkusuz kendi tasalarından öylesine usanmışlar ki, umursamıyorlar bizimkileri.

Vay canına! Penceresinde bize eşlik eden Gestapo temsilcisini masada otururken gördüğüm han. Bugün pancurları kapalı.

En sonunda istasyon. Yüzer yüzer toplama. Sayılıyoruz, Yeniden sayılıyoruz, her zamanki gibi. İşte herhalde bizimle gelecek olan birlik. Hep yaşlılar.

«Şuradaki Austerlitz'de olmasa bile Ellau'da bulunmuştur,» diyor soğuk şaka uzmanı Paul.

«Hayır,» diye atılıyor Simon, «1870'den kalmış.»

«Mützen ab!»

Hemen hemen aynı anda geldi, komut. Gülmek istiyoruz. Şimdilik keyfimiz yerinde.

Özel bir trene yığılıyor yüzlerce kişi. Birbirimizden ayrılmamaya dikkat etmemiz gerekiyor. Binerken bir itiş kakıştır gidiyor. «Yaşlılar» bağırıyor, ama vurmuyorlar. İkinci ilginç gözlem.

Bizim grup durumu iyi idare ediyor ve aym vagona doluşuyoruz. Yalnız Simon ile Jules başkasma kaldılar. Üçüncü iyi olay: 3. sınıf kompartımanlarda yolculuk edeceğiz. Ben kompartımanda Willy ile André'nin arasında oturuyorum. Beş Yugoslav var bizimle birlikte.

Koridor vagonun ortasından geçiyor. Her iki uçta birer kapı. İndirilemeyen camlar, dışarda iki demir parmaklık tarafından korunuyor. Silahlarını üzerimize doğrultmuş beş asker gözetlemeyle görevli. Çavuş gibi bir şey olması gereken bir tanesi küçük bir söylev çekiyor, karşılık verdikten sonra da bize tercüme ediyor Willy.

«Ja! Ja! Gut!»

Yerimizden kalkmayacağız ve özellikle camlara, kapılara dokunmayacağız. Bunları yerine getirmeyenlere ateş açma buyruğu verilmiş askerlere. Lavaboya gitmek isteyen olursa, izin alacak ve yanında bir askerle gidebilecek.

Bizimle ilk kez bu kadar ölçülü deyimlerle konuşuluyor.

Buraya kadar çok iyi gitti her şey.

Çok şaşırıyoruz, çünkü fazla beklemiyor tren. Nerdeyse hemen kalkıyoruz. Geçip giden görüntüye bakıyoruz. Bir garip kılıyor bu da bizi. Bana, altı yaşında ilk kez trene bindiğimde geçirdiğim çocukça heyecanlarımı anımsatıyor. İki şey çarpmıştı beni: dönen toprak ve inip çıkan telgraf telleri. Bu anılar beni ülkemden görüntülere götürüyor ve bir sıla özlemi düşüne gömülüyorum. Kaçınmak gerek böyle şeyler düşünmekten. Neyse ki Willy kulağıma eğiliyor:

«Senin için bir şey var.»

«Nedir?»

«Bütün bir sigara.»

«Hey, Dédé, şuraya bak.»

André'nin yüzü önce şöyle bir yayılıyor ama hemen kararıyor.

«İyi ama izin vermezler içmemize.»

«Hayır, bak arkamızda bir Rus içiyor, nöbetçi ses çıkarmadı.»

«Haydi o zaman.»

«Durun,» diyor Willy, «önce bir şeyler yiyelim.»

Şaşkın gözlerle bakıyoruz. Akşam yememiz için ekmek ve sosis verdiler sabah, ama çoktan tükettik biz onları. Willy ise koca bir parça çıkarıyor cebinden.

«Peki sen?»

«Dün akşam bir Yugoslav arkadaş verdi.»

Kötü bir bıçak çıkarıyor ve üç eşit parçaya bölüyor. Küçük yudumlarla yiyor, üstüne de André ile birlikte sigaranın üçte birini tüttürüyoruz. Willy içmiyor.

«Şimdi de bir fıkra anlatsan?» diyor bana Dédé. «Olur.»

Fıkralar anlatıyoruz birbirimize. Zaman geçiyor. Durmadan gidiyor tren. Arkamızdaki kompartımanda türkü söylüyor Ruslar, insanlar uyukluyor.

Düşsel bir görüntü içinde bitiyor yolculuk. Yolun dönemecinde, bir dağın eteğinde dev bir göl. Gece bastırırken ağır ağır çevresinde gidiyoruz, birkaç tünel zaman zaman gizliyor çevrenin güzelliğini. Tren yavaşlıyor... Nöbetçilerimiz hazırlanıyor... Burası olmalı.

Bir asker dizisinin önünden teker teker iniyoruz. Toplanma, Hesap tamam. Sıkıca çevrili olarak istasyondan çıkıyoruz. Toplanma sırasında yanıma süzülmeyi başaran Simon gözlemlerini anlatıyor.

«Güneybatıya doğru yöneldik, Tirollerin ortasında olmalıyız. Yol yedi saat sürdü, ama öğleye doğru bir garaj yolu üzerinde uzun süre durduk. Yüzelli kilometreden fazla gitmiş olmalıyız. Bulunduğumuz istasyonun adı da Ebensee.»

«**Worwarts!**»

Kentin ana bölümüne yaklaşılmaksızın, son evleri de geçiyor konvoyumuz. Güç yürüyoruz karların içinde. Karşımızda, iyice bastırmış olan gecenin içinde karanlık dev bir kütle seziliyor. Bir dağa yaklaşıyoruz. Altında, karanlık deliklerin içinde lambalar parıldıyor. Yamaçlardan gelen belli belirsiz bir uğultu işitiliyor.

«Kuşkusuz burada çalışacağız,» diyor Willy.

«Galiba tüneller var...»

«Yeraltı şantiyeleri olmalı. Göreceğiz bakalım.»

Yükseklikleri kıyısında iki kilometre daha yürüyoruz. Yol boyunca, sağımızda gitgide yakınlaşıyor evler. Vitrini aydınlık bir ekmekçi görüyorum geçerken.

«Hey, çocuklar,» diye haykırıyor André, «beyaz ekmek.»

Bir yamaca tırmanıyoruz. Aşağılara inip sola dönüyoruz. Üzerimizdeki çalıların yukarısında, on metre aralıklı elektrik lambalarından oluşan bir ışık dizisi görüyoruz. Bu ışık dizisi

ile yolun arasında, dalları karla yüklü çamlar var. Noel ağaçları gibi.

Küçük bir yamaca çıkıyoruz ve önümüzdekiler duruyor. Gelmiş olmalıyız. Evet, burası. Bir kez daha sıraya diziyorlar. Sayıyorlar. Beşli sıralar halinde dikenli tellerle çevrili bir yoldan ilerliyoruz. Kapıda, çizgili giysili tutuklular SS'lerle birlikte bakıyorlar. Kampın yöneticileri olmalı.

Bir ormana girermiş gibi bir izlenimle giriyoruz yeni yerimize. Gerçekten çamların ortasındayız. Karanlıkta birkaç baraka seçiliyor. Onlardan birine doğru götürülüyoruz. Boş, ama beklendiğimiz belli. İki büyük odadan oluşan **Block**, üç katlı tahta yataklarla dolu. Her kat bir tek kişiye ait olacak. Bu da inanamadığımız bir yenilik. Kendini bize tanıtan **Block** başkanı bir Polonyalı, ama her zamankinin tersine cop yok elinde. Hatta bağırmadan konuşuyor ve disiplini sağlamasına yardımcı olmamız koşuluyla, kimseye vurmayacağını söylüyor.

«Eh, dostum, bir şey anlamaz oldum ben,» diyor André, gülünç bir yüzle.

«Demek ki sopa yemen gerekiyor anlaman için.»

«Hayır ama izin ver de şaşıralım böyle şeylere.»

Bitmedi André'nin şaşırması. Her birimize yeni bir kâse, bir kaşık ve bir porsiyon çorba dağıtılıyor. Lahana ve soyulmamış patates çorbasını Mauthausen'dekinden daha iyi buluyoruz. En azından daha fazla.

Çorbadan sonra kamp başkanı ziyaretimize geldi. Çocuksu ve kırmızı yüzlü bir dev. Gülümsüyor. Sevinç çığlıklarıyla karşıladı Almanlar onu:

«**Magnus! Magnus! Wie gehts?** - Magnus! Magnus! Ne haber?»

Dostlarının ellerini sıkıyor Magnus. İçlerinden, birinin kuşkulu bir sorusunu alçak sesle yanıtlayıp göz kırptığını görüyorum.

Cümle ve hareket çok şeyler söylüyor anlayabilene.

Bunu işitmeyen André birkaç saniye sonra sesleniyor:

«Rahat edeceğiz burada.»

Gerçeği söyleyip, coşkusunu kesmem gerektiğini düşünüyorum:

«Çok heyecanlanma. Kamp başkanının ne söylediğini işittin mi?»

«Hayır.»

«'Die Deutschen sind gut hier,' dedi.» «Ne demek?»

«Şu demek: 'Almanlar iyidir burada.'»

II- HAREKETLİ BAŞLANGIÇ

Appelplatz. Çam ormanının ortasında baltayla açılmış dev bir alan. Dar bir vadinin üzerindeki platonun ucu. Ağaç gövdeleri, yapı malzemeleri yığılı.

Alanın çevresinde uzun barakalar, üç yerde ormana giren kocaman bir sekizgenin köşelerini oluşturuyor. Ağaçların ötesinde, kampın öbür yapılarının karanlık gövdeleri görülüyor.

Önümüzde, üç yüz metre ilerde, dağın dik yamaçları var. Arkamızda, üzerinde bulunduğumuz ovanın iki kilometre ötesinde yine dağ. Uzakta yine dağlar. Halka kapalı. Mauthausen taş ocağı denebilir, ama daha büyüğü. Çevredeki duvarlar bu kez 1.300 metre yükseklikte. Jules Verne'in fantastik görüntülerinden birini andırıyor. Şimdilik hiçbir şey düşünmüyoruz.

Ayaklarımızın dibinde, karlara uzanmış cesetler. Çıplaklar, göğüslerinde mürekkeple yazılmış kocaman bir numara.

Paul'le birlikte sonuncusunu da getirdik. İçinde bir türlü kıvrılmayan bir gövdenin bulunduğu bu örtüyü karın içinde üç yüz metre taşımak hiç de kolay değil. Soluk soluğayız. Yanımızdaki **Kapo** bir şey sormaya gitti. Şimdi burada yalnızca iki canlı biziz.

Ayağımızın dibinde ölüler. Kocaman açık gözleriyle gökyüzüne bakan altı tane. Yanlarında, içleri ceset dolu altı uzun sandık.

Paul, gözleri yerde, heyecansız konuşuyor.

«Ne olduğumuzun farkında mısın?»

«Evet. Yine de eskiden bizi dehşete uğratacak bu görüntünün karşısında kayıtsızız...»

«Herhalde yarın da bizim burada olabileceğimiz içindir... hem de aym yerde.»

«Olabilir.»

«**Kapo** sesleniyor.»

Beriki yaklaşıp bize bir alet fırlattı ve işaretle sandıkları açmamızı emretti. Güç değil, dört çivi tutuyor kapağı.

«Nasıl sokacak ki bunları buraya,» diyor Paul, «dolu içi.»

Kapo pek heyecanlanacağa benzemiyor bu kadarcık şey için. Her sandığa yeni bir ceset daha koyduruyor bize. İki tane de önceden vardı. Kapak kapanamadığından, içerdekileri sıkıştırmak için koca ayakkabılarıyla tabutun içine giriyor adam. Kuru tahta gibi çatırdıyor kemikler. Bize de çivilemek kalıyor.

«Schnell, schnell...»

Bir kamyon gelip durdu yanımızda. Her gün Mauthausene azık getirmeye giden kamyon bu. Fırsattan yararlanarak ölüleri de fırına götürüyor.

Paul'le birlikte, gece **Revier**'de ölen zavallıların soğumuş gövdelerini her sabah buraya taşımakla görevliyiz.

On beş gündür yapıyoruz bu işi. Tarih 10 Nisan 1944.

Revier'e gitmek kolay olmadı. Ebensee'ye gelişimizin ertesi günü Mauthausen'den gelen bütün Fransızlar kampta malzeme taşımakta kullanıldı. Sonraki gün de **Kommando**'lara dağıttılar bizi.

Bulunduğumuz kamp yeni yapılmış. Geçen kasım yollanan dört yüz kişiyle başlayan yapım her gün biraz daha hızlanıyor. Yeni yeni barakalar kuruluyor. Alan büyütülüyor. Su kanalları kazılıyor. Elektrik hatları çekiliyor. Bir ekmek fırını ile ölü yakma fırını hızla yapılıyor... Anlaşıldığına göre 10 Mayıs'ta bitirilmek ve o tarihte on bin kişi barındırmak zorunda. Şimdilik üç bin kişi kadarız.

Ama yalnız insanlan tıkmak için yapılmadı kamp. Başka işlere gerekli işgücünü de alacak. Bu işler, bir-buçuk kilometre ilerdeki Steinbruck denilen geniş bir şantiyede, başladı bile. Gruplar gece gündüz tüneller kazıyor ve her yirmi dört saatte, dağın içinde altı metre ilerliyorlar. Şimdilik ancak taslağı beliren dev bir iş. Oraya inen Simon, geçici barınaklara yığılmış her türden makineler, lokomotifler gördü. Her gün yeni malzeme getiriyor trenler. Geldiğimizden beri durmadan yağan kar daha da güçleştiriyor çalışmayı; hız sürekli artıyor, daha hızlı çalışmaktan başka bir dert yok.

Burada haftalık dinlenme de sözkonusu değil. Şimdi iki hafta durmaksızın çalışılıyor. On beş günde bir pazarları dinlenme hakkı var. Boş zaman diye bir şey yok Ebensee'de. Bayram günlerinde yoldaki karlar temizleniyor. Hafta içinde, gün bitince, fenerlerin ışığında, kampı dolduran ağaç gövdelerini ve köklerini taşımak gerekiyor.

Çalışma ilişkileri dışında rastlaşmak da olağanüstü güç. «Almanlar iyidir burada.» Anımsıyorum. Bizden önce gelen Fransızlardan ölenler olduğunu da gördüm.

Başka konvoylar da gelecek yakında; **Kommando**'ların sayıları artacak. İlk gelenler için tek bir şans var: ilerde daha iyileşecek yerleri almak. Biz de buna çabaladık.

Lageraltester (Kamp başkanı) Alman: Magnus, yapacak bir şey yok. **Lagerschreiber** (Kamp sekreteri), bir Lüksemburglu: Albert; Fransızca biliyor ve Mauthausen'de **Block** 5'te bizimle birlikteydi. Belki bir şey çıkarabiliriz ondan. **Kapo** olarak çalışan iki Fransız var: eski bir şirket yöneticisi olan Marcel ile komünist bir işçi olan Joseph. Bu sonuncu Alsace kökenli olduğundan dil bilmesi sayesinde bu göreve gelmiş.

Revier'in doktoru da Fransız: René. O da komünist. İlk konvoyla geldi ve fedakârlığı sayesinde kampın en sevilen kişilerinden biri oldu.

Schusterei'de (Kundura atölyesi) çalışan Henri baba var, yanında da Terzi Emile. Her ikisi de komünist.

Bu kişilerin yardımıyla, ilk on beş gün içinde dostlarımızdan birkaçını daha az zorlu olan **Kommando**'lara dağıtabildik.

Willy, Jules. ve Simon, Joseph'in **Kommando**'sunda çalışıyorlar.

Bizimle birlikte **Block** 16'ya gelen Paul'ün arkadaşı Lucien elektrikçilerin **Kommando**'sunda çalışıyor.

Paul, Küçük Louis ve ben, doktorun isteği üzerine **Stubedenste** olarak **Revier**'e yerleştik.

Yalnız André **Steinbruck**'ta çalışıyor. Henüz onu oradan çekme olanağı bulamadık. Biz dayanabilecek koşullar içinde bulunduğumuza göre, belki de yardım edebiliriz ona.

Hiç de kolay değil...

Her sabahki cenaze işimizden sonra Paul'le birlikte hastaların odasına dönüyoruz. Tek pencereden, yağan karı izliyoruz.

«Aynı şey,» diyor Paul, «yine de **Steinbruck**'tan daha rahatız burada.»

«Evet, bu koşullarda kazandığımız her gün bir zaferdir...»

Paul, bir süpürgeye yaslanmış bana bakıyor. Benim elimde bir bez var. Taş ocağında olduğu gibi burada da aniden gelebilecek bir SS'e karşı uyanık olmak gerekiyor. Tamam işte, bizimki salondan geçiyor. Paul abartılmış hareketler yapıyor süpürgesiyle. Ben, çabuk çabuk bir camı siliyorum...

«Yine de daha iyi burası,» diye yineliyor Paul.

«Sizi arıyordum.»

Uzun beyaz gömleğiyle arkamızda duruyor Doktor René. Gerçekten dikkate değer bir adam bu. Her zaman keyfi yerinde, hastalara iyilikle davranır, bütün zamanını ve gücünü insanların acılarını dindirmeye ayırmıştır. İriyarılığı ve rahat tavırlarıyla gerçekten de buraların efendisiymiş gibi bir havası vardır. Ama hiçbir şey değildir burada, Revier'i yöneten SS'in bilimini alaya aldığı bir tutukludur bizler gibi. Yavaş sesle konuşuyor.

«Ne iş yaptınız bana!»

«Ne oldu?»

«Size bütün kalıntıları salonda yakmanızı söylediğim halde, çöpleri **Block**'un yanına boşaltmışsınız bu sabah. SS çok kızgın ve herkese sopa çekmekten söz ediyor.»

«Ama emin ol ki biz değiliz yapan.»

«O zaman Küçük Louis'dir.»

«Olamaz, çünkü bizle ölü toplamaya gelmedi.»

Yanında çevirmenlik görevi yapan Schreiber olduğu halde salona giriyor SS.

«**Scharfführer** bu sabah pislikleri kimin boşalttığını öğrenmek istiyor.»

«Biz değiliz.»

«Diyor ki, beş dakika içinde suçlu ortaya çıkmazsa **Revier**'de çalışan bütün Fransızlar yirmi beşer sopa yiyecek.»

Paul öne çıkıyor.

«İlle bir suçlu gerekiyorsa, yirmi beş sopayı tek başıma yerim ben.»

«Hayır, o değil!» diye haykırıyor doktor. Ne yapmalı?

SS, Küçük Louis'yi çağırtıyor. Onun olmadığı da kesin.

Bizim gibi **Stubedienst** olarak çalışan İspanyol da değil.

«Pekâlâ,» diye çevriliyor SS'in sözleri, «kimse olmadığına göre hepiniz yiyeceksiniz. **Raus!**»

Dördümüz birlikte çıkıyoruz.

Koridorda bir tabure suçluları bekliyor. SS, karınüstü üzerine yatmasını işaret ediyor Küçük Louis'ye. Polonyalı bir hastabakıcı omuzlarından tutmak istiyor. Yere diz çökmüş öbür ikisi de bacaklarını yakalamak istiyorlar, ama Küçük Louis sert bir hareketle tutulmasına gerek olmadığını belirtiyor.

SS bürosuna gidiyor ve elinde, içine bir çelik parçası yerleştirilmiş bir kauçuk boruyla dönüyor. Gülüyor.

Üçümüz de sıramızı bekleyerek bakıyoruz. Doktor René, aynı cezaya çarptırılmayı göze alarak, olaydan hoşlanmadığını açığa vurarak gidiyor. SS copunu kaldırıp hızını alıyor ve yirmi beş kez indiriyor Küçük Louis'in kalçalarına. İyice oturtuyor darbelerini. Yüzü acıdan kasılmış Küçük Louis

taburenin ayaklarını sıkıyor ama hiç ses çıkarmıyor. İki büklüm kalkıp topallayarak uzaklaşıyor. Sıra benim.

Ben de onun gibi tutmalarını istemiyorum. Dizlerimi hafifçe bükerek yerleşiyorum.

Yorulan SS bir Çek hastabakıcıyı çağırıp copu veriyor ve kendi yerine vurmasını emrediyor. Çaresiz gözlerle bakıyor adam bana, ama emri yerine getirmek zorunda. Bekliyorum. Sayarak vurmaya başlıyor:

«**Eins!**»

Pek acıtmadı.

«**Mehr stark!** - Daha kuvvetli!» diye haykırıyor SS.

«**Zwei!**»

Bu seferki kötü oturdu. Büyük bir acı duyuyorum.

«**Mehr stark! Mehr stark!**» diye haykırıyor SS gözdağı vererek.

«**Drei!., vier!., fünf!**»

Küçük Louis'den gördüğüm gibi kasıyorum kendimi. İyice dayanılmaz oluyor acı.

«**Sechs... Sieben... Acht...**»

Etlerim kopuyor sanki, hep de aynı yere geliyor darbeler.

«**Mehr stark!**»

Dayanamıyorum artık. Dişlerimi sıkıyor, yüzümü buruşturuyorum.

«**Fünfzehn... Sechszehn...** - On beş... on altı...»

Ne kadar da uzunmuş. «Daha çabuk» diye bağırasım geliyor. Elimi arkama götürmemek için güç tutuyorum kendimi. Kanıyor olmalı.

«**Noch! mehr Stark!** - Daha! Daha kuvvetli!»

Artık duymuyorum sayıları. Dizlerimin elimde olmadan büküldüğünü hissediyorum. Soluğumu tutuyorum.

«**Fünf und zwanzig! Fertig!** - Yirmi beş! Bitti!» Acıyla kalkıyorum ama kayıtsız bir ifade veriyorum yüzüme. Hiç ses çıkarmadım. Artık acı da duymuyorum. Bütün gövdemde bir kırıklık var sanki. SS'i dövmek için ömrümün yarısını verebilirim şu an.

Sıra Paul'de. Başka bir uygulayıcıyla başlıyor sahne. O da sesini çıkarmıyor ve az sonra kalçalarını ovuşturarak yanımıza geliyor.

Sonra sıra İspanyol'da. Keyifsizce mırıldanarak yaklaşıyor. Arkadaşlarından biri bir emir savuruyor:

«**Callate!** - Sus!»

Sesini kısıp yatıyor İspanyol.

Bitti.

Bir işaretle bizi işe yolluyor SS. «**Schnell!**»

On beş dakika sonra ansızın çağırtıyor dördümüzü birden. Koridorda bir köşede, gece bekçisi olarak kullanılan genç bir Rus duruyor.

SS, copunu ve az önceki tabureyi getirtiyor ve Rus'u göstererek bize açıklattırıyor:

«Pansuman kovasını boşaltan ve söylemeyip size yirmi beşer sopa yedirten o. Dolayısıyla her biriniz sırayla yirmi beşer sopa vuracaksınız ona.»

Dehşetle bakıyoruz birbirimize.

Copu İspanyol'a veriyor ve korkunç sahne toplanan bütün personelin önünde yeniden başlıyor.

Sonraki. Yani ben. Elimdeki copu vuramayacağımı hissediyorum. SS yanıma yaklaşıyor.

«**Los! los!**»

Kolumu kaldırıyor, sonra yavaşça indiriyorum. «Los! los!»

Hiç zorlamıyorum kendimi. Aynı anda da bir yumruk beni yere yuvarlıyor.

SS, bir de tekme savuruyor ve öfkeden köpürerek alıyor, copu. Hepimize dönüp küfrediyor kendi dilinde.

«Mademki siz vurmak istemiyorsunuz, ben vuracağım.»

Ve, zincirinden boşanmış hayvan korkunç darbeler indirmeye başlıyor diz çökmüş zavallıya.

Artık dayanamayan Rus arkadaşımız çığlıklar atıyor. SS, bacakları açık, her seferinde iyice gerilip bütün gücüyle vuruyor.

Yirmi beş kez şimşek gibi inip kalkıyor cop. Bir çocuk gibi inliyor şimdi zavallı. Nerdeyse bayılacak.

Otuzuncuda duruyor SS.

Kurbanı kendinden geçmiş yuvarlanıyor yere.

Oyun bitti.

Bir gece geçti. Bugün, kuraldışı olarak, kar temizlemekle görevli olanlar dışında bütün kamp için dinlenme günü.

Paskalya.

Paul ve Küçük Louis ile birlikte her zamanki gibi sabahın beşinde kalkıp, ölüleri kaldırdık, **Revier**'in yerlerini yıkadık, helaları temizledik.

Sekize sekiz boyutlarında ve altmış beş hasta barındıran büyük salonda toplandık üçümüz de. Daha küçük olan öteki salonlar da sırayla, elli bir ve otuz sekiz hasta barındırıyor.

Hâlâ dünkü sopaların etkisi sürüyor gövdelerimizde. Ama doktor saat on için hoş bir sürprizi olduğunu söyledi. Kampa yakında gelen bir İtalyan konvoyu içinde, nasıl ol-

duysa Milan Scala'smdan bir sanatçı bulmuş. Bugün gelip hastalarına şarkı söylemesini istemiş. Biraz sonra yanında şarkıcıyla geliyor doktor.

Genç bir adam, ama tıraşlı başı, uzun çizgili paltosu, terlikleri, kemer yerine bağladığı ip ve kalçasında sallanan çorba taşıyla sefalet arkadaşlarımızın herhangi birinden farksız.

Odanın ortasında duruyor, öksürüyor, düşünüyor, sesini düzenlemek için birkaç nota mırıldanıyor.

Yaslandığım yatağın içinde bir adam ateşten titriyor. Az ötede ölmekte olan birinin göğsünden hırıltılar yükseliyor.

Tutsak giysileri içindeki sanatçı şarkısına başlıyor.

İnsanı dokularından kavrayan bir ses yükseliyor, yavaşça.

Başlar kalkıyor yataklardan. Hiç kımıldamayan bir İtalyan birden gözlerini açıyor ve düş görmüş gibi şaşkın şaşkın bakıyor. Gerçekten de bir düşün şarkısı bu, Şövalye De Grieux'nün düşü.

Ve Massenet'nin müziği gerçekleştiriyor mucizeyi. Bir sürü hasta ardarda dikiliyor yatağmda.

Revier'de çalışanlar, ayaklarının ucuna basarak geliyor ve çevremizde toplanıyor. Ölmekte olanların inlemelerini işitmiyoruz artık, pansumanlardan yükselen kötü kokuları duymuyoruz; açlığı, gövdelerimizdeki kırıklığı unutuyoruz, anlatılmaz bir duyguyla dinliyoruz bu şarkı söyleyen adamı. Sanki bir kadın sesi..

«**Ruhe!**»

Birden sustu şarkıcı. Bozuldu büyü.

Lagerschreiber Albert bağırarak ve botlarıyla döşemede patırtı ederek birdenbire salona giriyor.

Doktora dönüyor:

«Personelinizi hemen toplayın.»

Koridorda sıralanıyoruz.

Bu kez Almanca bir söylev çekiyor:

«Kamp yönetimi **Revier**'e mesleki açıdan daha nitelikli adamlar vermeyi kararlaştırdı. Dolayısıyla şimdi adlarını söyleyeceklerim sıradan çıkacaklar ve yarın yeni yerlerinde çalışacaklar.»

«Luther!»

Revier'in **Schreiber**'i ve çevirmenimiz olan Yugoslav dostumuz Fransızca yanıt verdikten sonra sıradan çıkıp koridorun öteki ucuna gidiyor:

«Burada!»

Başka adlar izliyor onu. Paul'ünki var. Benimki var. Küçük Louis çağrılmadı, bu da bir şans. Onun fişinde hastabakıcı yazılı olmasındandır.

Doktor René'nin seçtiği bütün personeli **Revier**'den uzaklaştırmak için kampın bürolarında bir saldırı düzenlendiğini biliyorduk: Şimdi yapıldı işte.

Kurduğumuz yapı yıkıldı bir anda.

Paul **Block** 10'a gitti. Marcel'in **Kommando**'sunda çalışacak.

Ben **Block** 7'deyim. Biliyorum anlamını bunun. **Steinbruck!**

III- STEİNBRUCK

Kar yağıyor, hep yağıyordu...

Belçikalı Emile, küreğine dayanmış, boynunu omuzlarına gömmüş, yitik bakışları karda konuşup duruyor.

Dönüp duruyor kar çevremizde.

Ebensee'ye geldiğimizden beri her gün kar yağıyor. Oysa Mayısın 6'sındayız. Hâlâ yağıyor.

Emile kendi kendine konuşur gibi sürdürüyor:

Kar yağıyor, hep yağıyordu! Esip duruyordu
Soğuk rüzgâr; buzların üzerinde, bilinmeyen yerlerde.
Ekmeğimiz yoktu, ayaklarımız çıplaktı...

«Aklıma,» diyor, «Brüksel'de öğretmen olan bir dostum geliyor. Taş ocağında birlikte çalışıyorduk. Her kar yağdığında bu şiiri okurdu. Kar yağdığı bir gün öldü Mauthausen'de. Kar yağıyor, hep yağıyordu!»

Rutubet kemiklerimize işliyor. Ayaklarımız donuyor delik kunduraların içinde.

Ve birden bağırmaya başlıyor Emile:

«Burada gebermek istemiyorum ben!»

«Cesaret dostum, mücadele ne denli sert olursa zafer o denli güzel olur.»

«Evet,» diye yanıtlıyor alıntıları seven Emile «Tehlikesiz yengi, zafersiz kutlanır...»

«Ve de biz yeneceğiz!»

Kaygıyla bana bakıyor:

«İnanıyor musun?»

«Kesinlikle.»

«Ben zaman zaman kuşkuya düşüyorum, hayır, sondaki zaferden değil, bizim zaferimizden. Her gün biraz daha terkediyor beni gücüm ve bazen korkuyorum sonuna dek dayanamamaktan. Üç yıldır buradayım dostum. Bir kış daha geciremeyeceğimi duyuyorum. Daha çok sürecek mi sence?»

«Ruslar Prut'u aştılar, Kertch ve Simferopol'ü kurtardılar. Yakında Sivastopol da alınacak ve bütün Kırım temizlenmiş olacak.»

«Evet, ama ya ötekiler, onlar ne yapıyorlar? Üç yıldan beri söz ediliyor çıkartmadan!»

«Belki şimdi gelir.»

«Ne zaman? Bu yaz mı?»

«Olabilir.»

«Bilemiyorum, inanmak gerekir mi?»

Emile, Borinage'dan eski bir maden işçisi. Mauthausen de aynı **Kommando**'da uzun süre birlikte çalıştık. Bizden daha eski ve işini bilen bir karakteri olduğundan bütün incelikleri, püf noktalarını biliyor. Bir gün, bir askeri öykü anlatıp güldürmeyi başardım onu. O günden beri hep çoğalıyor bana olan sevgisi. Onun yanında çok yararlı şeyler öğrendim. **Steinbruck**'ta bulduğuma da çok memnun oldum.

Steinbruck. Aşağısının kemirildiği bir dağ düşünün. İki yüz metre yüksekliğinde, beşyüz metre uzunluğunda kayadan bir duvar. Altında, bu duvara kazılmış delikler: beyaz taşa gömülen yedi tünel. Duvarın önünde her gün biraz daha büyüyen dev bir alan. Üzerinde demiryolları, küçük vagonlar, lokomotifler, barakalar, transformatörler, borular, elektrik kabloları, projektörler. Demir ve her türden malzeme yığınlarının arasında, yüklerinin altmda bükülmüş gidip gelen insanlar: bir rayı taşımak için on adam, bir direği taşımak için sekiz adam. Hiç durmaksızın.

Kazanlar, şantiyeye bütün trenler halinde giren vagonları boşaltan, buraya dev bir karınca yuvası görüntüsü veren, binbir iş yapan başka adamlar.

Bir şey değil bu. Bir tünele girelim. Sekiz-on metre yüksekliğinde tavan. Az aydınlatılmış kayalardan su sızıyor. Suyun ve çamurun içinde yürürken raylara takılıyor insan. İlerledikçe çoğalıyor boğuk bir uğultu. Küçük vagonlar durmaksızın gidip geliyor. Çalışma yerine gelince, projektörlerin ışığının delemediği, aspiratörlerin çaresiz kaldığı bir fosfor bulutundan başka bir şey görülmüyor. Görmeksizin, dev bir

topçu bataryasına benzeyen büyük bir delme makinesinin önünde buluyor kendini insan. Tozun, hava akımının ve sağır edici bir gürültünün ortasında dağı delmeye çalışıyor burada yirmi adam. Delme çekiçleri ellerinde, iskelelerin üzerinde kayaya delikler açıyorlar. Onları hayaletlere benzeten beyaz bir tozla kaplılar baştan başa. Gözleri görünmüyor. Makineler tarafından oluşturulmuş taş heykeller sanki.

Delikler iki metre derinliğe ulaşmca, içlerine dinamit dolduruluyor. Birkaç dakika için tünelden çıkıyor adamlar. Makineler çekiliyor. Patlamayla sarsılıyor dağ ve adamların yarısı yıkıntıları temizlerken öbür yarısı delme işini sürdürüyor.

Steinbruck'u ve bu adamları görünce, antik çağda kölelerin Mısır Piramitlerini nasıl yaptıklarını anladım.

İspanyol dostlarımdan Alonso, **Revier**'den çıkıp **Steinbruck**'a yollandığımı öğrenince, aynı gece gelip buldu beni **Block** 7'de. Çok kaygılıydı.

«Seni oradan çıkaracak kimse yok mu?»

«Henüz yok.»

«Gel benimle, bakalım bir şey yapabilecek miyiz?» Rodrigo'ya götürdü. Benim yanımda şöyle dedi ona:

«**Aqui un Francés que nosotros tenemos en estima. Es un antifascista. Que piedes hacer par el?** - İşte saygı duyduğumuz bir Fransız. Anti-faşisttir. Onun için ne yapabilirsin?»

Bana baktı Rodrigo.

«**Habas el español?** - İspanyolca biliyor musun?»

«**Un pocoı** - Biraz.»

«**Bueno, hombre! Ya veremos.** - Peki. Bakalım.»

Ve Rodrigo hemen dost oldu benimle.

Çok değerli şeydir bir İspanyol'un dostluğu. Mauthausen Kampına on bin kişi gelen İspanyollar, şimdi çeşitli **Kom-**

mando'lara dağıtılmış üç bin kişi kadar kaldılar. Yalnız Ebensee'de yüzden biraz fazlalar, ama iyi yerleri tutmuşlar. İki **Block** başkanları, birçok oda başkanları, beş **Berber**'leri, bir sürü **Kapo**, **Stubedienste**'ler, mutfak ve mağazalarda adamları var. Çok iyi örgütlenmişler. Bu bağımsız karakterli halkın temsilcilerinin burada herkese kusursuz bir örgütlenme örneği vermesi kamptaki çelişkilerden bir tanesi. Çok basit yasaları var bu örgütün: iyi bir yer tutmuş olan her İspanyol, bu yerden yararlanarak, ne yapıp yapıp arkadaşları için yiyecek sağlayacak; güç durumda kalmış bir İspanyol öbür İspanyolların yardımına güvenebilecek. Yiğitlikleri, aralarındaki dayanışma, savaşta geçen üç yılları ve kamplarda geçen beş yılları ile çevrelerinde saygı uyandırıyorlar. Bütün İspanyollar şu ilkeye göre birbirlerine yardım etmek zorundalar: Bir İspanyola saldıran bütün İspanyollara saldırıyor demektir. Alman tutuklular cesaret edemiyorlar onlarla uğraşmaya.. Bu topluluktan atılmak, bir İspanyol için ölüm cezasıyla eş anlamlı. Henüz görmedim de böyle bir durum.

Üstelik, yurttaşları olmayan birini korumaları altına aldılar mı, o adam kurtulur, kuşkusuz onların, sevgisine layık olması koşuluyla. Korkaklarla hainlerin ölümüne kayıtsız kalırlar, hatta sevinirler.

Block 7'de yanındaki yatağı verdirdi bana Rodrigo. Oda başkanı Antonio da İspanyol. Bu Antonio, her akşam, Alman **Block** başkanının isteği üzerine on kadar zavallıya dayak atıyor. İkide birde tokat savuruyor sağa sola. Önce acımasız bir canavar sandım onu, yatağında hıçkırarak ağladığını gördüğüm, geceye kadar:

«**Ne puedo hacerdo mas! No puedo mas!** - Artık yapamıyorum! Yapamıyorum!»

Yirmi bir yaşında Antonio. Gençken, Madrid'te, Puerte del Sol'da gazete satarmış. On altı yaşında katılmış Cumhuri-

yetçi orduya. O zamandan beri görmemiş annesini. Hiç kadın tanımamış.

Benim bakımımdan tamamen tarafsız, ama öteki Fransızlardan yana müdahalede bulunabilmem için sempatisini kazanmam gerekiyor.

Steinbruck'ta, duvarcı olarak çalıştığı **Kommando**'ya sokamadı beni Rodrigo. Yine de, kardeşi gibi üzerime titriyor yeni dostum.

Her öğle, yemekhane olarak kullanılan büyük hangarda buluyorum onu. Çorbasının yarısım bana veriyor ve ben yiyene dek yanımda duruyor. Birkaç **Kapo**'yla kurduğu ilişkilere dayanarak sık sık yiyecek alabiliyor, ben de onun yardımıyla günde iki litre çorba içiyorum. Açlığı bastırmıyor hiç, ama hemen tükenmemem için yeterli.

Saat bir. Çalışmanın başlamasını bildiren çan çaldı. Hemen hiç kar yağmıyor artık. Emile'le birlikte yemekhaneden dönüyoruz.

«Acele etmeyelim,» diyor, «dinamit angaryasını atlatırsak, bir çorba daha içmiş kadar oluruz.»

«Neymiş bu?»

«Kayalara asılı bir küçük merdivenden tırmanılıyor. Elli metre yukardaki mağaranın dibinde her birimize birer sandık dinamit yüklüyorlar. Otuz kilo yani. Sen de onu sırtına alıp, kafanı kırmadan inecek ve tünelin girişine götüreceksin...»

«Evet, haklısın, böyle hazım yollarına gerek yok.»

«Gel, şurada biraz oyalanalım.»

«Ama **Kapo** gördü bizi. Kaçma olanağı yok. Sopasını sallayarak sesleniyor.

«**Franzosen! Franzosen!**»

«Koşalım, daha iyi olur,» diyor Emile.

Geldiğimizde ilk olduğumuzu görüyoruz. Birlikte çalıştığımız Ruslar daha kurnaz çıktılar; bir teki bile yok ortalıkta. Kızgınlığı o yöne dönen **Kapo**, onları aramaya gidiyor. Bir vagonun arkasında izmarit içerken yakaladığı birini acımasızca yerden yere vurduğunu görüyoruz. Ötekiler de, arkalarında **Kapo**'lar dört bir yana koşuşuyorlar; **Kapo**'lar da adamlarını toplamadan bir SS'e yakalanmak istemiyorlar.

«Kaytarma zamanı değil,» diyor Emile. «**Kommandoführer** buralarda dolaşacak olmalı.»

İşte. Üzerimize doğru geliyor. Yanında bir sivil var, **Meister** (uzman işçi, usta başı) olmalı. **Kommando**'da tam savaş durumu. Bütün adamlar yerini almış çalışıyorlar. Emile'le, koca bir kalası yakalayıp omuzluyoruz. Bu kalasın nereye gideceğini bilmiyoruz henüz, ama önemli olan bir şey yapmak, ne olursa olsun. Kara gömülüyoruz.

«Nereye götürüyorsun beni, Allah aşkına?»

«Aldırma, yürü.»

SS önümüzde durup soruyor o

«**Wohin?** - Nereye?»

«**İn der Tunnel** - Tünele...» diye yanıtlıyor Emile bozmadan.

«**Gut!**»

SS bizle daha fazla ilgilenmeden Kapo'yu çağırıyor.

«**Zwei Mann mit dem Meister und schnell.** - Meisterin yanına iki adam, çabuk.»

Başka bir yana yöneliyor **Kommandoführer**.

Kapo'ya verilen emri işiten Emile dönmeden konuşuyor:

«**Meisterle** birlikte gitmek için uğraşalım. Tanırım, iyi bir adamdır. Bütün öğleden sonra rahat ederiz.»

Hemen bir barakanın arkasına dalıp, bağırıp çağıran bir Polonyalıya aldırmadan kalası yere bırakıyoruz.

«**Warum hier? Warum hier?** - Niçin buraya? Niçin buraya?»

Çağrılan iki Rus ağır ağır yaklaşırken önünde bitiveriyoruz **Kapo**'nun.

«**Kapo,**» diyor Emile kararlı bir tavırla, «**wir köhnen gehen!** - Biz gidebiliriz!»

«**Gut!**»

Bir işaret yapıyor, aynı kayıtsızlıkla geri dönüyor Ruslar.

Meister numaralarımızı bir deftere yazıyor ve kendisini izlememizi söylüyor.

Kocaman bıyıklı yaşlı bir Avusturyalı olan **Meister**'in arkasında memnun yürüyoruz. **Steinbruck**'ta yüzlerce var onun gibi. Hepsinin bir uzmanlığı var ve girişimci firmalarca tutukluların yaptığı işlerin teknik yönetimiyle görevlendirilmişler. **Kapo**'lar doğrudan doğruya onların buyruğu altında. Bazı **Meister**'lerden kimileri çok iyi davranıyorlar adamlara. Ama pek ender böyleleri. Yine küçük bir bölümü, sert davranıyor, dövüyor, SS'lerden daha beter böyleleri de. Çoğunluğu ise kayıtsız. Önümüzde yürüyen de, Emile göre birinci bölümdekilerden.

Ardından şantiyenin ucuna gidiyoruz. Altında, rayların üzerinde bırakılmış gibi duran bir lokomotifin bulunduğu bir yamaçtan iniyoruz. Dikenli tellerin kıyısmdayız.

Çok güzel bir yer. Görünürde kimse yok. Rahat olacağız. Yalnız yirmi metre ilerde, karları küreyen dört kişi var. Daha da ilerde bir asker. Tüfeği dizlerinin üzerinde. Yaşlı biri. Lokomotif ondan gizliyor bizi.

Meister bir sigara tabakası çıkarıyor, bir tane alıp yakıyor, çevresine baktıktan sonra, işaretle ikimize de birer tane uzatıyor:

«**Naturlich.** - Tabii ki.» diyor Emile yeniden çevresine baktıktan sonra ve ateş istiyor. İhtiyatlı olmamızı öğütledikten sonra bu isteği de yerine getiriyor adam.

Onun içini rahatlatıyor ve sigarayı birbirimize vermeye başlıyoruz. Gerçekten de iyi düştük.

Meister dört tane kova getiriyor ve işi anlatıyor bize. Lokomotifin kazanı doldurulacak. Bir saatlik iş, ama gün sonuna dek bitse olur.

«Ne demiştim sana,» diyor Emile, ağzı kulaklarında.

Meister kumanda tablosuna bakarken, ağır ağır su taşımaya başlıyoruz biz de. Pompa da yakın, üç metre kadar ötede.

«Bugün her şey iyi gidiyor,» diye haykırıyor Emile, «işte kar da durdu.»

Gün bitti. Bin iki yüz adam büyük demiryolu boyunca sıralanıyor kampa dönüş için. Her akşamki gibi Emile'le birlikte Rodrigo'nun **Kapo**'sunun denetlediği yüz kişi içindeyim. Bu da bizi bidon taşıma angaryasından kurtarıyor en başta. **Kommandoführer** son bir kez denetliyor ve yüzer yüzer yola koyuluyoruz.

Dinmiş olan kar yeniden başlıyor. «Ne biçim ülke!» diye mırıldanıyor yakınımda bir Fransız,

«Nerelisin dostum?»

«Nice!»

«Eh, biraz değişiklik olur.»

Hepimizin giysileri sırılsıklam, omzumuza değen kar o an eriyor. Sağımdakinin dişleri birbirine vuruyor. Demiryolunun üzerinden atlayarak hızla ilerliyoruz. Önümüzdekilerin de ısınmaya ihtiyaçları vardır kuşkusuz.

Merdivenlere yaklaşınca hız azalıyor. Mauthauen'in granit merdivenleri değil bunlar. Öylece toprağa kazılmışlar ve iyi düzeltilmemiş basamakları keresteler tutuyor. Şantiyenin

en yüksek kesiminde bulunan çıkış kapısına götürüyorlar. Dikenli tellerle çevrili bir yol uzanıyor yanısıra. Almanlar bu yola **Löwengang** diyorlar; çevirisi: Aslanlar yolu. Acele temizlenmiş dağın yamacında, Aslanlar yolu **Steinbruck**'u doğrudan kampa bağlıyor. Her akşam ölülerini taşıyarak evlerinin önünden geçen bu tutsaklar kafilesinin dehşet veren görüntüsünden vadide oturanları kurtarmak için yapıldı. **Löwengang** bir de gözetim için gerekli asker sayısını azaltıyor. Yüz kişiyi yolun dışından izleyen iki SS yetiyor.

Merdivenleri çıkarken kayıyor adamlar. Düşüyor kimileri. Çok hem de. Hiç kimse dikkat etmiyor. Herkes kendi başının çaresine bakıyor. Arkada kalanlara grupların gerisinde yürüyen **Kapo**'lar vurup duruyor. Bu yüzden de güçlüler ön sıralara yerleşirken, güçsüzler arkalara kalıyor. Rodrigo sayesinde ortadayız biz.

Merdiven fazla uzun değil, ama yol bir iki yüz metre sürüyor. Adamların geçişiyle altüst olan kar, bileklerimize dek gömüldüğümüz pis bir çamura dönüşüyor. Biraz eksik biraz fazla, artık hiç önemi yok.

Zaman zaman taşlara takılınıyor. Tepelere çıkılıyor. Çukurlara iniliyor. Sıralar sıkışıyor ya da genişliyor, üzerinde bulunulan alana göre. Dikenli tellerin öte yanında iyice düzeltilmiş bir patikada rahatça yürüyen SS'ler sürekli yineliyorlar:

«**Los!... Los!**»

Emile'le, hıza ayak uyduramayan küçük bir ihtiyarın kollarından tutuyoruz. Tanımıyoruz onu. Yarı bilinçsiz yineleyip duruyor o da:

«İnekler! İnekler!» diye.

Kampın yakınlarında, eski düzene girmek için bırakıyoruz.

Kapıda yeniden kontrol. **Appelplatz**. Adamlar önceden toplanmışlar içtima için.

Block'umuzun yerine gidiyoruz. Diziliyoruz. Kimse konuşmuyor, ama aynı şey var herkesin kafasında.

Dün akşamki gibi ağaç mı taşıtacaklar, yoksa Block'lara mı yollayacaklar?

Saat yediye geliyor. Sürüyor toplanma. Kar da sürekli yağıyor.

Alanın ortasındaki koca ağaç gövdeleri yığınına bakıyoruz.

Karşısında, elinde kasketi, hazırol duran kamp başkanı Magnus ile tartışıyor komutan. Ne karar verecek?

Bütün sıralara yayılan bir bağrış işitiliyor birden:

«**Austreten.** - Sıraları dağıtın.» Bugünlük bitti.

Emile, gözleri ışıl ışıl bana dönüyor ve neşeyle bir şaplak vuruyor omzuma. Aynı anda haykırıyoruz:

«Biri daha bitti!»

Ve gündelik hasta ve sakatlar kafilesi acıyla **Revier**'e yönelirken, ötekiler bağrışarak koşuyorlar **Block**'lara doğru, bir parça ekmeğe, bir parça sıcaklığa, bir parça dinlenmeye doğru, yaşama doğru...

IV-DİRENİŞ ÖRGÜTLENİYOR

Bu yıl istisna olarak 6 Mayıs'a kadar yağdı kar ve birkaç gün çamurlarla boğuştuktan sonra doğrudan yaza geçtik kıştan. Sabahları çok serin oluyor. Biz de dağın gölgesinde, sisi kovup güneşin ilk ışınlarının sıcaklığını bize ulaştıracak ışık huzmesini izleyip duruyoruz.

Şimdi elektrikçilerin **Kommando**'sunda çalışıyorum. Üç Fransız, iki Rus ve iki Polonyalıdan oluşan şimdiki grubu-

muz, kampı çeviren dikenli tellerin izolatörlerini değiştirecek. Sabah yedide başlıyoruz. Öğleyin duruyor ve bir saat çorba arasından sonra, tellere yeniden akım verildiği saat olan dörde kadar sürüyor işimiz.

Bizi denetleyen **Kapo**, bir İspanyol anarşist olan Barnabe, geldiğinin ikinci günü bir kıyıya çekti beni ve elini uzattı.

«Gerçek bir anti-faşist olduğunu söylediler bana. Ben de buradaki bütün İspanyollar gibi öyleyim, ama bütün Fransızlar bizim gibi değil. Benim **Kommando**'mda iyice dinlenip gücünü toplamanı istiyorum. **Has coprendido?** - Anladın mı?»

«**Comprendo.** - Anladım.»

Bakışından ve elinden anladım yeni bir dosta daha sahip olduğumu.

Önemsiz işler veriyor bana Barnebe, biliyor meslekten olmadığımı, ötekilere de çok kardeşçe davranıyor ve işi uzatmak için bir sürü kurnazlığa başvuruyor.

«Değiştirilecek altı-yedi bin izolatör var,» dedi bana. «Bu bitince de, iki buçuk kilometreye üç sıra dikenli tel çekeceğiz. Bir ayda yapılabilir bunlar. Ama işimizi bilirsek üç ay da sürdürebiliriz.»

Ve omzuma vurarak ekledi:

«**Hasta el finat de la guera.** - Savaşın sonuna kadar.»

Hiç kuşkusuz onun yanında, kampın en iyi **Kommando**'larından birindeyim, ama bir rastlantı sonucu olmadı bu mutlu değişiklik.

Schreistebu'de (kamp bürosu), iç yönetimde önemli bir görevi olan Barta adında genç bir Çek komünisti var. **Steinbruck**'tan alınıp elektrikçi olarak buraya verilmemi ona borçluyum.

Kampın bürolarındaki görevleri dolayısıyla SS'lerin ve öteki haydutların yanında bulunan Barta, bu katiller güruhu-

nun ortasında, kristal saflığıyla bezenmiş gerçek dışı bir yaratık gibi duruyor.

21 yaşındaki çok geniş kültürlü bu öğrenci, bütün Slav dillerini, Fransızcayı, Almancayı ve hatta biraz da İspanyolcayı konuşuyor. İlk görüşmemizde en sevdiği yazarın hangisi olduğunu sorduğumda, hiç duraksamadan Romain Rolland yanıtını verdi bana.

Barta kampa Fransızların geldiğini işitince koşup Henri babayı bulmuş ve komünistleri kendisine tanıtmasını istemiş ondan. Dolayısıyla da, kamptaki Fransız çıkarlarının temsilcilerinden biri olarak tanışma onuruna eriştim onunla.

Yurttaşlarımın koşullarının değişmesi amacıyla benim **Kommando**'mu değiştirmek için bütün gücünü kullandı. Barta. Birkaç yardımı dokunduğu bir Alman olan elektrikçilerin baş-**Kapo**'suna gitti.

«Bu adamın uzman olarak yanına verilmesini isteyeceksin.»

Ve böylece, taş yontucu, hastabakıcı ve temizlikçiden sonra bir de elektrikçi oldum - hem de kalifiye!

Bu kadarıyla da yetinmedi Barta. Ebense'ye geldiğimiz günlerde arkadaşlarımızdan birkaçının Joseph'in **Kommando**'suna girdiği anımsanacaktır. Joseph onlara, barakaların içinde güvenli işler verebildi. Bizim görüşümüzü alarak, Simon, Willy ve Jules'ü yardımcı **Kapo** olarak seçti. Sonra kampın yanında yeni işler başlayınca üç yeni **Kommando** kuruldu. Yeni tüneller kazacak ve günde sekiz saat çalışacaklardı. Barta bizle de anlaşarak Willy ile Jules'ü bunlardan ikisinin başına **Oberkapo** olarak geçirtti.

Durumlarımızın güçlenmesine koşut olarak gizlice Partinin gizli örgütünün temellerini atmıştık. Başta üç kişi: Fernand, Lucien ve ben. Fernand Bordeaux'lu, 1920'den beri

parti militanı. Zipf'den geldi bize ve Henri Babanın yanında kunduracı atölyesinde çalışıyor. Metalürji işçisi Lucien, Valmy grubunun eskilerinden. Başka bir elektrikçi takımında çalışıyor.

İçinde bulunduğumuz özel koşullar dolayısıyla, katılanların tümüne onaylatamadık bu yönetimi henüz. Daha sonra bakarız. Şimdilik zorunlu olan, ilkin bizimkilerin toparlanması; bizce Fransızların toplanmasını sağlayacak ön koşul da bu. Tehlikeyi göze almak bu sorumluluğu yüklüyor bize.

Herbirimiz belirli görevler yüklendik. Lucien adamların seçimi ve örgütlenmesiyle uğraşacak. Ateşli militan Fernand kadroların denetimi ve onlara yapılacak maddi yardımla görevli. Ben de işin uyumu, ulusal ve uluslararası planda ilişkilerin kurulmasıyla yükümlüyüm. Üyelerinin yalnızca yakın görevi bilecekleri ve bütün içindeki işlevini bilmeyecekleri bir aygıtı çalıştırmak söz konusu.

Revier'de Doktor René, **Schusterei**'da Henri Baba, Willy ve Jules örgütün ilk dayanakları.

Planımız çok basit:

1. Güçlerimizin tam bir sayımını yapmak.

2. Kamptaki her iş kesimi için. ilişki kuracağımız bir yönetim aygıtı saptamak.

3. Daha geniş bir ulusal örgütün temellerini atabilmek için, komünist olmayan bütün Fransız yurtseverleriyle ilişki kurmak.

4. Askeri durumun gelişiminden Fransızları tam olarak haberli kılmak ve gelişen bir direnişle onları, gerekli anda kendi kurtuluşlarına katılmaya hazırlamak.

5. Bütün ortak güçleri toplayarak insanları ölümden kurtarmak ve onları bir kez güvence altına aldıktan sonra, başka yaşamların kurtarılmasına yardımcı olmalarını sağlamak.

Kısacası, ulusal topluluğumuzu korumak için, Fransızları ortak bir eylem içinde birleştirmek ve örgütlemek.

Bu mücadele, etkili olabilmesi için, öteki yabancı gruplarla da yakın bir işbirliği içinde yürütülmek zorunda. Bu yüzden sürekli olarak İspanyol komünistlerinin temsilcisi Felipe ve Belçikalı komünistlerin temsilcisi dostum Jules ile ilişkideyim. Sonra da. bu iki ulusal grubun ve benimkinin temsilcisi olarak, bütün kampı kapsayan bir örgütteyim. Burada benimle birlikte Çek Barta ve eski **Revier Schreiber**'i şimdiki kamp tercümanı Luther var. Barta Çekler, Ruslar ve Alman komünistleriyle ilişkide. Luther'in de Yugoslavlar, Polonyalılar ve birkaç yalıtılmış grupla ilişkisi var. Böylece bütün örgüt bu üç kişide son buluyor.

Bütün bu ağın kadroları yerli yerinde. Geriye makineyi çalıştırmak kalıyor. Şimdilik yankıları, bütün ülkelerden ve bütün toplumsal çevrelerden gelen bir insan yığını içinde birkaç güçsüz sarsılma yarattı yalnızca. Sayıları da altı bini buluyor.

Yeni işim, bu önemli göreve zamanımın büyük bir bölümünü ayırmamı sağlıyor.

İş arkadaşlarımla ilişki kurarak bir sürü yeni tanış kazandım. Durumunu sorduğum ilk Fransızdan şu yanıtı aldım:

«Romorantin'liyim.»

«Adın ne?»

«Roger.»

«Tanıyorum seni, daha önce söz ettiler senden bana.»

Mauthausen'in **Revier**'indeki yatak komşum Henri ile geçen konuşmaları anlattım yeni arkadaşıma.

«Henri ölmüş olmalı,» dedi Roger. «Oradan gelen son konvoydan öğrendiğime göre izi kaybolmuş. Çok iyi bir çocuktu.»

Kafamdan geçiyor odasının görüntüsü. Başucundaki küçük gece lambası. Kızını uyutmadan önce ağlayan karısı, konuşmayan babası ve mutfakta, oğlunu düşünerek yün ören bir anne...

Birlikte çalıştığımız öteki Fransız Belçika kökenli. Adı Charles. Aynı Emile'in karakterinde, en taşkın coşkudan birden en kara kötümserliğe geçiveriyor. Anlatılmaya değer bir serüvenle çabucak bağlandık birbirimize.

Geçen hafta boyunca üçümüz, kampa gelen sebzelerin koyulduğu bir yapının çevresine-elektrik yerleştirmek için Ebensee'ye gittik. Bu binanın içinde patates seçme işinde çalışan otuz kişilik bir **Kommando** ile birlikte götürülüyorduk. Ünlü **Kartoffelkeller** (patates deposu) **Kommando**'suydu bu. Çok isteklisi vardır, çünkü patates yenebilir.

Kentin içinden geçerken, sokakta serbestçe dolaşan, tecrit edilmiş askeri tutuklular gördük birkaç kez. Bir akşam bunlardan, açık mavi giysili geniş bereli birini görünce Charles haykırdı:

«Bir Fransız bu, safkan bir Fransız, diyorum size! Sigarasını sarsmasından tanıdım. Bakın biraz...»

Yanından geçti sıralarımız ve tek bir yürekle seslendik ona:

«Selam Fransa!»

«Ama sözlerimizin altındaki sevgiyi anlamamış gibi görünerek uzaklaştı Fransız. Rastladıklarımızın çoğu için olduğu gibi kuşkusuz onun için de forsaydık bizler.»

Ertesi gün de Charles ile birlikte **Kartoffelkeller** binasının yüzüne elektrik kablosu çekmekle görevlendirildik. O merdivenin üstüne çıktı. Ben aletleri veriyorum. Yaşlı bir asker de, eski Mauser'inin gözetimi altında tutuyordu bizi...

Gizlice, caddeden geçen ve bizim için başka bir dünyaya ait olan insanlara bakıyorduk: kampların ve savaşın dehşetle-

rinden uzakta, bir taşra kentinin sakin havası içinde gidip gelen çocuklar, kadınlar, siviller. Bir kez şık giyimli genç bir kadın durdu önümüzde. Güzel, çok güzeldi. Bize baktı, biz, uzun sakallı, çizgili giysili forsalara... Korkmadı bizden. Nöbetçimize yaklaştı, ona birşeyler söyledikten sonra çantasını açtı. İpek kâğıda sarılı iki küçük ekmek çıkardı ve bizim için askere verdi.

Sonra yine baktı bu kadın bize ve kuşkusuz, bir sadakadan başka bir şey vermek isteyerek gülümsedi.

Unutmadık o gülümsemeyi.

«Ne dersen de, önemli bir şeydir güzel bir kızın gülümsemesi,» diye yineliyor Charles bu sabah yine olay aklına gelince.

«Özellikle de yanında bir parça ekmek varsa,» diyor Roger.

«Önemli olan ekmek değil, hayvan.»

«Yine de tıkındın ama?»

«Elbette tıkındım, ama bu akşamki çorba payımı rahatlıkla veririm öyle bir gülümsemeye.»

Gözetleme yerine nöbet değiştirmeye giden bir grup askeri ağaçların arasında, farkedince, bir izolatörü sökmeye koyuluyor Charles, güzel kızı düşünmekten geri kalmayarak. Ben de selam vermeyeyim diye merdiveni aldım omuzuma. En son farkeden Roger, garip bir dille teknik açıklamalara başlıyor Ruslara:

«**Hier, ström... Dort, kein ström... Hier erste Phase... Dort, zweite Phase... Neben dritte Phase...** - Burada ceryan... Orada, yok ceryan... Burada bir faz... Şurada, ikinci faz... Yanında, üçüncü faz...»

Kuşkulu bir havayla bir şey demeden geçip gidiyor SS'ler.

Onlar kaybolunca Barnabe sesleniyor bana:

«**Son las nueve. A qui estamos en la Puerta del Sol.** - Saat dokuz. Burada güneşin kapısındayız.»

Aynı anda, kamptan gelen dostum Luther'i görüyorum. Çevreye baktıktan sonra dikenli tellere yaklaşıyor. Benimle konuşmak istiyor. Önemli olmalı. Arkadaşlar çevreyi gözlerken ben yaklaşıyorum.

«Bu sabah dörtte müttefikler Normandiya'ya çıktılar.»

«Emin misin?» «Kesin. Radyo da söyledi. Birlikte çalıştıklarına güveniyor musun?»

«Evet.»

«O zaman söyleyebilirsin onlara da. Öğleye yeni haberler alacağız ve yemekte Barta ile görüşeceğiz. Çok memnunum. Fransa savaşı başlayacak en sonunda. Güveniyorum Fransızlara.»

Telin üzerinden el sıkışıyoruz,

«**Que pasa?** - Ne oluyor?» diye soruyor Barnabé.

«**Han desembarcado â las qauatre de la madrugade.** - Bu sabah dörtte çıkartma yaptılar.»

Şaşkın şaşkın bakıyor Barnabé, sonra birden boynuma atılıyor.

«**Caguendios! E nosotros que estamos aqui!** - Ve bizler buradayız!»

Meydan okurcasına küçük bacakları üzerinde dikili duruyor İspanyol arkadaşım.

Roger ve Charles yanımıza koşuyorlar.

«Ne var, haber mi?»

«Evet dostum, iyi bir haber, çıkartma.»

«Tam mı?»

«Tam.»

«Sen söylediğine göre inanırım... sana inanıyorum!»

Ağlamak ister gibi gülen Charles'm patlamaya ihtiyacı var:

«Bitti çocuklar, bitti!»

Beni kucakladıktan sonra, danseder gibi dönüyor olduğu yerde.

«Dikkatli ol,» diyor Roger yerinde bir sakınganlıkla, «yukardaki nöbetçi seni görebilir.»

«Allah belasım versin!»

«Sakin ol Charles, daha bitmedi.»

«Evet, her zamanki gibi çabuk coşuyorum,» diyor durarak.

Birden kuşkuyla soruyor:

«Belki de bizi kurşuna dizerler şimdi?»

«Bu yalnız onlara bağlı değil.»

«Peki kime bağlı?»

«Bize.»

Yanımızda, bir şey olmamışçasına çalışır gibi yapıyor Ruslarla Polonyalılar.

İçlerinden anlamışa benzeyen bir tanesi yavaşça soruyor:

«**Was Franzose?** - Ne var, Fransız?»

Gözlerine bakıyorum. Genç bir Komsomol, gerçek bir Rus var karşımda. İspanyolca ve Almanca karışımı bir dille anlattı bana öyküsünü. 22 haziran 1941'de Hitler saldırdığında Polonya sınırında askermiş. Büyük bir şaşkınlık olmuş. Hemen hemen bütün arkadaşları öldürülmüş. Ağır yaralanan kendisi tutsak düşmüş. Daha sonra, ülkesinin düşmanları için çalışmak istemediğinden toplama kamplarına yollanmış. An-

nesi ölmüş. Kızkardeşi partizan, babası asker olarak bir yerlerde savaşıyor olmalılar.

İlk savaşlarına katıldıklarının fedakârlığına neler borçlu olduğumuzu biliyorum. Ülkesine de. Mart ayında Rusların Ukrayna'da büyük bir saldırıya geçtiklerini biliyorum. Almanların yeniden Dinyeper'in gerisine döndüklerini biliyorum. Kızılordunun, Alman-Romen birliklerini aşağı Bug'da sessizce yokettiğini, Sivastopol'ün 9 Mayıs'ta geri alındığını, Kırım'ın temizlendiğini ve fiili olarak hemen hemen bütün Sovyet toprağının kurtarıldığını biliyorum. Ve bütün bunları bildiğim için bu alçakgönüllü ve sakin genç arkadaşıma dost bir el uzatıyorum:

«Bolchoi spasslba, tovarich! - Çok teşekkür arkadaş!»

V- BÜTÜN CEPHELERDE SAVAŞ

Süslendi kamp. 1944 yazının başındaki güzel günlerle birlikte her gün biraz daha değişiyor. Yollan taş ve kum döşendi. Koyu yeşile boyanan barakalar çamlarla uyum halinde. **Block** başkanları en güzel binayı alabilmek için birbirleriyle yarışıyorlar. Dışarıya tahta masalar, sandalyeler yerleştiriliyor. Çimen ekiliyor. Çiçekler ekiliyor.

İçerde, açık renkler aydınlatıyor **Stube**'leri Yataklar cilalandı. Hatta bazı döşemeler bile. Bütün bu işler, çalışmadan sonraki angaryalarda yapılıyor. Bizim karabasanlarımız.

Değişti kamp. Toplanma alanı bir spor alanı oldu. On beş günde bir futbol oynuyor uluslararası takımlar orada. Alanın ortasında fıskiyesiyle birlikte yuvarlak bir havuz var. Taşların arasında yüzen birkaç balık. Kıyıda bir yüzme havuzu. Çalışma saatleri dışında yıkanılabiliyor içinde. Yüzme bilmeyenler vebadan kaçar gibi kaçıyorlar havuzdan. Derinliği sekiz metre ve kolay olur kazalar. Alanın çevresine sıralar yer-

leştirildi. Bir sürü bitki ekti bahçıvanlar. Tahta kemerlere tırmanıyor kırmızı çiçekli fasulyeler. Bir sabah toplanırken, bu tahta kemerlerde insanların da sallandığını gördük. Sekiz kişi, kolları arkada bileklerinden asılıydı; ayaklarının uçlarıyla umutsuzca değmeye çaışıyorlardı yere. Hırsızlık yaptıklarını söylediler bize. Üç saat sürdü ceza.

Dış görünüşe karşın eskisi gibi bir kamp aslında. Son olarak, akşam çorbasından sonra Doktor René'yi görmeye **Revier**'e gitmiştim. Binanın önünde, yeşilliklerin ortasında konuşuyorduk. Birden alanda tüfekler patlamaya başladı. Koşarak giden adamlar gördüm. Doktor bana bağırdı:

«Çabuk kaç.»

Block yönüne koşmaya başladım. Kamp komutanı Rimer, yanında bir SS'le, çitlerden atlıyor ve koşup duruyordu ağaçların arasında. Elindeki makineliyle kaçışan adamların üzerine rastgele ateş ediyor ve kahkahalarla gülüyordu.

Çılgın bir durumdaydı **Block**'un içi. Adamlar giyinik yatıyor, örtülerin altına giriyorlardı. Hemen her yerden işitiyorduk silah seslerini, bir uzaklaşıyor bir yakınlaşıyorlardı. Sanki bir av partisiydi.

Ertesi gün doktordan öğrendim:

«On altı kişi öldürdü, on dört de ağır yaralı getirdiler bana gece. Rimer sarhoştu. Hiçbir şey söylenmemesi için emir verdi.»

Sabah toplanıldığında on dört dil konuşan Luther bütün uluslara çevirdi.

.. «Dün akşam kampta birtakım olaylar oldu. Bunlara tanık olanların bunlardan kimseye söz etmemeleri kendi çıkarlarınadır.»

SS dilinde bunun anlamı şuydu:

«Konuşan ölür.»

Ama bir güçsüzlük itirafrıydı bu aynı zamanda. **Steinbruck**'a inen bütün arkadaşlara, çevrelerine ihtiyatla gerçeği açıklamalarını söyledik. Konuştular. Başkaları da konuştu. Bütün kamp konuştu. Siviller de öğrendiler. Ebensee halkı da öğrendi. Olay gürültü çıkarmış olmalı. Sekiz gün sonra komutanı değişti ve başka kurban verilmedi. Rahat bir soluk aldık, hiç kimse akşam işten sonra ortalıkta dolaşmaya cesaret edemez olmuştu. Ama bir başka komutan geldi: Gans, SS subayı olmuş yarı okur-yazar eski bir erbaş...

Kaplan Gans.

O akşam bir türlü bitmek bilmedi içtima. İki saat bekledikten sonra beşli sıralara soktular bizi. Sonuncular arasındaydık. Yanımdaki yaşlı Alman bana döndü:

«Korkunç bir şey göreceğiz şimdi.»

Ve gördük. Mutfakların önüne gelince bir grup SS'in önünden geçtik. Yerde, bir kan gölü içinde üç gövde vardı. Gans, elinde tabancası yandaydı. Cesetlerin bulunduğu yerden adımlarım bozmadan geçmek gerekiyordu. Bazen bir SS, sıradan rastgele bir zavallıyı çekiyor, boynundan yakalayıp diz çöktürüyor ve pisliği koklatılan bir köpek gibi öldürülmüş arkadaşlarının yanına batırıyordu yüzünü. Ve gülüyordu Gans. Kendi eliyle öldürmüştü bu üç adamı, çünkü bitkin düşüp uyuyakalmışlardı iş sırasında, Gans çok seviyordu böyle örnekler vermeyi disiplini sağlamak için. Asılacak birisi varsa da baş cellat kendisi oluyor, eğleniyordu.

Bütün gününü çalışmayanların peşinde geçiriyordu Gans. O varken dehşet içindeydi **Kommando**'lar, **Kapo**'lar da diken üstünde. Her yerde bu Gans. Ansızın çıkageliyor, suratlara vuruyor, kimi zaman da tabancasını çıkarıp öldürüyordu. SS'ler bile çekiniyordu ondan. Fransa'daki şefleri Oradour kıyımını buna yaptırmış olmalılardı. Burada da kampın yönetimini verdiler. Asıl düşman o.

Yalnız değil; iyi tanıdığımız bir yardımcısı var: sarı panter Büner. Büner kampın iç gözetimiyle, özellikle de **Block**'larla uğraşıyor. Genç, atletik yapısı, ve canayakın görünüşünün altında yırtıcı bir hayvanın vahşiliğini gizliyor. Ne yapıp yapıp ondan kaçınmak yoluna çıkmamak gerek. Seçtiği kurbanı karşısına dikiyor. Sakin sakin eldivenlerini giyiyor ye her seferinde iyi yerleştirdiği bir yumrukla adamı yere yuvarlıyor. Tekmeyle kaldırıyor ve adam artık kalkamaz olana dek sürdürüyor.

Kaplans Gans ile panter Büner bir katiller ordusunu yönetiyorlar: SS'ler. Cinayet uzmanı olan SS' lerin profesyonel katilleri var kendilerine hizmet eden. Bunlar bizlerle birlikte kampta. Bizler gibi tutuklu.

Birincisi Magnus, neşeli yüzlü, yeni yeni tanımaya başladığımız şişman bir adam. Kendine ait bir dairede bey gibi yaşıyor. Yağcıları, muhbirleri var. Yiğit bir adama benziyor yüzü. Babaca davranmasını da biliyor. Öldürmüyor. Öldürtüyor. Kamptaki haydutların en akıllısı bu.

Lorenz, Magnus'tan sonra kamp ikinci başkanı. Bir canavar. Sesi bile titretiyor savunmasız insanları. Kükreyen, hiç gülmeyen bir adam. İçtiği zaman kendi eliyle öldürüyor.

Karl, üç numaralı kamp başkanı. Şık bir prens. İnce, soylu. Müziği seven, dinlerken ağlayan bir adam. İz bırakmadan öldürmesini bilen ve gece lavaboda, kovanın içinde adam boğan Karl.

Ve bu üçlünün çevresinde, yüzlerce insanı ölüme yollayan **Block** başkanları, **Kapo**'lar. İnanılmaz gelebilir bütün bunlar. Ama...

Kız tavırlı genç bir Alman tanıdım Mauthausen'de. Doktorluğa hevesliydi ve **Block** 16'daki doktorun yanında asistan gibi çalışıyordu. Pansuman yapmak, yara temizlemekte üstüne yoktu. Büyülü elleri vardı sanki. Hiç acıtmazdı. Oysa, üç

ay önce, **Kapo**'su olduğu 700 genç Rustan oluşan bir **Kommando**'nun kıyımını yönetmişti. Bu başarısmdan sonra, başka bir **Kommando**'da altın dişlerini elde etmek amacıyla insanları öldürdüğü için görevinden alınmıştı. Haksız rekabet, diye düşünmüş olmalı dostları.

Ebensee'de böyle bir sürü örnek var. **Revier**'in yeni **Kapo**'su Otto. Genç bir çocuktan ayrıldığı için ağlayan bu Otto az görülür bir adam boğucu. Ama Otto, Çingene'nin yanında kilise korosunda şarkı söyleyen bir çocuk gibi kalır. **Steinbruck**'un **Kapo**'su olan Çingene bütün aşağılık işlerin adamı. Bir **Block** başkanı birinden kurtulmak mı istiyor, söylemesi yeter. Cesareti olmayanların yerine yapar böyle işleri. Tarifesi vardır: kırk, yirmi ya da on sigara, kimi zaman da duruma göre dört tane yeter. Kan gördü mü kendini kaybeder. Gülerek öldürür, hep güler. Gülen Adam diye ad taktık ona.

Nedir bu adamlar? Katil mi? Deli mi? Sadist mi? Kuşkusuz hepsinden biraz var, ama bunların yanında uygar bir ülkenin en iğrenç katili melek kalır. Yalnızca bir rejimin, faşizmin ürünü bunlar. Dünyanın yaşaması için yok edilmesi gereken hayvanlar.

Böyle düşmanlarla, öldürmek ya da ölmekten başka çıkar yol yok.

Ebensee'de kaç kişiler?

Barta'nın verdiği istatistiklere göre şu anda Ebensee'de böyle 59 «yeşil», 40 «kara» unsur var. Bunların beşte üçü Alman. Beşte biri Polonyalı. Geriye kalan da bütün uluslardan karışık. Bunların içinde 80 kadarı, her biri birkaç adam öldürmüş haydut.

Öte yandan, kırmızı üçgenler arasında da, gerek kendilerini gizledikleri, gerek yozlaştıkları için gerçek katilden farksız bir o kadar adam var. Böylece toplam olarak, işini yürü-

ten yüz elli katil ediyor. Bu yüz elli kişi yedi-sekiz bin adam üzerinde dehşet havası estiriyor. Başlıca **Kommando**'ların başında, çoğu **Block**'un yönetiminde yer alan, bu iyi beslenen, iyi giyinen adamlar kampın efendileri, senyörleri.

Bunların çevresinde de bütün toplumsal döküntüler: muhbirler, homoseksüeller, dönekler, yoz insanlar. Hizmetlerine karşılık yiyecek alıyorlar. Bu bilinçli ya da bilinçsiz fahişeler hem efendilerinin köpekleri hem de onların tebalarının tiranları.

Kamptaki tutuklular üçlü bir baskı altında. Üniformalı haydutlar SS'ler. Adi haydutlar. Uşaklar.

En sık ilişkiler de bu sonuncularla olduğundan, uşaklar genellikle en çok çekinden ve en çok nefret edilenler.

Bizim için bir numaralı düşman başlarında Gans bulunan SS'ler. En büyük tehlike onlardan geliyor. Bu düşman bir yok edilebilirse, içtekileri bir lokmada yutar zincirlerinden kurtulan kitle.

Henüz sözkonusu değil böyle bir şey. Nazi düzeninin dayanaklarına cepheden bir saldırı olanaksız. Ama onu hazırlamayı düşünmek gerek.

Güçlere bakalım.

Kampın dışında bizi bekleyen, SS üniformalı altı yüz asker var. Hepsinin faşist olmadığını, aralarında Wermacht'ın yaşlı askerlerinin ve çok sayıda Avusturyalının bulunduğunu biliyoruz. Gerçek «saf» SS'ler çok küçük bir azınlık. Gans ile Panterin tek başlarına yaptıkları düşünülürse o kadarı da çok denebilir, ama yine de bir güçsüz nokta. Vurmamız gereken yer de orası.

Kampın içinde haydutlar yüz elli kişi. Güçlüler, çekiniliyor kendilerinden, ama dokunulmaz değiller. Onların da rekabetleri, kıskançlıkları, kinleri var. Bundan yararlanabiliriz.

Kötü yollara sapmış olanlar birkaç yüz. Yansızlıkları, hatta bazı destekler sağlanabilir. Gücün karşısında geri çekilirler. Demek ki güçlü olmak zorundayız.

Her şeye karşın, içinde bulunduğumuz ormandan, yasaları yapan vahşi hayvanlara karşı savaşarak çıkabiliriz ancak.

Ya kendini korumak ya da yutulmak.

Ama yürütülecek başka mücadelelerimiz de var. İnsanların yaşama pamuk ipliğiyle bağlı olduğu bir dünyada büyük önem kazanıyor küçük şeyler.

Çıkartmadan bu yana kırk gün geçti. Montmartre'lı bir şarkıcı olan Polo kampta günlük gezintisini yapıyor. Evet, dolaşır Polo. Üç kâğıtçıların kralıdır, eşi benzeri yoktur.

Her sabah, içtimadan sonra, kampın atölyelerine giden **Kommando**'ların arasındadır. Bunu öyle doğal yapar ki çilingirlerin Kapo'su onu garaj ekibinde sanır, garajın **Kapo**'su elektrikçilerle bilir. Gerçekte hiçbir yerde değildir. Atölyelerin önüne gelince Henri Babanın yanına dalar, eline bir kova alır, su getirir. Aslında sığınaktır kova. Polo kovasıyla dolaşır bütün gün. Bir yerden bir SS çıkarsa lavabolara doğru yönelir. SS gidince geri döner, yerini değiştirir, aynı yerde iki sefer görünmez ve sabahtan akşama dek ele geçmez. Kimi günler bir kazma, bir kürek vardır omuzunda, bazen bir el arabasını iter. Bugün de, elinde bir mühendis aletiyle kampın kadastrosunu çıkarır havalarda dolaşıyor. Geçerken seslendi bana:

«Hey! İhtiyar.»

Yaklaşıyorum.

«Amerikalılar Versailles'dalar.»

«Kim dedi?»

«Bugünkü gazete.»

«Doğru değil.»

«Nasıl, doğru değil mi? Dangalak mıyım ben yani?»

«Elbette ki değilsin, ama üçtür çıkıyor, bu söylenti. Aslında dünkü bildiride buna değinen bir şey yoktu.»

«Hepiniz aynısınız. Haberi ilk Almanlar mı versinler yani?»

«Değil ama, Versailles'a gelene dek bir sürü kent var, birkaç günlük bir yol var, elbet bir şeyler işitirdik, oysa...»

«Oysa ne?»

«Daha Caen'deler!»

Polo kollarını kaldırıyor.

«En az üç hafta oldu Caen düşeli!»

«Ama, ciddi değil...»

«Atıyor muyum yani?»

«Niçin inat ediyorsun?»

«Peki, tartışmayacağım seninle. Gören de bu kampta kalmak istiyorsunuz sanacak.»

Kızgın bir hareketle aletini alıp biraz ileriye dikiyor.

Az sonra geçer kızgınlığı.

Paris'in sekiz gün önce alındığı haberinin ardından, cephenin daha iki yüz kilometre ötede olduğunu öğrenen Fransızların yine üzülmesi yerine varsın kızsın Polo.

Bütün uğraşısı insanların acılarını dindirmek olan Henri Baba güçlükle bir Fransızı daha aldırdı kundura atölyesine: eski terlik ustası Jean.

Jean tam bir Güney Fransalı. Sert ve kurnaz. Coşkulu ve düşünceli. Müthiş bir karakterin altında altın bir yürek. Katı bir kabuğun altında aşırı bir duyarlık.

Tutkularının eğilimine göre en duygulu ya da en çılgın işleri yapabilenlerin türünden Jean. Benimsediği bir sözde yansıyor bütün tutumu:

«Yüz yıl eşek gibi yaşamaktansa, on yıl aslan gibi yaşamalı.»

Jean 42 yaşında. Tutuklanana dek bir aslan gibi yaşadı. Burada da sürdürüyor aslan gibi yaşamasını. Dövüşüyor. Başkaları için.

Dostumdur benim ve görüşürüz her gün. Dün bana geldi, düşünceli bir yüzle ve damdan düşer gibi sordu:

«Dostumuz Willy ile Arthur arasında bir şey dikkatini çekti mi?»

Willy'nin **Kommando**'suna **Kapo** yaptığı genç bir Belçikalı Arthur.

Şaşırarak baktım Jean'a.

«Ne demek istiyorsun?»

Jean kıpkırmızı kesildi ve birden patladı:

«Ne demek mi istiyorum! Haydi, anlamazlıktan gelme. Birlikte yatıyorlar.

«Eee? Şimdi herkes iki ya da üç kişi bir arada yatıyor. Willy de Arthur'la birlikte. Olağanüstü bir şey yok ki bunda.»

«Evet, ama öbürü biraz farklı onun yanında. Bizim Willy'ye davranışları bir kadınınki gibi. Çocuğun da hoşuna gidiyor. **Block**'ta yabancılar bile Willy'nin karısı diye söz ediyorlar ondan.»

«Ama olamaz. Tanırım Willy'yi...»

Nerdeyse yere düşeceğim.

Birden yumuşayan Jean, yanağında yuvarlanan koca bir göz yaşım siliyor.

«İçimi parçalıyor sana bunu söylemek. Farkettiğini sanıyordum. Görüyorsun, oğlum kadar severim Willy'yi. Onun için bu kadar üzülüyorum.»

«Görünüş öyle, eminim. Doğru olamaz.»

«Sana inanmak isterdim.»

Akşam Parti komitesini topladık ve bu işi en kısa zamanda aydınlatmakla görevlendirildim.

Block'unda buldum Willy'yi. Bir masaya oturmuştu Arthur'le birlikte ve her zamanki gibi. **Oberkapo** olduğu için verilen fazla çorbayı benimle bölüşmek için bekliyordu.

«Willy seninle konuşmak istiyorum. Biraz çıkalım.»

«Ceketimi alayım mı?»

«Evet, dışarısı biraz serin.» Biraz sıkıntıyla baktı Arthur bize. Bu saatte bomboş olan yollarda yanımda yürüyordu Willy. Gece bastırıyordu.

«Willy, belki biraz sert konuşacağım, ama öyle gerekiyor. Arthur'le olan ilişkilerini açıkça anlat bana.»

«İyidir. İyi bir arkadaş Arthur.»

«Hımm!»

«İşte en iyi **Kapo**'mdur. Benden daha çok deneyi olduğundan öğütleri yararlı olur. O olmasaydı ne yapardım bilmem?»

«Onu çok mu seviyorsun?»

«Evet, çok.»

«Baksana Willy...»

Bir elektrik lambasının altındaydık.

«Bir seçim yapmak gerekseydi... onun dostluğuyla... benimki arasında, hangisini seçerdin?»

«Duraksamadan seni seçerdim. Ama, nereden çıktı bütün bu sorular, korkutuyorsun beni.»

«Willy, iyi bak bana...»

Omuzlarından yakaladım.

«Daha başka bir şey yok mu, seninle... Arthur arasında?»

«Ne? Ne demek istiyorsun?»

«Yani, Arthur?...»

Gözlerine bakarak sordum açıkça,

«Oh!..»

Birden yanımdan çekildi Willy. «Sen söylüyorsun bunu bana!» Altüst olmuştu yüzü. Güç konuşuyordu hıçkırıklardan.

«Kim söyledi sana bunu? Kim? Söyle. Bilmek istiyorum.»

Ağlıyordu Willy, ben de içimden: 'Ağla, ağla çocuğum. Bilemezsin ne kadar rahatlatıyor bu gözyaşları beni,' diyordum.

«İyi anla beni Willy, öyle şeyler gördük ki burada, her şeyden kuşkulanmak zorundayız.»

Ama onun düşünce zinciri bambaşkaydı.

«Demek onun içindi? Demek bunun için o kadar iyi davranıyordu bana! Sen, inanmazsın herhalde buna?»

«Hayır, bitti artık. Sil gözyaşlarını. Bitti, değil mi? Şimdi bir erkekle konuşur gibi konuşacağım seninle, aramızda en güçlümüzsün hem.» Kolundan yakaladım:

«Belki de iyi bir arkadaştır Arthur, ama kadınsı tabiatı yüzünden bazı kötü tavırları var. Öyle olduğunu söylemiyorum, ama onun gibi tiplerde ve senin yaşındaki gençlerde ortaya çıkar böyle şeyler. Artık çocuk değilsin, değil mi? O zaman bir erkek olarak kal.»

«Arthur'ü atacağım benim **Kommando**'mdan.»

«Hayır, yalnız uzakta tut ve mesafeli davran. Sana güveniyorum Willy.»

Birbirimizin omuzuna vurarak kucaklaştık.

Bu sabah geçenleri Jean'a anlattığımda ağladı. Tıpkı bir çocuk gibi.

Haftalar akıp gidiyor. Fransada hâlâ Normandiya bölgesinde savaşılıyor. Nazi basını, Londra üzerine yollanan ilk V.1'ler konusunda büyük patırtı ediyor.

Rus cephesinde Kızılordu, Orcha ve Vitebsk'i de aşıp Polonya'ya girdi. Vistül'e doğru yürüyor. Doğu cephesi, yine Batı cephesinden daha hızlı yaklaşıyor gibi. Ama daha çok uzun yolları var bize varana dek. Kampta yorumlar yapılıyor.

«Eğer sonbahardan önce bitmezse, bir kış daha buradayız.»

Yine de dövüşülüyor Fransa'da. **Volkischer Beobachter**'de her gün çıkan Wehrmacht bildirileri Fransa'nın bütün köşelerinde yapılan temizlik operasyonlarını bildiriyor; Brötanya'da Merkez'de, Güney'de kurşuna dizilen yüzlerce «eşkiya», Oradour'da kökü kazınan bir «terörist» yuvası...

Bizim için anlaşılmaz bir yan yok, Fransız yurtseverleri dövüşüyorlar ve içerden saldırıyorlar düşmana.

Şimdilik gizli radyodan haber alma olanağı yok, çünkü SS'lerin radyolarının onarımını yapan Çek mühendis şimdi bir muhbirin yanında çalışıyor. Barta, yeniden haber almamızı sağlayacak yollar bulmak için onunla birlikte uğraşıyor.

Her gün öldürülen yüzlerce yurtseverin, üstün bir mücadelenin kanıtları olduğunu söyleyip bizdeki Fransızların morallerini yüksek tutmaya çalışıyoruz.

«Darbe yediklerine göre, vuruyorlar da demektir bu.»

Sonra, ağustos başlarında, bir Alman bildirisi Rennes'in düştüğü haberini verdi. Amerikan birlikleri Brötanya yolunda cepheyi yardılar. Saint-Brieux alındı. Lâval alındı, Nantes alındı. Birkaç gün sonra, söylenenlerin belirsizliğine karşın büyük bir coşkunluk yaratan bir ad okuduk: Orleans. «Paris'e yürüyorlar. Rambouillet'deler.» «Tamam!»

Joseph'in bir **Meister**'den aldığı ve her öğle bize getirdiği gazetenin üzerine eğilip tartışıyoruz.

Bildiri Paris'teki çarpışmalardan söz ediyor, ama henüz söylemiyor Müttefiklerin kente geldiğini.

Birbirimize bakıyor ve birden anlıyoruz durumu:

«Paris halkı dövüşüyor dostlarım. Fransızlar kendileri kurtarıyorlar başkentlerini. Yaşasın Fransa!»

Bütün cephelerde sürüyor mücadele...

VI- GERÇEK YÜZLERİYLE İNSANLAR

İki adam alın. Fizik ve ahlak bakımından tamamen aynı. Kıyaslamayı basitleştirmek için ikiz diyelim. Ayırın bu iki adamı. Farklı ortamlara götürün. Birincisini bir ormanın dibine götürün, oduncu olsun; ikincisini bir saraya yerleştirin, bir efendi olsun. Zaman geçsin, yeni koşullar içinde kalsın her ikisi de.

Yirmi yıl sonra yine alın bu iki adamı. Kıyaslayın. İri elleri, kamburlaşmış sırtı, açık havanın esmerleştirdiği yüzüyle oduncu belki de göbekli ve nazlı olacak kardeşiyle fizik bakımından belli belirsiz bir benzerlik gösterecektir. Bu iki adam aynı biçimde de düşünmeyecekler ve toplum hakkında farklı yargılarda bulunacaklar.

Denemeye değer. Aslında gerek de yok. Yaşam gerçekleştiriyor zaten bu deneyi. Bakmak yeter. Okul sıralarında birlikte olan çocuklar yabancı oluyorlar birbirlerine büyüyünce. Birbirlerinden ayrılmayan gençlik arkadaşları, araya biraz ayrılık girince birbirlerini unutuyorlar ve yaşamın akışı içinde geriye kalan tek ortak noktalarının anıları olduğunu farkediyorlar.

Bunun nedeni aynı ortamda yaşamamış, aynı yolu izlememiş olmaları. Bizim örneğimizde de oduncu ile efendi, sömürülen ve sömüren oldular.

Şimdi de tam tersini deneyelim. Güçlü ve güçsüz, yoksul ve zengin, her ortamdan insanlar alalım. Issız bir adaya götü-

relim. Dünyadan yalıtalım. Kendi kendilerine bırakalım. Ne olacak?

Herkesin kendi yerini alacağı yepyeni bir toplum kurulacak. Aynı ortamda yerleştirilen insanlar, önceki toplumda tuttukları yerleri yeniden bulacaklar mı? Belli olmaz. Keyfimizce fikir yürütebiliriz biz, çünkü yaşıyoruz bu deneyi.

Bütün toplumsal çevrelerden insanlar geldi bizimle birlikte kampa. Çırılçıplak, ayrıldıkları dünyaya onları bağlayacak her şeyden yoksun geldiler, ama silinmemişti bütün etkileri. Bugün aynı çizgili giysi var üzerlerinde. Aynı çorbayı içiyorlar. Aynı yataklarda yatıyorlar. Aynı yaşamı sürüyorlar. Bunlardan, daha fazla özdeşlik olamaz. Dış cilalar yok artık. Düzmece görüntüler yok. Bakalım bu insanlar ne durumdalar, ne olabilirler...

Henri Baba, Sivilde çizme ustasıydı. Burada da kunduracı. Zenaatkâr, zenaatkâr kaldı. Yalın insan yalın insan kaldı. Yiğit insan yine yiğit, ama bir toplama kampında, istisnadır yiğit bir insan. Henri Baba da bunlardandır işte.

Bizi bekleyen askerlerin ayakkabılarını onarır Henri Baba. Yiyecek ya da sigara olarak birtakım avantajlar sağlar bu iş sayesinde. Her şeyini verir. Verecek bir şeyi yoksa ekmeğini verir. Çorbasını verir. Kendinin ne yiyeceğini düşünmez bile. Başkalarının açlığı karşısında kendi açlığını unutur. Yoksulların karşısında kendi yoksulluğunu unutur. Hesapsızca, içinden geldiği gibi iyilik yapar.

Bütün özgür saatlerini, yalınayak dolaşanların lastiklerini onarmakla geçirir. Akşam **Block**'ları dolaşıp bakar. Ayakları ıslak birini görmeye dayanamaz, ama kendi lastikleri hep su alır. Dostları ayağına uygun bir şey giymesi için baskı yaptılar mı, yeni kunduralarını verir **Steinbruck**'a gidecek olan bir zavallıya ve onun eskilerini alır.

Henri Baba namuslu bir insandır, kimsenin tek şeyini almamıştır. Ama bu arada, alınabilecek ne varsa alır SS'lerden, çiviler, deri, bez. İpe gitmeyi göze alır her gün. Fransızlar için.

Henri Babanın düşmanı yoktur. Ne olduğunu, ne düşündüğünü sormaz hiç kimseye. Bütün insanların hizmetindedir. Bu zahmete değmeyecek olanların bile.

Herkesin saygısını kazanmıştır Henri Baba, haydutların bile. Her yere girer çıkar, **Schreibstube**'ye, **Revier**'e, atölyelere. Magnus'a yaklaşabilen, Lorenz'le konuşabilen tek kişi aramızda. Ve bunu her seferinde bir insan yaşamını kurtarmak için yapar.

Gömleğini verdiğini gördüm Henri Babanın.

Henri Baba 64 yaşında, aziz yüzlü.

İşte rastgele alınmış iki adam. İki Fransız. Biri genç, biri yaşlı, ikisi de kampın sınırında çukur kazmada çalışıyorlar. Elektrikçi olduğum için onlara bakacak zaman bulabiliyorum. Çevrede ne SS ne de **Kapo** görülüyor. Ağır çalışıyorlar. Konuşmalarını dinleyelim.

Yaşlı - Bu akşamki sucuğumu bir çorbayla değiştirebilir miyim dersin?

Genç - Bugün olmaz, biliyorsun beyaz çorba var. İki sucuk gerekir, ama yine de güç bulursun.

Yaşlı - İster misin birlikte değiştirelim sucuklarımızı çorbayla?

Genç - Hayır. Yarım çorba yerine sucuğumu tıkınırım daha iyi.

Yaşlı - O zaman ben iki sigara bulmayı deneyeceğim!

Genç - Delirdin mi? Ayakta duramıyorsun, gebermek mi istiyorsun?

Yaşlı - Canım bir izmarit tüttürmek istedi.

Genç - Onun midene bir şey sokacağım mı sanıyorsun? Enayi! Seni kurtarmak için uğraşıyoruz biz de!

Yaşlı - !!!

Genç - Öyle işte. Durumunun farkında değilsin galiba. Dikkat etmiyorsun. Gündüz zorlu bir **Kommando**'ya giriyor, enseleniyorsun. Akşam da işe yaramaz şeylerle yemeklerini değiştirip kazıklanıyorsun. Nerede yenecek dayak varsa, sen oradasın. Dikkat etmelisin arkadaşım. Çocuk gibisin. Ben de yanında olmasam bilmem artık ne yapardın.

Yaşlı - Kızma sakın. Bu bitince gelip benim malikanemde kalırsın. Birlikte ava gideriz. Tavşan yahnisi yaparım sana. Yahni. Bizim orada, yahni nasıl yapılır biliyor musun?

Genç (birden) - Dikkat!

Yaşlı - Ne?

Genç (Aniden çalışmaya başlayarak) - Kurtar başını beladan.

Kazmasının üzerine yaslanmış olan yaşlı adam zamanında göremedi bize doğru gelen SS'i. SS yaklaşıp beline bir tekme attı. Zavallı adam çamurlarda yuvarlanıyor ve dehşet içinde gözlerle bakıyor. Bağırarak tokat atıyor SS :

«**Arbeist!**»

Kazmasını alıyor yaşlı adam:

«**Ja. Ja...**»

Bu arada genç olanı, içi toprak dolu bir el arabasını iterek ihtiyatla uzaklaşıyor.

SS gittikten sonra titreyerek yeri kazıyor adam.

Birlikte bütün sahneyi izlediğimiz Lucien bana dönüyor:

«Tanıyor musun bu adamları?»

«Hayır.»

«Genci eski bir gazete satıcısı, yaşlısı da eski bir piyade albayı.»

Willy'nin Kommando'suna bir papaz yollandı. Bana sordu Willy:

«Ne yapmalı?»

«Nasıldır?»

«Çok iyi...»

«Ne diyor?»

«Arkadaşlar için dua ediyor. Hiç yakınmıyor.»

«Kuytu bir barınak, bir de pek güç olmayan bir iş verebilir misin ona?»

«Evet.»

«Tereddütsüz yardım et.»

«Dün biraz çorba yolladım. Kimseden bir şey almıyor ve en kötü durumdakilerden biri.»

«İyi yapmışsın. Elden geldiğince bir şeyler vermeli her gün.»

«Arkadaşlar ne diyecek?»

«Durumu anlarlar.»

Birkaç gün sonra papazı tanıştırdı bana Willy. El sıkıştık.

Şöyle konuştu benimle:

«Kamplarda iki kategori insan buldum. Tanıdıklarım ve tanımadıklarım. Kimileri düş kırıklığına uğrattı beni. Kimileri de şaşırttı. Bulacağımı sandığım yerlerde bulmadım her zaman Hıristiyanca duyguları. Buna karşılık inancı olmayan ve bence gerçek Hıristiyan gibi davranan insanlara rastladım. Anlıyor musunuz?»

«Anlıyorum.»

«Aslında, bizi birbirimize yaklaştıran birçok şey olduğuna inanıyorum. Ne olursa olsun, sizin dostlarınızın da benim

dostlarımın da aralarında iyilik yapanları Tanrı görecek ve ödüllendirecektir.»

«Benim dostlarım sizinkiler gibi böyle ilerideki bir ödül için umutlanmazlar.»

«Bizi farklılaştıran şeylerin üzerinde, birleştiren bir şey olduğuna inanmıyor musunuz?»

«İnanıyorum.»

«Tanrı.»

«Bence bir insanlık idealine yönelmedir. Yalnız siz bunu gökyüzünde görüyorsunuz, bizse dünyada gerçekleştirmek istiyoruz.»

«İsterseniz bir gün sürdürürüz bu konuşmayı.»

«Hay hay.»

Zamanımız olmadı. Ayrıldı bizden. Dachau'ya gitmek üzere Mauthausen'e yollandı. (*)

Gitmeden önce **Block**'taki bütün Fransızlarla vedalaştı. Sonunda Willy'nin önünde durdu.

«Bir şey söyleyebilir miyim?»

«Sizi kucaklamak istiyorum.»

Ve bütün Fransızları tanık çağırarak:

«Sizi kutsuyorum, oğlum,» dedi.

Üzüldük gittiğine.

İyi bir arkadaş, iyi bir insandı.

Her zamanki gibi bir sabah. Her gün aynı saatte olduğu gibi ayakyolunda buluşuyoruz Jean'la. Kocaman bir hangar burası. En dipte oturuyoruz. Henri Babanın verdiği sigarayı çıkarıyor cebinden Jean. Günün en güzel anı.

(*) 1945 başında, kamptaki tutuklu bütün rahipler, daha hafif muamele görecekleri Dachau kampına yollandılar. Papa'nın Hitler nezdinde bir müdahalede bulunmasından sonra böyle bir önlem alınmıştı kilise üyeleri için. Ne yazık ki Mauthausen kampında ölen Meaupoux rahibi bu ayrıcalıktan yararlanamadı.

Geçen bir **Kapo**'dan ateş istiyor ve konuşmaya başlıyoruz. Birkaç Fransıza **Block** değişikliği yaptıracağız. Bir deri bir kemik iriyarı bir adam bize yaklaşıyor. Telle bağladığı kâsesi belinde sallanıyor. Elleri kirli. Yüzü çamur içinde. Böyle acınacak durumda kampın içinde dolaşan, dayaktan kaçan, çöpleri karıştıran, izmarit arayan yüzlerce adam var.

Sigaramıza bakarak karşımıza dikiliyor adam. Rahatsız ediyor bizi. Ciddi şeyler konuşuyoruz. Sabırsız bir hareket yapıyorum.

«**Weg!** - Davran!»

Adam ağlamaya başlıyor.

«Tanımadın demek beni.»

Boğulmakta olan birinin son tutamağını yakalayarak gökyüzüne bakması gibi acı dolu bir ışık dolaşıyor gözlerinde.

«Ah, özür dilerim dostum, sen olduğunu farketmedim. Karşıdan ışık geldiği için yanıldım.»

Böyle diyorum ama tanıdığım filan yok.

Zavallı ağlayıp duruyor:

«Evet, evet, beni üzmemek için böyle diyorsun. Değiştiğimi söylemek istemiyorsun. Sekiz günden beri bir böcek gibi **Blockschönung**'um. Öleceğim.»

«Hayır, hayır, at böyle düşünceleri kafandan. **Blockschönung** olduğuna göre dinlenmelisin.»

«**Block** başkanı bizi görmek istemiyor.»

«Peki o zaman dışarı çık. Bugün hava güneşli. Geçer. Dayanmalısın. Çok kalmadı.»

Ama gitmek istemiyor. Son çare olarak, Jean'ın kaş-göz işaretleri yapmasına aldırmadan daha yarısını içtiğimiz sigarayı uzatıyorum.

«Haydi, al bunu!»

«Ah! çok teşekkür ederim. Hayatımı kurtarıyorsun.»

Adam hoşnutça uzaklaşıyor.

Jean'a dönüyorum:

«Hapı yutmuş.»

«Evet. Tanımadın mı?»

«Hayır, hâlâ tanımadım.»

«Victor.»

«Hangi Victor?»

«Aman! Pekâlâ da tanırsın. On beş gün öncesine kadar bizim **Block**'ta yatıyordu.»

«Bilemedim.»

«Kâse diplerinin peşinde koşan şişko herif.»

«Avukat mı? Olamaz!»

«Evet. Yalnız sigaramız gitti, ben ona yanıyorum.»

İşte, yaşantısı boyunca milyonlar kazanmış, servetler yitirmiş ve sırasıyla sanayici, banker, işletme yöneticisi olmuş bir adam. İyi yaşayan birisi. Bütün Paris'i tanıyan bir dünya insanı. Her şeyi görmüş, tanımış, her tehlikeye atılmış ve hep dört ayak üstüne düşmüş sevimli bir serüvenci. Burada da aynı.

Panter'in el falına bakıyor. Akşam **Lagerschreiber** Albert ile iskambil oynuyor. Magnus'la senli benli konuşuyor. Oysa, herkes gibi çıplak geldi o da. Almanca bilmiyor, ama **Kapo**. Kampın ilginç kişilerinden. Sınıfını koruyor burada da Marcel.

Onun **Kommando**'da sorular sorulup oyunlar oynanıyor, örneğin: «Tarihteki hangi kadını metres olarak seçerdiniz, niçin?» Marcel yanıtları yorumluyor ve not veriyor. Yarısı komünist olan yirmi kadar Fransızı oraya sokmayı başardık. Bunu biliyor Marcel. Ama sevmiyor onları.

«Bu adamlar,» diyor, «para kazanmamı engellemek istiyorlar. Nasıl anlaşabiliriz?»

Hiçbir şeye inanmıyor. Ona göre bütün insanlar satın alınabilir. Fiyatını vermek yeter.

Zeki, geveze, şık, zindan kılığını smokin gibi giyiyor. Her yerde kendi evindeki gibi rahat.

Her şeyden konuşabilir, hiçbir şey de söylemez, ama sohbeti her zaman hoş. Bir gün bana itiraf etti.

«Bir salonda, hiçbir şey söylemeden üç saat konuşabilirim.»

Siyasetten konuşuyoruz. Bizim hakkımızda bir kez: «Büyük şeyler yapabilirler, çünkü ne istediklerini biliyorlar,» dediğini biliyorum,

Paul'ün içtenliği onu korkutuyor. Henri Babanın, iyiliğini seviyor. Barta'nın saflığı keyfini kaçırıyor. Bu adamlar arasındaki ortak şeyi anlayamıyor. Bilmek istiyor. Her gün sorular soruyor bana. Uzun süreleri birlikte geçiriyoruz.

Dünyalarımız ayrı, ama burada aynı ortamdayız. Bize yardımcı olabilir. Oluyor da. Daha sonra yine serüven yoluna döneceğini biliyorum. Belki karşı karşıya bile geliriz. O da bunu biliyor. Ama ıssız bir adada kardeş gibi yaşayabiliriz. O bana imreniyor. Ben ona acıyorum.

Bir gün:

«Çok geç ya da çok erken doğmuşsun sen,» dedim.

«Nasıl yani?»

«Evet, kendi ortamında gelişebilmen için Balzac'm kişilerinin çağmda yaşamalıydın. Çok geç. Bir şeye inanman için başka bir dünyada yaşamalıydın. Bunun için de çok erken.»

Küçük Roger. Belleville'li bir delikanlı. Charlot'nun yaşında ve bir genç kız gibi bembe yanakları var. Sivilde modelci işçisiydi. Burada marangozhanede çalışıyor. Bir sanatçı gibi çalışıyor tahtanın üzerinde.

Kapo'su için, küçük bir şaheser olan bir satranç takımı yaptı. Boş zamanlarında, **Block** başkanlarının bir parça ekmek karşılığı satın aldıkları uçak maketleri yapıyor çakısıyla.

Bu ustalığı sayesinde fazla yemek bulabiliyor ve olağan koşullarını sürdürüyor. Hiç kimsenin buyruğu altına girmemeye dikkat ediyor ve bu çalışmasıyla iki-üç arkadaşına da destek oluyor.

Uyanık kafalı bu genç birkaç sözcük de Almanca öğrendi. Çok iyi bir tavırla, bütün **Kapo**'ların ve **Block** başkanlarının kendisine saygı göstermelerini sağladı.

Bir gün, kampın dışında çalışırken, neşeli yüzünden kuşkulanan bir SS yanına yaklaştı:

«**Du viel fressen.** - Sen çok 'tıkınmışsın.'»

Küçük Roger karşılığı yapıştırdı:

«**Die Franzosen fressen nicht. Die Franzosen essen.** - Fransızlar 'tıkınmazlar'. Fransızlar yerler.»

Bu yanıt yüzünden ölebilirdi. Anlaşılan ötekiler kadar kötü değüdi bu SS, ama üzerine düştü. Yanına iyice yaklaşıp gözlerine dik dik bakarak:

«**Die Franzoscn fresen,**» dedi.

Küçük Roger boyun eğmedi:

«**Die Franzosen essen.**»

Fazlaydı bu artık. Sinirlenen SS onu bir yumrukta yere yuvarladı ve üzerine eğilerek üsteledi: «**Fressen?**»

«**Essen!**» dedi yine küçük Roger. Bütün dayaklara karşın da geri almadı sözünü. Yorulan SS çekip gitti sonunda.

Erkekti bu delikanlı.

İşte bir de ortalama Fransız. Paris'in dışmda bir mobilya fabrikası sahibi. Henri Baba, Joseph'in **Kommando**'sunda bir yer buldu ona. O da bize minnettarlığını göstermek istedi:

«Mektup yazma ve paket alma izni aldım. Arkadaşlarınızdan birini de bundan yararlandırmak isterim.»

Bizim gibi paket alması yasak olanlar arasında bulunan Georges adında bir işçiyi gösterdik, yatakları yan yana.

Çok zayıf düşmüş olan Georges'a Henri Baba her gün bir çorba yolluyor. Yeni koruyucusu kararını ona da bildirdi. Çorbasını içmekte olan Georges hemen yarısını sundu ona. Sanayici önce geri çevirdi, sonra razı oldu almaya. Bundan sonra da Henri Babanın çorbasını hep birlikte içmeye başladılar.

«Göreceksin,» diyordu sanayici, «paketler gelmeye başlayınca neler görecek kursağımız!»

Paketler gelmeye başladı. Haftada birkaç kez dağıtımın yapıldığı binaya gidiyor adam ama her seferinde de üzüntülü bir yüzle dönüyor:

«Hiçbir şey anlamıyorum. Yine kandırdılar beni. Ufacık bir paket. Yalnızca birkaç bisküvi. Bak şu kalanlara.»

Ve Georges'un karşı koymalarına karşı bölüşüyor.

Sonra çorbasını içiyor onun.

Ama bir tanesi sürekli yağlanırken öteki zayıflamayı sürdürüyor.

Bir akşam, helada tek başına ekmek yerken yakaladık adamı.

Georges'a çorbasını bir daha bölüşmemesini söyledik. Dostunun kendisini aldattığına inanmak istemiyordu. Artık, çıkartmadan bu yana paketler de gelmiyor. Akşam, sabit gözlerle çorbasını içen Georges'a bakıyor sanayici. Ama Georges daha direnemedi. Her şeye karşın veriyor çorbasından.

Çorbasını kendine saklaması için kızmak zorunda kaldık Georges'a.

«Bunlar bencil,» dedi adam.

Şimdi de yeni «dostlar» arayıp duruyor.

Tabii ki insanlar insandır. Her zaman sorumlu olmasalar bile, gerçekte ne olduklarını gizlemeleri güçtür.

Bencil cömert görünemez. Korkak mücadeleci olamaz. Savaşmış olan savaşmayı sürdürür. Burada bütün yapaylıklarından arındıkları için, insanların yanılgıları ve nitelikleri çok daha görünür biçimde ortaya çıkıyor.

En önemsiz şeyin bir insanın yazgısını değiştirebildiği, yaşama pamuk ipliğiyle bağlı olduğumuz bir dünyada yaşıyoruz. Yine de, genel kural olarak, her yerde olduğu gibi burada da insanlar kendileri çiziyorlar yazgılarını.

Çok yüksekteyken o kadar aşağı düşenlerle, bir hiçken tam tersine yükselenler sık sık görülüyor. Bu evrim için kuşkusuz mutlak bir kural yok, ama çok şey söylüyor çelişkiler.

Bir akşam, Bruxelles'de çikolata işçisi Jules, üstü başı yırtık pırtık, **Kommando**'sunda helaları temizlemekle görevli bir adam gösterdi bana. Kocaman açılmış gözleri, pusuya düşürülmüş bir hayvan titremeleriyle, acıma duygusu bile uyandırmıyordu bu insan döküntüsü.

«Şunu görüyor musun, Vichy hükümetinde konsolostu.»

VII- SAVAŞ HAZIRLANIYOR,

Yazın güzelliğine karşın tepelerin gölgesinde kalan kar birikintilerinin tümüyle erimesi için 22 Ağustos'u beklemek gerekti. Bu arada yaşantımız sürüyor: ayda 30 kadar ölü!.. Her gün iyi haberler geliyor. Sürekli artıyor coşku. Charles, yatak komşusuyla her şeyin 15 Ekime dek biteceği konusunda on bin frankına iddiaya tutuştu. Birçok Fransız da inanıyor buna. Yine de 6 Eylül sabahı toplanırken, dağların yine ince beyaz bir tozla kaplanmış olduğunu gördük. Her türlü umudun sonu oldu bu, herkesin keyfini kaçırdı. Akşam büsbütün erimişti kar, ama uyarının korkutuculuğu sürüyordu.

Öte yandan, askeri harekâtların hızı da yavaşlamıştı. Tek kaynak olan Nazi basınından Finlandiya'nın barışı istediğini öğrenmiştik. Varşova'da bir şeyler olduğunu biliyorduk. Müttefiklerin Verdun ve Bruxelles'de olduklarını biliyorduk. Bildirilerden, orta Fransa'nın kurtarılmış olduğa sonucunu çıkarıyorduk. Ama, Almanların nasıl hâlâ Royan, La Rochelle, Saint-Nazaire, Brest ya da Dunkerque'te bulunabildiklerini anlamıyorduk.

Çok can sıkıcıydı durum.

Ay sonunda kampa yeni konvoylar geldi. İlk seferinde yepyeni giysili beş yüz adam. Polonyalılar. Dehşet içindeydiler ve bütün sorularımıza bir tek karşılık veriyorlardı:

«Warschau! Warschau!»

Kentin bütün dramı okunuyordu gözlerinden. Şimdi biliyoruz korkunç gerçeği. Ağustos ayı başmda Londra'daki Polonya hükümetinin kışkırtmasıyla, hem başkentte bulunan Almanlara hem de öncü birlikleri kentin kapılarına dayanmış olan Ruslara karşı olduğu iddia edilen bir ayaklanma başladı Varşova'da. İstemediği halde bu serüvene sürüklenmiş olan halkın savunmasını yapmak için yetişemedi Sovyet birlikleri... Bir askeri kliğin canice çılgınlığını suçsuz bir halkın kanında boğdu Naziler. Bu ekim başında, umutsuzluk ve ölümün kol gezdiği bir yıkıntıdan başka bir şey değil başkent. Yanmış gettolar mezarlık... Ve Hitler'ci gazeteler, ünlü bir cümleyi başlık yapıyorlar:

(*) «Varşoda'da düzen sürüyor.»

Buradaki insanlar da kurbanları. Suçluyorlar.

(*) 1831'de, o zaman Dışişleri bakanı olan Fransız generali Sebastiani'nin parlamentoda söylediği alaylı cümle. Aynı anda, Çarın ordularınca kanla boğulan bir ayaklanma patlak vermişti Varşova'da.

Polonyalıların ardından başka konvoylar da geldi. Yazın tutuklanmış Fransızlar da vardı. Direniş savaşçılarını aradık içlerinde, ama birkaç destekçiden başkasını bulamadık.

«Bu iyi işaret,» dedi Küçük Louis. «Ötekiler hâlâ savaşıyor demek ki.»

«Eline silah almış adamı,» dedi Simon, «hiç taşımıyor hemen öldürüyor da olabilir.»

Fransızlar arasında bir memleketlim olduğu söylendi. **Block** 23'e onu görmeye gittim. Adı Jacques. Dordogne'da çok sevdiğim bir kentte postanede çalışıyormuş tutuklandığı sırada. Tanımıyordum onu, çünkü oraya son kez 1939 Aralığında askeri izinle gitmiştim. Buna karşılık Jacques ailemi ve oradaki dostlarımı çok iyi tanıyor. Birkaç gece uzun uzun sorular sordum ona.

Bizimkiler iyilermiş. Ama ne çok değişiklik olmuş Fransa'nın bu köşesinde. Küçükken mantar toplamaya gittiğim ormanlar şimdi gerilla kampları barındırıyormuş. Köprüler havaya uçmuş. Yollar kesilmiş. Almanlar bütün bölgeyi aramışlar. Pusular kurulmuş, dövüşler olmuş. Çiftlikler, komşu köyler yakılmış. İşbirlikçilerle hainler cezalandırılmış, yurtseverler kurşuna dizilmiş. Yüzyıl savaşından beri işgal görmeyen güzel kırlarımızda, bütün erkeklerle kadınlar fiili olarak katılmışlar Ulusal Kurtuluş mücadelemize.

Dinmek bilmiyordu sorularım. Bu arada ekmekçi olan çok yakın bir akrabamın direnişçilere ekmek yolladığını, değirmenci olan babamın un verdiğini öğrendim; herkes yapıyordu görevini...

Temmuzda tutuklanan Jacques eline silah almamıştı, ama telefon konuşmalarını direnişçilere bildirerek yurtseverlik görevini yerine getirmişti. Dövüşenlerle dövüşmeyenler arasında ayırım gözetmiyor Almanlar. Savaş yapıyorlar. Gelip onu almış, karısından ve üç çocuğundan vahşice ayırarak

ötekilerle birlikte Almanya'ya yollamışlar. Geldiğinden beri **Steinbruck**'ta çalışıyor. İlk fırsatta onu oradan çıkaracağına söz verdi Barta. Ona yardım etmek görevim, çünkü kamp yaşantısının ortasına düştüğü için bizlerin sürdürdüğü gündelik mücadeleyi sürdürebilme olanaklarından yoksun.

Baştaki dostlar ne oldu bu arada?

Simon Joseph'in **Kommando**'sundan alınıp **Steinbruck**'a yollandı. İspanyol dostum Rodrigo yardımıyla, uygun bir iş bulduk orada. Helaların baş gözetçiliğini yapıyor, doğrudan Rodrigo'nun sorumluluğu altında. Dört-beş Fransızı güvence içinde çalıştırabildiği bir yer burası.

Küçük Louis salon hizmetçisi olarak **Revier**'de kaldı. Gerekli durumlarda ilaç ve pansuman sağlama olanakları var.

Paul Marcel'in **Kommando**'sunda çalışıyor. Rahatı yerinde.

Willy ile Jules de Oberkapo oldular, her biri üç yüz elli kişiye komuta ediyor.

André **Steinbruck**'tan kurtarılıp uzman makinist olarak Joseph'in **Kommando**'suna verildi.

Lucien'le ben hâlâ elektrikçilerin **Kommando**'sundayız, ama işler bitiyor ve yeni bir şey bulmak gerekecek.

Öte yandan doktor René temmuzda ayrıldı bizden. Gitmeden önce Henri Babayı görebilmiş:

«Herkesle benim için vedalaş. Bunun büyük yolculuk olduğunu sanıyorum.»

Hiç haberini alamadık o zamandan beri.

Eskisinin yerine, çok daha büyük bir **Revier**'imiz var. Sağlık personeli arasında da iki Fransız: Doktor Gilbert ve Cerrah François.

Kampın fiili mevcudu yaklaşık şöyle:

600 Fransız, 3.500 Polonyalı, 3.000 Rus, 500 İtalyan, 400 Yugoslav, 150 İspanyol, 150 Alman, 60 Çek.

Bunlara on kadar dağınık ulusu ve 1.500 de Macar Yahudisini ekleyince toplam 10.000 kişi ediyor.

Bütün bu insanlar otuz yapıda kalıyor. Atölyeler büyütüldü. Ekmek fırını ekmek çıkarmaya başladı. Yeni mağazalar yapıldı. Bir çamaşırlık yapılmakta. Yolları, yapılarıyla koskoca bir kent oldu kamp. Ölü yakma fırının ateşi de yanmaya başladı.

Steinbruck'ta, dağın içine beş yüz metreye kadar gömüldü tüneller. Şimdi birbirini kesen galeriler kazılıyor ve her ülkeden sivil işçiler de tutuklularla birlikte makinelerin montajında çalışıyor.

Kampın hemen yanındaki yeni tüneller de bitmek üzere. Gece, projektörlerin ışığında aynı hızla sürüyor çalışma.

Dev bir fabrika demir bir mengenenin içinde her gün biraz daha sıkıştırıyor bizi.

Bu arada gizlilik içinde büyüyor direniş örgütümüz...

Her pazartesi olduğu gibi bu akşam da yönetim grubumuz toplanıyor. İç durumumuzu gözden geçirecek ve yaklaşan kış için mücadele hedeflerimizi saptayacağız.

Bu kalabalıkta üç kişinin bir kıyıya çekilip tartışması çok güç bir şey.

Hava güzelse, Paris'te yaptığımız gibi dışarda kalabalığın ortasında buluşuyoruz. Yağmur yağıyorsa lavabolarda toplanıyoruz. Ama en çok helaları kullanıyoruz. Yan yana oturuyor ve rahatsız edici tanıklar gelmesin diye çevredeki oturacak yerleri uzaklaştırıyoruz. Bugün de oradayız. İki gündür sürekli yağmur yağıyor. Hava soğuk. Hiç kimse yok içerde. Şansımız var, üzerimizdeki ampül de sönmüş. Rahatça konuşabiliriz.

Bugünkü ilk sorun güçlerimizin gözden geçirilmesi. Lucien sözü alıyor.

«Şu anda, hemen hepsi tabandaki gruplara bağlı doksan sekiz kişiyi denetliyoruz. Her yere dağınık bunlar. En çoğu da **Steinbruck**'ta. Şimdi **Steinbruck** için özel bir yönetim gerektiğini düşünüyorum ve Simon'u öneriyorum. En iyi durumda ve en yetenekli olanı o.»

«Simon yeni katıldı bize,» diye uyarıyor Fernand.

«Ne olur? Yeterince tanımıyor muyuz? Ben de ona güveniyorum ve Lucien'in önerisine katılıyorum. Eğer kabul ederseniz Simon'la görüşür ve oluşumunu bilmesine gerek olmayan komitemiz adına, **Steinbruck**'un tamamım kapsayacak bir yönetim üçgeni kurmakla görevlendiririm. Fernand daha sonra öteki önerileri denetler. Önemli olan ilkin sorumluyu bulmak. Şimdi ilişkilerimizi sağlıyor Simon. Bütün çocukları tanıyor, bütün çocuklar da onu tanıyorlar. Bu görevi yerine getirebilecek en iyi durumda olan o.»

«Onu iyi tanıdığına ve güvence verdiğine göre kabul,» diyor Fernand.

Lucien de başını sallıyor ve sürdürüyor:

«**Revier** için Küçük Louis var zaten.»

«Tamam, sürekli ilişkisi var benimle.»

«Kundura atölyesinde Henri Baba, Emile ve Jean var, Fernand da o yanda ilişkiyi sağlıyor, Willy'nin **Kommando**'sunda olağan biçimde işliyor yönetim üçgeni. Jules ve Joseph'inkiler de aynı. Bildiğiniz sağa sola dağınık yedi sekiz arkadaşı da doğrudan ben görüyorum.»

«Bu ilişkiyi marangozhanedeki Küçük Roger'e verebiliriz,» diyor Fernand. «Çok iyi bir çocuk, işini de biliyor. Biraz Almanca konuşuyor ve her zaman da ciddi, ona da bir görev vermenin zamanı geldi bence.»

«Ben de aynı kanıdayım. Kendi seçeceği bir arkadaşıyla birlikte, Lucien'i biraz rahatlatacak biçimde o yalnız kalmış arkadaşlarla ilişkileri düzenleyebilir.»

«Aynı görüşteyim,» diyor Lucien ve sonuç olarak ekliyor:

«Özetleyelim: gördüğümüz ve Simon ya da Roger'in aracılığıyla göreceğimiz arkadaşlarla birlikte, doğrudan bizim denetimimiz altında yirmi kişi ediyor. Her biri çevresinde bizim yönergelerimize göre çalışıyor, ama herkesin anladığı güvenlik nedenleriyle merkez örgütümüzün oluşumunu bilmiyor. 98 militanımız için bunun yeterli olduğunu sanıyorum.»

«Evet, bu durumda her grup başkanı üç ya da dört kişiyle doğrudan ilişkide. Önemli olan her basamakta, kendini gerçekten sorumlu duymak. Burada eklenecek başka bir şey var mı?»

«Hayır.»

«O zaman Fernand'da söz sırası.»

«Kısa benimki. Doğrudan ya da ilişkide olduğum çocuklar aracılığıyla dolaylı olarak denetimi sürdürdüm. Daha önce sözünü ettiğimiz dört kişinin tutuklanmaları sırasındaki tavırları iyi değilmiş. Uzakta kalmaları ve çalışmalarımızı bilmemeleri için bütün önlemleri aldım.»

«Ya dayanışma çalışmamız?»

«Çok güç. Herkese yardım etmek olanaksız. Birçok arkadaş bizden olmayanlara da yardım etmemizi kötü gözle karşılıyor. Bence daha çok kendi dostlarımıza doğru yönelmeliyiz, çünkü deneylerimiz gösteriyor ki dövüşmeyenleri kurtarabilmek için önce dövüşenlerden başlamak gerek. Örneğin dostumuz André bir makineyi sabote etmeyi başardı; çalışmamızın düşmana yaradığını unutan başka birinden önce ona yardım etmeliyiz.»

«Ben de öyle düşünüyorum ama, sanıyorum ki, mücadele edenler arasında iyi mücadele etme ölçüsü koyup ayırım

yapmamalıyız. Kanunca ilk kurtarılacaklar, tavırları en iyi olan, en yararlı olanlar olmalı. Daha açık olmak gerekirse, eğer içimizden tek bir kişi yaşayacaksa o en iyimiz olmalı. Daha o noktaya gelmedik ama, yalnız birkaç kişiye yaradım edebiliriz. Ne yaparsak yapalım herkesi hoşnut edemeyiz. Her şeye karşın genel çıkarı da gözönünden uzak tutmamalıyız. İsterseniz bu sorun için özel bir toplantı yapalım. Bu akşam karar vereceğimiz görevlere giriyor zaten. Bu arada söyleyeyim, gitgide daha kalabalıklaşan Fransızlar kitlesiyle de ilişkilerimizi aynı zamanda konuşuruz.»

«Ne kararı vereceğiz?» diye soruyor Lucien.

«Bütün kış için bir plan. Daha önce bitse bile, gelecek bahara kadar dayanabilecek önlemleri almak gerek. Sonuna yaklaştıkça ciddileşecek durumumuz. Her şeyi beklemeliyiz.»

«Bence,» diyor Fernand, «ilk görevimiz adamları en ciddi olaylara hazırlamak. Cesaretlerini kırmadan savaşın birkaç ay daha sürebileceğini ve son anların belirleyici olacağını anlatmak. Enerjilerini güçlendirmemiz gerek. Bir kış daha burada kalırsak en azından yarısı ölür gider Fransızların. Elimizdeki kaynakları saptamalı, desteği yönlendirmeli ve en iyileri seçmeliyiz.»

«Maddi olarak ne var elimizde?»

«Kundura atölyesinde, gerek biraz çorba gerekse ekmek vererek yardım ettiğimiz yedi-sekiz kişi var. Bu yardımı daha fazla yaygınlaştıramayız çünkü işlemez olur. **Kapo** arkadaşlarımız on beş, hatta yirmi kişiye yardım ediyorlar. Küçük Louis iki. Hepsi bizden. Barta Paul'e her gün bir çorba yolluyor. Lucien ile küçük Roger «ilavelerle» (*) kendi başlarının çaresine bakıyorlar.»

(*) İşverenin hesabı üzerinden, işçinin kendi karına olmak üzere yaptığı küçük kişisel işler anlamınadır. (Fransızca asli: Perruque. Ç.N.)

«Ben düzenli olarak Willy'den bir şeyler alıyorum her gün. Bize yardım edebilecek birkaç İspanyol dostumuz da var. Rodrigo iki Fransıza **Steinbruck**'ta yiyecek Veriyor. Değişik bir durum olursa onlara çağrı yapabiliriz, ama asıl kendimize güvenmek zorundayız.»

«Sonuç olarak,» diyor Fernand, «örgütümüz kanalıyla kırk kadar Fransız her gün bir şeyler alıyorlar.»

«Sanırım,» diyor Lucien, «çocukları iyi **Kommando**'lara yerleştirmek için her şeyi yapmalıyız. Böylece güçlükleri azalacak ve kendi başlarının çaresine bakma olanağı bulabileceklerdir.»

«Karar: İsterseniz, Fernand en gerekli durumda olanların listesini hazırlar, biz de dayanışma işinin uzmanı olan Jean'la birlikte daha fazla olanaklarımız olur mu, ona bakarız.»

«Kabul!»

«Şimdi de dışardaki durumumuzu incelemek kalıyor. Simon'un iki sivil Fransızla ilişkisi var. Sempatizan bunlar. Fransa'ya kart yollama hakları var ve bundan bizi yararlandırmaya söz verdiler. Bunu kullanacak arkadaşları seçmek gerekiyor. Üstelik öbür işçilerden yiyecek ve giyecek toplamaya da giriştiler. Size daha önce de söylemiştim; bize çok yardımı olacak önemli bir ilişki bu. Bir tanesi Fernand'ı Bordeaux'dan tanıdığı için, Simon'a güvenmesini sağlamak üzere Fernand ona bir haber yollayabilir. Bunun hemen yapılması gerekli, çünkü çevrelerinde gürültücü bir kalabalık dolaşmaya başladı.»

«Tamam.»

«Öte yandan Willy bir Çek yurtseveriyle ilişkide. Onun söylediğine göre, sivil Çek işçiler gerekli anda silah deposunu ele geçirebilecek durumdalar. Sanırım işi Çek dostlarımıza söylemeli ve ilişkiyi denetlemelerini istemeliyiz.»

«Tamam.»

«...Adını söylemeyeceğim bir arkadaş eski bir Alman komünisti olan bir askerle tanışmış. Ondan düzenli olarak yiyecek, gazete ve bir sürü bilgi alıyor. İlişki ciddidir. Siz bilin, ama yayılmasın.»

«Provokasyon olmamasına dikkat edelim,» diyor her zaman kuşkulu olan Fernand.

«Sözkonusu dostumuz kesinlikle emindir. Şimdi de en büyük haber. SS'lerin ayakkabıcısına her akşam ayakkabıları götüren Henri Baba, Avusturyalı bir askerle tanışıp güvenini kazanmış. Askerin ona söylediğine göre, eğer Gans bizlere karşı kuvvet kullanmaya kalkışırsa, bir sürü asker cinayetlere karşı koymaya kararlıymışlar. Joseph Poltrum, yani bu Avusturyalı diyormuş ki Wehrmacht'in eskileri ve Luftwaffe askerlerinden kurulu olan birliğin çoğunluğu Gans ve SS'lere karşıymış. Ona göre gerçek SS' lerin sayısı önemsizmiş. O tarafta neler olup bittiğini düzenli olarak bildirecek Hanri Babaya.»

«Biraz kuşkulandım,» diyor Fernand, «çünkü Henri Baba o büyük iyiliğiyle kolayca güvenir herkese.»

«Doğru. Ama böyle konuşmayla kendini asıl tehlikeye atan Joseph Poltrum Henri Babanın onunla ilişkisini sürdürmesi ve bizden başka kimseye söylememesi gerektiğini düşünüyorum.»

«Buna, katılıyorum,» diyor Fernand. «Ama şu son söylediğinden sonra, askeri sorunu da düşünmek gerekir sanıyorum.»

«Ben de bunu önerecektim. Durumun, muhtemel gelişimin ve belirgin tehdidin gitgide üzerimize yöneleceğini göz önünde tutarsak, askeri bir aygıtın gerçekleştirilmesini düşünmenin zamanı geldi. Sorun uluslararası düzeyde de ele alınmalı, ama önce kendimiz için düşünmeliyiz.»

«Aynı kanıdayız.»

«O zaman her birimiz düşünelim ve gelecek pazartesi somut önerilerle gelelim. Eğer izin verirseniz, hemen yarın aynı soruyu yabancı arkadaşlarımıza da sorarım. Meseleye konuşmalarda daha önce de değinildi, ama yeterli değil. Savaştan söz etmek değil, söz konusu olan; ona hazırlanmak. Bildiğim kadarıyla bizim ve hırsızların dışında örgütlü olan yok kampta. İşi ele almanın sorumluluğu bize düşüyor. Büyük hem de. Bütün noktalarda aynı görüşte miyiz?»

«Öyle.»

Arkadaşlarıma bakıyorum. Her ikisi de böyle bir kararla ölümü göze aldıklarını biliyorlar. Ama burada, korkutamayacak kadar içli dışlı olduğumuz bir şey ölüm. İnsanlar bu noktaya geldiklerinde kendilerini ciddiye almaya başlayabilirler.

Bu akşam zamanımızı yitirmediğimiz izlenimi var üçümüzde de.

Uzakta toplanma çanı çalıyor.

El sıkışıyoruz.

«Şimdi,» diyor Lucien filozofça, «İlk olarak **Block**'a girerken dayak yememeye bakalım.»

«Yine de sırtına yiyeceğin kurşundan iyidir,» diye ekliyor Fernand.

«Hoşça kalın dostlarım! İyi şanslar!»

VIII- BİR KOMPLONUN SONUCU

«Yarın **Steinbruck**'a inmeme emri alacak Simon **Schreiber**'inden.»

«Neden?»

«Bilmiyorum. Kampta kalacak, herhalde bir sorgu için.»

«Ciddi mi?»

«Çok ciddi. Açık konuş benimle. Kamp yöneticilerinin dikkatini Simon'a çekecek hiçbir şey olmadı mı son günlerde? Herhangi bir ihtiyatsızlık yapmadınız mı?»

«Hayır, hiçbir şey yok...»

Bu konuşma dışarda, Barta ile benim aramda geçiyor. Simon'un karışabileceği olayları düşünüyorum. Örgütümüz iyice kapalı. Bu yandan bir sızma olamaz...

«Bir şey geldi aklıma. Son olarak ilişkide olduğumuz bir Fransız işçisinden bir sivil pantolon almıştı. Bu pantolonu gizlice kampa çıkarıp yatağının altına gizlemişti ve bu pantolonu çaldılar.»

«Çok oldu mu?»

«Belki de on beş gün.»

«Bununla ilişkili olarak kaçma hazırlığında diye gammazlanma olabilir.»

«Ama bugüne kadar bir şey işitirdik.»

«Orası kesin değil. Bazen böyle unutulduğunu sanıyoruz bir hikâyenin, bir de bakıyoruz ansızın gün ışığına çıkmış. Gans, kimi zaman önem vermemiş gibi sürüncemede bırakıyor bir işi, sonra bir gün habersizce baskıya başlıyor. Bak, örneğin kunduracıda ne oldu...»

Gülümsüyor, çünkü neşeli bir olay bu kunduracı olayı. Bir ay önce, bir öğleden sonra, bir yırtmaç yapılması için pantolonunu çıkarmıştı. Dostumuz Terzi Emile üstlenmişti bu işi. Bu arada da Jean, Henri Babanın kılığını alaya alarak herkesi güldürüyordu.

Şunu söyleyeyim ki, pantolon çıkınca Henri Babanın külot olarak giydiğinin, kenarı dantelli bir kadın külotu olduğu görülmüş ve böylece başlamıştı eğlence. Aynı atölyede çalışan genç Ruslar güldükçe alaylarını sürdürüyordu Jean. Emile'in de işini fazla uzattığını düşünerek gitgide rahatsızlaşan

Henri Babanın yüz ifadesi değiştikçe çoğalıyordu kahkahalar. Henri Baba pantolonunu giymeye davrandığı sırada paçalarının dikilmiş olduğunu farkedince son kertesine vardı neşe.

Yapandan başkası önceden bilmediğinden büyüktü şakanın etkisi. Genel neşeye katılan Henri Baba, elinde pantolonu ortada dolaşırken bir de o kadın külotu kayıverdi aşağıya.

Emile karnını tutuyordu. Jean bir masanın üzerine serilmiş, atölyedeki bütün terzilerle kunduracılar kıvranıyorlardı gülmekten. Durum öyle gülünçtü ki, camdan dışarısını gözlemekte olan Fernand da görevini unutup kendini bu neşeli patlamanın içine bıraktı. O an kapı açıldı. Kaplan Gand girdi içeri. Donup kaldı gülenler. Herkes iş yapar havası vermeye çabaladı kendine. Yalnız Henri Baba, elinde pantolonu umutsuzca ortada kalakaldı.

Delice bakışlarıyla herkese tek tek baktı Gans. Neşeli anların ardından ani bir şaşkınlık gelmişti.

Henri Baba kıpkırmızı kesilmişti. Onun için korkan arkadaşları ellerindeki işlere dikmişlerdi gözlerini. Gans elinde çevirip duruyordu copunu. Dehşet dolu bir andı. Alman Kapo'nun yanına yaklaştı ve SS'lere ait bir. iş konusunda birkaç emir verdi kuru bir sesle. Henri Babanın yanından geçti. Bir an durdu, baktı ve arkasına dönmeden dışarı çıktı.

Rahat bir soluk aldı herkes.

Kampta kendisine çizme yapabilecek tek kişi olarak gördüğü Henri Babadan başkası olsaydı, Gans en azından orada bayıltırdı. Çok korktu dostlarımız.

Hemen arkası gelmedi işin. Arkadaşlar, şansları olduğunu, Gans'ın bir kez olsun insanca davrandığını düşünüyorlardı. Olaya yeniden gülmeye başladılar. Ama bir hafta sonra bir öğleden sonra, bütün kundura **Kommando**'su alanda toplandı. Bütün ekip saatlerce, «Panter»in komutası altında, koşar

adım ağaç taşıdı. Yorgunluktan ve dayaktan bitkin düşen adamlar artık güç soluk alır olduklarında bitti iş. Mutlu bir rastlantıyla Henri Baba o akşam SS karargâhına gitmiş ve törende bulunmamıştı. On beş gün sonra, başlıca kurbanı olduğu bu seansın morartıları hâlâ duruyordu Jean'in üzerinde. Her şeye karşın, o bir dakikalık çılgınca kahkahaları pek pahalıya ödemediği kanısındaydı. Henri Babanın yırtmacı aklımıza geldikçe de güldük.

Bu yüzden Barta bana bu örneği verince duraksamadan karşılık veriyorum:

«Eğer Simon'un pantolon işinin sonuçları da Henri Babanınkiyle aynı olursa, kaygılarımızı hiç abartmayalım.»

«Evet, ama çok daha ciddi olmasından çekiniyorum ben.»

«Neden çekiniyorsun?»

«Henüz bilmiyorum, ama kuşkusuz bir şeyler oluyor. Dostlara bu akşam dışarı çıkmamalarını söyleyelim, çünkü işittiğime göre gece birtakım hesaplaşmalar olacakmış.»

Gece geçti. Sabah, elektrik işlerinin bitiminden sonra yeniden yollandığım **Steinbruck**'a gitmek üzere sıraya girdim.

Haber yollanan Simon kampta kaldı. **Kommando**'lar gider gitmez **Schreibstufae**'de olacak

Gün çok uzun geldi bana. Akşama kadar kar yağdı. Hüzünlü bir Kasım akşamı.

Simon şimdi sırada, benden pek uzakta değil. Biraz dalgın gibi. Kar hâlâ yağıyor. Toplantı bitmek bilmiyor. Soğuk ve bastıran gecenin kuşkusuyla titriyoruz... Dağılınca yanıma yaklaşıyor Simon:

«Kötü.»

«Ne var?»

«Durum ciddi. Bizi birlikte görmesinler. Fernand açıklamak için helada bekliyor seni.»

Aynı anda Jean kolumdan çekip öteki tarafta konuşuyor:

«Marcel **Block** l'de, seni olabildiğince çabuk görmek istiyor.»

«Olur, giderim.»

«Barta da akşam Willy'nin yanında görecek seni. İhtiyatlı ol.»

Bütün dostlarım dikkati benim üzerime çekmeme kaygısıyla harekete geçmiş gibi. Bu esrarlı hava beni kuşkulandırıyor. Kalabalığın arasına karışıp rahat bir yürüyüşle helalara gidiyorum.

Fernand bir köşede bekliyor. Bir şey söylemeden yanına oturuyorum. Basit bir gevezelikmiş gibi konuşmaya başlıyor.

«Simon bu sabah Magnus'un orada sorguya çekilmiş, **Rapportführer** (kampın iç gözetimiyle görevli SS) de varmış. Ortaya çıkarılan bir komplo sözkonusu, merkez kişisi de Fransız Leon...»

İyi tanımıyorum Léon'u. Beş-altı yabancı dil bilen ve kampta özel bir durumu olan yabancı kökenli bir Fransız. Yeri en iyi olan **Kapo** olarak görülüyor **Steinbruck**'ta. Gestapo'nun sivil bürosunda çalıştığını biliyoruz. Ebensee'ye başlarda geldi. O sırada **Lagerschreiber** Albert'in yakın dostuydu ve biz gelmeden önce de, bu sayede Doktor René ile birlikte **Revier**'e **Kapo** olmayı başardı. Sonra Mauthausen hastanesine yollandı Leon. Yazın döndü oradan. Dönüşünde Albert ile ölümüne bozuştuğunu herkes biliyor. Yine de kampın «büyük efendileri»nin saygısını sağlayan ayrıcalıklı bir durumu var.

Birçok kez komünistlere sempatisi olduğunu, benimle ya da Partiden başka arkadaşlarla ilişki kurmak istediğini göstermeye çalıştı. Çevresini ve ilişkilerini gözönünde tutarak, tehlikeli bulduk, görüşmeyi reddettik.

Fernand sürdürüyor:

«Anlaşıldığına göre Leon, Gestapo bürosunda **Stubedienst** olarak kullanılan **Steinbruck**'tan bir Yugoslavla birlikte Albert ve Magnus'a karşı bir düzen kurmuş. Söylendiğine göre, uygun anda bir grup haydutun tasfiye edilmesi söz konusuyınuş.»

«Bana provokasyon da bulaştırılmış bir çete savaşı gibi geldi.»

«Bence de öyle.»

«Peki nasıl ortaya çıkarıldı?»

«Yugoslav satmış gibi görünüyor. **Rapportführer**'e bir mektup yollanmış. Bu mektubun ardından, Yugoslav ve Leon bu sabah **Steinbruck**'a inmediler. Bütün gün Magnus'un odasında sorguya çekildiler.»

«Burada Simon'un ne işi var?»

«Tanık olarak söylenmiş. Leon'un çetesine katıldıklarından kuşkulanılan yirmi iki kişilik bir Fransızlar listesi var deniyor.»

«Onlarla hiçbir ilişkimiz yok.»

«Biliyorum, ama kesin olan şu ki, senin adın birçok kez geçmiş. Kunduracılar ekibinden de söz edilmiş.»

«Simon'a ne sormuşlar?»

«Leon'la ilişkisi olup olmadığını.»

«O ne demiş?»

«Hiçbir ilişkisi olmadığını, yalnız uzaktan tanıdığını.»

«Ya ben?»

«Seni Mauthausen'den beri tanıdığını, bunun çok doğal olduğunu, çünkü birlikte getirildiğinizi söylemiş.»

«Öteki sorular?»

«Yanlış bir şey söylememiş. Aptalca bir tavır takınmış ve onların bizim örgütümüzün varlığından habersiz oldukları sonucunu çıkarmış.»

«O zaman ciddi olmaz belki de.»

«Bu arada sen de çağrılabilirsin. Tanımadığı bir başka Fransız görmüş orada Simon. Onun önünden girmiş ve Simon'a söylediklerine bakılırsa, anlaşılan bu Fransız senden söz etmiş.»

«Ne söylediği bilinmiyor mu?»

«Hayır.»

«Bizde denetlediğin çocuklar arasında Simon'un çevresine bağlı olan var mı?»

«Yok.»

«Sonuç olarak, düşüncen ne bu iş hakkında?»

«Leon işi epeyce karışık. Kuşkusuz bunun altmda, kamptaki kişiler arasında geçen ve kötü bitecek kişisel çekişmeler var. Bizim çocuklardan hiçbirinin uzaktan yakından bu hikâyeyle ilişkisi olmadığına eminim. Kuşkulu olmakta ne denli haklı olduğumuz da ortaya çıktı bu arada. Yine de olayların gidişine göre kimileri bunu sözde bir komünist komplosuna dönüştürmek, hem kendilerini kurtarmak hem bizi tasfiye etmek isteyebilirler. Yani durum ciddidir.»

«Evet. Bence, sen ve Lucien hakkında bir şey olmadığına göre, Simon ve benle geçici olarak ilişkinizi kesip çalışmayı sürdürebilirsiniz. Eğer bir şey olursa Jules ve Barta ile de ilişki kurman gerekiyor. Onların da haberi var.»

«Parti bize güvenebilir, ama işlerin oraya varacağını sanmıyorum.»

Gözle görülür bir kaygı içinde yanımdan ayrılıyor Fernand.

Kendi payıma, ben o kadar emin değilim ve çok geçmeyecek işin aydınlanması. Birden 1941 Temmuzunda Belvedere des Buttes-Chaumont'da düşündüğüm dakikalar geliyor aklıma. Çok daha az etkileniyorum şu an. Bu iyi bir belirti. O

günkünden daha fazla işin içinde ve güçlü hissediyorum kendimi.

Block'a döndüğümde ekmek dağıtılıyor. Emile'in yanında sıraya giriyorum. Emile şaşkına dönmüş, hemen söylüyor:

Block 18'in Çek **Schreiber**'i iki kez seni sordu. Bütün kampta arıyor.»

«İyi. Demek ki yine gelir. Burada beklemekten başka yapacak şeyim yok.»

«Ne oluyor?»

«Ne demek istiyorsun?»

«Haberin yok mu?»

«Neden haberim yok mu?»

«Léon...»

«Léon kim?»

«Léon, biliyorsun **Steinbruck**'taki Fransız **Kapo**. Léon tutuklandı. Kamptaki bütün Fransızlar Magnus'un odasmda sorguya çekiliyor.»

«İlk haber.»

«Anlaşılan ben de sorguya çekileceğim.»

«Eeee?»

«Ama çok ciddi. Böyle şeylerin nasıl başladığı, nerelere gittiğini biliyoruz.»

«Ah, Emile! Yine kendine çektiriyorsun. Burada kaygılanacak ne var anlamıyorum. Léon'la birlikte çalışmıyordun ya?»

«Hayır. Şimdi siviller için eşya satan bir mağazadayım. **Steinbruck**'taki en iyi yerlerden.»

«Peki neden çekiniyorsun?»

«Belki düşündüğümden daha fazla.»

«Açıklasana.»

«Bir kez, mağazanın önünden bir saç tabakası almak istediğini söyledi. Bir hafta boyunca çorba vermesi koşuluyla izin verdim. Eğer bundan söz ettiyse hapı yutarım.»

«Hayır, hayır!»

«Biliyorsun bundan daha küçük şeyler için asılanlar oldu.»

«Allah iyiliğini versin Emile!»

«Dur! Sen bunu hafife alıyorsun, ama ben gülmek istemiyorum. Tamam mı?»

Aynı anda, **Block Schreiber**'i güçlü sesiyle benim adımı söylüyor.

Emile şaşırarak bana bakıyor. «Seni mi çağırıyorlar?»

«Evet, beni çağırıyorlar.»

Fransızca bilen bir İtalyan olan **Schreiber** kolumdan tutuyor:

«Yemek sonra verilecek sana.»

Beni **Block** başkanının odasına sürüklüyor, sicil kartımda kimliğimi inceliyor ve sanki ölüm cezasını bildirir gibi:

«Seni hemen Magnus'a götürmem gerekiyor.»

«Peki, gidelim.»

Çıkıyoruz ve konuşmaksızın hızla yürüyoruz. Alanı geçiyoruz. Magnus'un odasının önüne gelince kılavuzum kapının önünde nöbet tutan koca bir pardösüye sarınmış polise teslim ediyor beni. (*) Beriki, karın içinde ayakta duran bir Rus'un yanında sıramı beklememi söylüyor işaretle. Zaman geçiyor. Hava soğuk. Polis, elinde copu, hiç konuşmuyor.

(*) Kampın içinde, yalnız Alman ve Polonyalı tutuklulardan oluşan bir polis örgütü kurulmuştu.

Bir süre sonra, tanımadığım bir tutuklu koridordan çıkıyor. Yanımdaki Rus'u alıyor içeri. Bekliyorum. Kamp ıssız gibi. Bu saatte kimse gezinmeye cesaret edemiyor **Appelplatz**'ın çevresinde. Ağaçların ardından, dağı oyan makinelerin boğuk gürültüsü geliyor. En sonunda kenarından ışık sızan bir kapı açılıyor. Rus çıkıyor. Sıra bende. Polis işaret ediyor. Kasketimi çıkarıp giriyorum.

Bir kamp yatağı, bir divan, bir masa ve birkaç sandalyeyle döşeli bir odada buluyorum kendimi. Kalın bir perdeyle örtülmüş pencere. Çıplak kadın resimleri asılı duvarlarda. Köşede bir pipo avadanlığı. Sağa sola yerleştirilmiş küçük sanat ürünleri: küçük heykeller, maketler, madeni eşyalar. Odayı çok sıcak tutan küçük bir soba.

Rapportführer divanın üzerine yerleşmiş. Yanında **Block** 20'nin eski başkanı bir Alman ve Barta'nın dostu olan **Block** 1'in Schreiber'i Çek var. Bu sonuncuyu iyi tanıyorum. Masanın iki yanında Magnus ve Lorenz. Masanın üzerinde yarı dolu bardaklarla bir şişe alkol.

Önce sırtı dönük bana Magnus'un. Sonra dönüp ters oturuyor sandalyesine. Piposunu içmeyi sürdürerek bana bakıyor. Odanın ortasında ayaktayım. İlk Lorenz konuşuyor:

«**Sprichst du Deutsch?** - Almanca biliyor musun?»

«**Nein!** - Hayır!»

«**Ubersetz.** - Tercüme et.»

Bu son sözün söylendiği **Block** 20'nin eski başkanı bana dönüp kusursuz bir Fransızcayla konuşuyor:

«Duraksamadan yanıtlaman gereken birtakım sorular sorulacak.»

Bu **Block** başkanını iyi tanıyorum, çünkü **Block** 20'de kalma fırsatı buldum. Yabani bir tabiatı olmasına karşılık, Fransızlara pek kötü davranmaz. Magnus ona Almanca bir şeyler söylüyor. Bütün söylediklerini belli etmeksizin önce-

den anlayabiliyorum. Böylelikle de yanıtlarımı hazırlamaya zamanım oluyor. Her seferinde tercüme yapılarak başlıyor sorgu.

«Adın, soyadın, yaşın.»

Kimliğimi söylüyorum.

«Niçin tutuklandın?»

«Ülkemi savunduğum için.»

«Komünist miydin?»

«Evet!»

«Komünist militan olarak mı kaldın?»

«Burada 25519 numarayım.»

Magnus hafifçe gülümsüyor. Lorenz'in yüzünü buruşturmasına yol açan yanıtım, onun pek hoşuna gitmedi değil.

«Leon'u tanıyor muydun?»

«Evet!»

Bu kez genel bir dikkat toplanıyor üzerime.

«Onunla ilişkin var mıydı?»

«Hayır!»

«O zaman niçin onu tanıdığını söylüyorsun?»

«Kampta onu herkes tanır.»

«Hiç konuştunuz mu?»

«Evet.»

«Sana Magnus'tan söz etti mi?»

«Hayır.»

Esas bölüme yaklaşıyoruz galiba. «Magnus'a karşı bir komplodan söz edildiğini işittin mi kampta?»

«Yoo.»

«Oysa Magnus'un ve birkaç kişinin asılmasından söz ediliyor.»

«Benim çevremde böyle konuşmalar olmadı.»

«Çevrem dediğin nedir?»

«Fransızlar.»

«Çoğuyla görüşür müsün?»

«Hayır, zamanım yok.»

«Ama çok sayıda Fransız seni tanıyor.»

«Evet.»

«Bize öyle geliyor ki, çok fazla Fransız senden söz ediyor.»

«Benim elimde olan bir şey değil.» Tehlikeli alandayız.

«Bu kadar çok Fransızm seni tanımasını nasıl açıklayacaksın?»

«Çok basit. Numaram en başlardakilerden. Çok doğaldır ve siz de bilirsiniz ki, kampa yeni gelenler her zaman eskilerin arkadaşlığını ararlar. Bu yüzden de, tanımadığım ve kendilerine hiçbir yardım yapamayacağım Fransızlar tarafından eski olmam dolayısıyla dikkati çekmiş olabilirim.»

«Niçin?»

«Çünkü ben de onlarla aynı durumdayım.»

Bu kez iyi bir sayı kazandım gibi bir izlenim var. Magnus uzun uzun bakıyor bana, sonra gülümsüyor. Ben de gülümsüyorum. Almanca konuşuyor:

«Bu Fransız hiç de kötü gibi gelmedi bana!» **Block Schreiber**'i olan Çek yanıtlıyor:

«Tanırım onu. Hiçbir şeyi olmamıştır. Ciddidir.»

«**Gut.**»

Karşılaşmayı kazandığımı sanıyorum şimdi, ama kayıtsız duruyorum.

«Nerede çalışıyorsun?»

«**Steinbruck**'ta.»

«Memnun musun?»

«Yakınacak durumum yok.»

Büyük hareketlerle kalkıyor Magnus. Anlayamadığım bir sürü şeyler söylüyor gürültüyle. Benden başka herkes gülüyor.

«Anladın mı?» diye soruyor **Block** başkanı.

«Hayır.»

«Magnus diyor ki, kendisine kötülük etmek isteyenler en iyi yerleri tutmuş olup da kendisini kıskananlar. Durumu değiştirmek, bütün **Steinbruck**'ta çalışanları atölyelere göndermek, atölyelerde çalışanları da **Steinbruck**'a göndermek gerektiğini düşünüyor.»

Gülüyorum.

Magnus bana dönüyor ansızın:

«Başlangıç olarak, sen yarın Steinbruck'a gitmeyeceksin. Yarın kampta kalacaksın. Herkes kadar uzman olabilirsin. Kunduracı olacaksın.»

Bu hoşuma gitmiyor. Yerinden alınabilecek olan Henri Babayı düşünüyorum. Birden bir fikir geliyor aklıma. Magnus'un iyiliği üzerinde. Obur olduğunu da biliyorum. Şansımı deniyorum.

«Ama ben kunduracı değilim! Pastacıyım. Pasta yapmasını bilirim yalnız.»

«Pastacı mı? Çok güzel. Ekmek yapmasını da bilir misin?»

«Evet!»

«Seni fırına soksam ne dersin?»

Fransızların durumunu önemli ölçüde güçlendirecek müthiş bir fırsat var önümde. Tek bir şans, umut edilemez. Kulaklarıma inanamıyorum. Bozuntuya vermeden yanıtlıyorum:

«Benim için en iyi şey.»

«Pekâlâ! Yarın gider fırında çalışırsın. Fırının **Kapo**'sunu çağırın bana hemen. Şimdi gidebilirsin. **Gut?**»

«**Sehr gut**! - Çok iyi!»

Arkama bakmadan çıkıyorum. Dışarda polisten başka kimse yok. Acele **Block**'uma gidiyorum, çünkü herkes yattı.

Emile henüz uyumamış.

Heyecanla soruyor:

«Eee? Ne oldu?»

«İyi, hatta çok. iyi. Yarın fırına gidiyorum.»

«Benimle alay mı ediyorsun?»

«Emin ol doğru söylüyorum.»

«İnanmıyorum.»

Bir çeyrek saat sonra **Block Schreiber**'i gelip beni çağırıyor.

«Giyinin! Sizi fırın **Block**'una götürmek için emir aldım.»

Örtünün altında büyük bir çığlık işitiyorum: «Tüh, Allah kahretsin!»

Bir gece daha geçti.

Sabah içtimasından sonra **Kommando**'lar toplanıyor. Fırıncıların toplanacağı yere gidiyorum. Adamlarını sıralayan Marcel geçerken yakalıyor beni:

«Seni uyarmak için görmek istemiştim dün akşam. Kutlarım. Çok iyi kurtuldun.»

«Nasıl oldu?»

«Korkunç. Dram bitti.»

«Nasıl?»

«Senin sorgundan sonra Albert'in odasında, Magnus, Lorenz ve **Rapportführer**'le birlikte savaş konseyi toplandı. İki adamın ölümüne karar verdiler. Yaptılar.»

«Öldürdüler mi?»

«Evet. Önce Yugoslav'ı. **Block**'unda buldular. Mağazaya götürdüler. Lorenz bir sopayla kafasını ezdi.»

«Magnus da yanlarında mıydı?»

«Hayır. Magnus bulaşmaz böyle şeylere. Odasında bekliyordu. Albert de yatmadı.»

«Kim vardı?»

«Tabii ki Lorenz. **Block** 20'nin eski başkanı ve iki başka Alman. Yugoslav'dan sonra Léon'u aramaya başladılar. Bütün yataklara bakarlar. Léon **Block**'unda değildi. O zaman Léon, **Block** 6'nın başkanı Hartman'a gittiler. Hartman Léon'u bir yere sakladığını kabul etti, ama yeri söylemedi. Lorenz'e katil dedi...

«Lorenz çetesiyle birlikte odasma döndü. İçtiler. Gidip **Rapportführer**'i buldular ve onunla birlikte Hartman'nın yanına geldiler. O zaman alıp **Block** l'e götürdüler.

«Hartman konuşmak istemedi. Dövmeye başladılar. Dışarıya sürüklemek istiyorlardı. Hartman benimkinin yakınında bir yatağa yapışmıştı. **Block** başkam bir odunla parmaklarını ezdi. Kapının önüne çıkarttılar. Hartman: «Öldürmeyin beni, ben de sizin gibi Almanım,» diye bağırıyordu. Lorenz, kalbine bir bıçak vurup işini bitirdi. Her taraf kan oldu.»

«Ya Léon?»

«Sabahın üçünde, gizlenmiş olduğu marangozhanede buldular. Yandaki garaja götürdüler. Lorenz çekiçle başma vurdu. Ölmedi, kendini asmasını söylediler. Léon yiğitçe davrandı. Bir sigara içti, sonra hepsine küfrettikten sonra kendini astı.»

«Léon'u tanıyor muydun?»

«Léon benimle birlikte geldi buraya. İyi arkadaş olmuştuk. Çok korkunç.»

«Peki ne yapmış?»

«Eğer ne yaptığım bilseydik, herhalde ikimiz de burada olmazdık.»

Aynı anda beni çağıran bir ses işitiyorum:

«**Backereikommando! Schnell! Schnell!**» - Fırın Kommando'su! Çabuk! Çabuk!»

Yeni **Kommando**'ma gidiyorum. Güçlü adamlardan kurulu. Genç ve yaşam dolu insanlar, çoğu Polonyalı. Şakalaşıp kahkahalarla gülüyorlar. Çocuklar. Çocuklar gibi itişiyorlar.

Alanın çevresinde, **Steinbruck**'un dev konvoyu, soğuktan titreyen iskelet insanlarıyla dizili duruyor.

Benim için yeni bir yaşantı başlayacak.

IX- ÖRGÜT GÜÇLENİYOR

Uuuuuuuu...

Fliegeralarm! - (Hava alarmı)

Uuuuuuuu...

Fliegeralarm! Raus!

Uuuuu...

Hâlâ çalıyor siren.

Block'larda, gece **Steinbruck**'tan dönen ve daha yeni yatan adamlar birdenbire atlıyorlar yataklarından. **Kapo**'lar ve oda başkanları sürekli haykırıyor:

«**Schnell! Schnell!**»

Başka adamlar koşarak çıkıyor atölyelerden... **Kommando**'lar işi bırakıyorlar. Tünellere götüren yola doğru karmakarışık saldıran bir insan dalgası kaplıyor kampın yollarını. Tam bir kargaşalık. İnsanlar düşüyor. Kâseler yerlerde yuvarlanıyor. Sürüyü sarmış köpekler gibi, kamp polisleri yalnız gidenleri kalabalığa katıyor.

Kampın yan kapısının önünde, fırının çok yakınında yol tıkandı. Binlerce adam aynı anda geçmek istiyorlar. Geçişi düzenlemek için orada bulunan Lorenz ile Panter'in cop darbelerinden korunmaya çalışıyorlar.

Kapıyı aşınca dikenli tellerle sınırlı bir yola boşalıyor çizgili giysiler çığı. Denizde boğulmakta olanlar gibi, şantiyeye giden merdivenlere salkım salkım yapışıyorlar. **Kapo**'lar, dağın girintilerine kadar bir çit kurmuşlar ve bükülen sırtlara sürekli vuruyorlar.

Binlerce insan tünellere doluşuyor. Dipsiz bir katedrali andıran dev tabanların altına koşarak dalıyorlar.

Anıtsal bir filmi anımsatan büyüleyici bir görüntü. Ürkek gözlerle koşuyor zavallı insanlar. Kayalara tırmanıyor, dev makinelere sarılıyor ya da bir fare sürüsü gibi karanlık bir galeriye gömülüyorlar.

Kompresörler, delme araçları, küçük vagonlar birbirine çarpıyor, çığlıkların, bağrışların, yakınmaların,, ağlamaların güçsüzleşen mırıltısını öldüren cehennemi bir gürültü çıkarıyor çekiçler. Lanetliler mağarasının girişine saldıran bir canavar gibi, Kaplan Gans, çevresinde SS'leri olduğu halde, sinirden uluyarak yönetiyor manevrayı.

Bu arada fırının penceresinden, gökyüzünde çok yüksekte, filo halinde kuzeye doğru uçan beyaz uçaklar görüyoruz. Yine de güzel.

Alarm bitince yine dayak yiye yiye **Kommando**'lara ya da yatağa götürülüyor adamlar. Kızgın Naziler yitirilen zamanı kazanmak istiyorlar. Sonra yeni bir alarm başlıyor... İki, üç hafta günde yedi kez. Bütün kamp dönüp duruyor. Gündüz kimse ne uyuyabiliyor ne de dinlenebiliyor.

Fırında, bir hafta gece bir hafta gündüz çalışıyoruz. Bu hafta da kuraldan kurtulamıyor ve ötekiler gibi tünele gidiyo-

ruz. Bu aşırı yorgunluğa karşın memnunuz. Uzak bombardımanların sesini işitmeye çalışıyoruz. Birbirimize tünellerde randevu veriyor ve bu yeraltı dünyasının karanlığında, yıkılırken bizi de altında bırakabilecek bir rejimin sarsıntılarını tartışıyoruz.

Aylar geçti. Güzel yaz günleri uzak bir anı artık. Yine de dün çok yakın gibi geliyor bize. Kuşkusuz bütün günlerin aynı olmasından. Kalkış, çalışma. Çalışma, çorba. Çalışma, ekmek. Toplanma, yatak. Yatak, toplanma. Ve yeniden başlıyor. Yatak aynı olsa da, iki üç kişi yatılıyor içinde. İş değişmediyse de, çamurun ya da karın içinde yapılıyor. Ekmeğin büyüklüğü aynı kaldıysa, kara unun yerini kepek ve saman aldığı için. Ve ölen insanların sayısı daha fazla...

Ağustos ayında yalnız otuz ölü, ama Kasımda 155, Ocakta 705, Şubatta 1852. (*) Sayı şimdi her hafta, her gün, korkunç oranlarda artıyor.

Bu mart başında, sonbahardaki 600 sağ Fransız'dan geriye yaklaşık 350'si kaldı. Yine de en güç dönem aşılmadı henüz.

Oysa, elverdiğince çok sayıda insan yaşamı kurtarma yönünde gösterilen çabalarda büyük ilerleme var.

Bir avuç insanla başlayan ve çok çeşitli unsurlara dayanan örgütümüz, şimdi, önemi hiçbir Fransız'ın gözünden kaçmayan bir rol oynamakta.

Tabii ki coşkuyla bizden olanları desteklemeye çalışıyoruz, ama yardımımız aynı zamanda yurtsever Fransız kitlesine de uzanıyor. Gençleri, aydınlar, aile babaları, namuslu kişiler, kim olurlarsa olsunlar, korunması gereken toplumsal anamalın ayrılmaz parçasıdırlar. Dostlarımız, bu insanca dayanışma girişimine, her türlü yan tutan düşünceden yoksun bir özveri getirdiler.

(*) Kurtuluş sırasında kampta bulunan istatistiklerden

Bütün gün, bir **Kapo**'yu yumuşatınak, bir **Block** başkanını kandırmak için sağa sola koşanlar, bir Fransızın yaşamını kurtarmak için **Schreibstube**'ye dalanlar bizim Henri Baba'mızla Jean. Bu iki adam yalnız başlarına, yurttaşları için yüzden çok **Kommando**'ya da **Block** değişikliğini gerçekleştirdiler.

Bütün gençliğimizi kendinde toplayan ve her gün altmış Fransızı açlık ya da yorgunluktan ölmekten kurtarmak için kendi yaşamını tehlikeye atan Willy.

Güçsüzlerin koruyucusu olarak görünen, en mutsuz Fransızları kendi **Kommando**'suna alan ve hiç aklına gelmeyecek kişilerin «Sana Lejyon donör verdireceğiz,» dedikleri Jules.

Steinbruck'ta, hizmetlerine zindan bilgisini, sayısız ilişkilerini ve **Kapo** nezdindeki otoritesini vererek Fransızların cankurtaranı olan Simon.

Bizlerin sürekli yardımına koşan, en güç işleri kolaylaştıran ve örneğin, **Karkoffelkeller**'e, arkadaşımız Paul'ün yanına bir sosyalist milletvekili yerleştiren genç Barta.

Küçük Louis, Fernand ve şimdi işlemeye başlayan makinenin çarklarını oluşturanlar arasında sayılabilecek herkes...

Kuşkusuz denetlediğimiz aygıtın dışında çok değerli yardımlar yapıldı bize.

Revier'de iki doktorumuz: sürekli çalışan, Fransızlar için kendilerini hesapsızca harcayan ve gece gündüz bütün hastaların hizmetine koşan Gilbert ve Francois.

Sağda solda birtakım iyi yerlere yerleşmiş birkaç Fransız da, ellerinden geldiğince dindirmeye çalışıyorlar çevrelerindeki acıları.

Onların dostluğunu, güvenini kazandık. Bu, kimi zaman kendilerinin haberleri olmaksızın çabalarını, en çok hak etmiş

olanlara doğru yöneltmelerini sağlama olanağı veriyor bize, çünkü herkesin kendi varlığı için mücadele ettiği bu dünyada başkalarının yaşamı pahasına kendi yerlerini korumaya çalışanlar var.

Bütün bunlara karşın, Ruslar, İtalyanlar ve Yahudiler dışında, Fransızların kamptaki ortalama koşulları bütün öteki ulusların aşağısında. Ne **Block** ne oda başkanımız var. Yalnızca mutfakta yardımcı bir görev. Bu açıdan Almanca bilmememiz ciddi bir engel yaratıyor.

Elimizdeki olanaklarla bir yere vardık yine de.

Son üç ayda, kundura atölyesindeki dostlarımız, Fransızlara gizlice 300 çiftten fazla ayakkabı dağıttılar.

Üç ay içinde Willy ile Henri Baba yurttaşlarımıza iki bin litreye yakın çorba dağıttılar.

Üç ay içinde, şimdi André ve küçük Déde ile birlikte çalıştığım fırından 600'den fazla ekmek çıkardık.

Aramızdan kimileri herkesin dostluğunu aradığı kişiler oldular. Bir insanın canım kurtarabilirler. Ama, bu durum bizi birtakım güçlüklerin üzerine çıkartmakla ve aç bir insandan daha sağlıklı yargılarda bulunmamızı sağlamakla birlikte, korkunç sorumluluklar altına da sokuyor.

Dün Parti komitesinde acı bir tartışmamız oldu. Örgütümüze daha büyük bir katkı sağlayabilen küçük Roger Lucien'in yerini aldı. Acı bir kural durumu koydu önümüze. Sözkonusu olan, Maurice adında genç bir Fransız öğrenciye yardım etmek. Maurice Lorraine'de direniş hareketinin örgütlenmesine katılmış, bölgesinde askeri sorumluluklar taşımış. Jules'ün **Kommando**'suna verilmesini sağladık, ama bu yeterli değil. Kötü beslenen Maurice her gün zayıflıyor, yürekliliğine karşın dayanması güç olacak. Her gün ek biraz yiyecek bulabilme koşuluyla yaşayabilir. Kendisinin hiçbir şey isteme-

miş olmasına karşın, bunu yapmak konusunda aynı görüşteyiz hepimiz. Ama çözümlenmesi kolay olmayan bir sorun bu...

Şimdiki durumda, ne olursa olsun, dağıttığımız kaynaklarda bir artma olması sözkonusu değil. Tam tersine onların azalmasını öngörmek zorundayız. Yardım ettiklerimizin hepsi küçük bir ekten yararlanıyorlar, ama hiç de yeterli bir durum yok. Eğer küçültmeye kalkarsak, zaten yetersiz olan paylar hiçbir şeye yaramayacak. Ödün verilmemesi gereken bir ilke bu.

En az güçsüz olanın paymı alıp yardım etmek istediğimize versek, bir deliği tıkamak isterken bir başkasını açmış olacağız ve sekiz gün sonra sorun, bu kez ters biçimde yeniden karşımıza çıkacak. Bu olasılık da terkedilmek zorunda.

Tek bir olanak kalıyor geriye: yardım ettiklerimiz arasında, topluluğumuza en yararsız olandan desteğimizi çekmek ve böylelikle onu belki de ölüme mahkûm etmek.

Bu yüzden koşulların bizi zorladığı seçimi yapabilmek için fırında yaptığımız bölümü tartışıyoruz. Bizim, fırıncılar ekibi her gün yirmi, kimi zaman da otuz Fransıza yiyecek veriyor. Maurice için birini çıkartmak gerekiyor. Açık olarak sorunun konuluşu böyle.

Her durumu tartıştık. Aralarında seçmemiz gereken dört adı ayırdı Fernand. Bana dönerek öneriyor:

«Önce Charles var, memleketlin.»

«Olmaz, Jules'ün yanına soktuk onu, ancak dayanabilecek durumda. Üç küçük çocuğu var, onu kurtarmak için her şeyi yapmalıyız. Hem ben kendi payımdan ayırdığım çorba ile ekmeği veriyorum ona, çünkü ben fırında ekmek bulabiliyorum.»

«Peki, onu bırakalım. İki aydır yardım ettiğin ve savaştan önce anti-komünist örgütlerde çalışmış olan çocuk var.»

«Evet ama, o genç, dürüst ve akıllı. Aslında bizim hakkımızda yanılmış olan birçok gençten farklı değil. Hakkımızda sürdürdüğü duyguları ne olursa olsun, Fransız gençliğine onur getiren bir biçimde davranıyor.

«O zaman Theophile Babayı düşünelim, eski bir arkadaşımız, ama her şeye karşın bir aydan çok dayanamaz.»

«Doğru. Yaptığımız, aslında son andaki acılarını azaltmaktan başka birşey değil. Ama hak ediyor bunu. Özverilerle dolu bir geçmişi var arkasında. Yine de ölecek olan onunla, yaşayabilecek bir genç arasında seçim yapmak gerekirse iyi düşünmeliyiz. Eğer mümkünse bekleyelim. Zavallı ihtiyar akşam ekmeğini götürdüğümüzde öyle mutlu oluyor ki!»

«Evet, benim **Block**'umda bir genç. Onu o kadar zayıf gördüm ki, bir parça ekmek verdim bir akşam. Büyük bir sevinçle teşekkür etti ve her akşam bir şeyler vermeye devam ettim ben. Şimdi denizde boğulan birisi gibi yakalıyor beni. Güçlerinin sonuna geliyor ve kuşkusuz dayanamayacak.»

«Yardım etmezsek Maurice de dayanamayacak.»

«Biliyorum. Dinleyin, seçmek gerekiyor: Theophile Baba mı, genç protestan mı, birinin ölümünü çabuklaştırmak mı, öbürünün yaşamını uzatmak mı... Yine de bir karara varmadan önce o delikanlıyı görmek istiyorum.»

«Peki, sana güveniyoruz.»

Sabah toplandığımızda gördüm onu. İşe giden zavallı bir insan yıkıntısı. Gerçekten kayıp. Hemen hemen sönmüş bu alevi canlandırmaya çalışıyorum. Bir kıyıya çektim onu:

«Yaşamak istiyor musun?»

«Öleceğim.»

«Ama bir annen, bir nişanlın var, belki onlar için yaşamak istersin?»

«Ne cesaretim ne de gücüm kaldı. Tanımazlar bile beni. Bu ana kadar beni destekleyen bir şey vardı: İnancım. İnancı-

mı yitirdim. Eğer olsaydı, izin vermezdi Tanrı bütün bunlara.»

Akşam, ekmeğini almak için yanıma geldiğinde yalan söyledim:

«Bugün senin için bir şey çıkaramadım.»

«Yarın?»

«Korkarım ki bir şey yapamayacağım.»

Ağlayarak ayrıldı yanımdan.

Maurice'i yatağında bulup ekmeği verdim.

«Al, bu senin, her gün bir şeyler vereceğiz sana. Yaşamanı istiyoruz.»

«Yoksa başka birinin payı mı?»

«Hayır, bu sana ait, çünkü daha mücadele edebilirsin.»

Öbürü sekiz gün sonra öldü. Maurice yaşadı. Yargınızı verin.

Dünyada insanlar bizim için savaşıyor. Batıda ilerleme yavaşladı ve kampta Noel'i evlerinde geçirmeyi umut edenler, o tarihte öğrendiler ki Almanlar daha Alsace'ı ellerinde tutuyordu.

Ve umut yeniden Doğuya döndü. Sonbaharın başlarından itibaren Sovyetler Baltık ülkelerinde, Doğu Prusya'da, sonra Avrupa'nın merkezinde ve Balkanlarda saldırıya geçtiler. Geliyorlar. Ekimde Çekoslovakya'ya girdiler. Belgrad düştü. Yıl sonunda, Kızıl Ordu'nun Budapeşte'yi sardığını biliyorduk.

Ocak başında Vistül'ün batısmda saldırı. İlk günlerde alman Varşova, Berlin'e doğru yürüyen zaferin kapılarını açıyor. Tannenberg... Friedland... Postdam... Posen... Etettin... Danzig... ard arda sıralanıyor Hauptquartier'in bildirilerinde.

Bu arada Batıdaki harekâtlar yeniden başladı. Alsace Fransızlarca kurtarıldı. Güçlerinin büyük bölümünü Doğuya götürdüklerini söyleyen Almanlar, şimdi kabul ediyorlar müttefik saldırısını. Yeni adlar beliriyor: Treves, Köln, Mayence... Ren aşıldı. Yaklaşıyorlar...

Barta ve Lutiher ile durumu tartışıyoruz her gün. Belirleyici ana yaklaştığımızı kabul ediyor herkes.

Mauthausen'e giden kamyonla zaman zaman birlikte giden bir ispanyol aracılığıyla oradaki dostlarımızla ilişki kuruyoruz. Tony, dağıtmamız için birkaç çamaşır paketi yolladı. Dostlarımız askeri bir harekete hazırlanmamızın gereği üzerinde diretiyorlar. Düşündük bunu.

Luther, olağanüstü bir soğukkanlılıkla bizi bekleyen olasılıkları gözden geçiriyor: açlıktan öldürmek ya da SS'erin gidişinden önce toptan kıyım. Ölmek ya da öldürülmeyi beklemek yerine bir çıkışı denemeye hazırlanmak gerek.

Ruslar, Yugoslavlar, Çekler, İspanyollar, Belçikalılar ve Fransızların gizli askeri örgütleri var zaten. Toplam olarak, savaş grupları halinde hazırlanmış ve gerekli anda dövüşmeye hazır, iki yüzden çok sağlam adam var elimizde. Bu adamlar başkalarını da getirebilirler.

Fransızlar için, kendini yalnızca askeri örgütlenmeye verebilmesi için bütün görevlerini aldık Simon'un. Çeşitli yerlerden yardımlar geldi. Bir akşam elektrikçi Roger beni bir kıyıya çekti:

«Biliyorsun, düşüncelerinize katılmıyorum, ama yalnız sizin gerçekten örgütlü olduğunuzu biliyorum. Size güveniyorum ve üç arkadaşımla birlikte emrinizdeyim.»

Roger'in Simon ile ilişki kurmasını sağladım.

Uluslararası düzeyde bir genel-kurmay seçildi. Sorumlusu eski Kızıl Ordu albayı İvan, yanında da bir Çek ve bir Yugoslav subayı var.

Barta aracılığıyla Willy'nin **Kommando**'suna alındı İvan. Kimliği de başarıyla gizlendi. Adı kampın ölüler listesinde yer alıyor, **Block**'ta da bir yıl önce ölmüş bir Rus'un kimliğini taşıyor.

Çok sakin bir adam İvan. Sessiz, her zaman gülümsüyor, yurttaşlarının arasında da önemli bir otoritesi var. Onu gören hiç kimse askeri bir önder olduğunu düşünemez. Oysa İvan kampın durumunu iyice biliyor. Çıkabilecek bütün eylem olanaklarını inceledi. Askeri bir hareketin yönetimi için Luther ve Barta ile ona tam olarak güveniyoruz.

Karşılaşabilecek güçleri ve olanakları gözden geçirdik. Silahımız yok, ama kampta aletler, baltalar, kazmalar, bıçaklar var. Çevremiz nöbetçilerle sarılı, ama ölü yakma fırının arkasında, yalnızca iki gözetleme kulesinin ateşi altında tutulan bir geçit var. Çevreye elektrik veriliyor, ama akımı kesme olanağımız var. SS'ler iyi silahlı, ama aralarında bize silah verebilecek askerler de bulunuyor. Bizimle sürekli ilişkide olan Joseph Poltrum, Gans'ı ve çetesini yok etmek için fırsat bekleyen kırk askerden kurulu gizli bir örgütü kontrol ediyor. Öte yandan, Nazi üniforması giymiş seksen Çek'in de bize eğilimli olduğunu biliyoruz, İvan bütün bu ayrıntıları biliyor. Onun için önemli olan, her şeyi göze almaya hazır belli sayıda adamın elinin altında olması. Bu da var. Güçler dengesi bizden yana değişiyor.

İç kargaşalıktan çekinen SS'ler, kampın canilerinden oluşan önemli bir gizli polis kurdular. Onları da hesaba katmak gerek, ama kimileri bocalıyor. Korkmaya başladılar. Kendi tarafımıza kazandığımız küçük bir Alman ve Avusturyalılar grubu var içlerinde.

Güzel bir coşkunluk durumunda yaşıyoruz. Ne yazık ki her gün yüzlerce adam savaşmadan ölüyor. Ekmek tayını küçültüldü. Yiyecek stokları ancak bir ay sürebilir. Aramızda

kol gezen ölüme karşı direnmek için elimizden bir şey gelmiyor. Düğümün çözüleceği saate dek dayanabilecek miyiz?

İşte bu koşullar içinde güzel bir mart sabahı...

İspanyolları **Appelplatz**'a topladılar. Yüz elli kişiler. Kampın en iyi beslenenlerinden olduklarından hâlâ güçlüler. Yanında SS'leriyle Gans onları gözden geçiriyor. Memnun görünüyor.

«Aranızda kim asker olmak istiyor?»

Kimseden ses yok.

Gans yineliyor:

«Aranızdan asker olmak isteyenler kimler?» İlk sırada olan **Block** başkanı İspanyollar konuşmadan birbirlerine bakıyorlar. Gans açıklıyor:

«Asker olmanızı öneriyorum. Yiğit insanlar olduğunuzu biliyorum. Serbest bırakılacaksınız ve silah verilecek.»

Arkadaşları arasında etkili olan bir İspanyol birdenbire sıradan çıkıp arkadaşlarına bağırıyor:

«**Vamos todos!** - Haydi hepimiz!»

«**Todos!** - Hepimiz!» diye yineliyor sesler.

Çoğunluk kabul ediyor çağrıyı.

Korkunç bir sırıtma var Gans'ın yüzünde.

«O kadar kişiye ihtiyacım yok!»

SS'ler doksan iki kişiyi seçiyor ve kaydediyorlar. Toplantı bitti.

İspanyollar dağılıyor ve aralarında tartışıyorlar.

«Bununla kampta ölmek arasında bir seçim yapmak gerekiyordu. Silahları seçtik. Silahları alınca kendimizi ve ötekileri kurtarırız.»

Çok ani gelen olay düşünecek zaman bırakmadı kimseye.

Haber çok çabuk yayıldı kampta.

'İspanyollar serbest bırakıldı, SS'lere girecekler.'

'Başka olanak yoktu, deniyor, Gans hepsini kurşuna dizdirirdi. Böylece bir kurtulma şansı elde ettiler. Aynı soruyu ötekilere de soracaklar...'

Ve kabul düşüncesi yaygınlaşıyor...

Başka gruplar da heyecanlı İspanyollar gibi ani tavır alabilirler.

Ne yapmalı?

Hikâyeyi anlattığım Henri Baba kaygılı görünüyor. Soruyor bana:

«Sen ne düşünüyorsun?»

«İspanyolların duygularını anlıyorum. İyi tanırım onları, kamptan kurtulma ve dövüşme fırsatı gördüler bunu. Ama sanırım yanıldılar.»

«Ben,» diyor Henri, çoktan seçtim. Karımı ve kızımı yine görmek istiyorum. Ama SS üniformasını sırtıma geçirmektense asılmayı yeğlerim.»

Yiğit Henri Baba! Gözümün önüne geliyor, bir ipin ucunda sallanırken. Eğer soru bize de sorulursa, onursuzca yaşamayı kabul etmektense ölmek daha iyi.

«Teşekkür ederim, Henri Baba. Sen haklısın.»

Akşam, Parti komitesinde, ne olursa olsun, hatta tek biz kalsak da, Alman ordusuna girmeyi kabul etmeme kararı aldık. Bütün gruplara anlatılan karar çoktan bekleniyordu zaten. Dostlarımız da kabul ediyorlar ve hiçbir baskıya boyun eğmeyecekler.

Büyük bir karar aldığımızı söyleyen bir duygu var içimde. Konuşmalar sürüyor. Dörtbir yandan Fransızlar soruyorlar bize. Tavrımızı öğrenmek istiyorlar. Açıkça söylüyoruz.

Ulusal duygunun gereği. Düşünce iyice biçimleniyor, kesinleşiyor. Fransızların büyük çoğunluğu bizimle birlikte.

Şimdi hayır dememiz çok daha kolay olacak gibi geliyor bize. Sonuçtan eminiz. Ama, ötekiler var...

Felipe ile Jules'ün masasında tartışıyoruz. Dostumuzun bütün kanıtlarına karşılık veriyor Jules:

«Benim gözümde hiçbir şey, düşman ordusuna girmeyi haklı gösteremez. Tepki göstermediğiniz için haksızsınız. İspanyollara silah verip rahatça kullandıracaklarını sanmak yanlış. Onları dağıtıp, SS ya da **Volksturm** birliklerine sokacak, sırtlarına da birer mitralyöz dayayacaklar.»

«Biliyorum, ama başka başka türlü de davranamayız. Çoğunluk hemen kabul etti, biz yalnız kaldık.»

«Hemen tavır almanız gerekiyordu.»

«Kolay değil o da.»

«Şimdi çok daha güçleşti.» Ben atıldım:

«Düşün ki Lister ya da Modesto (*) müttefik ordusuyla gelebilir ve eski askerlerini SS üniforması giymiş bulabilir. Hiçbir açıklama dinlemeden kurşuna dizdirir hepsini, onun yerinde sen olsan aynı şeyi yaparsın. Bu soruyu sor bütün İspanyollara.»

Etkisi büyük oldu bu sözlerin. Bir onur sorunu.

Felipe örgütüyle görüşmek için bizden ayrıldı ve akşam, tartışmalarının sonucunu bildirmeye geldi.

«Arkadaşlarımız ne olursa olsun katılmayı engellemeye karar verdiler, hatta orada kurşuna dizseler bile. Üstelik kolay yaptırtmayız onu da. İspanyollar dönek değildir.»

«Onu daha önce de gösterdiler, biliyorum.»

Akşam Luther ile gezinirken, çoktan beri dostum olan, **Block** 7'nin eski copçusu genç Antonio yaklaştı yanıma, allak bullaktı yüzü:

(*) Cumhuriyetçi İspanyol ordusunun en ünlü askeri önderlerinden.

«Gidecek İspanyollar listesinde kayıtlıyım. Luther, sen **Schreibstube**'de çalışıyorsun, adımı sileceksin,» .

«Olanaksız.»

«Yine de yapmalısın.»

«Yapamam, liste Gans'ta çünkü.»

«O zaman hemen dikenli tellere atacağım kendimi.»

Ve birden yanımızdan ayrılıyor Antonio. Koşup yakalıyorum: «Deli misin sen?»

«SS üniforması giyeceğime hemen ölürüm. Ben, Lister'in yanında dövüştüm!»

«Lister'in askerleri intihar etmez!»

«Ama, Alman askeri olmayı kabul edemem ben!»

«Yapmayı düşündüğün budalalıktan başka yapılabilecek şeyler de var.»

«Nedir?»

«Çağırdıklarında arkadaşlarınla birlikte gitmeyi kabul etmezsiniz.»

«Güzel, gitmeyeceğime emin olabilirsin.»

Elini sıkıyorum.

Yiğit halk. Hayır, SS'lerin paralı askerleri olamaz bu insanlar. Sanırım şimdi, kamptaki anti-faşistlerin cellatlarının üniformalarını giydiklerini görmeyeceğiz. İspanyol dostlarımızın cesareti, durumu yeniden düzeltti.

«Bana öyle geliyor ki,» diyor Luther, «şu son iki günde, ilk büyük savaşımızı kazandık!»

«Bence de öyle.»

X- SON GÜNLER

Kampın mevcutları sürekli artıyor. Şubat ayında Auschwitz'den konvoylar geldi. Sonra da başka yerlerden başka

konvoylar. Doğudaki bir sürü kamp Mauthausen'e boşaltıldı, oradan da bize yollanıyor. Kamp çok kalabalık, on altı bin, belki de daha fazla. Artık bilinmiyor. Her gün gelen oluyor.

Mauthausen'e bıraktığımız dostlarımızın haberlerini aldık yeni gelenlerden. Korkunç durumdalar. Bizimle birlikte gelen bir sürü Fransız ölmüş. Geldiğimizde orada bulduğumuz, en eskimiz Gustave Baba ölmüş. Taş ocağında, başta bize o kadar yardım eden François ölmüş olmalı. Kardeşim kadar sevdiğim, her zaman gülümseyen o sarışın çocuk Charlot, Charlot'umuz ölmüş. Yeraltı mücadelesindeki ayrılmaz arkadaşım Robert, başka bir Kommando'ya gitmiş ve bir bombardımanda ölmüş. İzi kaybolan karısı, Auschwitz'den bir kadın konvoyuyla Mauthausen'e getirilmiş.

Yine de yaşayanlar oldu ve biliyoruz ki bunlar, başkalarının düştüğü mücadeleyi sürdürüyorlar. Cerbère Gusen'e yollanmış. Daha sonra gelen arkadaşlarla birlikte Tony ve Tatave, Fransız direnişinin Mauthausen'deki çekirdeğini oluşturmuşlar. Öte yandan, büyük bir sevinçle aldım dostum Marcel Paul'ün Buchenwald'dan yolladığı selamı.

Yalnız değiliz.

Nisan başlarında, önemli bir Fransız konvoyu geldi Melk Kampından. Dostlarımızı bulduk. Auguste de oradaydı. On iki yıldır tanıyorum Auguste'ü; son olarak Santo Hapishanesi'nde karşılaşmıştık. Her ikimiz de birbirimizi öldü sandığımız için şaşkınlığın ardından çok sevindik.

Auguste yalnız gelmedi. Onunla birlikte örgütlenmiş bir sürü arkadaş. Aralarında eski dostum René de var. İlk gün şöyle demişti onlara Auguste:

«Ebensee'deki örgütle ilişki kurmadan hiçbir şey yapmayalım.»

Şimdi kuruldu ilişki.

Yaptıklarımızı anlattım Auguste'e. O da, Melk Kampındaki Fransız örgütüne ilişkin bilgiler verdi bana.

Yurttaşlarımız orada, Fransız bir kamp başkanı ve **Lagerschreiber**'de yardımcı olan Antonin'i bulma şansları olmuş. Antonin sol çevrelerde iyi tanınan genç bir yazar, Melk'teki Fransızların durumunun iyileşmesine büyük katkıda bulunmuş. Arkadaşlarımız onun desteğiyle, etkisini Fransızların çoğunluğu üzerinde sürdüren sağlam bir örgüt kurabilmişler. Uluslararası örgütlerle de yakın ilişkileri var.

Her iki yandaki sorumlu dostlarımızla tartıştıktan sonra iki örgütün kaynaşmasını kararlaştırdık.

Önceden varolan uluslararası komite genişletildi. Auguste, orada, Fransız örgütünün tek temsilcisi oldu.

Askeri düzeyde, iki kampın temsilcilerinden bir genel kurmay oluşturuldu. Bizde, bu işin sorumlusu Simon kaldı ve Melk'ten bir grup subayla da ilişki kurdu.

Ben, Melk'teki arkadaşlarımızın gelişiyle önemli ölçüde güçlenen Parti örgütümüzün yönetimiyle görevliyim. Kapalılık ilkesi sıkıca korunuyor.

Yeni gelenlerle, bütün **Block**'larda adamımız oldu. Herkes çalışmaya gitmiyor. Bir ya da iki-üç **Block** için bir yönetim aygıtı oluşturuldu. Üç kişilik bir merkezi yönetimle, her biri merkezde ilişkili üçer kişilik yedi grup yönetimi oluşturuyor. Kışın uğradığımız büyük kayıplara karşın, Melk'ten gelen destek sayesinde yüzyirmi kişiyi denetliyor bu aygıt.

Bu gücün eylem olanakları enerjilerin korunmasına bağlı olduğundan, bu alanda, insanları ölümden kurtarmak için yeni çabalar harcamak gerekti.

Steinbruck'ta Simon beş Fransızı kendi **Kommando**'suna aldı. Şimdi bir mağazada **Kapo** olan Emile, aralarında René de bulunan yedisini yanına aldı; Willy ile Jules de on

beşer kişiyi kurtardılar. Henri Baba, yanına yeni bir Fransız kunduracı verdirebildi. **Schreibstube**'de çalışan Antonin, olabildiğince çok sayıda Fransızı daha az zorlu işlere yerleştirmeye uğraşıyor.

Sonunda Auguste için de **Wascherei**'de gece **Kapo**'su olan Marcele başvurdum:

«Birini yanına alman gerekiyor, gündüz çok daha önemli olan işlerini yapabilmesi için gece elverdiğince az çalıştırmak gereken birisi.»

Aynı akşam Marcel'in **Kommando**'suna girdi Auguste.

Dışarda birbirini izliyor olaylar. Berlin'in kapılarına ulaşan Ruslar Avusturya'da, Viyana'nın duvarları altında dövüşüyorlar. Yugoslavlar Saraybosna'yı aldılar.

Batıda müttefik orduları Almanya'nın yüreğine doğru akıyor.

Radyodan yeni haberler aldık. İlerlemeyi harita üzerinde izliyoruz. Kuzeyde, Munster, Gotha, Essen, Hanover, Magde Magdebourg, Weimar, Ièna, Leipzig...

Ortada Nürnberg düştü. Augsbourg hâlâ direniyor, ama baskı Münih'e doğru yöneldi.

Güneyde Fransızlar Ren'i aştılar ve bayrağa yeni adlar yazdırıyorlar: Karlsruhe, Rastadt, Kehl, Stuttgart, Ulm...

Roosevelt 12 Nisanda öldü ama, iki hafta sonra San Francisco'da barış sorunlarını kararlaştıracak Birleşmiş Milletler Konferansı toplanacak.

Bitti artık.

Dün, bizden elli kilometre ilerde bir kampta çalışan Fransızlar inanılmaz gibi görünen bir haberle geldiler.

Mauthausen'deki kadınlar boşaltılıyor. Kızılhaç kamyonları içinde geçtiklerini görmüşler. İsviçre'ye doğru gidi-

yorlarmış. Kanıt olarak, da, dostlarımızdan biri, kadınlardan birinin «yakında görüşürüz,» diye bağırarak attığı Chesterfield sigarasını getirdi.

Gerçekten doğru.

Alman devi kâğıttan bir şato gibi yıkılacak, ilk belirtilerini görüyoruz bile.

Mauthausen'de ölüme mahkûm iki yüz Rus'un nöbetçilerini öldürerek kaçtıklarım öğrendik. Çoğu yeniden yakalandı, parça parça edilmiş cesetler götürüldü ölü yakma fırınına.

Bizde de, dışarda bir işe giderken, yanlarındaki nöbetçiyi öldürüp iki arkadaşıyla birlikte kaçtı bir Rus doktor. Bunları ele geçiremediler.

Yeni gelen bir konvoydan da yolda kaçanlar oldu. Arkadaşlardan yirmi beşi kurşuna dizilmek için ayrıldı, ama hükmü yerine getirmediler.

Hedefe yaklaşıyoruz.

Ama birçok kişi göremeyecek.

Artık, içinde patates kabuklarının yüzdüğü pis bir sudan başka bir şey değil içtiğimiz çorba. Ekmek tayını çalışanlar için yarıya, **Block**'larda kalanlar için üçte birine düşürüldü.

Açlıktan ölüyor insanlar.

Block 26'da parça parça edilmiş cesetler bulundu. Yiyenler olmuş etlerini.

Elinde bir parça ekmekle dolaşan genç bir Fransız güpegündüz bir grup aç adamın saldırısına uğradı. Onu boğdular ve ekmek için aralarında dövüştüler.

Mutfaklar gece gündüz korunuyor. Mağazalar, ekmek fırını korunuyor. Çorba damacanaları **Block**'lara gelirken, elleri sopalı polisler taşıyanların yanında gidiyor. Yiyecek dağıtımları korkunç sahnelere konu oluyor.

Fırında hemen hiç un kalmadı. Hiç azık gelmiyor. Açlık kasıp kavuruyor ortalığı.

Sinekler gibi ölüyor insanlar. Doktor Gilbert korkunç sayılar veriyor her gün: 200, 250, 300... (*)

Ölü fırını yetmiyor artık cesetleri yok etmeye. Yüzlerce ceset yığılıyor **Revier**'in arkasına. Sürekli çukurlar kazılıyor. Yine de yetmiyor. Salgın hastalıklardan çekiniliyor.

Memleketlim olan Jacques öldü. Küçük Georges öldü. Ekimden bu yana yalnız yüz elli Fransız kaldı. Ötekiler son konvoylarla geldiler. Onların da yarısı kırıldı.

Jean, Paul, André, Maurice, hasta ve bitkin durumda **Revier**'deler. Gücünün son damlasına geldi Lucien. Fernand zor ayakta duruyor. Fırında nöbet tutan asker, artık en küçük ekmek parçasını bile çıkarmamıza izin vermiyor. Yalnızca koltuk altlarıma ya da bacaklarıma arasına biraz un gizleyip kurtuluyorum aramadan. Mücadelenin en önemli anında kullanmak üzere özenle saklıyoruz bunları. Dışardaki ekmek tayınımı Simon ve Auguste ile bölüşüyorum. Neyse ki Melk'te bizden daha iyi koşullarda bulunmuş olan dostlarımız biraz daha dayanabilirler, ama onlar da her gün çöküyor.

Steinbruck'ta çalışma sürüyor. Her akşam bir sürü ceset getiriliyor. Çalışırken düşüyor insanlar. Sırada düşüyorlar. **Block**'larına giderken düşüyorlar. Yaşayanlar da ölecek olanların peşinde, paylarına el koyabilmek için.

SS'ler de şaşkına döndü. Korkuyorlar. Dayanamayacak olanları yok etmek için özel **Block**'lar yerleştirtti Gans. Her gece elli kişi öldürülüyor oralarda.

Bugün **Steinbruck**'ta on yedi Rus revire gittiler ve artık dayanamayarak yere yıkıldılar. **Kommandoführer** sopayla öldürdü onları.

(*) Kamptaki resmi sayılara göre, nisan ayında dört bin beş yüz kırk yedi kişi öldü. Bunların yarısına yakını son hafta içindedir.

SS'lerin konuşmalarını işitiyoruz

«Savaş bitmedi. Amerikalılarla birlikte Ruslara karşı sürdüreceğiz savaşı.»

Ama biliyoruz ki Ruslar Melk'teler ve yaklaşıyorlar.

Dayanabilecek miyiz?

Block 16'nın penceresinin ardına gizlenerek Simonla birlikte yoldan geçenlere bakıyoruz.

Askeri örgütte, sağlam kaç adam olduğunu öğrenmek istedik. Bu akşam, bir işaret vererek bu alandan geçmelerini söyledi birliklerine Simon. Sol elleri ceketlerinde, otuz-elli metre arayla geçenler onlar.

Görünmeden bakıyoruz onlara.

Başta dört adamıyla Willy, sonra öbür gruplar geliyor arkadan. Hepsini tanımıyorum. Gözlendiklerini bilerek ve kalabalık olduklarını hissetmenin memnunluğuyla sakin sakin geçiyorlar. Tutuklular, poliser, daha bir sürü adam dikkat etmeden karşılaşıyorlar onlarla. Ötekilerden bir farkları yok.

Gruplar ağır ağır birbirini izliyor. Yorgunluktan bitkin oldukları görülüyor, ama dimdik yürüyorlar. Simon sorumluları söylüyor bana:

«İşte gerçek bir subay. Adamları uygun adım yürüyor. Fransız ordusundan bir teğmen.»

«İşte benim papaz ve takımı...»

«Küçük Louis, hâlâ sağlam.»

«Roger ve adamları...»

«René ve **Kommando**'sundaki arkadaşlar...»

Yüce bir güç içinde, kendilerinin ve arkadaşlarının yaşamlarını korumaya hazır olan bu adamların sakinliğinde benim soluğumu kesen bir şey var.

Sevgiyle bakıyorum onlara. Şu an, dünyada her şeyden çok sevdiğimi hissediyorum bu adamları.

Yine de memnun değil Simon:

«Doksan olmaları gerekirdi, çok yorgun olan ötekiler yatmaya gittiler.»

«Yine de altmış iki kişi gördük. Hepsi bu mu?»

«Hayır, haber yollayamadığım altmış kişi daha var. Muhtemel kayıplarla yaklaşık yüz kişi ediyor. Fena değil. Hepsini kutlamak gerek. Askeri komiteden emir aldın mı?»

«Evet, gece alarm durumunda, bütün Fransızlar **Wascherei**'de toplanacak. İspanyollarla Ruslar, yanda, Almanların **Block**'unun arkasında olacaklar.»

Simon'dan ayrılıp her akşamki gibi genç dostum Willy'nin yanına gidiyorum. Çok sevinçli.

Block'tan çıkarken Henri Baba'ya rastlıyorum, iki Fransızı kabul ettirmek için gittiği **Revier**'den dönüyor. Yanındaki Gilbert her zamanki sorusunu soruyor:

«Yakın, çok yakın, sanırım. İyidir.» Düşünceye dalan Gilbert, birden bana dönüyor: «Çok korkunç. Son yirmi dört saatte üç yüz yetmiş altı kişi öldü.»

«Baksana Gilbert, henüz sağlam bir adam daha kaç gün dayanabilir bu rejime?»

«Bilinemez. Belki de on beş gün...»

«Sağol.»

Bu akşam gördüğüm adamların sonuna dek dayanacaklarını biliyorum.

XI- BÜYÜK AKŞAM

29 Nisan'da Berlin savaşı bitiyordu. Aynı gün Münih'e giriyordu müttefikler. Bir gün önce Milan'da İtalyan yurtseverlerince öldürüldü Mussolini. Bugün Alman basını Hit-

ler'in ölümünü bildiriyor. Berlin teslim oldu. Reich'm ve Brandenburg kapısının üzerinde dalgalanıyor zafer bayrağı.

Ebensee'de her gün üç yüzden çok adam ölüyor.

Yine de her sabah **Kommando**'lar **Steinbruck**'a gidiyorlar... Tünellerde Todt'un mühendisleri, yeni gizli silahlar üretecek olan modern makinelerin yerleştirilmesini yönetiyor.

Korkunç bir tehdit dolaşıyor kampın üzerinde. Naziler herkesi öldürmeyi tasarlamışlar. Uluslararası komite, yüz kişide tek kişi yaşayacak olsa bile, son anda bir harekât denemeye karar verdi.

Auguste, Cuno ile ilişki kurdu. Bir Alman siyasal tutuklu olan Cuno kamptaki en iyi yer olan SS kantininde çalışıyordu. Hiç kimseye kötü davranmadı. Nereye gittiğini bilmediğimiz Magnus'un yerine kamp başkanı oldu yakında. Rüzgâr dönüyor. Kibritlerini yitiriyor haydutlar.

Ne olabileceğini pek iyi göremiyor Cuno, ama gizli örgütlerin oynayabilecekleri rolün de farkında. Auguste'ün girişiminin anlamım pek güzel kavradı, ama pek işin içine girmek istemiyor. Yine de ilişkiyi sürdürmeyi kabul etti.

Ertesi gün Cuno, radyoyu dinlemek için her ulustan bir temsilcinin gece odasına gelmesini öneriyor.

O saatteki işi yüzünden **Wascherei**'de kalması gereken Auguste, kendi yerine benim adımı veriyor. Böylece Magnus'un odasını bir kez daha görebildim, ama bambaşka koşullarda. Kamp başkanının gözünde yalnız bir sicil numarası değil Fransızların temsilcisiyim. Benimle birlikte, Yugoslavlar için Luther. Çekler için Barta, Melk'ten gelen bir Rus subay ve birkaç kişi daha var. Sabahın ikisine doğru, uluslararası örgütün üyesi bir polisin koruması altında **Block**'larımıza dönüyoruz.

Gündüz, artık on iki Polonyalı, üç bin Rus, bir İspanyol ve tek Fransız benim bulunduğum fırıncılarla birlikte çalışı-

yorum. Artık un gelmiyor ve sıkı bir gözetim altında ağır ağır çalışıyoruz. Büsbütün tecrit edildik ve bu, olayların gelişimini izleyemediğim için beni çok rahatsız ediyor. Bu böyle süremez.

5 Mayıs'ta, öğleden sonra dörtte çıkışta beni bekliyor Auguste. Görünüşte sakin olmasına karşın çok heyecanlı olduğunu farkediyorum. Biraz bozulmuş gibi konuşuyor:

«Sabahtan beri seni görmeye çalışıyorum.»

«Biliyorum; ama olanaksızdı çıkmam. Kapılar kilitli, pencereler demirli, her çıkışın önünde de bir polis nöbet bekliyor.»

«Bu durumda orada kalmaya devam edemezsin.»

«Keyfim için kalmıyorum ki.»

«Artık hiçbir yararı olmadığı için, Uluslararası Komite fırındaki yerini kesinlikle bırakmana karar verdi.»

«Bence karar bir gün geç kaldı. Ekmeğimi alacağım ve bir daha gelmeyeceğim. Bugün ne oldu?»

«Çok ve de önemli şeyler. Hem bitmedi henüz.»

«Zaten sabahtan beri tırnaklarımı yiyorum.»

«Son saatler kamptaki durumu değiştirdi ve önemli bir dönemeci aştık. Tünellerin hikâyesini biliyor musun?»

«İşi biraz sezinliyorum, ama tam olarak bilmiyorum. Sabahın dördünde **Kapo** bizi uyandırıp fırına götürüp kapattı. İki nöbetçi SS de çok hareketliydi. Polonyalılar alçak sesle aralarında konuşuyorlardı. Bir tanesi de bana döndü: 'Bizi tünellere yollamak istiyorlar.' **Kapo**'nun SS'lerden bizim burada kalmamızı istediğini anladım. Benim yanımdaki İspanyol Fernando çok sinirliydi ve buradan ayrılmamak için her şeyi yapmaya kararlı görünüyordu. Kimse gitmek istemiyordu ve saat sekize dek sürdü bekleyiş. O zaman başladık çalışmaya. Az sonra, pencereden gördük toplantıdan dönen adamları. Bir

'Off!' yaptı bana Fernando. Ondan sonra bir şey işitmedik, ama SS'lerin valizlerini hazırladıklarını farkettik. Hâlâ fırında olmalılar...»

«Bütün bunlar kampta geçen olaylarla bağlantılı. Şimdi dinle bugünkü filmi...

«Dün gece saat dörtte Antonin **Wascherei**'e gelip bana Gans'ın kamptakileri yok etmeye karar verdiğini bildirdi. Hemen Uluslararası Komite'ye alarm verdik.

«Beşte Uluslararası Komite bütün gruplarımızı, karşı koymaya hazırlamaya ve bu arada da Cuno ve Albert aracılığıyla Gans'ın nezdinde bir girişimde bulunmaya karar verdi. Albert bu görevi kabul etmeyince, Melk kampındaki eski sekreter Hermann üstlendi.

«Beşten yedi buçuğa kadar adamlarımız, ulusal örgütlerce verilen emre uygun olarak **Block**'lardaki toplanmayı sağladılar. Çabucak yayılan haber her yerde tartışılıyordu. Öte yandan askeri örgüt savaşa hazırlanıyor. Yedi tabanca, hepsi komünist olan güvenilir adamlara verildi. Karşı taraftan gelecek her güç kullanmaya karşı, Gans'ı öldürüp, ayaklanmayı başlatma kararı verildi. Dışardan gelen bir asker de, Poltrum ve adamlarının o yandan işe karışmaya hazır olduklarını bildirdi. Dövüş başlar başlamaz, bir grup kampın kapısının yanında belirli bir yere gidip silahları alacak.

«Bu arada Cuno ve Hermann cesaretle Gans'ın yanına gittiler. Kampın kaynaştığını belli ettiler. Kibirle karşıladı Gans: 'Bir tekiniz bile sağ çıkamayacaksınız.'

«Sekizde herkes alana toplandı. Hiddetten sapsarı kesilmiş olan Gans gelip önümüzde durdu. Yanında makinelileri üzerimize doğrultmuş iki SS olduğu halde bir masanın üzerine çıktı. Söylediği; kendisi ve askerleri Amerikalılara karşı savaşmaya kararlıymış. Muhtemel bombandımanlara karşı bütün tutukluların beş numaralı tünele girmesini önerdi.

«On bin ağızdan fırlayan tek bir çığlık verdi yanıtı:

«'Hayır!'

«Gans bocaladı. İlk kez etkilenmiş gibiydi. O zaman yorgun bir hareketle:

«'Pekâlâ size yazık olacak!' dedi.

«Saat dokuzda alana beyaz bayrak çekildi. Savaş kazanılmıştı. Her yandan sevinç çığlıkları yükseldi.

«Saat onda beyaz bayrak indirildi. Yeniden kaygı. SS'lerin burada kalacakları ve savaşa hazırlandıkları sözü dolaşıyor. Askeri örgüt, Poltrum'la da görüşerek, çıkmayı ve SS'lere saldırmayı denemeye karar verdi. Biri tümüyle komünistlerden, oluşan iki gönüllü grubu kuruldu. Rus, Fransız ve İspanyol subayların komutası altına girdiler.

«Saat on birde gittiğini sandığımız Gans, **Schreibstube**'ye geldi. İnsancıl bir kaygıyla adamları tünele yollamak istediğini söyledi :

«Gitmeden önce hepinizi öldürme emri almıştım. Yapmadım bunu ve bir cinayet saydığım şeyi yerine getirmemenin sorumluluğunu üzerime aldım. Sizinle vedalaşıyorum, çünkü dağda savaşmaya devam edeceğiz. Ama savaş bitmedi, bir gün Amerikalılarla birlikte Bolşeviklere karşı sürdüreceğiz savaşı.»

«Sonra Barta'ya dönüyor, yaşını, aile durumunu, tutukluluk süresini soruyor ve şöyle diyor:

«Yarın özgürsün, Amerikalılar burada olacaklar.»

«Öğleyin beyaz bayrak yeniden çekildi. Kampın yönetimini bir **Wehrmacht** subayına bırakıp gittiği söyleniyor Gans'ın.

«Saat üçte haberi resmen getirdi Antenin. SS'ler kamptan ayrılıyorlar. Dış çemberin korunması için yaşlı askerler kaldı yalnızca...»

Auguste'ün anlatısı bitti.

Aynı anda fırındaki iki SS yanımızdan geçiyorlar. Elleri tabancaların üzerinde hızlı hızlı kapıya doğru gidiyorlar.

Artık kimse selam vermiyor onlara.

Gözetleme kulelerindeki nöbetçilerin makineli tüfekleri üzerimize doğrultulmuş.

Dışarının efendisi daha onlar ama içerde yasayı yapacak kadar güçlü değiller.

Tam **Kommando**'suyla toplantı alanına gelen Willy'yi görüyoruz.

Neşeyle sesleniyor:

«Bu gece çalışmıyoruz.»

«Ne yarın, ne de öbür gün, bir daha yok, sevgili Willy. Sonuna geliyoruz.»

Olağan bir günmüş gibi **Block**'larına dönüyor adamlar.

Henüz farkında değiller özgür olduklarının. Ama çok sürmez anlamaları.

Akşamın beşi. Simon'la birlikte **Block** 19'un önündeyim. **Wascherei**'ye doğru koşan Marcel, bizi görünce duruyor.

«**Block** 1'in başkanı öldürüldü.»

«Çok güzel!»

«Evet, sekiz gün önce bir gecede sekiz Rus'u eliyle boğan o hayvan bir cesetten başka bir şey değil artık. Albert'i öldürmek istiyordu. **Schreibstube**'deki Lüksemburg'lu Camille vurdu ilk.»

«Bravo.»

Küçük Louis soluk soluğa geliyor ve bir haber de o veriyor:

«**Revier**'deki İspanyollar Otto'yu bıçaklayıp öldürdüler.»

«Bu da çok iyi!»

Haberler şimşek hızıyla yayılıyor.

«Karl öldürüldü.»

«Ruslar, **Steinbruck**'taki iki **Kapo**'yu havuzda boğuyorlar.»

Ellerinde sopalarla koşuşup duruyor adamlar kampta. **Block**'lardan çığlıklar yükseliyor. Kaçmaya çalışan iki tanesi gözümün önünde birkaç dakika içinde linç edildi. **Block** 7'nin eski başkanıyla ölü fırınının **Kapo**'su.

«Lorenz? Ya Lorenz?» diye haykırışlar işitiliyor her dilden.

«Fırının arkasında tabancayla öldürüldü.»

«Doğru değil. Dikenli tellerden geçerken, nöbetçi ateş etti üzerine.»

«Öldü mü bari?»

«Bilinmiyor.»

Yolun ucundan, kanlar içinde bir gövdenin debelendiği bir sedyeyi taşıyan dört adam geliyor. Arkalarında da sevinçten yerinde duramayan çılgın bir kalabalık.

Onları gören Simon kaygıyla bana dönüyor: «Biraz çok ileri gitme tehlikesi var galiba.» «Yanlış bir şey yapmazlar, merak etme.» Sedye önümüzden geçiyor. Başı kan içindeki yaralı bacaklarını sarkıtıp oturmuş. Acındıracak küçük çığlıklar atıyor ve taşıyanlardan özür diliyor.

«Vay canına! Çingene!» diye bağırıyor yanımızdan geçen bir Belçikalı.

«Yaklaşın! Gelin hepiniz!» diye bağırıyor ötekiler.

Simon gülümsüyor: «Bu güzel işte!»

Evet, Çingene! Tek başına binlerce insanı öldüren, öldürten adam. Dehşetin ve zulmün adamı. Gülen adam; ama

şimdi patlamış gözleri, kırık bacaklarıyla iğrenç bir yalvarışın adamı. Yanında, güçlükle yürüyen genç bir Rus, yerden bir taş alıyor ve son kalan gücüyle bu kanlı kafaya indiriyor. Bir Çek eline kan sürüyor. Gülüyor. Taşıyanlar durmuyorlar. Ölü yakma fırınına doğru devam ediyorlar yollarına.

«Öldürmeyin onu!» diye bağırıyor bir ses. «Canlı yakalım!»

Block 18'in arkasında, ellerinde sopalar bir Polonyalı topluluğu korkudan uyuyarak kaçan birinin peşinde. Az ötede yere düştüğünü görüyoruz.

Adalet saati geldi çattı...

Yaklaşık dört yüz taneden, elli iki haydut öldürüldü. Hiçbir yanlış iş yapmadı halkın adaleti. En korkunç caniler ödediler suçlarının cezasım. Ama Lorenz kaçtı. Birçoğu kurtuldu cezadan. Yüzlercesi de hâlâ kampın içinde dağınık. Kızgınlıklarının her zaman çok çabuk geçtiği halkların şefaatinin evrensel durumu.

Yarın çok geç olacak.

Gece Parti Komite'si toplandı. İlk bildirimizi yayınlamaya karar verdik. **Schreibstube**'de bir makinede daktilo edilip, yarın sabah dağıtılacak. Şöyle:

FRANSIZLARA ÇAĞRI

«Kurtuluş saatimiz yaklaşıyor.

«Belki yarın, hatta belki bugün müttefik birlikleri kampa girecekler.

«Kendiliğinden gelen coşkulu hareketler, dünkü gerçek halk adaleti değişen bir şey olduğunu gösteriyor.

«Bu Nazi zindanında ölüme mahkûm edilen on altı bin kişi yeniden özgür insanlar oluyor. «Bu önemli anlarda, bir yıldan çok süredir gizli mücadeleyi sürdüren Fransız Komü-

nist Partisi örgütü, açığa çıkma görevi ve hakkıyla karşı karşıyadır. Bu çağrıyla da bu görevini yerine getirmektedir.

«Fransa'nın kurtuluşu için direniş örgütlerinde mücadele etmiş olanların temsilcilerinden oluşan bir Ulusal Komite kurulmaktadır. «Örgütümüz tümüyle bu Komiteye katılmakta ve bütün Fransızları onun çevresinde toplanmaya çağırmaktadır.

«Yurtsever Fransız tabakalardan doğan bu Ulusal Komite buradaki Fransız kitlenin yönetim örgütü olacaktır.

«Kampta kurulacak ya da varolan otoritelerle ilişkili olarak bütün bilgileri ve gerekli emirleri verecek olan da odur.

«Ebensee'deki komünist kesim, temel ilkeleri ve çizgisine bağlı olarak, ulusal topluluğumuzun Fransa'yı yeniden Özgürlük Vatanı yapanlara layık bir durumda olabilmesi için, düşünce ve eğilim farkı gözetmeden, bütün Fransızları kardeşçe bir işbirliği içinde birleşmeye çağırır.

«Yaşasın Fransa!»

Kampın çevresinde, nöbetçiler hâlâ yerlerinde.

XII- SEVGİLİ ÖZGÜRLÜK

6 Mayıs 1945.

Olağanüstü bir canlılık var kampta.

Binlerce insan, dikenli teller boyunca **Appelplatz**'ın çevresine yığılmış. Ovada olup biteni görebilmek için birbirlerini itiyorlar. Amerikan mitralyüz arabalarının yolda görüldüğüne ilişkin bir söylenti dolaşıyor. Gözetleme kulelerinde hâlâ nöbetçiler var.

Genç bir Rus onlardan birine sesleniyor. Yolu göstererek işaret ediyor:

«Du?.. Pan! Pan! - Sen?.. Pan! Pan!»

Her yana korkuyla bakan yaşlı bir asker olan nöbetçi, elini bıkkınca sallıyor.

Gülüyoruz.

Kampta içgüdüsel olarak toplanıyor adamlar. Mutfakların ve fırının önünde kalabalık topluluklar duruyor.

Block'larda adamların çoğu, ayakkabıları örtülerin üzerinde, giyinik uzanmışlar yataklara.

Dışarda Simon'a rastlıyorum. Çok heyecanlı. Grup. başkanlarının ardısıra koşuyor.

Biraz yatıştırıyorum.

«Sinirlenme. Dostlarımız **Block**'lara ve topluluklara dağıldılar, bütün Fransızların Amerikalılar geldiğinde **Block** 19'un önünde toplanmalarını söylemek için.»

Ana yol, **Revier**'e güçlükle sürüklenen hastalarla, dolu. Örtülerin içinde ceset taşıyan topluluklar geçiyor.

Henri Baba yakalıyor beni geçerken: «Bayrağı düşündün mü?»

«Ne bayrağı?»

«Tabii ki bizimki. Bize bir bayrak gerek. Eski bir bezin üzerine yaptırdım bir tane.»

«Bravo! Onu sen taşırsın, Henri Baba. Gerçekten hak ettin bunu.»

Bir yolculuğa çıkarken, tren biraz gecikse, istasyona geçirmeye gelmiş olanlara söyleyecek bir şey bulamazsınız! hiç dikkat ettiniz mi?

Şimdi bu durumdayım ben de. Buyruklar verildi. Bize düşecek sorumlulukları üstlenebilmemiz için gerekli bütün önlemler örgütlerimizce alındı. Bütün soru soranlara tek bir yanıt veriyorum:

«Müttefik birlikleri kampa girerken bütün Fransızlar **Block** 19'un önünde toplanacaklar.»

Sorular ve yanıtlar yağıyor dört bir yandan:

«Görmüşler...»

«Geliyorlar...»

«Ebensee'deler...»

«Bizi görmeden geçiyorlar...»

Artık kuralları çiğneme kaygısı olmadan her yerde özgürce dolaşan kalabalığın arasından çıkmaya çalışıyorum.

Birkaç dakika için olsun, yalnız kalmak istiyorum.

Bu büyük olaya inanamıyorum. Özgürlük! Özgürlük! Ne kadar saçma. Bir köşede ağlamak istedim.

Uzakta, alandan çığlıklar geliyor. Adamlar koşuyor. Bir sessizlik. Hayır, onlar değil henüz. Beş dakika önce Luther'in bana söylediğine göre, iki saate kadar Ebensee'de olacaklarmış. Saat on bir.

Schönüngsolocks (*) tarafına gidiyorum. **Block** 23'ün önünde, yere, örtülerin üzerine uzanmış adamlar.. Tükenmiş zavalı iskeletler bunlar. Konuşmuyor, gözleri gökyüzüne dikili duruyorlar.

Ayaklarımın dibinden zayıf bir ses yükseliyor:

«Fransız mısın?»

«Evet.»

Dönüyorum, Belli belirsiz devam ediyor ses:

«Galiba tanıyorum seni...»

Önümde uzanan küçük gövdeye bakıyorum. Otuz kilodan az olmalı.

«Evet, Mauthausen'in **Revier**'inde gördüm seni. Bir sefer ekmek getirmiştin bana.»

«Ah! Olabilir. Şimdi aklıma geliyor. Adını söylesene!»

«Jérome.»

(*) Gerçekte çalışmayacak olanların ölümünü hızlandırmak için kullanılan dinlenme Block'ları.

Gözlerim açık kalakalıyorum.

«Çok değiştim, değil mi?»

«Pek değil. Hepimiz değiştik.»

«Baksana, bana bir yardımda bulunur musun?»

«Hayhay, dostum.»

«Beni biraz güneşe çekmeni istiyorum. Başım gölgede kalıyor da...»

Örtüyü tutup, dikkatle biraz ileriye kaydırıyorum. «Tamam, tamam. İyiyim. Sağol. Baksana?»

«Ne var?»

«Saat dörtte burada olur mu Amerikalılar?»

«Niçin soruyorsun?»

«Çünkü dörtte güneş gidecek...»

«Eeee?»

«Ben öleceğim. Görmeyeceğim onları.»

«Hayır, hayır. Az sonra gelirler. Bekliyoruz. Ovadan geçtiklerini görmüşler.»

«Gerçekten mi?»

«Elbette gerçek. Beklerken dinlen sen.» Jérome gözlerini yumuyor, alçak sesle söylendiğini işitiyorum!

«İyisin... Çok iyisin...»

Çevresindeki uzanmış gövdelere bakıyorum. Son bir yaşam solukları kalmış.

Amerikalılar gelebilirler. Göremeyecekler onları. Dönüyorum.

Jérome'un gözleri kocaman açık. Sesleniyorum.

«Jérome! Jérome!» Karşılık vermiyor. Öldü.

Daha fazla bakmadan gidiyorum. Yitirecek zamanım yok, Fransız Ulusal Komitesinin ilk toplantısı öğleyin **Block** 19'da.

Görüştüklerimizin tümü çağrımıza uydular. Toplantı bitti gibi.

Kamptaki komünist örgüt adına konuşarak, bütün Fransızları temsil etme iddiasında olmadığımızı ve bir Ulusal Komite oluşturmak için Fransa'daki belli başlı direniş örgütlerinin bildiğimiz temsilcilerine çağrıda bulunduğumuzu anlattım.

Bu komitenin kuruluşuna katılmayı kabul ettiler. On iki kişiyiz.

Tanışmaları bitirirken binlerce çığlık ve «hurra!» yükseldi kampta.

«Bu kez geldiler, sanırım,» dedi Auguste. «Alana gitmemizi öneriyorum.»

Dışarda, insanlar **Appelplatz**'a doğru koşuyorlar. Bağrışlar gitgide çoğalıyor.

Fransızlar, karmakarışık geliyorlar her yandan.

Antonin sesleniyor:

«Subaylar, subaylar nerede?»

Dört kişi yaklaşıyor:

«Siz alışıksınızdır, Fransızları beşli sıralara dizin.»

«Olmaz,» diyor bir ses. «Almanlar öyle dizerdi.»

«O zaman dörtlü.»

Simon gruplarına seslenerek koşuyor:

«Haydi, siz örnek olun.»

Şaşırtıcı bir çabuklukla sıralanıyor adamlar. Göz görebildiğince uzanan sıranın başına yerleşiyoruz. Beş yüz kişi olmalıyız.

«Henri Baba? Henri Baba nerede?» Bayrak koltuğunun altında koşarak geliyor. «Öne Henri, öne!»

Henri Baba üç renkli bayrağını açarak, üç adım önümüzde duruyor.

Aynı hareketle kasketlerimizi çıkarıyoruz. Sıranın yanında duru bir ses buyruk veriyor. «Fransızlar... Hazırol!»

Kollarımızı gövdemize yapıştırıp dikleşiyoruz.

«Rahat! Mesafe alın!»

Konuşmadan sıralanıyor adamlar.

«Hazırol! İleriii... marş!»

Uygun adımlarla **Appelplatz**'a doğru gidiyoruz.

«Bir-ki! Bir-ki!»

Törende geçer gibi başımızı kaldırıyoruz. Gözlerim batıyor.

Alanda gerçek bir kargaşalık var. Binlerce adam iki askeri arabanın çevresine yığılmış. Açık mavi üniformalı bir asker duruyor her birinin üzerinde.

Adımlarımıza dikkat ederek ilerliyoruz.

«Bir-ki! Bir-ki!»

Etkilenen kalabalık yol veriyor.

Büyük bir çember çizip ilk arabanın önünde duruyoruz. Henri Baba askerin yanına tırmanıyor. Kucaklıyor onu. Bize dönüyor. Konuşamadan bayrağı sallıyor.

Bir anda patlıyor Marseillaies. Sekiz bin adam kasketlerini çıkarıyor.

Bitince, sahneden etkilenen asker bir işaret yapıyor.

İngilizce konuşuyor.

Yanına çıkan bir tutuklu hemen çeviriyor bize:

«Tutukluydunuz. Şimdi özgür insanlarsınız. Savaş bitti.»

Liberte! Libertad! Freiheit!

Bütün dillerde yükseliyor büyülü sözcük. Daha hızlı başlıyor çığlıklar. İnsanlar kucaklaşıyor. Kimileri ağlıyor. Yanımızda İspanyollar Riego Türküsü'nü söylüyorlar.

Birkaçımız kapıya doğru gidiyoruz.

Nöbetçiler kayıplara karıştı.

Yüzlerce adam SS'lerin mutfaklarına doğru koşuyorlar.

Elinde bir yazı makinesi bulunan Antonin'e rastlıyorum.

«Yağma başladı. Her şeyi kırıp dökecekler. Ancak bunu kurtarabildim.»

Muhafızların yerinden kırılan cam sesleri geliyor. Auguste bağırıyor:

«Üç kişi gelsin benimle makineleri almak için.» Çok geç. Fırtına başladı.

Luther kolumdan tutup sakin sakin konuşuyor:

«Gel. Burada yapacak bir şey yok. Kurtarılabilecek tek yer mağazalar. Ne olduğunu bilmiyorlar.»

Simon soluk soluğa geliyor yanıma:

«Fırını yağmalıyorlar!»

«Ben ne yapayım ki?»

«Karınları aç ne yapsınlar,» diyor Luther.

Sanırım Luther haklı. Fırtına durdurulmaz.

Fırtına geçti. Her şey sakin. Akşam. SS'lerin karargâhına yerleşti adamlar. Kimileri de açık havada, kampın çevresinde. Çoğunluk da sakin sakin Block'lara gitti yatmaya. Sağda solda, hâlâ barakalardan alınmış silahlarla rastgele atılan silah sesleri geliyor. Öğleden sonra kampın çevresinde başlayan eğlence bitmek üzere.

Bütün bu kargaşalığın arasında zaman yitirmedik. Fransızlara, saat dörtte **Block** 4'ün önünde toplanmalarını söyledik. Yüzlercesi geldi buluşmaya. Ölenler için bir dakikalık saygı duruşundan sonra yaşayanlarla konuştuk.

Sonra Ulusal Komiteyi sunduk. Her ad için el kaldırarak oylama yaptık. Orada bulunanların önerisiyle iki yeni ad eklendi listeye. Komitemiz şimdi, yurttaşlarımızın çoğunluğun-

ca demokratik biçimde seçilmiş olan on dört üyeden oluşuyor. (*) Bir büronun oluşturulması için hemen yarın toplanmaya karar verdik.

Önemli görevler bekliyor bizi. Kampta elektrik yok. Su yok. Fırında ne kepek ne de un var. SS'erin binalarında hiçbir şey yok. Buna karşılık mutfaklar öylece gibi duruyor. Yiyecek mağazalarının çevresinde İspanyollar nöbet tutuyor ve kimseyi yaklaştırmıyorlar. Bütün anahtarlar Luther'in cebinde.

Orada olan biteni görmek için Ebensee'ye indi Auguste. Yarın sabah dönecek.

Kampın çevresinde Willy ile birlikte dolaşıyorum. Dev bir vadideki gibi uzaktan uzağa ateşler yakılmış. Gece nefis.

Dört Rus'tan oluşan bir topluluğun önünde duruyoruz. Bir ateşin çevresinde sandalyelere oturmuş bir şeyler kızartıyor ve türkü söylüyorlar. Konuşmadan dinliyoruz. İçlerinden biri Willy'yi tanıyor ve yediklerinden ikram ediyor. Kepekle yapılmış kapkara bir bulamaç. Zevkle yiyoruz, çünkü öğlenki çorbadan beri bir şey geçmedi boğazımızdan.

Bamebé'nin öğleden sonra iki-üç kez kucakladıktan sonra verdiği yüz sigaralık bir paket var cebimde. Yeni dostlarımıza birer tane veriyorum.

(*) İşte ulusal komiteyi oluşturanların adları ve üyelik nitelikleri: Ane Louis, teğmen, Gizli Ordu; Arrighi Paul, avukat, «Direnenler»; Biondi Jean, milletvekili, Sosyalist Parti; Coufranc Roger, zanaatkâr, Hıristiyan Demokrat (anlatıda: Roger); Dreyfus Gilbert, doktor, «Ulusal Cephe» (anlatıda: Gilbert); Fougerousse Andre, gazeteci; «Kurtuluş»; Havez Auguste, maden işçisi, o dönemde «Komünist Partisi», daha sonra hizipçi etkinlikler yüzünden partiden çıkarıldı (anlatıda: Auguste); Koch Henri, kunduracı, «Komünist Partisi» (anlatıda: Henri Baba); Laffitte Jean, pastacı, «Komünist Partisi»; Le Louedec Alain, Qumper eski belediye başkanı; Otespeuch Jean, öğretmen, Radikal Parti; Ulmann André, yazar, «Ulusal Cephe» (anlatıda: Antonini; Varnoux Jean, rahip; Wetterwald François, cerrah, «Direnenler» (anlatıda: Francois).

Gülümseyerek teşekkür ediyor ve istediğimiz bir şey olup olmadığını soruyorlar Willy'ye.

«Bir türkü daha söyleyin.»

İyi geceler diledikten sonra yanlarından ayrılıyoruz.

Az ötede, dikenli tellerin yanında üç kişi var. Moğollar bunlar. Bir tanesi, tellerin bir karşı yanına bir bu yanına geçip duruyor. Önce anlamıyoruz. Gülüyorlar. Tellerin kesilmiş olduğunu farkedince biz de gülüyoruz.

Öte yanda, ellerini enselerine kavuşturmuş adamlar otların üzerine uzanmışlar.

Bir ateş daha. Bunlar Yunanlılar. Çorba yapıyorlar ve kabuklarını soyma zahmetine katlanmadan patatesleri suya doğruyorlar. Tuz istiyorlar bizden. Ne yazık ki yok, ama sigara veriyorum ona karşılık.

Ah! İşte Ukraynalılar. Nerdeyse sönmüş bir ateşin çevresine diz çökmüşler. Biri bir çuval unu kucağına almış, kadın okşar gibi okşuyor.

Willy soruyor; sonra bana çeviriyor:

«Kızıl Ordu'da dövüşebilmek için güçlerini kazanmak istediklerini söylüyorlar.»

«Ama savaş bitti.»

«O aynı şey olduğunu söylüyor. Faşistlerin ülkelerinde yıktıklarını yeniden yapmak için çok çalışmaları gerekiyor.»

Gezintimizi sürdürüyoruz.

Bir grup Yugoslav sevinç gösterileriyle karşılıyor bizi. Reçel, kepek ve peynirle hazırlanmış garip bir bulamacı mutlaka tatmamız gerek.

Böylece bir gruptan öbürüne gidiyoruz. Nerdeyse bitti sigaralar.

Ama işte gecenin kralı: kendisinden dört kat iri bir un çuvalına yaslanmış genç bir Moğol. Willy soruyor:

«Yalnız mısın?»

«Hayır, arkadaşlarım şurada yatıyor.»

«Kaç kişisiniz?»

«Üç.»

«Üç! Ve en az seksen kilo ununuz var, hem de beyaz! Çok fazla. Yarın ötekilere yiyecek bir şey kalmayacak. Bunun iyi bir şey olmadığını biliyor musun?»

«Ama fırından almadık ki. SS'lerden aldık. Onların ununu yiyebiliriz değil mi?»

«Evet, ama SS'ler gittiğine göre bu un yalnız senin değil, herkesin.»

«Yani senin de?»

«Evet, benim de!»

Adam bir an bocalıyor, sonra birden:

«O zaman al, ben aç değilim,» diyor.

Willy gülmeye başlıyor.

«Hayır, kalsın, ama arkadaşlarını da yararlandır.»

Ona da bir sigara veriyorum, ama kendi kendime düşünmekten de geri kalmıyorum, bu, kesinlikle güçlerinin sonuna gelmiş adamların bu kadar unu buraya nasıl taşıyabildiklerini.

Kampa dönüyoruz,

Gördüğümüz insanları düşünüyorum. Bugün öğleden sonra fırına ve SS'lerin barakalarına saldıranlar bu adamlar.

Bireylere dar bir kafayla bakanlar için yağmacılar kötü insanlar. Benim için ise yalnızca insanlar, karnı aç insanlar...

Birçok kişi için çok geç geldi kurtuluş ve özgürlük. Sonunda, rahatlayan bir mide ya da bir ateşin yanında gökyüzünü seyretmekten başka biçimde anlayamayanlara duyduğum sevgiden güç kurtarıyorum kendimi...

XIII- KAMPTA DEVRİM

«Yangın!»

Sıçrayarak uyanıp yatağımda dikiliyorum.

Alarmı veren komşum açık pencereden sarkıyor.

Dışardan, gitgide büyüyen bir çıtırtı ve demirci körüğüne benzeyen bir homurtu işitiliyor. Kırmızı bir ışık odaya doluyor, tavanda oynuyor. Karanlıkta, yataklar arasında gölgeler kımıldıyor. Gecenin içinde birbirine sesleniyor adamlar.

Sabahın ikisi olmalı.

Hızla giyinip çıkıyorum.

Kampın dışındaki bir malzeme deposunda çıkmış yangın. İyice yükseliyor alevler. Binada yağ belki de benzin fıçıları olduğunu biliyorum.

Block 19 alevlere elli metreden de yakın.

Kampın yollarında her yana koşuşuyor insanlar. Kimileri don gömlek. Yoğun bir kalabalık uygun bir uzaklıktan sakınganca izliyor yangını. Her patlamada gökyüzüne kıvılcımlar yükseldiğinde kalabalık kargaşalıkla geriye çekiliyor, sonra yine eski yerine geliyor.

Yanması için bırakmaktan başka yapacak şey yok. Zaten su da yok kampta. Ama eğer ateş kampa yayılır, barakaları ve ağaçları tutuşturursa hastalar canlı canlı yanabilir.

Steinbruck'ta tanıdığım Robert adında bir Fransıza çarpıyorum. Üç ay önce Partiye girmek istediğinden söz etmişti Simon'a ama, hareketinin bir yardım isteği biçiminde yorumlanmaması için hemen başvurmamıştı. Yalnız son günlerde, en güç anda, askeri hazırlık sırasında katıldı yanımıza.

Bacaklar üzerinde zor duran Robert bir yangın söndürücüyü güçlükle taşıyor. Soruyorum:

«Nereye gidiyorsun?»

«Şunu **Block** 19'a götürmeye.»

«Kim söyledi?»

«Antonin. Benim. gibi **Schreibstube**'ye giden bütün Fransızlara kamptaki bütün yangın söndürücüleri toplayıp 19'a götürmelerini söyledi. Bu, taşıdığım üçüncü. Çok ağır.»

«Peki, devam et. Yardım etmeleri için arkadaşları yollarız.»

Block 19'da korunma örgütleniyor.

Fransızlarla İspanyollar yapının ateş almaya başlayan yüzüne yangın söndürücüleri sıkıyorlar. Kimileri dama çıkmış. Adamlarının birkaçıyla birlikte en önde uğraşıp duruyor Simon.

Tüfekli İspanyollar tehlikeli alanı boşaltıyor ve çevredeki tutuşabilecek şeyleri kaldırtıyorlar.

Block'un içinde, sakatları karşı yandaki pencerelerden çıkarttırıyor Jules. Ötekilerle birlikte sıralanıyorum:

Block 18'de, yürüyemeyenler için yataklar hazırlatıyor Willy. Ama, eğer Block 19'u ateş sararsa, daha ileriyi de boşaltmak gerekir.

Neyse ki azalmaya başlıyor yangın. Kalabalık daha yakına yaklaşıyor. Block'un önündeki sıcaklık dayanılabilir artık.

Antonini görüyorum, benzinlerin başka bir binada olduğunu söylüyor. Tehlike geçti. İspanyollar nöbete devam ediyorlar. Yangın daha da azalırsa. **Block** 19 kullanılabilir. Antonin beni bir kıyıya çekiyor:

«Yarın sabah, yani biraz sonra, kampta en gerekli şeyler olan su ve elektriği yerleştirmek için iki ekip kurmak gerekiyor.»

«Elektrik için bir ekip var zaten. -Roger üstlenir bu işi.»

«Benim de suyu yerleştirecek bir adamım var, ama pompaların nerde olduğunu bilmiyorum.»

«Gün ışıyınca buluruz.»

«Haydi, bir saat uyuyalım bari.»

Arada bir uzun beyaz alevler yükseliyor yangından.

Giyinik uzanıyorum yatağıma.

Sabah sivil giysilerle geldi Auguste. Evinde geceyi geçirdiği yaşlı bir Avusturyalı sosyal-demokrat, oğlunun giysilerini vermiş. Ebensee'nin yeni sivil yöneticileriyle ilişki kurmuş Auguste. Olağanüstü bir düzensizlik izlenimiyle dönüyor kentten. Amerikalılar yerleşmeye başlamışlar. Fransız askerleri de yakında gelecek.

Gans'ın dağda kendi askerlerince öldürülmüş olabileceğini söyledi. (*) Buna karşılık Panterlerin ne olduğunu bilmiyor; evet son günlerde iki etmişti panterlerimiz: sarı panter Büner ve Mauthausen'e geldiğimizde bizi karşılamış olan kara panter Kügel.

Schreibstube'in bürolarında olayları tartışıyoruz. Bizimle birlikte dostlarımız Barta, Luther, Antonin ve Melk'ten bir Yugoslav var. Amerikalılar geldiği sırada kampın iç işlerini düzenlemek için kalmak istediğini bildirmiş olan eski **Lagerschreiber** Albert, akşam ortadan yok olmayı daha ihtiyatlıca bulmuş olmalı. Halkın öfkesinden çekinmesi için bir neden olmamasına karşın eski kamp başkanı Cuna da ayrıldı.

Efendi biziz.

Bütün sorumlulukları almamız gerekiyor.

Amerikalıların mevcutların yarısının **Steinbruck** yakınındaki sivil kamplara yollanacağını söylemeleri üzerine, Ruslar, Çekler ve Polonyalılar gitmeye karar verdiler.

Sabırsızca şimdiden toplanıyorlar alana. Her yerde bayraklar dalgalanıyor.

(*) Daha sonra doğrulandı. Kamptan gidişinden birkaç saat sonra Joseph Poltrum'un adamlarınca öldürülmüştü Gans.

Her an bize gelip soruyor Fransızlar:

«Ne yapıyoruz?»

«Burada kalıyoruz!»

«Niçin?»

«Burada daha iyiyiz,» diyor Antonin. «Fırın var, mutfaklar, mağazalar, **Revier** var.»

«Yugoslavlar İspanyollar, Macarlar, İtalyanlar ve öteki küçük topluluklar da kalmaya karar verdiler,» diyor Luther.

Barta bizden ayrıldığına üzülüyor, ama Çekler gitmeye karar verdiklerinden o da birlikte gidecek.

Omuzuna vuruyorum:

«Haydi Barta, yine görüşürüz.»

Yine de önemli sayıda adam kalıyor. Sekiz yüz Fransız. Beş yüz Yugoslav. Üç yüz İtalyan. İspanyollar, Macarlar, her ulustan topluluklar. Hastalarla birlikte toplam on bin kişi olacak.

İlk görev: bu on bin kişiyi beslemek.

Luther konuşuyor:

«Saat dokuzda fırınları yaktırdım. Öğleden sonra herkese iyi bir çorba verebileceğiz. Aşçıların hemen hepsi İspanyol ya da Yugoslav. Önce ne olursa olsun yapmak istemediler, sonradan kabul ettiler çalışmayı. Başkalarını da yollamak gerek, çünkü eksik çok. Yine de bugünlük işin içinden çıktık.»

Şimdi bir kamp yönetimi kurmak gerekiyor.

İspanyollar, Macarlar ve İtalyanların temsilcilerini de bizimle birlikte topladıktan sonra Auguste'ü kamp başkanı göreviyle Uluslararası Komite'nin başkanlığına getiriyoruz.

İç yönetimi çok iyi bilen Antonin yeni kamp sekreteri olacak.

Levazım işini zaten eline almaya başlamış olan dostu-

muz Luther bu görevi sürdürmek istiyor. Fransız Ulusal Komitesi başkanlığı görevimle birlikte ona yardım edeceğim.

Bu aygıtı geliştirmeyi sonra düşünürüz, şimdi zaman geçiyor.

Toplantımızı bitirirken, büroya bir İspanyol giriyor:

«Koruma yerine yerleşen Amerikalı subay kamp başkanıyla görüşmek istiyor.»

«Peki geliyorum,» diyor Auguste sanki bütün ömrünce bu işi yapmış gibi rahatlıkla.

Birkaç dakika sonra geri dönüp bize bildiriyor:

«Getirdikleri çorba ve yiyeceklerin dağıtımıyla bizzat kendilerinin uğraşacaklarını söyledi subay.»

«Eh, bu güzel!» diyoruz hep bir ağızdan.

Aynı anda Polonyalılar kampın kapısından geçip gidiyorlar.

«İyi yolculuklar!»

Polonyalıların arkasında, önde bayrak Belçikalıların küçük sırası geçiyor. Jules başta yürüyor. Sesleniyorum:

«Nereye gidiyorsunuz?»

«Aşağıya, Çeklerin kampına.» Arkadaşlarını göstererek keyifsizce ekliyor:

«Artık burada kalmak istemiyorlar.»

«Geri gelirsiniz!»

«Eminim. ben.»

Taşındık.

Auguste ile Antonin eski **Lagerschreiber** odasına yerleştiler. Öte yandan, Fransız Ulusal Komitesi bürosu üyelerinin de yanda bir oda almaları kabul edildi.

Görüşme, yemek ve yatma yerimiz yaptık orayı.

Kamptaki durum, öngördüğümüz gibi gelişiyor.

Saat ikide Amerikalılar koca kamyonlarla geldiler, sağlam adamları alana toplayıp sıraya dizdirttiler. Sonunda saat dörtte çorba dağıtımı başladı.

Manevrayı yöneten subay, bir yana sırasını bekleyenleri, öte yana da tayınını almış olanları dizmekle işi çözümleyeceğini sanıyordu.

Yeni özgürlüğüne kavuşmuş bir toplama kampı için kötü seçilmiş bu yöntemin uygulanması, anlatılmaz kargaşalık yarattı. Kimsenin anlamadığı emirler savurmakla düzeni sağlayacaklarını sanan birkaç Amerikalı asker, aç insanların dalgasında boğulup gitti. Sonuç: en açıkgözler iki üç tayın alırken, adamların yarısından çoğu aç kaldı.

Bu ilk deneye biraz bozulan subay, Auguste'ü çağırttı ve ona Uluslararası Komite'nin kampın bütün iç örgütünü eline alıp alamayacağını sordu.

«Bütün yönetimi bize bırakmanız koşuluyla,» diye yanıtladı Auguste.

Her şey yeni baştan yapılacak, ama özgür insanların coşkusuyla işe koyulduk.

Saat altıda, sabahtan beri bir ekiple elektrik hatlarının yeniden çekilmesi için çalışan Roger neşeyle geldi:

«Bir saat sonra ceryanı vereceğiz, ama biraz tıkınacak bir şeyler verin bize. Sabahtan beri hiçbir şey girmedi kursağımıza.»

«Kaç kişisiniz?» diye sorlu Luther.

«Dört.»

«Gel, vereyim.»

«Vay canına!» diye haykırdı Antonin. «Ovada pompaları onarmaya uğraşan beş Fransızı unuttuydum. Onlara da yiyecek yollamak gerek. Bitene kadar orada kalacaklar. İşler yolunda giderse yarın sabah su gelir.»

Sürekli gidiş gelişlerle canlanmaya başladı **Schreibstube**'nin eski bürosu.

Kampta Fransızlar **Block** 17, 19 ve 20'ye yerleştiler. Her yerde uluslarına göre toplanıyor adamlar.

Yeni **Block** başkanlarını onlarla anlaşarak seçmek için ulusal komitelerin temsilcilerini çağırttı Auguste.

Omuzunda bir tüfekle genç İspanyol Antonio içeri giriyor. Gündüz kurulan yeni polis birliğinden o da. Bir solukta anlatıyor:

«Dolaşırken, beşinci tünelin girişinde bir lokomotif bulduk.»

«Bunda ne özellik var ki?»

«Gans'ın önceki gün hepimizi kapatmak istediği tünel bu.»

«Eee, sonra?»

«Sonrası, lokomotifin ocağı ağzına kadar patlayıcı madde doluydu. Bütün dağı sarsacak kadar!»

«Pis herifler!»

Auguste, az önce özgür kampın uluslararası polisinin başına getirilmiş olan Fransız subayı William'i çağırıyor.

«William, 5 numaralı tünelin girişini gece gündüz korumak ve orada bulunan lokomotife kimsenin yaklaşmamasını sağlamak gerekiyor. Kaza olabilir.»

«Gerekeni hemen yapacağım.»

Ucuz atlatmışız!

Az ötemizde, biraz önce getirilen küçük bir radyonun düğmelerini rastgele çeviriyor Antonin. Birden cızırdamaya başlıyor radyo.

Fransızca konuşan bir spikerin sesi işitiliyor: «...Yarın Berlin'de, Mareşal Jukov ve müttefik genel kurmayların temsilcileri Alman ordularının teslimini kabul edecekler.»

«Vay canına!» diye haykırıyor birisi, «ışık da geldi!»

Bu kadar çok şey bir arada... Türkü söylemeye başlıyoruz: Zafer türkülerle...

Dört gün geçti.

Auguste dün ayrıldı bizlerden. Bir akrabasını arayan bir Fransız sanayicisi Ebensee'ye dek arabayla geldi ve kardeşinin Melk'te öldüğünü öğrendi. Paris'e dönüşte boş bir yeri olduğundan, beni dinlemeyen Auguste onunla gitmeye karar verdi. Bir kez oraya varınca da, bizim yeniden vatana dönmemizi sağlayacak formaliteleri hızlandırma görevini üzerine aldı. Bu fırsattan yararlanarak, yazdığımız mektupları ailelerimize ulaştırması için ona verdik.

Auguste giderken, kampın ve Uluslararası Komite'nin yönetiminde onun görevleri de oybirliğiyle bana aktarıldı.

Kamp değişti. Bizim kampımız oldu artık.

Giriş kapısında özel kolluklu tercümanlar, Amerikan askeri yetkililerinin emrinde.

Schreibstube'nin önünde, merkez büroyla ilişkileri sağlamak için bir grup bisikletli bekliyor sürekli olarak.

Hani hani işleyen mutfaklar, İspanyol ve Yugoslavların önünde bir ordu kamyonu duruyor. Bir grup gönüllü yiyecek sandıkları ve çuvallarım boşaltıyor. Gelenleri dikkatle kaydediyor Luther.

Alanda bir uluslararası polis görevlisi arabalarımızın parkı önünde nöbet tutuyor.

Havuz boşaltıldı. Dibinde, biri **Steinbruck**'ta kötülüğüyle tanınan bir Meister olmak üzere üç ceset bulundu.

Bir Fransız makinistler ekibi garajı ve çilingir atölyesini eline aldı. Arabaların ve aletlerin onarımıyla uğraşıyorlar.

Marangozhanede masalar, sıralar, raflar yapılıyor.

Boya atölyesinde iki Fransız sürekli güzel tabelalar hazırlıyorlar.

Terziler bayrak dikiyorlar.

Bir Fransız fırıncının yönetiminde otuz adam fırında Amerikalıların getirdiği ve bizim şoförler ekibinin taşıdığı undan ekmek yapıyor.

Yalnız ölü fırını sönük. Bir bölümünde, yarı kireçleşmiş bir kemik yığınının üzerinde Çingene'nin biçimsiz kalıntıları duruyor.

Yine de, soğuk bir odada bin iki yüz ceset kaldı Amerikalılar gözlerine inanamadılar. Korkunç yığının resimlerini çektiler. Ebensee'nin sivil halkının bir bölümünü getirip bu barbarlık örneğini gösterdiler ve bütün bu zavallılara birer mezar yaptırmaya karar verdiler.

Gündüz eski **Meister**'ler, gece Nazi kızları ve erkekleri gelip, bizim yönetimimiz altında cesetleri arabalara yüklüyor, götürüp anayol boyunca gömüyorlar.

Zaman değişti.

Kampta insanlar dolaşıyor.

Sorumlular, ulusal renklerini taşıyan ve görevini gösteren bir kollukla geziyorlar. Gilbert kendisininkini çaldırdığından beri bisikletler numaralandı ve yalnız servis başkanlarına ayrıldı. Bir, numara Gilbert'in.

İşler için gönüllüler geliyor. Luther dikkatle dağıtıyor yiyecekleri, çünkü kaynakları düzenlemek Ve herkesi beslemek gerekiyor.

Hastalar güneş banyosu yapıyor.

Amerikalılar fotoğraf çekiyorlar.

Block'lar bayram havasında. Her birinin üzerinde ulusal renkleri taşıyan bayraklar dalgalanıyor.

Willy Block başkanı oldu.

Simon, eski **Wascherei** binasına yerleştirdiğimiz Fransız Ocağının sorumlusu. Dibe bir sahne yerleştirildi. Perdelerle süslendi salon. Sıralar, sandalyeler, çiçekler, masalar, radyo, piyano ve bir kitaplık var. Okunuyor, yazılıyor burada. Kâğıt da oynanabiliyor ve sanırız yakında bira da içilebilecek. Yanda berber salonu müşterileri bekliyor. Traş bedava.

Akşam aydınlatıldığında gerçek bir kermes oluyor ocağımız.

Fransız Ulusal Komitesi'nin bütün üyeleri birer sorumluluk aldılar.

Son aylarda Jules'ün **Kommando**'suna sokabildiğimiz dostumuz Trespuch ve arkadaşı Le Louedec şimdi, Arrighi Usta'nın genel bilgi ve yargı hizmetlerini yerleştirdiği geniş bürolardalar. Yazı makinelerinin gürültüsü arasında, yurda dönüş işlemlerini kolaylaştıracak fişleri düzenliyorlar.

Yanında Jean, Fernand ve Emile'le birlikte Henri Baba, **Block** 20'de Lorenz'in eski odasındaki giyim mağazasının yönetiminde. Ayakkabıları kötü olanlar yine ziyaret ediyorlar Henri Baba'yı, ama o kamp başkanından yazı istiyor artık.

Gizli askeri örgütün dayanaklarından Teğmen Ané **Block** 20'nin başkanı oldu. Fransızların örnek yapısını gerçekleştirmek için Willy ile yarış durumundalar.

Roger kamp atölyelerinin işleyişini yönetiyor.

Fougerousse, çevresinde bir röportajcı grubuyla gazeteyi hazırlıyor ve «Özgür Kamp» yazıişleri salonu vızır vızır işliyor. Dışarda afiş panolarının önünde toplanılıyor.

Block 13'ün yarısını emrine verdiğimiz Rahip Varnoux beni götürüp kilisesini gezdiriyor. Ebensee'deki meslektaşından ödünç bir cübbe almış ve Haeftling'in zorunlu giysisini çıkarmaktaki acelesi yüzünden şakalaşıyoruz. Kolumdan çekerek fısıldıyor.

«Düşün ki, Paskalya'da **Steinbruck**'ta on yedi Fransızı kutsamayı başardım.»

Gilbert Amerikalılarca **Revier**'e baştabip olarak seçildi. Bütün sağlık hizmetlerini ustalıkla yönetiyor. François, bize çok yardımı dokunan Belçikalı Doktor Roger ve Fransız Doktor Lévin'le birlikte gece gündüz hastaları kurtarmaya çalışıyorlar. Kurtuluşun ertesi günü yine çoğalan ölü sayısı azalmaya başladı.

Ne yazık ki birçok tutuklu ilk günler oburca yiyip içtiler. Bu yüzden ölebilirler.

Sonunda, Ulusal Komite'nin sekreteri olan arkadaşımız Biondi sabahtan akşama bizim yerimizle uğraşıyor, bir de mutfak yerleştirdi.

Bütün bu ortak çabalar yepyeni bir görünüş verdi kampa.

Önceki akşam Ocakta bir eğlence düzenledik. Ezilenler oluyordu salonda. Dün gelen Fransız subaylarını da çağırdık. Kurtulan Paris'e ilk girenlerden olan bir yüzbaşı. Kadın teğmenler. Bu bizim için yeni, öyle içten karşıladık ki onları, hepsi ağladı.

Yüzbaşı insanı şaşırtacak kadar yeraltı mücadelesindeki arkadaşım Paul'e benziyordu. Onu kucaklamaktan kendimi alamadım. Hemen senli-benli olduk.

Kısa bir toplantıdan sonra başladı eğlence. Ulusal Komite adına bir konuşma yapmakla görevlendirmişti arkadaşlar beni. Öyle duygulanmıştık ki, ne söylediğimi bilmiyorum.

Gerçek bir eğlenceydi, Toulouse Capitole'undan Giorgetti ünlü Sevil Berberi'ni söyledi. Uluslararası Komite'nin toplantısı olduğu için erken ayrıldım, ama ilk türkü hiç çıkmayacak kulaklarımdan:

Ülkemden bir türkü...

Ertesi gün, Parti örgütünün yerinde Fransız komünistleri ilk genel toplantılarını yaptılar. Yeni katılanlarla birlikte yüz elli kişi kadardık. Ne yazık ki, çok yorgun ya da hasta olan birçok dostumuz **Revier**'deydi. Altı yıldan beri ilk kez yapılabilen bu açık toplantıya katılamadılar.

Kardeş partilerin temsilcilerine de özel yer ayrılmıştı. Müttefik bayraklarının altında İvan, Barta, Luther, Jules ve Felipe oturuyorlardı.

Gizli eylemin gelişimi içinde üstlendiğim görevleri onaylayan genel kurul, benden başka iki sekreter daha seçti: Melk Kampından gelen dostlarımız Raymond ve Andre.

Bu sabah küçük bir birlik durdu kamp bürolarının önünde.

Jules'un tamamını geri getirdiği Belçikalılardı bunlar.

İlk günler, kampın dışına yerleşmeyi yeğleyen birkaç Fransız'ın yolunu izliyor onlar da.

Nazilerin bir hafta önce bir mezarlığın üzerine kapamak istedikleri kapılar, özgür insanlara ardına dek açık artık.

Şimdi Antonin'le aynı odada kalıyoruz.

Kampın kurtulduğundan bu yana, on gündür, kendimize ayrılmış tek dakikamız yok. Büroda küçük Roger bana sekreterlik yapıyor ve işlerin düzenini sağlıyor. Her an bir yere çağrılıyorum.

Amerikalı gazeteciler geldi beni görmeye. Önce röportaj yapacaklarını sandım. Bir tanesi, kendisine kamplarda gördüklerimi ayrıntılı olarak yazmamı istedi.

Gülümseyerek kalktım.

Bir paket sigara verdikten sonra hemen gittiler.

«Yine geleceğiz,» dedi bir Kızılhaç delegesi de.

Onu da bir daha görmedim.

Uyuyacak zamanımız bile yok. Mutfaktan da yararlanamıyoruz. Anlatılmaz bir sarhoşluk içinde çalışıyoruz. Olağanüstü bir şey yaşam.

Kampın dışında şöyle yüz metre gitmeye fırsat bulamadım henüz.

Block başkanlarıyla yaptığım toplantıyı bitirirken, rüzgâr gibi dalıyor odaya Antonin. Sürüklemeye başlıyor beni:

«Araba orada, şoförle bizi bekliyor. Gel!»

«Nereye?»

«Nereye olursa. Gel haydi!»

«Ama işim var!»

«Benim de, gece dönünce bitiririz. Haydi!» Bizi götüren arabanın camları açık. Yüzümüzü kamçılıyor rüzgâr.

«Nereye gidiyoruz?»

«Burnumuzun dikine.»

Ebensee köprüsüne geliyor araba. Bir Amerikan askeri durduruyor bizi. Kamp subayının imzaladığı geçiş kartını gösteriyor Antonin. Askere selam veriyor.

Kentten ayrılıyor ve gölün kıyısındaki kayaların çizdiği yolda ağır ağır gidiyoruz.

Konuşmuyoruz.

«Duralım!»

Çiçeklerle dolu bir çayır var gölle aramızda.

Koşuyoruz. Sanki, nihayet ilk kez toprağa değebilmişim gibi yere bırakıyorum kendimi.

Uzakta, bir martı inceliğiyle derin suların üzerine eğiliyor bir yelken.

Hiçbir şey düşünmüyorum artık.

Güzel kokularla başım dönüyor, avuç dolusu yakalıyorum otları, içlerinde yuvarlanıyorum.

Hem gülmek hem ağlamak istiyorum.

Appelplatz'dan üzerinde günün ışıdığını sayısız kez gördüğümüz dağın karşısında, büyük bir zafer gururuyla yükseldiğimi duyuyorum.

Yaşıyorum.

XIV- FRANSA TOPRAĞI

Demokrasinin beşiği, insanlığın ilerleme mücadelesinde birçok kez kendini göstermiş olan ve yarın yine büyüklüğüne ulaşacak olan Fransa'ya güveniyoruz. Fransız ve Yugoslav halklarının dostluğu, bütün özgür halkların birliği için kaldırıyorum kadehimi..

Bu sözlerden sonra beni kucaklıyor ve yerine oturuyor Luther. Alkışlar. Sıra bende.

Uluslararası Komite'nin bütün üyeleri aynı masanın çevresindeler. Hep birlikte gidişimizi, Fransız usulü bir yemekle kutlamadan ayrılmak istemedik.

Bütün dostlarımız burada: Luther, Barta, Jules, Antonin, Gilbert, François ve daha başkaları. İspanyollar, İtalyanlar, Macarlar, Yunanlılar ve Lüksemburglular temsicileri de var. Yalnızca Rus dostlarımız eksik. Üniformalı bir Fransız albay da bulunuyor yemekte. Alman ordusunun teslim anlaşması imzaladığı sırada Berlin'de bulunan Gilbert'in arkadaşı bir askeri doktor.

Yemek başlarken herkes sırayla kalkıp birkaç söz söyledi. Ve hepsi Fransa'dan söz ettiler.

«Münih'teki Fransa ile Direniş Fransa'sını birbirine karıştırmıyoruz,» dedi ilkin dostumuz Barta. «Biz gerçek Fransa'ya ve her zaman özgürlük mücadelesi içinde bulacağımız halkına güveniyoruz.»

«Fransa'ya güveniyoruz,» diye yineledi Luther.

Ne yanıt vermeli?

Bir söylev çekmek sözkonusu değil. Bu insanlar bizi tanırlar, biz de onları tanırız. Her şeyin bitmediğini onlar da biliyorlar bizim gibi. Fransa'nın dünyada, geçmişindeki büyük anılara yaraşır bir yer alması gerektiğini biliyorlar. Fransa, Cumhuriyetlerin anası ve yüzyılın alt-üstlükleri içinde ortaya çıkan cumhuriyetlerin dostu olduğu için güveniyorlar ona. XVIII. yüzyıl Ansiklopedistlerinin Fransa'sı. Düşünürleri, sanatçıları, bilginleri ve şairlerin büyük çizgisidir adını ünlendiren. İşçileri, köylüleri, zanaatkârlarıdır. Onu daha güzel, daha mutlu kılmak için 'mücadele eden, ölen yiğitlerdir.'

Bizim ülkemiz. Bizim Fransa'mız.

Bu insanların karşısında, yeni doğan demokrasilerin şimdiden bir kardeş gibi karşıladıkları bu Fransa'yı gerçekleştirmek için çalışmaya koyulmak kalıyor bize.

Heyecandan sözcükleri güç buluyor, bu duygumu anlatmaya çalışıyorum.

Anladık birbirimizi.

Hep birlikte yaşadığımız bu cehennemden çıkarken, yepyeni bir yol beliriyor karşımızda, daha iyi bir geleceğin daha kolay yolu.

«Motorları çalıştırın!»

Antonin, **Appelplatz**'da ayakta hareket işaretini veriyor. Üç kamyonla iki araba aynı anda çalışmaya başlıyor.

Bu sabah, Fransızlar ve İspanyolların çoğuyla gitti ilk konvoy. Son konvoy da yarın yola çıkacak. Bugün gidemeyen birkaç Fransızı da o zamana dek toplamakla görevli arkadaşımız Ané. Henri Baba, Jean, Fernand ve Emile onunla birlikte kalacaklar.

Altmışı hasta, yüz seksen kişiyle gideceğiz Antonin'le ben.

On beş gündür bizimle ilgilenen Fransız yüzbaşı gerekli arabaları buldu. Fransa'ya dönmek için Linz'de uçak bulabileceğimizi düşünüyor.

Dokunaklı bir dakika bu.

Kamyonlar alandan ayrılıp giriş kapısının önüne art arda diziliyorlar. İçinde hastaların bulunduğu arabalar arkada. Yanlarında doktorlar ve Françoise dediğimiz genç bir kadın teğmen var.

Konvoyun önünde küçük bir araba bekliyor. Beyaz saçlı bir kadın oturuyor şoförün yanında. Bize anne gibi davranan bir kadın yüzbaşı. Bize o kılavuzluk edecek.

Arabalara son bir göz atış. Kalanlarla son kucaklaşmalar. Kampa son bir bakış. Büroya son ziyaret. Geldiğim gibi gidiyorum, hiç eşyasız.

Antonin'le baştaki arabaya yerleşiyoruz. Heyecanımızı gizlemek için birer sigara yakıyoruz.

«Haydi!»

Küçük tepenin altında dönmeden önce, on dört ay önce bana bir Noel görüntüsü izlenimini veren bodur çamları görüyorum son olarak.

Bugün hava güzel. Yeni yapılan büyük yolu aydınlatıyor güneş, sağımızda yeni makinelerle dolu yeraltı fabrikalarıyla **Steinbruck**, son altı ayda on bin insan yaşamına malolan **Steinbruck** şimdi ıssız. (*)

İki gün iki gece geçti..

Linz'de bizi alamadı uçaklar.

(*) Kampta bulunan kayıtlara göre, 1 Aralık 1944'ten kurtuluşa kadar tam 9.628 ölüm. Bu sayıya daha sonraki günlerde olan ve kesin bir saptama yapılamamasına karşın birkaç yüze ulaşan ölümleri de eklemek gerek.

Yoluna devam etti kervanımız... Passau... Ratisbonne... Nürnberg... Wurzburg...

Yıkılmış kentlere, evlere, enkaz yığınlarına duygusuzca bakıyoruz. Hiçbir şey olmamış gibi uğraşılarına dalmış insanlar kırlarda.

Hastaları yolda bırakmak gerekti. Françoise ile yüzbaşı, her türlü övgünün üzerinde bir özveriyle sürekli olarak en zayıfların başucunda beklediler.

Würzburg'da yurtlarına yollanan tutuklularla aym trene koydular bizi. Üç vagon sağlamlara, üç vagon hastalara. Sürgünler olarak saman üzerinde yatma hakkımız vardı.

Bizim dört sürgün vagonumuzun arkasındaki vagonun üzerinde kocaman bir yazı var tebeşirle yazılmış:

'Beş yıl boyunca sevgiden yoksun kalanlar.'

Biz de bizimkinin üzerine:

'Yaşasın özgür ve bağımsız Fransa!' yazdık.

Sabahtan beri ağır ağır gidiyoruz.

Mayence ve Treves'den geçtik...

24 Mayıs 1945.

Alacakaranlık.

Vagonda tam bir suskunluk. Sınırı geçiyoruz.

Akşam gölgesi birbirimizin yüzünü görmemizi engelliyor. Açık kapılardan eğiliyoruz bir şey görebilmek için.

Tren duruyor.

Aşağıda genç bir asker nöbet tutuyor.

«Fransız mısın?»

«Evet!»

«Sınır nerede?»

«İşte, şimdi geçeceksiniz.»

Uzayıp giden düdük sesi...

Yeniden yola koyuluyor tren.

Ne güzel kokuyor! Gece bastırırken çayırların kokusu. Bizim çayırlarımızın, tarlalarımızın kokusu, çitlerimizin, ormanlarımızın, toprağımızın, Fransa'mızın kokusu.

Gecenin içinde bir el yakalayıp sıkıyor benim elimi.

Burası olmalı. Hâlâ sürüyor düdük sesi...

Elimde değil.

Ağlıyorum.

Sanırım herkes ağlıyor vagonda.

Düdük sesi kesildi. Yaşama doğru dönüp duran tekerleklerin gürültüsü içinde yanımda bir aşk türküsü söyler gibi mırıldanan Gilbert'in sesini işitiyorum:

Selam sana kumru gözlü Fransa'm.
Çok değil acılarım, çok değil sevgim...

Haziran-Aralık 1946

Eylem Adamları

Jean Laffitte

Çeviren: Okay Gönensin

"Doktor bir dostun aracılığıyla de Gaulle'cü bir kişiyle ilişki kurmayı başardım. Londra'yla bağlantıda olduğunu söylüyor ve Ulusal Cephe'ye katılmak istemiyor, bir haber alma örgütünün içinde olmalı. Anlaşılan silahları da var. Makineli tabancalar vermeyi önerdi bana, şu şartla ki, kendilerine ihanet etmiş bir adamlarını öldürmeyi üstlenirsek. Reddettim."

....

Bu nedenle de tarihin pek çok döneminden, bugün unutulmaya başlanan ancak bize mücadeleyi, kimi zaman yenilgiyi kimi zaman zaferi anlatan ama her zaman kendi sözünü söylemiş, kendi hikayesini anlatmış, kendi tarihini yazmış, insan olarak kalabilmişlerin hikaye, roman ve anılarını basmayı, "hatırlatmayı" ve bu deneyimlerden öğrenmeyi bugünün acil görevlerinden biri sayıyoruz.

"Anlatılan senin hikayendir"..

KALDIRAÇ yayınevi

ISBN 6058 8994-0-0

9 786058 899407